



BORISZ POLEVOJ

A NAGY TÁMADÁS

BORISZ POLEVOJ

A NAGY TÁMADÁS

940.55
STUDIUM GENERALE
Zuglói Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32.
AK

A mű eredeti címe:

П. БОРИС ПОЛЕВОЙ

В большом наступлении дневники военного корреспондента

Москва, 1967

СОВЕТСКАЯ РОССИЯ

Fordította: FARKAS ATTILA

A szöveget az eredetivel egybevetette: DALLOS GYÖRGY

A védőborító és kötésterv GÖRÖG JÚLIA munkája

ELSŐ RÉSZ

E történet előzményei a háborúnak azokba a heteibe-hónapjaiba nyúlnak vissza, amikor a Pravda munkatársa lettem. Kinevezésem után nem sokkal jelent meg a „Matvej Kuzmin hőstette” című riportom, amelyre – ma sem szégyellem bevallani – akkor nagyon büszke voltam. Talán azért, mert az anyaghoz is nehezen jutottam hozzá. Nem a távolság miatt persze – hiszen mi az a kétszáz kilométer? –, hanem a háborús körülmények és a dermesztő hideg miatt. Egy futárgép vitt Velikije Luki alá, oda, ahol egy idős kolhozparaszt megismételte Ivan Szuszanyin hőstettét.

Akkor értem oda, amikor a hadsereg képviselői és Kuzmin földije a halott hamvait nyugovóra helyezték. Komoran dördült a dízsorsótűz. A sír körül állók között ott topogtak azok is, akik szemtanúi voltak, hogyan csalt az öreg kelepcébe egy ellenséges vadászzászlóaljzat.

Beesteledett, mire visszaértem a faluba, ahol a törzs tanyázott, s csak nehezen sikerült elvándorognom a hírközpontig. Sebteben megírtam a riportot, s miután távíron továbbítottam, az egyik sarokban elaludtam egy kellemes illatot árasztó bekecsen. A riport idejében megérkezett, és másnap együtt közölték a Szovjet Tájékoztató Irodának az esetről szóló jelentésével.

Még azon a napon, ahogy megérkeztem Moszkvába, a főszerkesztő rögtön magához hívatott. Tágas dolgozószobájában olyan hideg volt, akár egy frontvonalbeli fedezékben, ahol nem szabad tüzet rakni. Pjotr Nyikolajevics Poszpelov steppelt nadrágban és a partizánok jellegzetes pufajkájában ült íróasztala mögött. Előtte a nyomdából nemrég felhozott kefelevonatok feküdtek, legfelül a Matvej Kuzminről írt riportomat piros ceruzá-

val bekeretezték. Jóleső érzés fogott el: biztos megdicsérnek – gondoltam.

– Érdekes anyag – szólalt meg a főszerkesztő. Minden szó után párafelhő buggyant ki a száján. – De mondja, Polevoj elvtárs, így kellett erről írni?! Hiszen maga író! Milyen szépen megcsinálhatta volna!

Odakint felüvöltöttek a légvédelmi ágyúk. Az épület, mint valami hatalmas gitár, rezonált minden egyes dörrenésre. Az ablaküvegek zörögtek. Az asztal mögött ülő sápadt férfi a szemüvegét dörzsölgetve türelmesen kivárta, amíg a lövöldözés véget ér. Amikor az ágyúdörögés elhallgatott, szemüvegét nyugodt mozdulattal illesztette az orrára, és – mint egy tanár – enyhén oktató hangon, felemelt ujjú kezének egy-egy energikusabb mozdulatával hangsúlyozva szavait, összefoglalta mondanivalóját:

– Önnek is éppúgy, mint minden haditudósítónak azt tanácsolom: jegyezzenek, jegyezzenek fel minden kiemelkedő eseményt a lehető legrészletesebben. Mindent, aminek csak tanúi lehettek. Jegyezzék fel a neveket, a címeket, az adatokat. Most talán nem veszik ennek semmi hasznát, de a háború után feljegyzéseiknek óriási jelentősége lesz. Az önök dolga, ha úgy tetszik, kommunista kötelessége a tények minél pontosabb összegyűjtése.

A szerkesztő felállt az asztal mellől, belefűjt csontos, sovány tenyerébe, nemezcizmájában puha léptekkel végigment, és leült velem szemben, egy karosszékre.

– Népünk nagysága ebben a háborúban teljes mértékben megmutatkozott. Bátorsága felülmúlja az ókor, a középkor és az újkor hőseinek nagy tetteit... A hős nép kifejezés nem vezércikk-frázis... Éppen ezért fontos, hogy ennek az embertelenül nehéz háborúnak katalizmái közepette ne vesszen feledésbe semmi, hogy gyerekeink, unokáink, dédunokáink is tudják, hogyan

védjük meg hazánkat, s a szocializmust... Jegyezzen! Mindent jegyezzen fel... Ha ma nem, holnap vagy holnapután óriási értéke lesz feljegyzéseinek... Itt van ez a Matvej Kuzmin, akiről ezt a riportot írta – lehet, hogy a nevét egykor dalba foglalják s utcákat neveznek el róla...

Most, közel negyedszázad múltán, elmondhatom, hogy Pjotr Nyikolajevics – ahogy mondani szokták – prófétának bizonyult. A győzelem huszadik évfordulóján, amikor az öreg paraszt posztumusz megkapta a Szovjetunió Hőse címet, róla nevezték el Velikiye Luki város egyik utcáját is, és sírjára emlékművet állítottak. Ez a beszélgetés számomra a Pravdánál töltött éveim egyik legértékesebb tanulsága volt.

Akkor kezdtem naplót vezetni. Amikor időm engedte, az események sorrendjében vetettem papírra feljegyzéseimet. Sajnos, erre ritkán adódott alkalom. Vázlatos feljegyzéseket, kis jeleneteket, beszélgetéseket rögzítettem emlékeztetőül, a hősiesség és a bátorság kiemelkedőbb eseteit. A naplóírás végül szokásommá vált, s a háború végére már néhány vastag füzetet teleírtam. Ezekből a füzetekből léptek aztán ki könyveimnek – az „Egy igaz ember”-nek, a „Mi, szovjet emberek”-nek, „Az arany”-nak, s a legutóbbi regényemnek, a „Vera doktornő”-nek hősei.

De a naplók – naplók maradtak. Őrzik feljegyzéseimet, amelyeket a háború négy éve alatt, majd később a nürnbergi per idején írtam, ahol a győztes népek mondtak ítéletet a háborús főbűnösök felett.

Ebbe a könyvbe a háború harmadik évében írt naplójegyzeteimet gyűjtöttem össze: a Sztyeppi, aztán a 2. Ukrán Front Konyev marsall vezette ukrajnai hadműveletei során és csapataink első határátlépésekor szerzett élményeimet. Amikor sajtó alá rendeztem, in-

kább csak stilisztikai javításokat végeztem rajtuk, nehogy elrontsam a kor szellemét és színeit őrző feljegyzéseket, s az eseményekről alkotott akkori, közvetlen benyomásaimat.

Váratlan parancs

1943 augusztusa. Fülledt, forró nyár végi nap. Alig néhány órája tértem vissza az orjol-kurszki kiszögellésből, ahol a Vörös Hadsereg az egyik legsikeresebb ütközetét vívta. Mi, haditudósítók is nehéz körülmények között és sokat dolgoztunk ott, s most a Pravda pihenőt engedélyezett számunkra.

Én különben is nagyon vágytam már erre a szabadságra, mert amióta az enyéim az evakuálásból visszajöttek, alig láttuk egymást. A feleségem lesoványodott, szinte kislányos lett. A fiam pedig, akit karján hozott el Kalinyinból, mulatságos, bodor hajú, izgága, beszédes lényvé változott, s a hosszú távollét után valahogy idegennek láttam. Szerettem volna amúgy férfiasan az ölembe kapni s megszorogatni, de annyira törekeny volt, hogy nem mertem.

A feleségemmel már elhatároztuk, hogy mivel töltjük a szabadságomat, mit nézünk meg, melyik színházba megyünk, kit látogatunk meg, még egy képzőművészeti kiállítás is szerepelt a terveink között. Mintha csak a legbékésebb időket éltük volna. Aznap, a program szerint, vendégségben voltunk. Régen elszoktunk már az ilyesmitől, igen jól éreztük magunkat, s meglehetősen későn kerültünk ágyba.

Hajnalban megszólalt a telefon. Vigye az ördög – gondoltam –, szabadságon vagyok. Ám a telefon kitaratóan csengett. Csengett – ijesztő és egyhangú makacssággal. A feleségem végül nem bírta tovább, pongyolájába bújt, és kiment az előszobába.

– A szerkesztőségből keresnek – szólt be tompa hangon. – Azt mondják, sürgős.

– Halló!

– A kocsija rendben van? – szólt a kagylóba köszönés helyett a parancsnokom, Lazarev ezredes.

– Már megjavították... Azt hiszem, ma festették.

– El kell halasztania a szabadságát. A Sztyeppi Front egységei Harkov felé törnek előre... Érti?... A szerkesztőség úgy döntött, hogy önt azonnal odaküldi. Azonnal! Érti?...

Ez az „érti” elég sokatmondóan hangzott. Tudtam, hogy aprólékosan kidolgozott terveink füstbe mentek... Viszont a Vörös Hadsereg Harkovhoz ér! Ezt igazán nem szabad elmulasztani. Megismételtem a kapott feladatot, s nyomban felhívtam Petrovicsot, a sofőrömet.

– Ma hét óra nulla-nullakor útnak indulunk Harkov felé!

– Ma hétkor? – kérdezte vissza álmos hangon Petrovics. A közlés bizonyára nála is nagyszerű terveket döntött halomra. – És mikor dukkózzuk le a kocsit? Olyan tarka már, mint egy papagáj! Az út minden porát magára szedi.

– Előbb elfoglaljuk Harkovot, azután dukkózunk.

– Értettem, őrnagy elvtárs! – Petrovics már Orjol alatt is Harkovra gondolt. – Értettem! – ismételte. – Hét óra nulla-nullakor a kocsit a kapu előtt lesz!

Hát ismét úton vagyunk a frontra.

A nyár végi nap áttetsző, hűvös levegőjében csillogó moszkvai háztetőket gyorsan magunk mögött hagytuk. Az összevissza karcolt, az oldalán Petrovics festette foltokkal ékes kocsink fürgén repített bennünket dél felé, s közben teljesen szürke lett az egyre vastagabb portól.

Egy fiatal őrmester, aki a legutolsó, Moszkva alatti ellenőrző állomáson iratainkat megvizsgálta, arra a kér-

désemre, hogy „Hová vezet ez az út?”, csillogó, nagy barna szemét vidáman ránk vetve így válaszolt:

– Ukrajnába, őrnagy elvtárs!

Nem sokkal odább egy vörös hajú forgalomirányító lány tisztelgett a zászlócskájával. Mellette egy frissen leásott útjelző tábla állt, „Moszkva–Harkov” felirattal. Látható jó érzéssel engedett utat a gépkocsiknak, amelyek a nagy és fontos útra indultak.

Moszkva külvárosának utolsó gyárai is a messzeségbe vesztek. Gépkocsink egyenletesen száguldott a szántóföldeket, erdőket és ligeteket átszelő országúton.

A támadás országútján

Mennyi keserves és szívderítő emléket fűzött ehhez az úthoz a Nagy Honvédő Háború!

Kocsink sárgálló, hatalmas boglyákkal tarkított földek között, újból megművelt konyhakertek, sokszínű, takaros falusi házikók mellett suhant el.

A gyárkémények sötét füstgomolyából ködlik elő a völgykatlanban elterülő Tula, az orosz fegyvermesterek ősi városa, ahol még a legválságosabb napokban sem szünetelt a fegyvergyártás, s amikor az ellenség már a városban harcolt, s a Kommunárok utcáján épített barikádokra vetette magát, a népfelkelő zászlóaljok az akkor készült, új aknavetőkkel felfegyverkezve harcoltak. A tulaiak munkaruhában, az üzemük előtt sebtében ásvott lövészárkokból, saját maguk gyártotta karabélyokkal fogták fel az ellenség rohamait, makacsul, hittel és dühödten. Azokban a nehéz időkben, amikor Moszkvát közvetlen veszély fenyegette, kevés katona volt itt. De a munkásemberek, akik számára a fegyver addig csak *termék* volt, hihetetlen akarattal és hősiességgel álltak ellen. A pártszervezet köré tömörült tulai kohászok,

gépgyáriak, fegyvergyáriak nem engedték tovább az ellenséget. Kitartottak a Vörös Hadsereg megérkezéséig. És az ellenség kénytelen-kelletlen bár, de meghátrált.

Az egészséges test sebei gyorsan behegednek. Tula most kettőzött erőfeszítéssel dolgozik a haza védelmének érdekében. Ez azonnal észrevehető a gyárak fölött kavargó sűrű füstfelhőkből, s az egész várost borító hamutakaróból. A város a tevékenység lázában ég. Az út közepén egy fehér kesztyűs rendőrlány ügyesen irányítja a poros katonai tehergépkocsik áradatát; a város szélén egy most épülő ház befejezésén dolgoznak... A Görbe-hegy lábánál az olvasztókemencék légfúvói süvítenek... És mindenütt, nemcsak Tulában, a frissen égetett tégláktól vöröslő új házak emelkednek azok helyén, amelyeket közel két éve égetett fel, rombolt le, bombázott szét az ellenség.

Cserny városa után az út nyugatnak, Mcenszk felé kanyarodik. Itt is ugyanaz a látvány fogad, melyhez a támadás éveiben már mindenütt hozzászoktunk. Valamilyen láthatatlan határvonalon túl egyszerre vége szakad a megszokott világnak, eltűnnek a végtelen szántóföldek, amelyek nem sokkal arrébb még szénaboglyáktól aranylottak, érésbe hajló hajdinatábláktól vöröslöttek, veteményektől zöldelltek. Magas, száraz és poros burjánnal* benőtt végeláthatatlan síkság nyúlik el a Mcenszk előtt kezdődő ellenséges védelmi vonal erősítőményeitől, amelyeket nemrég foglaltunk el, több tucat kilométeren Mcenszken túl. Néhány órán át „holt övezetben” haladtunk, mintha elpusztítottak volna minden életet – felégetett falvakat látunk, kiirtott gyümölcsösöket, a földeket és az utakat ellepi a fiatal fákra is ráfonódó, vadul burjánzó gyom.

* Orosz eredetű szó: gyom, illetőleg gaz.

Nem is olyan régen még szemtanúja voltam, hogyan vették be a mcenszki erődítéseket a Brjanszki Front csapatai. Akkor Mcenszk kihalt volt. Sokáig kellett zötyögnünk a mezei utakon, amíg a folyópartba vájt barlangokban találkozhattunk a fasiszták Mcenszkben elkövetett gazságainak néhány élő tanújával.

Olyan régen történt volna ez? Ma már a város életre kelt. A normális élet természetesen még akadozik, de azért kitapinthatóan érezhető a romok között. A Mcenszk utcáit és tereit elborító gigantikus gaz sűrűjében – amely a fasiszta hordák pusztításának szimbóluma – már széles utakat tapostak ki. A többé-kevésbé épen maradt házak falán feliratok hirdetik: „Élelmiszerbolt” ... „Városi kórház” ... „Szerkesztőség” ... „Fodrászat” ... „Könyvtár” ... Sovány, rongyos kisgyerekek az út szélén rozsdásodó harckocsikról integetnek piciny zászlóikkal az arra haladó gépkocsiknak: szabad az út!

Az egyenetlen, a gödrökkel, kátyúkkal teli út mind beljebb visz bennünket a visszafoglalt területeken, a kurszki kiszögellés felé. Felrobbantott hidak helyén épített alkalmi átkelőhelyeken döcögünk át, és aláaknázott területeket kerülgetünk. Mellettünk, az út szélén csoportokba verődött vagy egyesével ballagó, elcsigázott emberek végtelen áradata vonul: a felszabadított helységekbe térnek vissza a lakóik. Asszonyok, rongyokba bugyolált, sápadt gyerekekkel a karjukon. Az emberek hátán kis batyu – ennyi maradt a béke éveiből. De a visszatérők optimizmusa töretlen.

– Maradjon ép a kezünk, fejünk meg a szovjet-hatalom, akkor mindenünk meglesz megint – mondta egy idős parasztasszony az egyik pihenőhelyen; egy leégett házikó küszöbén üldögélt, vizet osztogatott a fakó színű, izzadság-itatta gimnasztyorkás katonáknak.

Már a felégetett, lerombolt Orjol vidékén járunk. Embereket alig látni, de nekem most egy fiatal, fekete szemöldökű, akaratos, elszánt tekintetű tatáros arc rémlik fel hirtelen. Egy hónappal ezelőtt találkoztam vele éppen itt, az út közelében.

Akkor lépett döntő fázisába az orjol-kurszki kiszögellésben vívott ütközet. Hadseregünk elcsigázta, elvéreztette a támadó német hadosztályokat, megtörte harci szellemüket, és támadásba ment át. Nem messze innen friss páncélos egységek indultak meg – légierőnk fáradhatatlan támogatása mellett –, hogy áttörjék a frontot. Ezekben a napokban kapott szárnyra az egyik gárda-repülőezred dicsőségének a híre, megérdemelten, hiszen a repülőezred egy támadás során több mint húsz ellenséges repülőgépet semmisített meg, s mindössze csak néhány gépet vesztett a légi csatában. Akkor futárgépen érkeztem ide, hogy anyagot gyűjtsék tudósításomhoz.

De a repülők ezen a napon se értek rá velem foglalkozni. A parancsnok, aki rádión irányította a csata menetét, a politikai helyetteshez küldött. De kiderült, hogy a politikai helyettes maga is a levegőben harcolt. A rekedtes hangú, álmatlanságtól véres szemű törzsparancsnok először rám förmedt, de amikor észrevette a válllapomat, valami bocsánatkérésfélét mormogott, végül kijelentette:

– Mindjárt visszatér a csatából Aljosa Mareszjev hadnagy. Ma már a második gépet lőtte le. Menjen oda hozzá. A kilences gép az övé. Amint a kilences földet ér, rögtön „zuhanjon rá”.

Nemsokára landolt a kilences, s az erdő széléhez gördült, és én „rázuhantam” a fiatal, köpcös legényre, aki egy medve „kecsességével” mászott elő a gépből. Enyhén sántikált, alig állt a lábán. Szemmel láthatóan fáradt volt. Nem is csoda: hat légi csata, két lelőtt repülő-

gép. Nyilatkozni sem akart, kimerülten dőlt neki a gép oldalának. Majd látva elszontyolodott képemet, valószínűleg megszánt, mert fáradt mosollyal hirtelen így szólt:

– Az ezredünk egy kitűnő szokást honosított meg. Ahhoz a deci pálinkához, ami a népbiztosságtól jár minden lelőtt gépért, nálunk még két decit adnak. Nekem ma jó fél liter pálinka jár. Sok ez egy embernek. Gyerünk, őrnagy elvtárs az étkezdébe, kettőnknek talán elég lesz.

Ezt a csábító ajánlatot nem is lehetett visszautasítani. Bementünk a kantinba, megebédeltünk, megittuk a járandóságot, azután újdonsült ismerősöm, akinek percenként gratuláltak győzelméhez, felajánlotta, hogy ha még nincs helyem, töltsen az éjszakát az ő fedezékében. Lakótársa aznap nem tért vissza a repülőtérré, ha akarok, ott alhatok, az ágya üresen áll.

Sokáig beszélgettünk, s közben egy nagy tálból erdei málnát eszegettünk, melyet a hadnagy még reggel szedett a szobatársával együtt. Mielőtt Mareszjev nyugovóra tért, nagy élvezettel csapkodta a vizet, krákogva és prüsszögve megmosakodott. Engem már-már elnyomott az álom, mikor valami furcsa zaj vert fel. A fedezékben sötét volt, de a hold fénye bevilágított az ablakon, s a hadnagy ágya mellett kifényesített tisztí csizmás lábakat véltem felfedezni. Riadtan ültem föl. Mareszjev ekkor harsányan, egészségesen, vidáman felnevetett. Úgy, hogy zavarba jöttem.

– Azok műlábak. Az én műlábaim – magyarázta.

– Micsoda???

– Közöséges műlábak. Nekem ugyanis nincs lábam...

Pilóta lábak nélkül? S nem is akármilyen pilóta, hanem olyan ember, aki egy nap alatt két vadászgépet lőtt le! Nem, ez lehetetlen! Az álom egyszeriben kirepült a

szememből. Felugrottam, s a jegyzetfüzetemért nyúltam. A hadnagy is felült az ágyán. Aztán reggelig mesélt, én pedig jegyeztem, az ő rendhagyó, olykor már fantasztikus, de mindvégig igaz történetét.

Alekszej Mareszjev gépét egy légi csatában lelőtték, s a hadnagy a kalinyini terület mocsárvidékén ért földet, mélyen az ellenség hátában, egy, a háborútól addig még érintetlen, ősi vadságú erdőben. Zuhanás közben összetört mindkét lábfeje. Menni nem tudott, és tizenhat napon át kúszott, később már szinte gurította magát kelet felé. Teljesen legyengült, a kimerültség legvégső hatásán állt, amikor a felégetett Plav falucska parasztjai ráakadtak. Összekötöttest teremtettek a fronttal, a legközelebbi repülőtérről, s a sebesültet, akinek lába már elűszkösödött, repülőgépen egy moszkvai kórházba vitték. Ott mindkét lábát amputálták. Azóta pedig hosszadalmas, valóban emberfeletti gyakorlás után ez a lábak nélküli ember megtanult járni, s utána – művészi fokon – repülni, és jelenleg egy repülőraj parancsnoka.

Tudja az ördög, hogy mitől, de hamisíthatatlanul hősi, semmihez sem mérhető jellemvonásokat szül ez a háború a leghétköznapibb emberekben is. Ezt elmondani, ezt közölni – úgy éreztem, és érzem ma is – ez a legfontosabb kötelességem.

Virradatkor eleredt az eső. Nagy, langyos cseppekben dobolt a terebélyes bojtortjánleveleken, s úgy tetszett, mintha egy fáradhatatlan hegyi patak zubogna feletünk. Most örültem ennek az időnek. Földhöz kötötte a repülőket, s így egész nap faggathattam Mareszjevet nem mindennapi hőstettének apró részleteiről. Éreztem, értékes anyag ez, s mindent jegyzőkönyvbe illő pontossággal jegyeztem fel, a történettel kapcsolatos valamennyi helység, név és cím feltüntetésével.

Azután minden más dolgomat félretéve, egy kerek nap leforgása alatt egy szuszra megírtam a Pravdának a

STUDIUM GENERALE
Zuglói Egyesület
1143 Budapest, Ilka u. 32.
940.55/77.

láb nélküli hős történetéről szóló riportomat, s „Alekszej Mareszjev” címmel vezércikk-tervezetet is mellékeltem hozzá.

Akkoriban egyre inkább divatba jöttek az olyan vezércikkek, amelyek konkrét emberek példáján keresztül általánosítottak közérdekű, illetőleg jelentős politikai eseményeket. Alig vártam az új, aztán a mindig újabb lapokat, de hiába lapoztam át a Pravdát, más, kevésbé jelentős és kevésbé érdekes anyagokat közöltek, a Mareszjev-riportot nem. Miért?... Csak hónapokkal később értettem meg, hogy a német fasiszta hadsereget a kurszki kiszögellésnél ért újabb vereség után, Goebbels, enyhíteni akarván ezt a hatalmas csapást, azt állította, hogy a szovjetek utolsó erőiket vetették latba, s az öregeket és a gyerekeket is behívták katonának. Nyilvánvalóan súlyos hiba lett volna *akkor* leközölni ezt a különleges történetet, hiszen ez egyet jelentett volna az-
zal, hogy mi is adatot szolgáltatunk Hitler udvari hazudozójának: láb nélküli pilóták a repülőgépeken...

A Pravdának írt cikkem helyett leközölték a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Elnökségének rendeletét: Alekszej Petrovics Mareszjev főhadnagyot a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki. Harmadnap Pjotr Poszpelov szerkesztő ezt mondta nekem:

– Ne keseredjék el... Ez nem vész el, amint véget ér a háború, erről könyvet adunk ki... Írja csak meg... Írja meg a könyvet...

A gépkocsi sivár, napszikkasztotta, gatzól vöröslő orjoli földek mellett suhan el. És a frontutaknak ez a megszokott képe: szilánkok szaggatta táviróoszlopok tépett vezetékekkel, rozsdás gépkocsivázak, amelyek hol itt, hol ott bukkannak elő a gaz közül, gödrök és aknátölcsérek – mindez, ki tudja miért, arra az éjszakai beszélgetésre emlékeztetett. És annyira emlékezetembe

vésődött annak a pilótának alakja, akivel pedig csak életemben egyszer találkoztam, hogy úgy rémlik, mintha most is itt ülne velünk a kocsiban, s csak fel kell néznem, hogy meglássam napbarnította csontos arcát, sűrű szemöldökét, fekete szemét, amelyből mindig valami ravaszkas mosoly árad...

De ez már itt Orjol, a sokat szenvedett város, amelyet a visszavonuló fasiszták csaknem teljesen elpusztítottak, s most máris gyógyulófélben van. Huszonöt nappal ezelőtt jártunk itt Petroviccsal, akkor a város nyugati szélén még folytak a harcok, és engem majdnem maga alá temetett egy időzített aknával felrobbantott épület. Ma már ez a város is mélyen a háterszágban van. A hangszórók és a kerítésekre ragasztott újságok előtt mindenütt nagy csoportosulás. A falakon mozi- és hangversenyplakátok, meg egy kis, kézzel írt hirdetés, hogy kétéves szünet után ismét megkezdődik a tanítás az általános és a középiskolákban.

Fiatal lányok sétálgatnak sebesült katonákkal a sétány sárguló topolyafái alatt. Egy öreg kertész őszirózsát ültet a virágágyakba. A lemenő nap ferde sugarai-val megvilágított város ezen a nyugodt, kora őszi estén szinte békésnek látszik.

Kromitól nem messze, Kotovka faluban éjszakázunk. A falu lakóinak szerencséjük volt. Páncélosaink hirtelen törtek be ide, a fasiszta gyűjtogatók megfutamodtak, mielőtt felgyújthatták volna a házakat. Kotovka azok közé a ritka falvak közé tartozik, amelyek épen maradtak az országút mentén. De most aztán annál inkább tele van idevalósiakkal és idegenekkel, katonákkal és civilekkel egyaránt. Olyan a falu, mint egy szardíniásdoboz.

Az éjszakát a kocsiban töltjük, amelyet Petrovics alakít át „hálószobává”. Az első ülést hátrahajtja, pokrócot szed elő, s ezzel már meg is ágyazott. Nem túl ké-

nyelmes fekhely, az biztos, de hát háború van, s ez végre is kettőnknek elegendő. Az ablakokat leengedjük, és még álmunkban is halljuk, amint a párás, hűvös éjszakai ködön át ideszűrődik a harmonikázó, s a csasztuskákat éneklő lányok hangja...

Átutazunk a valaha barátságosan zöldellő, ma fekete, üszkös Kromin, érintjük Kurszkot, ahol felégették és felrobbantották a legszebb épületeket.

A mindössze néhány héttel ezelőtt felszabadult városban már folyik az újjáépítés. A gazdag augusztusi napfényben fürdő, alma- és rezedailatú Kurszk kellemes benyomást kelt. Hatalmas, színes plakátok hirdetik a moszkvai Művész Színház vendégszereplését. Vakoló-lányok fenn a magasban, kosarakban állva „gyógyítgatják” egy ház golyóütötte sebeit. Kék overallos lányok villamosvezetékeket húznak ki. Egy főköttös néni egy deszkabódében szegfűt és rezedát árul.

Kurszk után érezhetően megváltozott a tájék. Közeledünk Ukrajnához. A Moszkva környéki faházak, a tulai falvak kőházikói, az Orlov környéki deszkaházak helyett egyre több szalmatető, vert falú házikó tűnik elénk. Mind kevesebb fenyőt látni. Nyírfaligetek és tölgyesek között haladunk. Prohorovka előtt aztán az erdők véget érnek, s körös-körül dombos sztyepp terül el előttünk. Amikor a gépkocsi felfutott az egyik dombra, messzire elláthattunk a sztyeppen. Ez az a sárgálló sztyepp, amelyen nem is olyan régen zajlott le a gigantikus páncéloscsata, a háború egyik legnagyobb és legkegyetlenebb ütközete.

A valaha óriási kertjeiről, de különösen jó almájáról híres falu, Prohorovka, kétszer került nagy ütközetek középpontjába. Először az első világháborúban, akkor, amikor az Ukrajnát megszálló német császári hadseregek megindultak északnak, Moszkva felé. Ezt a hadse-

reget itt, Prohorovkánál állították meg a Vörös Hadserg egységei.

Húsz-egynéhány évvel később pedig Hitler indította el páncélos hordáit Moszkva felé. Itt, ezen a dombos, napégette sztyeppen zárták el hadosztályaink útját a mi páncélos egységeink, köztük volt Rotmisztrov altábornagy ma már hírneves páncélos alakulata is, azé a Pavel Rotmisztrové, akivel még a Kalinyini Front harcainak nehéz napjaiban ismerkedtem meg.

Itt, ezen a gazdag vidéken, amelyen most kora őszi nyugalom honol, itt kezdődött a súlyos harckocsiütközet. Az ellenséges parancsnokság a megrongált vagy kiégett harckocsik helyébe egyre újabb és újabb páncélos-hadosztályokat vetett be támadó tartalékából. Rotmisztrov tábornok páncélosai ügyesen manővereztek aombok között, váratlanul bukkantak elő lesállításukból, és oldalról igyekeztek kilőni az ellenséges harckocsikat. Három napon át tombolt a csata változatlan hevességgel, megszakítás nélkül. Voltak olyan pillanatok, amikor az ütközetben egyidejűleg kétezer, sőt két és fél ezer páncélos is részt vett.

Éjszaka sötétvörös fény lebegett a sztyepp felett, amely meg-megremegett a fénycsíkot húzó lövedékek robbanásaitól. A támadás negyedik napján az ellenség kifulladt. A harc csitulni kezdett, estére pedig a fasiszták megmaradt páncélos alakulatai megindultak visszafelé anélkül, hogy átlépték volna ezt az immár kétszerezsen történelmivé vált határvonalat.

És ugyancsak erről a helyről kezdődött a Konyev tábornok parancsnoksága alatt álló Sztyeppi Front támadása. Alakulatai széles frontszakaszon törték át az ellenséges védelmet, Ukrajna területére léptek, és most Harkovot ostromolják.

A fronton fordulnak elő a legváratlanabb találkozások. Prohorovka déli szélén bementünk az egyik, többé-kevésbé épen maradt házba, hogy a motor hűtőjét feltöltsük vízzel, s itt találkoztam Rotmisztróv egyik alakulatának műszaki ezredesével, akit még Sztálingrád alól jól ismertem. Az ezredes szemtanúja és részvevője volt a prohorovkai páncéloscsatának; a megsérült páncélosok hátraszállítását vezette. Kérésemre azonnal a csata színhelyére vitt. Amerre a szem ellátott, mindenütt kilőtt harckocsi hevert. Az egyik magaslaton állva megkíséreltem összeszámolni a páncélosokat, de csak kétszázig jutottam, azután belezavarodtam. És az egész környéket, amelyet be lehetett látni erről a szürkés gazzal benőtt dombról, felszaggatták, összehasogatták, összetépték a lövedékek.

A harckocsik körül rozsdás, olajos overallba öltözött, fáradt emberek dolgoztak. Szerelők „gyógyították” – méghozzá kitűnő eredménnyel – a harckocsik sebeit, hiszen nemegyszer alkatrészenként, kettő, három, sőt négy páncélosból szereltek össze egyet.

– Van mivel játszodozniuk – tréfálkozott az ezredes, és nagy, erős fogait belemélyesztette egy almába. – Sztálingrád alatt ebből a tantárgyból, mondhatni, egyetemi diplomát szereztek. Az ellenség orra előtt javítottuk éjszakánként a harckocsikat. Ez most ahhoz képest üdülő.

Prohorovka után az országutat a lövedékek és az aknák annyira felszaggatták, hogy teljesen járhatatlan. Egy kitérő útra fordulunk, amely dombnak fel, völgynek le kanyarog a földeken.

Valahányszor dombtetőre érünk, egészen Belgorodig egyebet se látunk, mint kilőtt ellenséges és szovjet harckocsikat, önjáró lövegeket és ágyúkat. A roncsok vagy kiégtek, vagy találat érte őket, s a páncélzaton tátongó

nyílás árulkodik a halálos lövésről. Némelyikről hiányzik a torony, jó messzire hever felszakított páncélzattal. Félelmetes látvány!

Ukrajna küszöbén

Előttünk, a kékes árnyalatú krétaszín halmok háttérében feltűnik Belgorod – a hitleristák nyári támadásának kiindulópontja. Anélkül, hogy letérnénk az útról, innen is kivehetjük a védőövezetek néhány hatalmas létesítményét, amelyek koncentrikus félkörben északról fedezték a várost. A vaskos, erős bunkerekre se időt, se pénzt, se anyagot nem sajnáltak. Az az érzésem, mintha valami gigantikus vakondok túrta volna fel a földet jó néhány kilométeres körzetben.

Megállunk és sokáig járjuk ezeket a kihalt erődítményeket, amelyek között most a kecskéket legeltető városi gyerekek játszanak háborúsdit.

A belgorodi ellenséges erődítés külső gyűrűje szerteágazó tüzelőállás-körletekkel kiépített, jól megerősített magaslatokból állt, ahonnan kitűnően belőhették a terepet. A védőövezetben mindenütt sűrű, jórészt fedett futóárok-hálózatot ástak, a géppuskák és lövegek számára erődöt építettek, a lőszert pedig pincékben tárolták. A magaslati pontokhoz vezető utakat még most is sűrű szögesdrót akadály zárja le. A terepet harckocsiveszélyes irányokban igen nagy mélységben aláaknázták, magukat a magaslatokat pedig harckocsicsapdák védték.

Az ellenség most is arra számított, hogy a nyári támadás megghiúsítása esetén ebben az erődítményrendszerben megvetheti a lábát. Való igaz, ezek ellen az állások ellen arcból indított támadás vagy hosszadalmas ostrom minden bizonnyal nagy áldozatokat követelt volna. De a Sztyeppi Front vezérkara a gyors tevékenységre és

kezdeményezésre épülő bátor manőverezés harcászataát állította szembe ezzel a taktikával.

Mesterien választották ki azt a pillanatot, amikor az ellenséges hadosztályok – Prohorovka felé törve – kifogytak támadó lendületükből, kifáradtak, elvéreztek, műszaki veszteségeik következtében legyengültek, s ekkor a Sztyeppi Front egységei – szoros együttműködésben szomszédaikkal – támadásba mentek át. Hatalmas kombinált csapással, amelyben összpontosították a gyalogság, a tüzérség, a légierő és a páncélos alakulatok erő kifejtését, kivetették állásaikból az ellenséges hadosztályokat, s egyszerre több helyen áttörték a németek által épített védelmi vonalat, majd a keletkezett résen át északról nyomultak Belgorod felé.

Ez az áttörés és a Belgorod ellen intézett támadás ékes bizonyítéka volt tábornokaink és tisztjeink megnövekedett harcászati bátorságának – és gyakorlatának. A támadók felderítették az ellenség gyenge pontjait, és oda mérték csapást, behatoltak az ily módon támadt résen, bátran maguk mögött hagyták az ellenséges góccokat, vagy oldalról csaptak le az ellenséges erősítőmenyekre, esetleg hátulról rohamozták őket és tehetetlené tették e gondosan kiépített vonalak védelmi erejét. A hatalmas bunkerek sora – mint ez kisebb mértékben Velikije Lukinál is történt – az ellenséges katonák csapdájává vált, s ahelyett, hogy védelmet nyújtott volna, nemegyszer a harc feladására készítette őket.

Leereszkedünk az Északi-Donyec partjához, járjuk a szerteágazó futóárkokat. A nyiroktól immár megzöldült töltényhüvelyek helyéből, az akna- és gránátbecsapódások nyomaiból rögtön látjuk, hogy ezeket az erősítőmenyeket nem észak felől, a Donyec irányából, hanem dél felől, azaz hátulról ostromolták.

Hát éppen itt mutatkozott meg a német harcászati gyengesége, amelyről Sztálin is beszélt.

„A németek tehetetlenné válnak, amikor a körülmények bonyolultabbak lesznek, és »nem felelnek meg« a szabályzat egyik vagy másik paragrafusának, s olyan önálló döntést követelnek, amelyet a szabályzat nem vesz figyelembe.”

A németek – óriási veszteséget szenvedve – visszavonultak, a Vörös Hadsereg egységei pedig üldözték őket, egyik erődítményt a másik után foglalták el, nem engedték, hogy valahol is megvessék lábukat, hogy beássák magukat.

Így rombolták szét az ellenségnek Belgorod köré vont három erődítményét. A németek akkor megkísérelték, hogy magában a városban védekezzenek. A város épületeit erődökké változtatták. A sarokházak ablakait befalazták, csak a lőrések nyílásait hagyták meg. Ezekből az alkalmi erődökből végig lehetett pásztázni a fontosabb utcákat. Csapataink jobbszárnya azonban megkezdte a várost, elvágta az ellenség közlekedési vonalait. A nácik elvesztették a fejüket, s védelmük a szárnyakon szétiláldozott. A támadók élen haladó zászlóaljai betörték a városba, és rövid ostrommal elfoglalták.

Így szabadult fel Belgorod. Így zúzták szét és tisztították meg a belgorodi erődítési rendszert, amelyet az ellenség „Ukrajna északi bástyájának” nevezett.

És a Sztyeppi Front egységei kaput törtek maguknak Ukrajnába.

A páncélosok lapjában, amelynek egy példányával az ezredes ajándékozott meg, felfedeztem egy német páncélos altiszt, bizonyos Otto Richter levelét, amelyet Kurt nevű bátyjához írt. A levelet felderítőink találták meg az elesett német katona tábori táskájában.

„Kedves Kurt, te engem ismersz – én soha nem kapkodtam a fejemhez, soha nem estem pánikba. Mindig

rendíthetetlenül hittem céljainkban, győzelmünkben, Führerünkben. De most el akarok búcsúzni tőled. Ne csodálkozz, testvérem – búcsúzom tőled, s lehet, hogy mindörökre. Nemrég támadtunk. Ha tudnád, milyen iszonyatos erejű és rettenetes támadás volt ez! Katonáink szokás szerint bátran mentek előre, de az orosz ördögök nem akartak engedelmeskedni, minden egyes méter legjobb bajtársaink életébe került. Mi mégis támadtunk, de aztán ezek az ördögök ránk vetették magukat, és csapataink hátrálni kezdtek. Ekkor kezdődött csak a tánc! Tegnap elhagytuk Belgorodot. Alig néhányan maradtak meg közülünk. Nem él már se Kurt, se Fred, se Hermann, akiről írtam neked. Ludwigot sebesülten otthagyták valahol a csatatéren. Ritterhoff kapitány urat egy lövedék darabokra tépte, még a maradványait sem sikerült összeszednünk. Századunkból tizen-nyolcan maradtunk meg, és ez még nem is rossz arány, mert a második századból összesen csak kilenc ember maradt. Fel akarták oszlatni az ezredet, de azután egy századot csináltak belőle. Istenem, mi lesz ennek a vége! A katonákat már nem érdekli a győzelem. Teljesen mindegy nekik, győzünk-e vagy sem. Próbálok lelket önteni beléjük, de rémülten veszem észre, hogy magam sem hiszem, amit mondok. Hát lehet megtörni ezeket az orosz ördögöket!? Úgy érzem, meghalok. Isten veled! De mindegy: minek éljek, ha a háborút elvesztjük, és sötét jövő vár ránk...”

Hát ami ezt illeti, ezzel egyetérthetünk vele, akkor is, ha a fasiszta német hadsereg még nagyon erős, és ki tudja, milyen és mekkora tartalékokkal rendelkezik.

Belgorod után jobb az országút. A poros gépkocsi-oszlopok teljes sebességgel robognak. De bármennyire sietnek is a sofőrök, bármilyen fontos rakományt visznek, mindig lefékeznek az út jobb oldalán elterülő kicsiny erdő mellett.

„Örök dicsőség a Hazáért vívott harcokban elesett hősöknek!” – olvassuk egy fatáblán, amelyet két tölgyfa közé erősítettek.

Gondosan elhantolt sírok. Emlékművet lövedékekből készítettek. A kerítést is gondosan összeválogatott lövedék-hüvelyekből rakták. A sírok mellett néhány durván ácsolt deszkapad. Az áttörés hőseit temették ide. Egy nagy kaliberű lövedék rézhüvelyére ezt a feliratot vés-ték: „Petrov gárdaőrnagy, Marija Mihina egészségügyi tiszthelyettes, Cvetkov gárdaőrmester, lövegkezelő...” Még el sem hervadtak rajtuk a kegyelet búzavirágai és pipacsai.

Harkov falainál

A Sztyeppi Front törzsére egy kis kertekkel övezett falucskán, Malija Prohodiban akadtam, amelynek viskói egy meredek szurdok és egy zavaros vizű, sással benőtt, keskeny patak között sorakoztak. Itt együtt volt a klasz-szikus ukrainai táj minden jellegzetessége: a kicsiny ta-nyák, a kaszálók, a patak vizébe hajló fűzfák, s a méh-ka-sok a déli fekvésű lankákon. A fehér házikók egyen-letesre vágott sátoztetős szalmafedele egészen az abla-kokig ér, a házak előtt sövénykerítés, mázas köcsögök, súlyos napraforgótányérok. A domboldalon három szél-malom lapátjai szelik lustán a levegőt. A falu csendjét csak a ritkán felhangzó kakaskukorékolás, meg a zsibon-gó legyek zümmögése töri meg.

Itt jól hallható a tüzérségi fegyverek döreje, este pe-dig, amikor a levegő különösen tiszta és nagy a csend, még a géppuskasorozatok ropogását is hallani. Az ellen-séges bombázók mélyrepülésben húznak el a falu felett. Ez egyébként jellegzetesen Konyev tábornok stílusa! Parancsnoki harcálláspontját, mint mindig, a csata leg-

hevesebb szakaszának közelében rendez be, egy jelentéktelen faluban azzal a majdnem mindig csalhatatlan számítással, hogy az ellenségnek még csak eszébe sem jut a front vezérkarát ilyen igénytelen helyen és az arcvonál közelében keresni.

A tudósítókat egy szűk kis utcácskában, a falu északi végén szállásolták el, a dinnyeföldek szomszédságában, ahol a napégette fű közül szürke- és zöldcsíkos görög-dinnyék, kisebb, rücskös héjú sárgadinnyék kandikáltak elő.

A nádfedeles házak előtt parkoló kocsik elárulják, hogy itt haditudósítók tanyáznak, és abban az utcácskában, amelyet valaki tréfásan máris „Korrespondenten Strasse”-nak keresztelt el, sok ismerős arcra bukkanok. Itt van a halk szavú és udvarias Jevgenyij Kriger elmaradhatatlan szemüvegével és tábori sapkájával, amelyet még mindig hangsúlyozottan civil módra visel, a fakó és agyonizzadt gimnasztyorkás, leburnult s folyton mosolygó Viktor Poltorackij, Leonyid Viszokoosztrovszkij, a katona-újságíró, akivel még a Kalinyini Front törzsénél barátkoztam össze, s akinek kackiás bajusza többnyire meghódítja a katonai távírdákat kezelő leánykákat, olyanra, hogy írásait mindig soron kívül továbbítják. Felbukkan Vlaszov kapitány is, a Szovjet Tájékoztató Iroda tiszteletre méltó tudósítója, aki pont olyan tekintélyes, mint az általa képviselt szervezet. Van itt még számos külön tudósító meg front-újságíró, akinek feltűnése csalhatatlan bizonyossággal hirdeti valamilyen rendkívüli és fontos háborús esemény beérését.

– Hát te is itt vagy, öregfiú! Meddig? Harkovig?

– Nem, tovább. Egészen a határig!

Egyes újságírók szeretnek frontról frontra járni, s mindig ott bukkannak fel, ahol előreláthatólag valamilyen jelentős esemény várható. Nekem más az elvem.

A háború nemcsak a kiemelkedő győzelmeket jelenti, hanem – mindenekelőtt – a nehéz harcokkal teli hétköznapi napokat. És ha a haditudósító igazán hitelesen és pontosan akar írni, bele kell illeszkednie a katonák mindennapi környezetébe, magáévá kell tenni érdekeiket, velük kell örülnie, osztoznia kell bánataikban, a háború minden pillanatában.

A pravdások a falu legszélső házikójában rendezkedtek be. Senki sem volt otthon, mindannyian a különböző egységeknél tartózkodtak. Ám Petrovicsot nem zavarta a házigazdák távolléte, kocsijával behajtott a ledöngölt agyagos udvarra, s a kocsit letakarta náddal. Elmaradhatatlan fényképezőgépével azonnal és tökéletesen sikerült meghódítania a ház asszonyát, egy óra múltán már félmeztelenül izzadva serénykedett a kemence körül, s a háziasszony irányítása mellett az ukrán borscs főzésének művészetét gyakorolta.

A borscs csodálatosan, zsírosan, csábítóan piroslott a tányérban, csak éppen megenni nem lehetett. Annyi paprika volt benne, hogy szinte még a tányérből felszálló gőz is marta az ember száját.

Ez a nemrégiben szervezett front Belgorodnál kezdte meg harci tevékenységét. A törzs tisztjei között igen sok ismerősre bukkantam, akikkel korábban, más frontokon ismerkedtem meg.

A törzs utcájában, közvetlenül előttem, csikorogva fékezett egy teljes sebességgel haladó kétéltű. Egy markáns arcú tiszt ugrott ki belőle, vállra vetett köpenyben, s egyenesen felém tartott.

– Bocsásson meg, mi valahol már találkoztunk.

– Sztálingrádban? Orjol alatt? Nem? Toropecnél? Velikije Lukinál? – soroltam a helységneveket, s figyelmesen vizsgáltam a tiszt nyílt, ismerős arcát.

– Várjon csak, várjon! Kalinyin alatt! Igen, ott. Ön Polevoj, ugye?

– Viljuga! A mindenségit!... Emlékszel Csernovóra? Az ereszig ért a hó, s az út tele volt farkasnyomokkal...

Így akadtam itt össze régi barátommal, Viljuga alezredessel, a hadműveleti osztály tisztjével, ezzel a körültekintő, okos, mindig töprengő belorusszal, aki most többek között hadműveleti információkkal látja el az újságírókat. Felemlgettük a közös ismerősöket, sóhajtottunk az elesettek után, és hallgattunk arról, hogy ezek alatt az évek alatt mindketten elkoptunk, megöregedtünk...

Hát igen, múlik az idő.

Konyev tábornoknál

Lemostam magamról az út porát, megborotválokotam, rendbe szedtem ruházatomat, majd felhívtam a frontparancsnok szárnysegédjét, s közvetítésével megkértem Konyev hadseregtábornokot, hogy fogadjon. A szárnysegéd egy perc múlva közölte:

– A frontparancsnok tizennégy óra nulla-nullakor várja önt.

Ismertem a tábornokot, akinek pontossága a vezérkarnál, s mindenütt, ahol megfordult, már közmondásos volt, ezért mindenesetre összeigazítottam az órámat a szárnysegédével. A kijelölt idő előtt pár perccel már a parancsnok szállásának a tornácán voltam.

Ez a kis házikó talán csak abban különbözött a többi-től, hogy bádogtető fedte. A ház egyik kis mellékutcában állt, egy gyümölcsöskert közepén, s az utcától vén, gyümölcsből roskadozó almafák rejtették el. Régi ismerősöm, az alacsony, göndör hajú Alekszandr Szolomahin őrnagy az órájára nézett.

– Még egy perc.

Várt egy picit, azután eltűnt az ajtó mögött, de azonnal vissza is tért.

– Tessék. A parancsnok várja.

A frontparancsnok felállt az asztal mellől, és erős kezével megszorította a kezemet.

– Megjött? Hát üdvözlöm. Mióta nem láttuk egymást? Egy éve? Úgy van. Rzsev óta, igaz?

Emlékeztettem Holm falucskára, azaz inkább az egykori falu helyén, a szakadék partjába vájt hatalmas barlangokra. Akkor ott, három kilométerre az arcvonaltól, az ellenség tűzérési tűzének övezetében helyezte el hadműveleti csoportját a frontparancsnok.

– Igen, emlékszem. Nehéz harcok voltak – bólogtatt. – Hát maga? Orjol alól jön? Olvastam a cikkeit... Érdekes hadművelet volt... Nos, meséljen, mi újság Moszkvában?

Ezt a kérdést minden fronton élő ember felteszi, ha olyannal találkozik, aki a fővárosból érkezett.

Megszólalt a telefon, a parancsnok a kagyló után nyúlt. Érdes, mély hangja nyugodt és egyenletes volt, mint mindig. Körülnéztem a szobában.

Konyev tábornok dolgozószobája a parasztház tágasabb helyisége volt. A falon régi, megfakult olajnyomatok között jó néhány családi fénykép örökölte meg a háziakat. A sarokban cikornyás mintákkal kivarrt törülközők háttérében sztaniolpapírral keretezett ikonok, a barka, amit a háziak tűztek az ikonok közé, már kiszáradt. Konyev, szokásához híven, mindent úgy hagyott, ahogy a háziak elrendezték, ezzel is hangsúlyozva ideletelepedésének ideiglenes jellegét.

A szobában rendkívül szigorú rend uralkodott. Az összecukható asztalt piros és kék ceruzával telerajzolt térkép borította. Oldalt egy bőrtokos telefon állt, mellette egy másik, fényezett és nikkelezett fehér készülék, amely a tábornokot közvetlenül a főparancsnoksággal

kötötte össze. Jobb keze ügyében maroknyi kihegyezett ceruza, egy jókora nagyító meg szarukeretes szemüvege volt. Semmi olyat nem láttam itt, amire ne a munkájához lett volna szüksége.

A látogatók részére összecsuksukható tábori szék állt a szobában. Az egyik sarokban egy fából készült polc, rajta könyvek, némelyik könyv tele könyvjelzőkkel. A polcon – többek között – friss katonai és irodalmi folyóiratok, orosz–német szótár, s Dragomirov tábornok Szuvorovról írt vaskos kötete sorakoztak, amelyet lapozgatni kezdtem, hogy ne zavarjam a beszélgetést.

A bal oldali ajtó a parancsnok magánszobájába nyílt. Az ajtó nyitva van, jól szemügyre vehetem az ugyanolyan szigorú katonai egyszerűsége valló berendezést. Durva kórházi takaróval borított keskeny ágy, előtte egy széken hamutartó, cigaretta, kinyitott könyv. A sarokban egy kis ebédlőasztalka, egy másik asztalkán rádiókészülék. Ez az egyetlen értékes darab a tábornok szállásán.

A parancsnok az elmúlt év alatt alig változott valamit. Éppen olyan magas, vállas, s az egész ember belsejéből és külsejéből egyaránt valamiféle koncentrálttság sugárzik.

Régóta, még a kronstadti lázadás leverése óta jó barátja Alekszandr Fagyejevnek, akivel a X. pártkongresszus küldötteiként együtt mentek az eszer felkelés leverésére. Fagyejev sokat mesélt nekem a tábornokról. – Őstehetség – mondta. Parasztgyerek volt, aki tűzmeszterként tért vissza az első világháborúból. A járásban ő szervezte meg az első pártsejtet. Azután járási komisszár lett, akit annak idején még Frunze küldött az általa szervezett bolsevik csapattal a kulák felkelések leverésére, később a Távol-Keleten ténykedő legendás 102-es páncélvonat parancsnoka. És végül – a távolkeleti köztársaság forradalmi hadseregének törzskom-

misszárja. Azután, immár felnőtt korban, elvégzi a Frunze Hadiakadémiát. „Akarjátok látni a szovjet hivatásos katona példaképét? Nézzetek parancsnokokokra – mondta Fagyejev a Kalinyini Fronton régi barátjáról. – Született katona – s hozzátette –, született szovjet katona.”

Igen, a Rzszev alatti nyári támadásunk napjai óta a parancsnok keveset változott. Az északiakra jellegzetes széles arca csupán lebecsült, kicserzett. Keskeny, szürke szemének pillantása átható, kemény. Érdes hangja parancsoló és nyugodt. Igaz, lágy, szőke hajfürtjeiben néhány őszes csík is megjelent, no meg a szeme köré vésett néhány újabb ráncot ez a nehéz háborús esztendő.

Végre a parancsnok lerakta a kagylót. Fogta a nagytérképet, és hosszasan figyelt valamit a térképen, majd egy alaposan kihegyezett ceruzával, megszokott mozdulatokkal meghosszabbította a térképre rajzolt piros nyilat.

– Hát, amint tudja, itt is harcoltunk egy keveset...

S egyszerűen, szemléletesen beszélt a belgorodi támadásról, néhány jellegzetes vonással illusztrálva, hogyan fejlődött a mai napig a hadművelet.

Konyev a rövid mondatokat szerette, amelyek olykor aforizma tömörségével hatnak: „A meglepetés – fél siker”, „A ravasz a csatában az erősebbet is legyőzi”, „Egy harcedzett katona tíz újonccal felér”, „Homlokunk csak az ostoba embert üt, azt is ijedtségből”.

A harkovi hadművelet új, döntő szakaszát így határozta meg:

– Most torkon ragadtuk őket, s úgy fojtogatjuk, hogy hörögnek belé.

Felállt, a térképhez lépett, s ott mutatta meg, hogyan szorították harapófogóba Harkovot az együttműködő frontok erői, és a jelenleg északról és délről a várost támadó csapatok miként zárták össze ezt a harapófogót. Az ellenségnek most már csak Merefa és Ljubotyin felé

szabad az út, de tüzéségünk ezeket az útvonalakat is tűz alatt tartja. A térképvázlat valóban egy kéz torkot szorongató ujjaira emlékeztetett.

– Az ellenség – mondta Konyev – veszett ellentámadásokat indít, igyekszik széjjelfeszíteni ezeket az ujjakat, de ellentámadásai sorra kifulladásra kerülnek.

Aztán az órájára nézett és félbeszakította a beszélgetést.

– Szolomahin! – kiáltott a szárnysegédjének. – Készítse elő a térképet és a kocsit. Megyünk . . .

Már készülődés közben fejezte be a beszélgetést.

– Most igen összetett és nehéz háborút vívunk. Minden komoly hadműveletben valamennyi fegyvernem együttműködésére van szükség. A nagyméretű és gyors hadmozdulatok háborúja ez. A hadászat tudományának háborúja. El kell igazodni benne, bele kell élni magunkat – mondta, miközben felöltötte úti kezeslábasát. – Nemrégiben az egyik kollégája, már nem is tudom, melyik lapban, tudósítást írt az egyik ütközetről – valahogy így: a jobbszárny jobbról támadott, a balszárny balról indult meg, a derékhad pedig szemből támadta az ellenséget . . . Hadműveleti tisztjeim rosszul lettek a nevetéstől. A haditudósítónak a háborúban mindenekelőtt katonának kell lennie, nem pedig civil szemlélődőnek, amolyan Pierre Bezuhovnak. Ezek az okosok a lapjukat kompromittálják a katonák előtt. Ahhoz, hogy valaki igazi haditudósító legyen, először – tudni kell mindent *látnia*, másodszor – *értenie kell*, harmadszor – *gondolkodnia* kell. Feltétlenül gondolkodnia.

A frontparancsnok feltette a tábori sapkát.

– Hát sok sikert.

Az ablak alatt berregett, prüszkölt a tábornok kételtű kocsija.

Visszatérőben viharesebességgel száguldó gépkocsi haladt el mellettem. A frontparancsnok oda igyekezett, ahol az ellenség, kicsit megpihenve, a harapófogót akarta szétfeszíteni, és ahol eldőlt Harkov sorsa. Mögötte Rjumkin fotoriporter, Pravda-beli társam száguldott, akit az ukrán frontok tisztjei csak „Leicás Jáská”-nak neveznek. Ő maga is ukrán, Harkovban nőtt fel, és ott is dolgozott. Feltehetően ezért is látom mindenütt félelmetesen vágató régi típusú GAZ-kocsijával, de beszélnem még nem sikerült vele. Késő este véletlenül összeakadtunk.

Amikor felbukkan az ajtó előtt, alig látszik ki a porból. Viharosan homlokon csókol, aminek következményként poros lesz még a fülem is. Jáská egyenesen a kondérból kanalazza az agyonpaprikázott borscsot. Tele szájjal is csak úgy önti magából a front legfrissebb híreit.

– Egyébként visszafoglaltuk Makarenko híres gyermekkolóniáját. Méghogy kolónia! Egy egész városka. Mellesleg a FED-gyár egyik üzeme is ott van. Fényképezőgépeket csináltak... A fényképezőgépeknek, természetesen, hűlt helyük. De a kolónia előtt annyi az elesett német, hogy alig hittem a szememnek. Lefényképeztem őket. Meg a kilőtt páncélosokat is.

Véget nem érő közlendői között fél mondatban közli, hogy a szomszéd faluban ismert ukrán írók várják Harkov felszabadítását: Mikola Bazsan, Jurij Janovszkij, Makszim Rilszkij, Pavlo Ticsina.

– Még Alekszandr Petrovics Dovzszenko is ott van – közli Rjumkin, aki nagyon szereti értesüléseivel meglepni hallgatóit. – Azt mondják, gorilkájuk* is van. Hej, milyen isteni gorilkát főznek errefelé...

A gorilka tényleg figyelemreméltó itóka. Még Gogol

* Gorilka — ukrán vodka. (A ford. megjegyzése.)

is megemlékezik róla. Csakhogy engem most az ukrán irodalom színe-java érdekel. Nagyszerű dolog lenne Harkov felszabadulásának napján elküldeni cikkeiket, verseiket, riportjaikat a Pravdának.

Késedelem nélkül átrobogtunk a szomszéd faluba. Hiszen én még kezdő vagyok, s ezeket a híres embereket csak a könyveikből ismerem. De Rjumkin szavai szerint – valamennyien barátai, „dicséretes fiúk”, és a Pravdának nem mondanak nemet.

Valóban érdekes emberek társaságába csöppentünk. Természetesen semmi kész anyaguk nincs. Honnan is lenne? Valamennyiük gondolata Harkov körül jár. De amint a város felszabadul, lesz minden: vers is, cikk is, riport is. Igazuk van! Hosszú hónapokat töltöttek távol szülőföldjüktől, s meg kellett elégedniük a hozzájuk eljutó szófukar, rettenetes hírekkel.

– Szóval, megegyeztünk. Azon a napon, amikor Harkovot bevesszük, este jöjjön el hozzánk. Lesz minden – jelenti ki Mikola Bazsan. Egyenruhában van, de még az ezredesi váll-lap is valahogy nagyon civil módra ül a vállán.

– Alekszandr Petrovics Dovzszenkónak van egy darabja – közli titokzatosan Rjumkin. – „Lángban álló Ukrajna” a címe. Kérd el tőle. Ő rossz felolvasó.

De a darab olvasását is „Harkov utánra” halasztjuk.

Az új ismeretség és a beszélgetés annyira lekötött, hogy a gorilkáról teljesen megfeledkeztünk. Ezért Rjumkin egészen Maliye Prohodiig átkozza önmagát.

Az ütközet előestéje

Az éjszaka Viljuga alezredes elmondta, hogy Harkov alatt igen feszült a helyzet. A frontparancsnok úgy döntött, hogy átkarolja és úgy veszi be a várost. Harkovot

három oldalról fogják körül. Az ellenségnek csak egy szűk folyosója maradt. De a fasiszták most több, tüzérezreddel megerősített, páncéloshadosztályt vontak ide össze, szüntelen ellenlökéseket hajtanak végre a harapófogó élére, a légierővel pedig csapatainkat bombázza. Egyébként éppen ez az a frontszakasz, ahová a frontparancsnok kiment – gondoltam.

Újabb hadifoglyokat hoztak.

– Ezek már nem olyan hadifoglyok, mint akiket nagy nehezen sikerült elfogni egy évvel ezelőtt a Rzsevért vívott döntő csaták napjaiban – mondja az alezredes. – Azok között sok olyan akadt, hogy megizzadt az ember, amíg egy szót is kihúzott belőle. Ezek szívesen beszélnek. Csak győzzük jegyzetelni... Egyébként valamennyien azt állítják, hogy Hitler vagy tíz nappal ezelőtt Harkovban járt. Állítólag utasította a főtiszteket és tábornokokat, hogy inkább essenek el, de Harkovot ne adják fel.

Érdekes újság! De azért inkább csak feltevés...

– Nem akarsz beszélni a hadifoglyokkal? – kérdezte az alezredes.

– Dehogynem! Nagyon érdekes lenne.

És most itt ülünk egy kis házban, a templomőr egykori lakásán. Egy hatalmas termetű SS szakaszvezető ül előttem az „Adolf Hitler” hadosztályból. Sapkáját a váll-lapja alá dugta, kezét a térdére fektette.

Ugató, szaggatott hangon beszél:

– Belgorod után számomra világossá vált, hogy csak csodával győzhetünk. Én hiszek a tűzértségben, a harcokban, a repülőgépekben, de nem hiszek a csodákban. A Führer járt Harkovban, és ezt mondta: „Harkov – az ukrán föld kapuja. Haljatok meg, de ez a kapu maradjon zárva.” Így mondták nekünk a tiszték. Nálunk még sok az ostoba, de én a belgorodi összekoccanás után arra gondoltam, hogy itt hagyom a fogam... „Éle-

tünk árán is megvédjük ezt a kaput.” És ha kapuból ki-
ebrudalnak? ... Elég volt! Örülök, hogy kiugrottam a
játékból, amelyben számunkra minden dobás most már
vereséggel jár.

Az „Adolf Hitler” hadosztályt még a kalinyini fronton
vívott csatákban, azután meg a rzsevi nyári harcokban
is erősen megtépázták. Ebbe a hadosztályba tartozott a
vászonzubonyos fogoly. A ruháját kitépett fogkoronák
díszítették. Láttam már ilyeneket Fagyejevvel a kali-
nyini fronton. Szóval, most ide dobták át ezt a hadosz-
tályt. Bizonyára rosszul állhat a szénájuk.

Azután egy feszes szíjakba „pólyált” fogoly lép elénk.
Egy páncélgránátos ezred egyik zászlóaljparancsnoka
volt. Egy vezérőrnagy fia, hivatásos katona. Méltóság-
teljesen viselkedik.

– Nem vagyok politikus, de mint katona, tisztában
vagyok Harkov jelentőségével. Harkov – a Don-medenc-
e biztonsága, Harkov – a bal parti Ukrajna. Von Hott
vezérezredes parancsba adta, hogy Harkovot bármi áron
tartani kell.

– És mit gondol, sikerülni fog?

– Ezt nehéz megmondani. Az a mi bajunk, hogy a
Belgorodtól visszafelé megtett úton egységeinket meg-
fertőzte a hitetlenkedés bacilusa, és ilyen körülmények
között nehéz fokozni a harci szellemet. De én mégis úgy
gondolom, hogy hadseregünknek sikerül megvetnie a lá-
bát Harkovban, és ismét átveszi a kezdeményezést.

Elmondta még, hogy a csapatok háta mögött a hátor-
szágból előrevont SS-egységekből láncot állítanak fel,
hogy a katonákkal „állhatatossági fogadalmat” íratnak
alá, amely szerint – ha a parancsnok parancsa nélkül
meghátrál, megszegi a fogadalmat. A fogadalmi blan-
ketta hátlapjára a katonának rá kell írnia legközelebbi
rokonainak címét és nevét. Ezt is ismerjük már Velikije
Lukiból.

Volt-e Hitler Harkovban, a fogoly nem tudja. Ő leg-
alábbis nem látta. De mindenki azt mondja. A Hitler
által aláírt, Harkov védelméről szóló parancsot az egy-
ségeknél felolvasták.

Mindez, persze, keveset használ, de ékesszóló bizo-
nyítéka annak, hogy az ellenség eltökélt szándéka meg-
tartani Harkovot, és nagy, kemény harcok állnak előtt-
tünk.

Estig két tudósítást küldtem el távirón. Jól ki kell
aludnom magam. Rövidesen aligha lesz idő az alvásra.

Sokáig és türelmetlenül cseng a telefon. Fölugrom s
a kagyló után nyúlok. Viljuga figyelmeztet:

– Igyekezz, őrnagy, ideje mennünk . . .

Ez azt jelenti, hogy a Harkovért vívott csata döntő
szakaszába érkezett. A főúton kivergődünk a Moszkva-
Harkov országútra, s óvatosan haladunk a sűrűsödő ho-
mályban. Minél sötétebb lesz, annál élesebben vibrál
előttünk a bíborvörös fény, amely már a fél eget elbo-
rítja. Úgy érezzük, mintha rosszat sejtetően, nyomasz-
tóan felénk hömpölyögne. Ebben a világításban az út-
test, a külvárosi parkok fái, a nyaralók romjai olyanok,
mintha vérrel öntözték volna meg őket.

A várostól néhány kilométerre az irányító egy mel-
lékvútvonalra terel bennünket. Egy darabig bokrok kö-
zött kanyarog, azután egy temetőbe viszi a kocsinkat.
Itt, az arcvonat közvetlen közelében van annak a had-
osztálynak a parancsnoki figyelőpontja, amely legin-
kább megközelítette Harkovot, és már megvetette a lá-
bát a város szélén.

Egész éjjel a sírokon üldögélünk, és hallgatjuk a lö-
vegek fülsiketítő dörrenését, a géppisztolyok, géppus-
kák kelepelését. Az akácosból figyeljük, hogyan lángol
a hatalmas város. Űtegeink valahol hátul állnak. A lö-
vedékek süvöltve repülnek el felettünk a magasban.
Nagy ritkán akna csapódik a sírok közé, de még csak a

fejét sem fordítja arra senki. Minden figyelmünket leköti a lángoló város és a csatazaj, amely, úgy látszik, a hajnal közeledtével egyre erősebb.

Néha a dübörgő sötétségből egy-egy motorkerékpáros bukkan fel. Leugrik a motorjáról, odafut a parancsnokhoz, s átnyújtja a támadó ezredek jelentését tartalmazó csomagot. A törzsparancsnok egy nagy márványlapon teregette szét a térképeit, s piros ceruzával vonalazza be a város térképén az elfoglalt épülettömböket.

A parancsnok ősz hajú, szigorú, energikus arca van, a homlokán és az arcán néhány forradást őriz. Rövid mondatokkal magyarázza meg a térképen a helyzetet.

– Az ellenségnek nem sikerült szétfeszítenie a harapófogót. Ma még jobban összeszorítottuk. Látjuk, itt már majdnem összeér. Az egyetlen visszavonulási utat tűz alá vettük. Az ellenség két lehetőség között választhat: vagy elvonul, vagy körülzárva verekszik tovább. Úgy látszik, az előbbi választotta. Most érkezett meg a frontparancsnok parancsa, hogy a várost három oldalról ostromoljuk. Mi észak felől rohamozunk, s remélem, hogy elsőként vonulunk be Harkovba.

Az ágyúk dörgésétől zajos, a lángoktól bíborvörös, robbanó lövedékektől tarka éjszaka lassan telik. Aztán virradni kezd. A temető kerítésén át feltűnik a tüzek fekete füstjébe burkolt város széle. A füstben srapnelek vörös szikrái villognak. A város számos helyen ég. Innen, a keresztekkel és fejfákkal tarkított magaslatról jól látni, ahogy a levegőbe emelkedik a téglaport, s összeomlik egy-egy ház.

Szeretnénk minél előbb Harkovban lenni. De nem engednek: korai még. Végre, amikor a törzsparancsnok bevonalkázta térképén a város központját is, és a csata átelyeződött a város déli részébe, a parancsnok így szólt:

– No, most már jó utat! Sok sikert! Csak óvatosan, ott még forró a levegő...

Petrovics elégedetlen. Sokáig ücsörögtünk itt a feleslegesen óvatos hadosztályparancsnoknál.

– Minek kellett ideragadni a hadosztálytörzshöz? Mentünk volna egy ezredhez, vagy egyenesen valamilyik zászlóaljhoz. Talán először fordul elő ilyesmi? – morog Petrovics.

Apró szemekben megered az eső. Az esőfátyolon keresztül észrevesszük, hogy az út szélén egy gépkocsi vesztegel. Az egyik kereke leengedett. A gépkocsivezető a kerékköpennyel bajlódik. A kocsi hágsóján írógép. Előtte, két darab téglán, egy szikár férfi ül, katonai gimnasztyorkában, feltűrt gallérban. Oda se figyel semmire, gépel valamit...

Krusinszkij! No, persze, Szergej Krusinszkij, a Kom-szomolszkaja Pravda tudósítója. Felénk fordítja cson-tos, poros arcát, aztán nyugodt hangon, mintha csak a szerkesztőség lépcsőjén találkoztunk volna, megszólal:

– Jó napot... Hova mennek?

– Harkovba...

– Én onnan jövök. Majdnem az Ipar Házáig eljutot-tam. Tovább nem lehet. És az ördög vigye, kilyukadt a gumi... Ott mi újság? A távíró működik?

Miután megtudja, hogy a katonai távíró vezetékeit ki-javították, visszafordul, és folytatja a gépelést...

– Látja, hogyan dolgoznak egyesek?! Amíg mi a vá-rospan fogunk kószálni, ő már le is adta a tudósítást – bosszankodik Petrovics, aki semmiben nem szereti átengedni az utat és az elsőbbséget. – Most aztán úgy me-gyünk, mint gyászoló a koporsó után.

Valahol, egészen a város közelében, egy GAZ igyek-szik velünk szembe, amelyet még a szovjet gépkocsi-gyártás hajnalán gyártottak, és ki tudja miért, egy feltűrt nadrágos kamaszhoz hasonlít.

Ki ülhetne más éppen az ódon masinában, sapkája szíját az álla alá húzva, nehogy a szél lerepítse a fejéről, mint... Rjumkin. Úgy látszik, nem ismert fel bennünket, mert elhúz mellettünk és eltűnik a páncélos oszlop kavarta porfellegben.

– Az emberek már hazafelé jönnek a városból, mi még csak most tartunk oda – zsörtölődik Petrovics.

Egyébként az az érzésem, hogy itt nemcsak a tudóstói becsületről van szó, hanem bizonyos praktikus reményekről is benzin és tartalék alkatrészek beszerzését illetően. Nagy város – nagy hadizsákmány.

A gépesített gyalogság kocsioszlopában haladunk. Holodnaja Gora felé tartanak, ahol most folyik az ütközet. Még robbannak lövedékek az utcákon, de már csak ritkán. Bombázóink tömör alakzatban, több hullámban úsznak el a város felett, s a dombon állást foglalt német tüzérseget támadják. A tüzelés majdnem teljesen abba marad. Úgy látszik, repülőink rátaláltak az ütegre.

Petrovics, akivel már a tizenkettedik felszabadított városba hajtunk be, teljes gázt ad. Megelőzzük a katonai teherautókat, a gyalogság oszlopait, a lövegeket, sőt még néhány harckocsit is, és elének tűnik a fekete füstbe burkolt Harkov.

Üdvözöllek, sokat szenvedett Harkov! Úgy maradtál meg emlékezetünkben, amilyen a háború előtt voltál: életerős, szép, vendégszerető. Gigantikus gyáraidra büszke volt egész Ukrajna.

És most? Járjuk az utcáidat, és meghűl bennünk a vér. A legszebb épületeket felgyújtották, lerombolták, elégtelenítették. Egész épülettömbök néznek ránk kiégett, élettelen ablakaikkal. Ez a Dzerzsinszkij tér. Építészeti remekeit kőhalmazzá változtatták. Hatalmas, tizenöt emeletes épületek kiégett falain ezernyi rés rátonog.

Amikor egy frissen visszafoglalt városba érünk, rend-

szerint egy ismert és tekintélyes odavalósít kérünk fel „kalauz”-nak, beültetjük a kocsiba, és vele együtt folytatjuk utunkat. Most azonban sokáig nem akadtunk ilyen emberre. A gyári kerületben még folynak a harcok, a lakosok nemigen merészkednek az utcára.

Végül a belvárosi híd javításán dolgozó lelkes önkéntesek között találtunk egy megfelelő embert, Vaszilij Muszijevecs Kocsetot, egy harkovi professzor fiát, aki a háború előtt a Technológiai Főiskolán tanított, a megszállás napjaiban pedig gyufagyártással biztosította a létfenntartását.

Vaszilij Muszijevecs az utolsó tizenöt napot egy beomlott pincében töltötte, bujkált a Gestapo elől, amely városszerte vadászott a férfiak után, hogy Németországba hajtsa őket. Kocset a legutolsó pogrom óta még nem látta városát, és most szomorúan szemléli új sebeit. Mindenütt a legértelmetlenebb rombolás jelei láthatók.

Az Egyetemvárosban, ahová összegyűjtöttek valamennyi tudományos intézményt, nem maradt egyetlen sértetlen épület sem. A Sevcsenko Múzeum ajtajait betörték. A lépcsőkön és a folyosókon lábbal tiport kézirat foszlányok, muzeális edényritkaságok darabjai, történelmi bútorok törmeléke. A szél a múzeum előtt a hamuval együtt papírfoszlányokat röpít a levegőbe, talán a nagy ukrán költő relikviaként őrzött kézirateit és dokumentumait.

Maró füst kavarog még a városi könyvtár épülete körül is, füst áramlik ki az épület jobb szárnyának ablakaiból is. Néhány ember egy alacsony, sovány, csíptetős néni ke meg egy természetes őrmester vezetésével igyekszik oltani a tüzet.

Kirabolták a Szkovoroda Ukrán Kulturális Múzeumot is. Igaz, a legértékesebb tárgyakat sikerült a múzeum munkatársainak elrejteni és megőrizni. De nem sokat. Az épületben lakó múzeumőr meséli nekünk, hogyan

csomagolta be holmijait az egyik itt lakó tiszt a gobeli-
nekbe, a tisztiszolgája meg törölőruhákat szabdalt a cso-
dálatos ukrán hímzések legszebb darabjaiból, a szamo-
vár alá pedig Bogdan Hmelnjickij-korabeli szablyával
vágta a gyújtóst.

A Kocset által már közölt szörnyű hírek nyomán
érünk azokhoz az épületekhez, ahol Harkovba történt
első bevonulásunk alkalmával a hadikórházat berendez-
ték. Most a fekete, kormos falak komoran veszik körül
a fűvel benőtt udvart. A fasiszták senkit nem engedtek
ide, és a puszta falak még őrzik a tíz hónappal ezelőtt
elkövetett gonosztetteik nyomait. Az üszkös ajtókat kí-
vülről karókkal támasztották ki. A földszinti ablakok
spalettái elégtek, csak a vasrács maradt meg. A salak és
szénkupacok között vaságyak, s elszenesedett csontok.
Némelyiken még látni a gipszkötés nyomait. A lépcső
mellett egy csontváz hever.

Amikor a fasiszták másodszor elfoglalták Harkovot,
a kórházból a sebesülteket nem sikerült elszállítani.
Több száz súlyosan sebesült harcos maradt ott. Az orvo-
sok mellettük maradtak. Éjszaka a Gestapo körülvette
a kórházat. A géppisztolyokkal felfegyverzett Gestapo-
legények becsukták az ablakokat és az ajtókat, s fel-
gyújtották az épületeket. A sebesültek elégtek. Akik
menekülni próbáltak, s az emeletek ablakaiból ugráltak
ki, azokat agyonlőtték. Itt a kertben ásott árkokban föl-
delték el a hullákat.

– Itt – mondja Klavgyija Duskina ápolónő, e gaz-
tett életben maradt szemtanúja, s egy homokkal beszórt
röplabda-pályára, aztán egy virágágyra mutat, amely-
ben, leveleit a nap felé fordítva, illatos dohány virágzik.
– Meg itt. Azután betemették ezt a helyet, és hogy ne
találjanak rá, röplabdahálót feszítettek ki, meg virágo-
kat ültettek fölé.

Valóban, a röplabda-pálya talaja igen laza, könnyen

süpped az ember lába alatt, a virágok kellemes illatát pedig elnyomja a minden katona számára ismert fülledt szag. Kísérőnk félrevonul, fejét a kerítésnek támasztja, a válla görcsösen rángatózni kezd. Gyorsan elvezetjük erről a szörnyű helyről.

A nap már magasan járt a Szumszkaja utca vén juharfái fölött. Az Ipar Háza szürke kolosszusának tátongó ablakain aranyló sugarak hatolnak be.

A csata délnek húzódott, a Holodnaja Gora mögé, a várost már nem lövik. Az emberek kiáramlanak az utcára. Mohó szemekkel nézik a borostás arcú katonákat, kik még nem értek rá lemosni magukról a harc kormos szennyét, s az alakulatok élén haladó fáradt, de elégedetten mosolygó tiszteket. A sarkon egy asszony átölel egy fekete horpadt sisakos harcokoszót. Egy fehér szvetteres kislány lefut a járdáról az úttestre, ahol éppen egy század vonul el, utánuk fut, paradicsomot osztogat a katonáknak. Itt-ott a falakon már megjelennek a vörös zászlók, az isten tudja, hogyan és kik őrizték meg. Egy gimnasztyorkás férfi létrára állva írja fel egy ház falára: „Éljen a Harkovot felszabadító Vörös Hadsereg.”

Az utcákon pedig végtelen sorokban özönlenek a gépkocsioszlopok, a tüzérezredek, a gyalogság, traktorok vontatta nehézlövegek, hatalmas rohamlövegek, s a halálosan kimerült katonák, izzadságtól feketéllő zubbonyban, szakadt csizmában, mégis jókedvűen menetelnek az úton.

Mielőbb továbbítani akarom az anyagot Moszkvába. ezért egyenesen a jegyzetfüzetemből diktálok a távirádszónőnek. Nem ez az első harkovi tudósításom, amelyet a katonai híradó vonalán adok le; a szolgálatmentes híradók, a műszakvezető, az ügyeletes technikusok és az ellenőrök mégis odafigyelnek minden egyes szóra. Amikor pedig néhány percre megszakad az összeköttetés, és

a technikusok elindulnak „hálózati csomókra vadászni”, kérdésekkel rohamoznak meg:

- Nagyon tönkrement Harkov?
- Sok a halott az utcákon?

A szomszédos műszaki terem két harkovi technikusa alaposan kikérdez, megmaradt-e ebben és ebben az utcában ez és ez a ház, nem vágták-e ki a juharfákat az egyetem előtt.

Segítenék, de tanácstalan vagyok.

Ismét megvan azonban az összeköttetés Moszkvával, és a gépek kattogása, a beszélgetés zsivaja közepette folytatom a diktálást, s jóleső érzéssel veszem észre, hogy még soha ilyen könnyedén nem írtam, helyesebben nem diktáltam.

Másnap, mielőtt Kocset jóvoltából az ő lakásán találkoztunk volna a harkoviakkal, elmentünk az Egyetem-városba, amely valaha a város legelevenebb és legvidámabb kerülete volt. Most kihalt és üres. A megmaradt, félig lerombolt házak némán bámulnak üres ablakaikkal a néptelen utcára. A Karazi-emlékműig egy lélekkel sem találkoztunk. Csak amikor bementünk az egyetem gazzal benőtt udvarára, akkor akadunk nagy nehezen eleven emberre az egyik udvari épületben: Platon Danyilovics Banykorára, az egyetem hivatalsegédjére.

Miután megtudta, kik vagyunk, némán vezetett át egy kis udvaron, egy kiégett épület mellett, a belső, épen maradt épületbe. Hirtelen feltépte az ajtót, amelyre németül írtak valamit krétával, aztán kinyitott egy belső ajtót, és a homályból egy elhanyagolt disznóól éles és savanykás bűze csapott az orrunkba.

A bedeszkázott ablakú, tágas termekben valóban disznóól volt. A parkettán még ott a nedves szalma és a disznótrágya, a vályú felborítva, egy kádban bűzlő moslék.

- Disznókat hizlaltak itt a katonai alakulatok számára-

ra, a moslékot az éttermekből hordták – magyarázza Platon Danyilovics, majd hozzáteszi: – A tudomány templomában!

Vaszilij Karazinnak, a harkovi egyetem megalapítójának szerencsés keze folytán Harkov több mint száz évvel ezelőtt nagy egyetemi központtá és az ukrán kultúra egyik központjává vált. Az alapító szobra most a leégett épület előtt áll. A forradalom után a kulturális intézmények különösen gyors fejlődésnek indultak, és a városban a háború előtt több felsőfokú oktatási intézmény, tudományos kutatóintézet, több tucat technikum, középiskola, és több száz különféle kulturális intézmény működött, amelyekben igen nagyszámú értelmiségi tevékenykedett.

A szellemi munkások többsége a német támadás napjaiban intézetével vagy vállalatával együtt evakuált. De különféle okoknál fogva sokan itt maradtak. Számukra a megszállással olyan élet kezdődött, amelyet az egyik neves harkovi sebész a Kocsetnál folytatott beszélgetés során „gyötrelmes lázalomnak” nevezett.

Igen, az élet valóban lázalomra hasonlított.

Mit meséltek ma nekem azok az emberek, akikkel Kocset lakásán találkoztam?

A fasiszták, Harkovba történt bevonulásuk első napjaitól kezdve, cinikusan hangoztatták, hogy az oroszok és az ukránok másodrendű emberek, „Ostmenschen”-ek, akikre a mezőgazdasági munkás szerepe vár Németországban. Az új rend cselédjének pedig nincs szüksége tudományra. A répaültetéshez nem kell ismerni a felsőfokú matematikát vagy a csillagászatot.

A felsőfokú oktatási intézményeket, főiskolákat, technikumokat bezárták. A tudományos kutatóintézetekbe úgynevezett „Sonderführer”-eket neveztek ki, akiknek a tudományos munka további irányítása volt a feladatuk.

Az egyik ilyen „Sonderführer” a Kémiai Intézetben azzal kedte a tevékenységét, hogy egy helyre hordatta össze a mikroszkópokat, analitikus mérlegeket, spektroszkópokat és a többi ott maradt műszert, sorba rakatta a fal mentén, majd parabellumából egyenként beléjük lőtt. És ezt a „bolsevista kultúra megsemmisítésének” nevezte.

Néhány „Sonderführer” praktikusabb volt. Egyikük a harkovi alkalmazott kémiai intézetben maradt mozsarakat és laboratóriumi őrloket felhasználva malmot létesített, és lisztet őrölt a németországi tiszti kolóniák számára. Egy másik gyufa és poloskairtó szer gyártására, fogpor csomagolásra rendezkedett be. A kémiai-technológiai intézet szárító szekrényeiben még cipót is sütöttek a katonák kávéjához. És végül, az Ukrán Fizikai-Technikai Intézetben, amely az atommaghasadás terén végzett munkája révén világhírnévre tett szert, cipőpasztát készítettek, egyenruha-gombokat préseltek, és titokban pálinkát főztek, amelyet a „Sonderführer” közvetítők révén szép haszonnal értékesített a városi piacon.

De ezek a „Sonderführer”-ek elsősorban azzal foglalkoztak, hogy mindent összeszedtek, amit nem sikerült időben evakuálni, s vagy megsemmisítették, vagy ládáikba csomagolták és Németországba küldték.

A kulturális intézmények ajtajait beszögelték. Sok ezer tudományos dolgozó a szó szoros értelmében az utcára került, bármiféle létfenntartási lehetőség nélkül. Még csak reményük sem volt rá, hogy valamilyen munkát kaphatnak. S elkezdődött az értelmiség közel két évig tartó tragédiája, amelynek során a szellemi munkások a szó igazi értelmében majdnem kihaltak.

Elmondták, hogy Harkovban különösen a német uralom első telén volt rettenetes az élet, amikor reggelenként megfagyott holttesteket találtak a hóval befűt ut-

cákon. Éhen halt N., a neves orvos, meghaltak R., P., V., O., a leghíresebb harkovi mérnökök is. N. professzor egész családja kihalt. Házának kapuja előtt fagyott meg D. vegyész-mérnök, a város egyik legismertebb embere. Annyira legyengült, hogy képtelen volt három lépcsőfokot megtenni.

- De nem is az éhhalál volt a legrosszabb vég - mondja az asztalnál ülve Vasziliy Muszijejics. - Sokkal iszonyúbb volt az attól való félelem, hogy a városparancsnokság szabályai ellen elkövetett valamilyen vétéséért letartóztatják, halálra verik, vagy a Gestapo elfogja és Németországba hurcolja kényszermunkára.

Ez nem üres beszéd. Azok az emberek, akik évtizedeket szenteltek a tudománynak, a művészetnek, az iparszervezésnek, a technológiának, az orvostudománynak, a legnehezebb módon tudták csak biztosítani létfenntartásukat.

K. építész és festő, akit a harkoviak és moszkvaiak egyaránt jól ismertek, plakátokat ragasztott.

P. professzor, az egyik legidősebb harkovi műépítész házszám-táblákat készített. M. szobrászművésznő *Putzfrau*ként (takarítónőként) dolgozott.

G. és Sz. idős mérnökök kék-kocsin hordták a zöldséget a katonai kávéházakba. A Kémiai Intézet egyik docense, kandidátus, bolha- és poloskairtó szert árult.

R., az idős színésznő, edényt mosott egy katonai kávéházban, a könyvtárosok közt jól ismert N. hűtőket árusított, Z. mérnök-technológus pedig pályaudvari hordár volt.

A kulturális élet számos ismert személyisége mindezt eladta, amit csak eladhatott, s valóságos nyomorba került. Miután nem akarták az ellenséget szolgálni, a piacokon koldultak, hogy fenntarthassák magukat. G. mérnök, több tudományos munka szerzője, például, minden reggel a halárus soron foglalt helyet. Sz. a mű-

szaki tudományok kandidátusa, a pályaudvart választotta, azt mondják, éhen halt. Z. az egyik gyár laboratóriumának vezetője, akinek megbénult a lába, egy fakordén járta a várost és koldult.

Ostmenschen

A mai nap – a megdöbbentő találkozásoknak a napja. Hiszen Harkov az első ukrán város, amelyet csapataink felszabadítottak. Több mint két éven át, egy rövid időszak kivételével, német igában volt. Harkov példáján lemérhető, mit hozott a megszállt országok lakóinak a hírhedt „új rend”, amelybe – a német sajtó szerint – Ukrajnát is bekapcsolták.

Harkov kerítéseit, hirdetőoszlopait, falait színes, rikító plakátokkal ragasztották tele, s ezek azt propagálták, hogy milyen jól élnek azok, akiket Németországba irányítottak. A plakátok nivótlanok és az ostobaságig naivak. Látni kell, milyen dühvel tépdésik le a falakról a harkoviak, kaparják, mossák, hogy még nyomuk se maradjon.

E gyűlölet megértéséhez tudni kell, hogy majdnem minden családnak van egy-két közeli hozzátartozója Németországban. F. mérnök, aki maga is átélte a fasiszta rabság borzalmait, megadta néhány olyan ember címét, akik vele együtt tértek vissza Németországból. A városban, a gyári kerületben laktak, s elhatároztam, hogy még ma felkeresem őket.

Elbúcsúztam új ismerőseimtől, és útnak indultunk.

A gyári kerület valaha a város egyik legmozgalmasabb kerülete volt – már csak a gigantikus nagyüzeme, a híres harkovi traktorgyár miatt is.

Az óriás körül pedig több tucat közepes és több száz kisebb vállalat épült. Most ez a kerület kihalt. Egyetlen füstcsík sem kigyózik fölötte. Egy órányit kocsikáztunk

a gyárudvarokon, s mindenütt ugyanazt az iszonyatos képet láttuk: hatalmas, szürkésvörös téglá- és szétrobantott betonhalmazok, amelyekből összegömbült vasrudak állnak ki. Egy óriási kötőrmelék az egész, nehéz kitalálni, hol végződött az egyik épület és hol kezdődött a másik.

S mindennek a betetőzéséül kísértetiesen néptelen az egész negyed. Az alatt az egy óra alatt talán tíz embert se láttunk. A címeket is az utcatáblák után kellett megkeresnünk, amelyeket két nyelven írtak – felül nagy betűkkel németül, alatta apró betűkkel – ukránul.

Végül azonban mégis sikerült találkoznom három harkovival, akik visszatértek a fasiszta rabságból, élő szemtanúk, akik majd a fasiszta gonosztevők perében elmondhatják a világnak, hogyan kínoztak és aljasítottak le sok millió embert a hitleristák.

Hárman együtt is alig hatvanévesek. De külsőleg öreg emberek, a legfiatalabbnak pedig, a tizenhét éves Valja K.-nak, öregesen reszket a feje, s a hajában ősz csíkok csillognak.

Egyébként, mindezek ellenére a harkovi traktorgyár telepén mégis szerencsésnek tartják őket, mert megmenekültek és itthon vannak.

Valja tönkretett idegrendszerrel tért vissza Németországból. Amíg mesél, egyfolytában sír, halkán és panaszosan, akár a kisgyerek.

– Ugye, nem hiszi, hogy én mindig ilyen voltam? Egészségesen éltem, tornásztam is. A hetedik osztályba jártam, és arra gondoltam, hogy elvégzem az iskolát, és elmegyek Moszkvába, a Testnevelési Főiskolára. A mama könyvelő volt a traktorgyárban, azt szerette volna, hogy az orvosin tanuljak, de én szilárdan elhatároztam magamban: tornatanár leszek. És akkor megszállták Harkovot. Nem mentünk el a gyárral: a nagymama beteg volt, nem lehetett elvinni. Itt maradtunk. Gondol-

tuk, valahogy csak átvészeljük, de nagyon-nagyon rosszul ütött ki minden. Az első télen meghalt a nagymama, azután anyuka, azután Grusa néni, azután Zsenya kisöcsém. Magam vittem ki őket a temetőbe. Akkor még erős voltam. Később nem volt mit ennem. Gondoltam – úgyis meghalok, hát elhatároztam: elmegyek Németországba. Én állat, magam jelentkeztem.

Frankfurt am Mainba vittek. Valamennyiünkre „Ost” feliratú kis pajzsot varrtak. Ez annyit jelent, hogy Ostmenschen, azaz keleti ember, akivel nem szabad sem ismerkedni, sem beszélgetni, sem találkozni. Mindezt csak később értettem meg. Szóval éppen vasárnap érkeztünk meg Frankfurtba. Megparancsolták, hogy mosakodjunk meg, hozzuk magunkat rendbe. Később egy külön helyiségbe vezettek, ahol azelőtt garázs volt. Sorba állítottak mindannyiunkat, aztán német dámák jöttek, mászkáltak közöttünk, válogattak, ki-ki a maga ízlése szerint. Járkálnak, vizsgálgatnak, nézik a kezünket, meg hogy van-e izmunk, benyúlnak az ember szájába, nem mozognak-e a fogai. Én csak állok és sírok, egyszer egy fasiszta lovaglőostorával a lábam szárára csap, és oroszul megszólal: „Ne sírjon, mert az olyan senkinek sem kell.” Egy poltavai, Kátya, akivel együtt jöttünk ide, a vagonban ismerkedtem meg vele, amikor az egyik nő az ujjával benyúlt a szájába, tiltakozott: „Nem ló vagyok, hanem ember.” A nő felsikoltott, Kátyát pedig jól megverték.

Engem egy Frau Gertrud Stein nevű nő választott ki. A férje nem tudom micsoda volt a villamosközlekedési központban, aztán ezen a tavaszon behívták katonának. Frau Gertrud fizetett értem valamennyit, mennyit, már nem tudom, csak rám parancsolt, hogy menjek utána. Mellé léptem, de mérgesen rám ordított. Kiderült, hogy nekem nincs jogom mellette menni, csak mögötte.

Attól kezdve hajnaltól estig talpon voltam. Frau Gert-

rud csak parancsolgatott: ezt csináld, azt csináld. Én csak kenyeret kaptam. A Frau azt mondta, hogy azt kell ennem, ami az asztalról megmarad. Egy tányérra szedtem minden maradékot, és ettem. A tizennégy hónap alatt talán tizennégyszer sem laktam jól, amúgy igazában. De mégsem ez volt a legborzalmasabb, hanem az, hogy nem vettek emberszámba. Ha valami nem tetszett a gazdasszonynak, arcul csapott, de a kezét sajnálta, mindig a légycsapóval ütött. Aztán, amikor a keleti fronton megölték a bátyját, később meg az idősebb fiát, egészen megveszett. Folyton azon járt az esze, hogyan köthetne belém. Két házzal odébb lakott Kátya, akiről már beszéltem. Ő is folyton tele volt kék foltokkal, és egyszer megszökött. Mi többet nem láttuk, a gazdasszony azt mondta, hogy az állomáson elfogták, és levágták a fejét. Így volt-e vagy sem, nem tudom. Lehet, hogy hazudott, hogy rám ijesszen, de lehet, hogy úgy volt, mert még az elosztó irodában figyelmeztettek bennünket, hogy ha megszökünk a gazdánktól, bíróság elé állítanak.

Egy évig éltem így Frau Gertrudnál. Aztán, amikor a férjét a totális mozgósításkor elvitték, és az megírta, hogy a keleti frontra került, és hogy nagyon nehéz a sorsa nálunk, nekem végképp nem volt maradásom. A gazdasszony mindennap megvert. Beszerzett egy malacot, és még azt is megtiltotta, hogy az ebédmaradékot megegyem. Csak kenyeret ettem, meg külön főztem magamnak répalevest. Szédelegni kezdtem, kisebesedett a lábam, mozogni kezdtek a fogaim. Az orvos azt mondta, hogy skorbutom van, és nem tudok tovább dolgozni. Visszairányítottak. Hárman kerültünk vissza. Egy fiú, aki tüdőbajt kapott és vért köpött, meg egy idősebb kovácsasszony, akinek ótvaros volt a feje. A határon egy külön hivatalnokhoz vezettek bennünket, az azt mondta, hogy mindenkinek azt kell mesélnünk, hogy a harma-

dik birodalomban jó sorunk volt, és kulturáltan bántak velünk. Ha megmondjuk az igazat, a Gestapo elintéz bennünket.

Nyikifor B.-nek, a traktorgyár egykori sztahanovista gyalusának ugyancsak szomorú sors jutott osztályrészül. A német megszállás kórházban találta. Amikor lábra állt, a front már messze volt. Az egyik hajtóvadászat alkalmával, amelyet a fasiszták időszakonként rendeztek a városban, B.-t elfogták, hadifogolynak nyilvánították, és Felső-Sziléziába küldték egy útépitésre. A telet és a nyarat egy táborban töltötte, ahol a foglyok fabarakkokban laktak, amely nem védett sem szélről, sem hidegtől. A kétemeletes priccsek a fal mentén álltak, és az emberek egymáshoz bújva aludtak rajtuk. A lágert drótsövény és oltott mésszel teli gödör vette körül, nehogy a láger lakói között állandóan dühöngő tífusz kikerüljön a lágeren túlra. A lágerlakók tizenhét-tizennyolc órát dolgoztak naponta. Csoportosan vonultak ki a munkára, karabéllyal és botokkal felfegyverzett öreg németek kíséretében. A kísérők nem szégyellték használni se a karabélyt, se a botot.

– Egyesek, különösen az utóbbi időben, nem bírták tovább, kárt tettek önmagukban – mesélte Nyikifor. – Egyszer az egyik közülünk felborította a talicskát, és eltörte a lábfejét. Kigógyították, de dolgozni többé nem tudott, elengedték haza, Ogyesszába. Akkor jutott az eszembe, mi lenne, ha én is, éppen úgy, mint ő, rokkant lennék, minthogy itt dolgozzak, ezen a fasiszta kényszermunka-telepen. És bedugtam az ujjam a kőörlő fogaskerekei közé. Így sikerült kijutnom a német kényszermunkatáborból.

– Látja – mutatta meg teljesen eltorzult kezét. – Ez volt az én hazautazási engedélyem.

A harmadik, akivel beszélgettem, egy fekete szemöldökű ukrán nő volt, Klavgyija Danyilovna B., a város-

széli „Október. 13.” szovhoz munkásnője. Nem akart jobbnak mutatkozni, mint amilyen a valójában. Igen, ő magától ment a kommendatúrára. Hitt ezeknek a híreszteléseknek. Ő is meg az édesanyja is úgy vélték, hogy egy nő egy kulturált országban jól kereshet, annál is inkább, mert a megszállt Harkovban nem volt mit enni. Ezt így is mondta meg a kommendatúrán.

Lehet, hogy gyanakodtak, mindenesetre valamiért ottfogták őt, még haza sem engedték. Aztán egy szerelvénnnyel útnak indították Kelet-Poroszországba, Grünfaluba, Königsberg közelébe, mezőgazdasági munkára. Klavgyija egy paraszthoz került, aki terven felül szolgáltatott be mezőgazdasági termékeket. Klavgyiján kívül még két dnyepropetrovszki ukrán lány, Galja és Ánja, meg a belorusz Zsenya dolgozott nála. A paraszt és a felesége az első nap kijelentették a lányoknak, hogy verjék ki a fejükből az olyan szavakat, mint „nem akarok”, „nem bírom”, „nem”, hogy gazdáik élet és halál urai felettük, hogy a kormány a gazdáik oldalán áll, és hogy az „Ost”-tól abszolút engedelmességet kell követelni.

A lányokat egy megüresedett gazdasági udvarban helyezték el. S ugyanakkor „a lázadás elkerülése végett” különböző sarkokban kellett „lakniuk”. A gazda éjszákára rájuk lakatolta az ajtót, s jó néhányszor benézett, hogy ellenőrizze, nem ülnek-e együtt, nem folytatnak-e egymás között „lázító” beszélgetést.

Ilyen volt az életük. Tizennégy-tizenhat órát kellett naponta dolgozniuk, s minden olyan munkát elvégezni, amelyet a háború előtt a férfimunkások végeztek.

– Az orosz kommunisták nem akarják megadni magukat, s ezért a munkásaim kénytelenek harcolni ellenük – hát most szenvedjete a tieitek miatt, akik elvonják az embereimet a munkától. Ebben a tieitek a bűnösök – mondta a gazda.

A paraszt mindig korbáccsal jelent meg a mezőn. Minden munka megkezdése előtt kiszabta a normát, és figyelmeztette a lányokat, hogy ha valaki nem végzi el a munkát, kíméletlenül megbünteti. Amikor egyszer Klavgyija már nem ért rá néhány sor répát kigyomlálni, és azt belepte a gaz, a paraszt maga gyomlálta ki, de este összezsúfította az egész háza népét az udvaron, ráparancsolt Klavgyijára, hogy vegye le a szvetterét, s úgy megkorbácsolta, hogy a kék forradások még ma is meglátszanak a nyakán. Ezt követő éjszaka a társnői szedték le nyakáról a hurkot. Sehogy sem ment ki a fejéből az a gondolat, hogy véget vet ennek a gályarabságnak. De megszökni nem lehetett. Eleven példa lebegett előtte. A szomszéd gazdaságból megszökött egy Nasztya nevű lány meg egy francia béres. A környékbeliek hajtóvadászatot indítottak ellenük. Vadászkutyákat eresztettek a nyomukba, igazi vadhajtást szerveztek, és amikor elfogták őket, rájuk vetették magukat és félholt-ra verték a szökevényeket. Még jó, hogy maguk a német cselédek keltek a szökevények védelmére. Rendőrséggel fenyegetőztek, és úgy szedték ki a kezükből a kislányt meg a fiatalembert, akikben már alig volt élet...

– Persze ott se mindenki olyan, mint a mi gazdánk volt. Az náci volt. A saját emberei se szerették, féltek tőle. Vannak jó emberek is, csak hogy azoknak nem szabad velünk szóbaállniuk, félnek. Megjárhatják. És mégis, egy ottani néni kabátkát ajándékozott nekem. És az öreg doktor is... ingyen kerékpározott ki, hogy ezt a Nasztyát meg a franciát meggyógyítsa... Gyógyszert is a sajátjából adott. De mindegyikük retteg a Gestapótól. Az tud mindenről. Náluk a fiú az apját, az apa a fiát jelenti fel...

Klavgyija, a reményeiben csalódott lány, aki önként jelentkezett a fasiszta Németországba, meggyőződött róla, hogy így élni képtelen, megtalálta a kiutat, amely

borzalmas volt, de megszabadította a rabságtól. A lábára öntötte a forró moslékkal teli vödört. Most rokkant, nehézkesen jár, de itthon van.

Ez volt a hitleri pokolból elevenen kiszabadult három harkovi ember sorsa.

Nyikifor egy darabig kérdőn néz rám, mint aki azt várja, hogyan reagál ez az őrnagy arra, amit Klavgyija a németekről mond. Én szótlánul jegyzek. S akkor ő maga teszi hozzá:

– Ezeknek a nácioknak a magatartása alapján nem lehet minden németről ítéletet mondani... Volt nálunk két öreg kísérő. A Volkssturmból.* Ezek se nem katonák, se nem civilek, se ez, se az... Jó emberek voltak. Veszekedtek miattunk az övéikkel... Csak hát, Klavgyija jól mondta – félnek. De még mennyire félnek...

A három fiatal harkovival folytatott beszélgetés megint csak felrázta a lelkemet. Három ember. Három sors. S hányan vannak ott még a mieink közül! Most már egyáltalán nem kétséges, hogy felszabadítjuk őket. De mikor? Mennyit kell még szenvedniük? S hányan érik meg közülük a felszabadulást?

A szövetségesek egyelőre igen komótosan harcolnak Afrikában, kényelmesen szálltak partra Olaszországban. Nincs miért siessenek. Várják, amíg mi itt véglegesen kizsigereljük a németeket. Így hát most, lényegében, egyedül harcolunk az egész fasizmus ellen. Hol az a sokszor beígért második front?... Három éve folyik a háború, és még se híre, se hamva. Mi embermilliókat veszítettünk el, Churchill pedig még csak most varratja katonái köpenyére az utolsó gombot. A mieink meg ott pusztulnak, Németországban. Micsoda aljasság is: a szövetségesek foglyaival egészen másképpen bánnak. Kapnak enni, kapnak orvosi ellátást, a Vörös kereszt még a

* Polgári védelmi alakulat a náci Németországban.

levelezést is megengedi nekik. A mieink meg – „Untermenschen”, „nem egész emberek”. A hitleristák törvénye szerint az a katona, amelyik egy orosz, helyesebben egy szovjet embert megöl, békés polgári lakost vagy hadifoglyot, senki előtt nem tartozik érte felelősséggel. „A nem teljes értékű emberek kiirtásra vannak ítélve”... Elvégre is, meg kell tisztítani az „életteret” az uralkodó faj számára...

Egyszóval a legnyomasztóbb gondolatokkal térek vissza Harkovon keresztül. És egyszer csak... Hát ez micsoda? Nagy, nyilvánvalóan színházszerű épület. Előtte nagy tömeg. Mi történik itt? Petrovics lefékezi tarkabarka kocsinkat, amelyet „pegazuskának” keresztelt el a tudósítói testület. Olvasom a sebtében írt plakátot: „A Vahtangon Színház front-társulata az Orosz Próza Színház épületében bemutatja „A mi tudósítónk” című darabot. Ott a dátum is – augusztus 24-én.

Harkov még itt-ott ég. Halott-gyűjtő csapatok járnak a várost, szedik össze a holttesteket. Az ellenség, amely a Holodnaja Gorán vetette meg a lábát, olykor még bebelövéldöz az utcákba... És itt meg... Nem, ezt nem lehet kihagyni. De hogyan keveredtek ide a Vahtangov Színház művészei? Hogyan jutottak ilyen gyorsan ide?

– Ezek ugyanazok, akik Rzszev alatt is ott voltak, emlékszik rá? – emlékeztet a sofőr. – Hát ott Kosmarihában, a fészkerben, nem emlékszik?...

Hogy is ne emlékeznék! Kalinyini Front. 1942 nyara. Rettenetes időjárás volt. Az utakat teljesen feláztatta, elmosta az eső. A közlekedés akadozott. A szállítás megbénult. Az úgynevezett Rzszevi-nyelvnél súlyos harcok folytak, az ellenség túlerővel támadott, és igyekezett ezt a folyósort kiszélesíteni, a mieink pedig a vízzel teli futóárkokból és fedezékekből verték vissza a rohamokat, tartották a frontot.

Sötét, nyirkos éjszaka vergődünk el Pavel Kovanov-

val, a Szozuzragyio* tudósítójával Koszmariha falu körzetébe, amelyet a katonanyelv Kosmarihának keresztelt át** – olyan nagy ott mind a németek, mind a mieink vesztesége. Az eső fátylán keresztül a világító rakéták hideg fénye vibrált. A zuhogó esőn, a cuppanó sáron át is idehallottuk a géppuskasorozatok ropogását. A falu akkorra már csak a térképen létezett. Ami maradt belőle – két gazzal benőtt domblánc, meg néhány itt-ott előmeredező orosz kemence.

Fásultan lépkedtünk, alig tudtuk kihúzni csizmánkat a sárból, mikor hirtelen furcsa, és e szomorú helyen meglepő hang szinte a földhöz szögezett bennünket. Nevetés. Emberi nevetés. Harsány, jóízű, hol erősödő, hol elhalkuló nevetés volt ez.

Letértünk az ösvényről és a nevetés irányába mentünk. Rövidesen hatalmas fészkerhez értünk, amelyet sátorponyvával vettek körül. Tele volt katonákkal, tisztekkel. A padlón ültek, törökülésben, és olyan szorosan egymás mellett, hogy az ember azt se tudta, hova lépjen. A falak mentén is álltak. A fészker végében, a kapunál pedig lőszeresládákból szögezték össze a színpadot, amelyet acetilénlámpák világítottak meg. S a színpadon folyt az előadás. Színházi előadás ebben az elátkozott faluban, egy kilométerre az arcvonaltól. A színészek vidám, mulatságos darabot játszottak. Még a darab címére is emlékszem: „A nászút”. Nem valami bölcs színmű, de az alakítás művészetét, a vonzó játékot illetően igazi színház.

Odasúgtam az előttem álló zászlóaljkomisszárnak:

– Kik azok? És hogyan kerültek magukhoz?

– A Vahtangov Színház! Moszkvából. Már második

* A szovjet össz-szövetségi rádió akkori elnevezése.

** Szójáték, a katonák adta név és a falu eredeti neve hangzásban nagyon hasonlít, az utóbbi jelentése — rémséges. (A ford. megjegyzése.)

hete vendégszerepelnek nálunk. Rendes gyerekek. Egész az arcvonalig elviszik a műsorukat. – És itt hirtelen félbeszakította önmagát. – Pszt... Most jön a legérdekesebb...

– Hát maga honnan tudja?

– Harmadszor látom...

Természetesen, végignéztük az előadást, azután megismerkedtünk a színészekkel. Fiatalok és vidámak voltak, s ragyogtak, mint a frissen nyomott tízkepek. Akkoriban írtam is róluk a Pravdában. És bár még sokáig járták a frontunkat, nem sikerült velük többet találkoznom...

És most itt ez a plakát az éppen hogy felszabadított Harkovban. Bizonyára ők azok. Természetesen, meg kellene nézni őket, annál is inkább, mert parancsnoknak, Lazarev ezredesnek az étvágyát tegnap két tekintélyes tudósítással, Bazsan és Ticsina verseivel, Janovszkij karcolatával – gondolom – kielégítettem, és ma nem fog telefonhoz kérni.

De hogyan jussunk be a színházba? A bejáratnál civilek és katonák tülekedtek. Azok között, akik nem jutottak be, vannak magasabb rangú tiszték is. Hogyan kerülhet itt be az ember őrnagyi váll-lappal...?

– Csak furfangosan – kiáltja lelkesülten Petrovics, s vidám szeme ravaszkan csillog. Van egy trükkünk, amely eddig még mindig bevált, ha be akartunk jutni a különböző front-előadásokra. Petrovics ugyan csak törzsőrmester, de impozáns megjelenésű ember, ráadásul van egy ragyogó sárga krómbőr kabátja. Ilyet hordanak a fronton az eleganciát kedvelő tábornokok. Petrovics felveszi ezt a kabátot, tábori sapkáját egy kissé a homlokára csúsztatja, és olyan magabiztosan lép a tömeg közé, hogy az akaratlanul is utat nyit neki. Én utána sietek. Így aztán akadály nélkül jutunk el a bejáratig, ahol egy idősebb százados ellenőrzi a jegyeket.

A sofőr nyugodtan elhalad mellette, hanyagul a háta mögé, felém bök vaskos ujjával, és leereszkedően közli:

– Velem van . . .

Hát kinek jutna eszébe, hogy a jegyet kérje egy ilyen elegáns tábornoki kabátos katonától, akinek őrnagy az adjutánsa? A százados ránéz a rangjelzés nélküli vállakra, aztán bocsánatkérőleg megszólal:

– Csak a hellyel van baj . . . Nincs szabad hely. Próbálják meg a páholyban . . .

– Majd találunk helyet – mondja ellentmondást nem tűrő hangon Petrovics, és hozzáteszi: – Köszönöm.

És már bent vagyunk a teremben, ahol, természetesen, egy árva hely sem akad. A színház úgy tele van, mint a moszkvai villamosok csúcsforgalomban. Végül aztán megállunk a fal mellett.

A közönség rendkívül hálás. A legigénytelenebb elmésséget is taps fogadja. Ez, persze, nagymértékben lelassítja a darab cselekményét, de ez sem a színészeket, sem a nézőket nem zavarja. A harkoviaiak számára ez több, mint színielőadás, annak a szimbóluma, hogy hosszú fasiszta rabság után ismét bekapcsolódtak a szovjet életbe.

Az előadás alatt is tanújelét adják „harcos mivoltuknak” a vahtangovisták, akik úgy tudom, immár harmadik éve járják a frontokat. Az ellenség tüzelni kezd. A lövedékek egészen közel csapódnak be. Mi az? Csak nem ellentámadás? Zúg, dübörög minden. Az ablaküvegek zörögnek. A civil közönség már az ajtóknál tolong.

– Kezd a dolog nem tetszeni nekem – szögezi le Petrovics.

Valóban, a bejáratoknál örvénylik a tömeg, s egyszerűen elmossa azokat a tiszteket, akik igyekeznek fenntartani a rendet.

De a színészek tovább játszanak. A cselekmény tovább gördül, mintha mi sem történt volna. És ez foko-

zatosan hatalmába keríti a közönséget. Lassanként visszahúzódnak a kijárattól. Visszaülnek a helyükre. Az előadás a fegyverropogás közepette is folyik tovább.

– Remek fickók! – szólalt meg egy tiszt, aki velem együtt az egyik oszlophoz szorult. – Csak kitartás! Én egyre csak azt a göndör hajú fiúcskát figyelem... Lány az... És a haja szála se rebben...

Hirtelen egy romantikus vers jut az eszembe. A forradalom utáni első években gyakran szavalták. A színházban tűz üt ki, de a zenekar tovább játszik a lángoló színpadon, megmenti a közönséget a tűztől és következményeitől... Az előadás után felvergődöm a színpad mögé. Régi ismerőssel szorítok kezet... itt van a babaarcú Veronika Vasziljeva színésznő is, bizonyára ő játszotta azt a „fiút”, akiért az a tiszt lelkesedett.

– Tudja, hogy mennyire féltem – vallja be szégyenlősen.

Nagyszerű hangulatban térek „haza”. Mi tagadás, érdemes volt sofőröm adjutánsának lenni, és becsapni a századost.

Lehet azonban, hogy amíg a színészek művészetében gyönyörködtem, számos érdekes eseményt szalasztottam el.

Amikor „pegazuskánk” az ismerős házikó elé gurult, ahol a pravdások tanyáztak, a ház előtt több, kukorica-szárral álcázott kocsit vettünk észre. Mi ez a díszfelvonulás?

Óvatosan léptem be a házba, és már az udvarról hallottam Alekszandr Dovzszenko jellegzetes éneklő hangját, amelyet soha senkiével nem lehet összetéveszteni. Felolvasott valamit. Méghozzá különböző hanglejtéssel. És még hogyan! Mintha folyton más-más lényyé alakult volna. Igaz is, mi hívtuk meg, hogy olvassa fel új darabját! Halkan kinyitottam az ajtót, és megálltam a küszö-

bön. A házban félhomály. Alekszandr Petrovics a hímzett terítővel borított asztalnál ül. Az asztalon, a petróleumlámpa alatt egy füzet. Időnként emlékezetből mondja a szöveget, nem is néz a füzetbe. A hangját izgalom fűti. Mindene eleven – a hangja, a keze, csontos, átszellemült arca, csillogó szeme, amely ezekben a percekben annyira kifejező, hogy az az érzésem: külön életet él.

„Lángban álló Ukrajna” – ez a darab címe. Nem tudom, mit írnak majd róla a szigorú kritikusok, mert a kritikai gondolkodás útjai gyakran kifürkészhetetlenek, de azt látom, milyen hatással van a darab azokra, akik itt most a félhomályos szobában első olvasásban hallgatják.

Az izgatott szerző gyakran törölgeti a szemüvegét. A kemence mellett, az ősi asszonyi bánat pózában álló háziasszony zokog, kezével eltakarja az arcát. Könnyezik az a nyúlánk katonalány is, aki egy távirattal ugrott be hozzánk, s most dermedten hallgatja az ajtóban a darabot. Még a nagydarab és rettenthetetlen Jakov Rjumkin is szipog, ez a vulkanikus vérmérsékletű ember, akiből – úgy vélem – csak az a kollégája tud könnyet kifacsarni, aki valamilyen „zseniális” felvételt „elhappol” előle.

De lassan én is az élmény hatása alá kerülök.

Szívbe markoló darab, az vitathatatlan. Ezt valamennyien sietünk közölni a szerzővel, aki legalább olyan izgatott és meghatózott, mint mi, a hallgatóság...

Azután együtt lépünk ki az utcára. Az éjszaka holdfényes, a falusi házak meszelt falai kékesfehéren vakítanak. A topolyafák sudár lombja az égbe nyúlik. A sövénykerítésen áthajolnak a súlyos napraforgótányérok. És annyi a csillag az égen, mintha átlyukasztották volna az égboltot.

A nagyszabású hadműveletet, mint mindig, szünet követte, amelyre a pihenés és az egységek átcsoportosítása miatt volt szükség. A Harkovtól visszavetett német vonal délebbre állt meg, a Ljubotyin–Merefa vasútvonal közelében, és most a Mzsa folyócskánál vetette meg a lábát, amelynél a német parancsnokság – a hadifoglyok és a helybeliek elbeszélése szerint – még jóval a Harkovért vívott harcok előtt meglehetősen erős tartalékvonalat épített ki.

Viljuga alezredes napok óta a mindennapos sajtókonferencián megjelent újságírókat ezzel a már megszokott közleménnyel fogadja:

– Hát elvtársak, ma semmivel sem tudom megörvendeztetni magukat. – És vigasztalásul hozzáteszi: – De nem baj. Minden megjön a maga idejében. Se hamarabb, se később.

A front törzse közvetlen Harkov alá, egy szép kis nyaralóhelyre költözködött át, ahová békés időkben a harkovi családok jártak ki pihenni nyaranta.

Mi egy kőházban kaptunk szállást, a helyi középiskola igazgatójának lakásában. Az ukrán származású igazgató alacsony növésű, lassú járású, halk szavú ember. Matematikus, tantárgyáról örömet beszél, hol az egyikünknek, hol a másikunknak mutogatja legjobb tanítványainak füzeteit, akik ma már mérnökök, feltalálók, csillagászok, dicsekszik sikerekkel.

Rjumkin az egyetlen közöttünk, aki hosszú órákig képes végighallgatni az igazgató bonyolult teorémák különféle elmés bizonyítási eljárásáról tartott előadásait, s aki őt a matematika iránti szenvedélyéért Pitagorasz-nak keresztelt el.

Pitagorasz igen jól hozzászokott az újságírók zajos társaságához, valahogy egészen hozzánk idomult, és mi

is őszintén ragaszkodtunk ehhez a csendes, kellemes emberhez. Esténként az újságírói testület teljes létszámában összejött az ebédlőben, az ódon, kerek függőlámpa alatt, amelybe Petrovics beszerelte a villanyvezetékét.

Életünkben ritkák a nyugalmas percek.

A fotoriporterek újabb felvételeik képaláírásával bajlódhatnak. Az írók, újságírók egymással versengve „életből vett történetekkel” traktálják egymást, az egyik vadabb történet, mint a másik. Amikor valaki már túlságosan nagyot lódít, a többiek észrevétlenül megfordítják fejükön a tábori sapkát, csillaggal hátrafelé. De ártatlan lódítás ez, a nagyizolás és a feltűnési vágy minden szándéka nélkül. Általában ezek az emberek mind tapasztaltak, sokat látottak, bátrak, az önmagukkal és dolgaikkal szemben használt tréfás hang nagy tapasztalatot, bátorságot, nemegyszer pedig igazi, hamisítatlan hősiességet takar. Ki tudja, hányszor kockáztatták életüket, hogy az arcvonalon vagy a partizánok távoli erdeiben, a tengeren vagy a levegőben szerezzék meg soron következő tudósításukhoz az anyagot, vagy felvételt készítsenek, és időben eljuttassák a szerkesztőségnek.

Konyev tábornok nem minden irónia nélkül emlegette a háborút civil szemmel szemlélő Pierre Bezuhovot. Természetesen, köztünk is vannak *Pierre*-ek. Az egyik ilyen Pierre, aki jobbnak látta, ha a repülőezredeknel figyeli a háborút, és soha nem ment közelebb az arcvonalhoz a messzehordó tüzérségi ütegek állásainál, még pimaszkodott is az egyik kollégával valamelyik írásában. De kevés az ilyen Pierre. Névről ismerjük valamennyit. A többség azonban... De most erre nincs idő, majd a háború után biztosan megírja valaki a szovjet haditudósítók igaz regényét.

Esténként, Pitagoraszunk ebédlőjében üldögélve, Lilo Lilojan, a Szovjet Tájékoztató Iroda tudósítójának gitárkísérével gyakran énekeljük a haditudósítók indulóját,

hol a Szimonov-féle, hol a Szurkov-féle változatban.* Az induló immár front-nóta lett. Azt mondják, hogy van ennek az éneknek valamilyen „hivatalos”, igazi zeneszerző által írt dallama is. Mi nem ismerjük. Énekeljük mindenféle dallamra, ami megy hozzá.

*Moszkvától – Breszti-erődig,
a frontokon véges-végig
csakúgy porzott utánunk a kövesút;
fényképezőgéppel s tollal,
öbünkben a hű pisztollyal
robogtunk mi, ha nap tűzött, ha szél fútt.*

Lilo, az előénekes, és az egész sajtó lelkesen fújja a refrént:

*Nincs semmi oly fontos nekünk,
csak a cikkel célba érjünk,
s másnap tőlünk tudja meg a nagyvilág,
hogy a harckocsizó gárda
előtt az út néma s árva,
s fut a fritz visszafelé, merre ki lát.*

Aztán a Szovjet Tájékoztató Iroda képviselője ismét a mennyzetre emeli kifejező fekete szemét, s grúzos hangsúllyal folytatja:

*De akármily vad rohamban
jó riporter mindig ott van,
s ne mondjátok, ha meghal, hogy nem nagy vész,
hisz pisztolyával a kezébe'
mindig az elsők közt tört be
a városba és a cikke máris kész.*

* Ma már pontosan tudjuk, hogy a dalt Konsztantyin Szimonov írta, a zenéjét pedig M. Blanter zeneszerző szerezte.

A kórus szorgalmasan énekel, s nem annyira ének-művészetét, mint inkább igyekezetét és tüdejének erejét csillogtatja. Misa Vlaszov, Lilojan társa, akinek a fron-ton uralkodó nyugalom ellenére ma is kell tudósítást küldenie, könyörög:

– Tiszt barátocskáim, legyen bennetek lelkiismeret! Hadd fejezzem be...

Egyik ilyen este, már nem emlékszem, kinek a kezde-ményezésére, a tudósítói testület különösen belemerült a nótázgatásba, és amikor a régi Komszomol-dalok és népdalok után szomorkás ukrán népdalokat kezdett énekelni, énekünket hirtelen elfojtott zokogás szakította félbe. Házigazdánk sírt, a poros ablakfüggönynek bo-rulva.

Ekkor ismertük meg a mi kedves Pitagoraszunk tra-gédiáját. Nős volt, a felesége is tanított, volt két iskolás-korú lánya. Egyszer, a Harkov elleni első támadásunk napjaiban, légiriadót fújtak. Az anya a két lányával a kertben ásott légoltalmi árokban keresett menedéket. A tanító a házban maradt. Egy kisebb bomba csapott az árok mellé. Az árok összeroppant, összenyomta és be-temette az asszonyt és a két gyermeket is. A tanító egy pillanat alatt elvesztette egész családját. Szeretteinek holttestét ebben a mély sírban temette el egy vén alma-fa tövében. A sír fölött most valamilyen illatos virág bontogatja szirmait.

Attól a naptól kezdve többé nem énekeltünk ukrán dalokat, s Rjumkin még a házigazda háta mögött sem nevezte őt Pitagorasznak.

Tüzérségi támadás

– Súlyos harcok. Súlyos harcok. Súlyos harcok – ez az a szabvány mondat, amellyel Viljuga alezredes az utób-bi napokban minden reggel fogad bennünket.

Ezt egyébként magunk istudjuk, mert a déli szél elhozza idáig a földeken érő kukorica illatával együtt a Mzsa határában folyó távoli tüzérségi párbaj tompa dörejeit is. Az ellenség ebben az új védelmi vonalban vetette meg a lábát, és csapataink Mzsa ellen intézett heves rohamai mind a mai napig sikertelenek maradtak.

Hétnapos harc után ma végre áttörtük a Mzsa vonalát. A 2. Ukrán Front csapatai, így nevezik a korábbi Sztjeppi Frontot, új, súlyos csapást mértek az ellenségre, amelynek következményeit most még nem könnyű felismerni.

Hajnalban, amikor a heves nyugati szél alacsonyan hajszolta a földek felett a komor, szürke felhőket, s szemerkélt az eső, az újságírók csoportja a lövedékektől felszaggatott úton szép csendben átóvakodott a lövész- ezred harcálláspontjára, amelyet egy félig lerombolt silótartályban rendeztek be. Siló már régen nem volt benne, de olyan tömény rothadásszag fogadott, hogy beleszédültünk. Viszont ez a tartály egy dombon állt, másfél kilométernyire a német állásoktól, s még távcső nélkül is szemmel kísérhettük a tüzérségi támadást.

A támadás meglepetésszerű osztűzzel kezdődött, olyan időpontban, amikor az ellenség a legkevésbé számított rá. Több mint ezer löveg – a páncéltörő lövegektől a nagy horderejű mozsarakig, az aknavetőktől a „kattyusákig” – nyitott egyszerre tüzet az ellenségre. Ezután a tüzérség szétrombolta a korábban felderített fedezékeket, géppuskaállásokat, fedett állásokat, tüzérségi és aknavető ütegeket, futóárkokat, kiképzett horpaszokat, erdőszeleket, bombázva az ellenséget mindenütt, ahol csak erőit összpontosította vagy összpontosíthatta.

Mindez körülbelül másfél órán át tartott.

Az ágyúk dörgése a hegyomlás dübörgésére emlékeztető robajjá olvadt össze. A tűzzuhatag végigpásztázott az ellenséges állásokon, a becsapódások füstoszlopa,

mint valami óriási viharerdő, kavargott a német erősítések fölött. Később a tüzérségi támadás még erősebb lett, s ebben a pillanatban megindult a gyalogság rohama, a dübörgő tüzérségi tűz mindent lehengerlő fedezete alatt.

Amennyire rohamzászlóaljaink élvonalban haladó lánc, a futóárkokat és a tüzérségi lövedékek által felszántott német erősítményeket átugrálva, megközelítette az ellenséges állásokat, olyan mértékben kúszott lassacskán a Mzsa folyó mögé tüzérségünk előttük álló tűzfala, ahhoz a dombhoz, amelyen két szélmalom lapátjai szelték a levegőt, s először az előterepet, majd fokozatosan a védőállás első, második és harmadik árkat küzdötték le...

Amíg a nehéz tüzérség zárótűzzel megakadályozta az ellenséget tartalékainak előrevonásában és harcbevételében, addig a gyalogságot közvetlenül támogató tüzeink egy része tüzelőállást változtatott, szorosan követve a gyalogságot.

Mindezt nagyon jól láthattuk a silótartály lövedék tépte résein át.

Egy tüzerűteg az útkereszteződésnél most éppen előregördítette lövegeit közvetlenül a fedezékben levő lövészek mögé. Az ezredparancsnok, aki telefonon egy lemaradó zászlóalj parancsnokát szidta, lelkes hangon beszélt a tüzerekről:

– Tőlük tanulj... Akár az ördögök! Már csak szurony hiányzik az ágyúik csövéből, s akár rohamra is indulhatnának!

Erre a dicséretre a tüzerek valóban rászolgáltak. Amikor délfelé, a tüzérség által nyitott kapun a lövészek nyomában feldübörögtek a páncélosok is, a csata közép-pontja egyszeriben néhány kilométerrel délre tolódott.

Szemtanúi lehettünk annak, amit az áttörés kapujá-

nak nevezhetnénk. Ilyen lehet az a környék, amely rendkívül erős földrengést szenvedett. Helyenként még a keskeny Mzsa is megváltoztatta medrét, megkerülve a földkupacokat és a fatörmelékeket.

Amikor este, tele élményekkel, visszatértünk Pitagorasz fedele alá, az ágyúzás zaját már alig lehetett hallani. De azért mindannyiunknak zúgott a füle, forgott velünk a világ. Késő éjszakáig dolgoztunk a nagy tűzérési támadásról szóló tudósításainkon.

Ma beigazolódott, hogy hadvezetésünknek a belgorodi erősítések áttörése után alkalmazott harcászata helyes volt. Nem „húzták szét” a tűzérseget a front egész hosszában, hanem gigantikus ökölként a támadás fő irányában összpontosították, az ellenállás legrobbanékonyabb pontjainál, és ott mérték vele olyan erős és váratlan csapást, hogy az ellenség még magához se térhetett, s nem fogja tudni a közbenső vonalakon sem megvetni a lábát.

A háborúban nem szokás jósolni. Még a legragyogóbban felkészített felderítés is képtelen számolni az ellenség minden elképzelésével, különösen, ha az ellenfél mozgásban van. S mégis, valahogy valamennyien úgy éreztük, hogy ez az áttörés számunkra nagy és örömteli eseményeket hoz.

Gyerünk dolgozni!

Ahogy a „diókat” feltörik

A támadás, amely a Mzsa folyónál történő áttöréssel újult fel, növekvő erővel bontakozott ki. Tegnap Viljuga alezredessel sokáig tanulmányoztuk a hadműveleti térképet. Mint ahogy feltételezték, az ellenség az áttörés után tizennyolc, néhol meg húsz kilométerrel vonult vissza dél felé. De visszavonuló, elvérzett egységeit a

hadtápterületről előrevont menetzászlóaljakkal töltötte fel, s újból megkísérelte az ellenállást.

Most, miután elvesztették a Mzsa vonalát, a Voszkláig nincsenek megerősített állásaik. Ellenállásuk ereje semmivel se csökkent, csak éppen taktikát változtattak. Most az egyes lakótelepüléseknél igyekeznek megvetni a lábukat, s ezeket gyors ütemben körkörös védelemre rendezik be. Parancsaikban ezeket a pontokat „Nuss”-nak, azaz diónak hívják, és ezeket a „diókat” állították elénk, előrenyomulásunk útjába. Tizenöt kilométeres szakaszon tizenkilenc ilyen „diót” számláltunk össze. Csapataink, mindennek ellenére mennek előre.

– Megtanultuk, hogyan kell ezeket a „diókat” ügyesen feltörni, s még csak a fogunk se törik bele – tréfál az alezredes. – Ha írni akarsz erről az új harci módról, s látni akarod, hogyan „törnek fel” egy ilyen „diót”, gyere el ide, a jobbszárnyra. Itt egy harcias gárdahadosztály ténykedik, akad látnivaló bőven!

A piros ceruza hegyével egy – az összefutó spirális vonalak középpontjában álló – fekete pontra mutatott. Ezek a vonalak a terep domborzatát jelezték. A pont alatt ez állt: „Klescsevka-14”. A szám a magasságot jelentette.

Este egy vasúti őrházhoz mentünk. Itt volt az ezredtörzs. Szeliversztov gárdaezredes, a parancsnok, alacsony növésű, rekedtes hangú, cserzett arcú ember, bemutatott Szorokin gárda kapitánynak, a második zászlóalj parancsnokának, aki szerint kiváló szakértője a „diófeltörésnek”. A kapitány szöges ellentéte volt parancsnokának. Magas, karcsú, sápadt arcú ember volt, kellemetlen, halk hanggal. Alaposan, bár nem valami szívesen (és ezt nem is igyekezett titkolni) magyarázta el nekünk, hogy Klescsevka igen jól megerősített pont, hogy a szomszéd ezred már harmadik napja toporog előttük, de most, hogy az új vonalfelosztás folytán Kle-

scsevka nekik jutott, reméli: az éjjel mégiscsak beveszik. Kemény ütközetre számítanak. A „sajtó” váratlan megjelenése – gondolom – azért nem tetszett a gárdakapitánynak, mert attól félt, hogy különös gondoskodást igénylünk, s lefoglaljuk őt. De ahogy meggyőződött arról, hogy nem terheljük feleslegesen, s nem okozunk többletmunkát, bizalmatlansága is lassan elszállt, és némi habozás után engedélyt adott, hogy kimehessünk a harcálláspontra.

Sötétedéskor kúsztunk hozzá egy kiszáradt patak medrében, azután felkapaszkodtunk a Klecssevka falucskát félkörben körülölelő szurdok magas partjára. Innen, a meredek hegyoldalból a fogyó hold fakó fényénél nehézség nélkül kivehettük a gyümölcsösökben megbúvó házikók fehérlő faltjait, a falu főterét, a harangtorony csúcsát, egy szétlőtt alacsony, hosszúkás épületet, ami feltehetően iskola lehetett. A kép percenként el-eltűnt a szemünk elől az ezüstös ködben, aztán hirtelen kirajzolódott ismét a német rakéták kékesfehéren vakító fényében. Talán egy kilométerre sem volt tőlünk a falu.

– Két öregember jött hozzánk a múlt éjjel a faluból – suttozta halkan a kapitány. – Jól neki kell gyürkőznünk, ha ki akarjuk füstölni onnan a fritzeket. Négy falu lakossága ásta itt a lövészárkokat. Látják azokat a szögesdrót-sövényeket? Ott a falu határában géppuska-állások vannak, szemben, az a kis halom, az ott az egyik, odébb a másik, a harmadik balra van, azt innen nem lehet látni. Öt van összesen. Azt mondják, a szurdokot meg a patakmedret aláaknázták. Úgyhogy, szó se róla, kemény héjú „dió” ez.

A kapitány cigarettát vett elő, ujjaival megropogtatta, megszagolta a dohányt, sóhajtott egyet, aztán a cigarettát visszatette a tárcájába. Itt most nem lehet rágyújtani.

Hátrakúsztunk, oda, ahol egy völgyben, sűrű bokrok között, a puszta földön, kiterített sátorponyvák, a csillagfényes égbolt alatt tanyázott a zászlóalj törzse. A gárdakapitány mohón cigarettára gyújtott, két szóban vázolta az ostrom tervét. Az egykori matematikatanár katonai tevékenységében is alkalmazta a matematikára jellemző egzakt pontosságot. A géppuskás szakasznak azt a parancsot adta, hogy ássa be magát a hegyoldalba, és ha jelt kap, nyisson tüzet. Szemből támadjon, ahonnan az ellenség is várja azt. A géppuskásoknak kell lekötniük a védők figyelmét. A Kapusztyn és Frolov főhadnagy parancsnoksága alatt álló századok jobbról és balról karolják át a falut, halkan, lehetőleg észrevétlenül menjenek át a szurdokon, bokortól bokorig haladva közelítsék meg a települést, s amikor aztán az ellenséges védők harcba bonyolódnak a géppuskásokkal, a szárnyakról rohamozzák meg őket. A géppisztolyos szakasz, Ivan Scsegol gárdaalhadnagy parancsnoksága alatt, az ellenséget megkerülve, annak hátába lopakodik, és tűz alá veszi azt az utat, amelyen a németek majd minden valószínűség szerint visszavonulnak.

Megint a hegyoldalban kúsztak, ahol a műszakiak már futóárkokat ástak a figyelőpont számára. A szél hűvösebbre fordult, hajnali frissiséget hoz magával, a békák a mocsárban már nem kuruttyolnak olyan fülsiketítően, és a völgyben a kukoricalevelekbe kapaszkodva gomolygó köd kúszik előre.

A kapitány idegesen néz az órájára, és egy meg nem gyújtott cigarettát rágcvál.

– Mindjárt kezdődik – mondja tompán.

Néhány nyomasztó perc telik el, és az erdőcske felett vörös rakéta röppen az égnek. A hegyoldal szinte meg-inog a tüzelő géppuskák ropogásától. A géppuskások a földhöz lapulnak, nem mozdulnak ki fedezékeikből, s hatalmas hurrázásba kezdenek. A kapitány elmosolyo-

dik. Jól van, fiúk! A hurrázás áthallatszik a gépfegyverek zaján, és igen meggyőzően hat.

Rakéták tucatjai világítják be az eget, hideg fénycsíkokat hagyva maguk után, mintegy megemelik a falu fölött lebegő homályt. Majdnem világos van. És ebben a pillanatban az ellenséges géppuskák, aknavetők, géppisztolyok hatalmas tüzet zúdítanak a puszta hegyoldalra, ahol néhány géppuskás ül a mélyre ásott fedezékekben, tüzel és hurrázik. Valahonnan hátulról egy német üteg is tüzelni kezd. A lövedékek átrepülnek a fejünk felett, s mögöttünk, a kukoricásba csapódnak be.

– Aha! Ráharaptak a jómadarak! – mondja a kapitány. A szopókás cigarettát összeszorított fogai között tartva türelmetlenül kémlel a homályba, oda, ahová Kapusztyin és Frolov századának ez idő alatt, egyetlen lövés és hang nélkül el kell jutniuk.

Valahol bent a faluban hirtelen lövöldözés és hurrázás hangzik fel.

– Remek fickók! Jól van, Kapusztyin! – kiabálja a kapitány, és türelmetlenségében ki-kiugrál az árokból. – Hát Frolov hol van? Hová tűnt az a gazfickó? Összekötő! Azonnal Frolov gárda főhadnagyhoz! Várj... maradj! Halljátok? Megindult. Na, végre, most már beindult a gépezet.

Jobb felől is, bal felől is lövöldözés hallatszik, már egy kissé valahol Klescsjevka mögött. Úgy látszik, a támadók már megvetették a lábukat a faluszéli házakban, és valahonnan hátulról zúdítanak tüzet az erődítésekben lapuló ellenségre.

Az ellenség észrevehetően rendszertelenül és egyre ritkábban tüzel állásaiból. Talán a németek visszavonulnak? Miért? Nyilvánvaló, még sokáig ellenállhattak volna a sündisznóállásban. Egyetlen magyarázata lehet: a mieink átkarolták a falut, s az ellenség Sztálingrád és Kurszk után rettenetesen fél a hátulról jövő tüzeléstől.

Lám, mire jó a harci tapasztalat – és a matematika. A kapitány jól számított! Hol is van? Valahonnan a hegyoldalból hallani a hangját. A hurrázás szinte végiggördül a hegymeredeken. A tartalék század is rohamra indult.

A homályból feltűnik a zászlóaljparancsnok. A lövészárók mellvédjére ül, s zubbonyának ujjával megtörli az arcát, a homlokát és a nyakát. A szemében lelkesedés lángol.

– Halljátok? A falu mögött Scsegol tevékenykedik! Már húzza a nótájukat.

A kapitány eltűnik, ezúttal hosszabb időre. A csatazaj a faluban elcsendesedik. Virrad. A bokrok közül előbukkan a kapitány küldöncének bajuszos arca. Hallom, amint kérdezi a telefonostól:

– Hé, ügyelet! Kik a tudósítók? Ezek itt? Nem hazudsz?

Azután kihúzza magát, összezsapja a bokáját és jelenti, hogy a gárdakapitány le, a faluba kéreti az újságírókat. Óvatosan mászunk le a hegyoldalból. A küldönc halad előttünk lámpával a kezében, és mutatja az aknátlanított utat.

Keskeny lövészárkokban haladunk előre, elmegyünk egy kifordított, égnek álló gerendákkal tűzdelt fedezék és néhány épen maradt erődítmény mellett. Átvágott szögesdrótok. Alapos, de – szerencsére – felesleges munka. Harcosaink nem vették semmi hasznát, mert a matematikatanárból lett szovjet tiszt hadművészete és ravaszsága egyszerűen elsöpörte ezt a nagy gonddal kiépített erődítést. Egyetlen holttestet sem látni a közelben.

Ám a falu főutcáján, a derengő reggel fényében néhány különös helyzetben megdermedt alak sötét sziluettjét látjuk.

Egy takaros házba lépünk be, a ház előtt őr áll. Bent

a szobában egy idős néni tett-vett, valamilyen rejtékhelyekről előhalászott hímzett terítőket akasztgatott a falra. A szobába már beszerelték a telefont, s a gárdakapitány, az ablaknál állva jelent valakinek, bizonyára az ezred parancsnokának:

– Igenis, alezredes elvtárs. Már a mienk. Persze, innen beszélek Klescssevkából. Gyorsan? Ugyan már! Egész éjjel verekedtünk, kemény „diócska” volt. A zsákmányt most veszik számba. Halott? Még nem számoltuk. Ha megvirrad, megszámloljuk... Eddigi veszteségeink? Tizenhat fő. Igen, három közülük sebesült... Köszönjük, alezredes elvtárs. Legalább aludhatunk egy kicsit. A pihenés számunkra a legnagyobb kitüntetés.

Közben a háziasszony megteríti az asztalt. A terítőtől, melyen vörösen foltok virítanak, csakúgy árad a pincedoh szaga. A háziasszony szabadkozik: mindent elástak, eldugtak. De érdekel is minket az asztalterítő! Az ünnepélyes alkalomhoz jobban illő ital híján torokégető, erős kisüstit iszunk cserépbögréből. Ennek is dohos szaga van! Valamennyiünknek jó hangulata támad, különösen azután, hogy a házba betoppan egy tisztas arcú öreg, s ünnepélyes gesztussal egy nagy, kerek cipót és sóval teli fa sótartót nyújt át a gárdakapitánynak. A cipó friss, meleg, most süthették. Az öreg egy díszesen hímzett terítőn nyújtja át a kapitánynak.

Az öreg leül hozzánk az asztalhoz, méltóságteljesen iszik, minden korty után tenyerével végigtörli a bajszát, és a közletről hallatszó ágyúdörejre figyelve, egyre csak ezt kérdezetgi ukránul:

– Ugye, most már nem jönnek vissza?

Reggeli után a háziasszony a kemencén vet nekünk ágyat, friss tavaszi szalmán, amely a mező, a napfény, a gabona illatát árasztja. Ki gondolta volna, hogy ilyen öröm kiengedni a derékszíjat, levetni az átázott csizmát,

és istenigazában kinyújtózni! De mégse jön álom a szememre. Túl sok élmény ért az elmúlt órákban.

A kapitánynak igaza van. Nem szemből kell támadni az erődítményeket, hanem átkaroló mozdulatokkal kell operálni, a szárnyakról indítani a támadást, harapófogóba szorítani a védekező helyőrséget. A mozgó harcot, az átkarolást, a manőverezést mind az elméletben, mind a gyakorlatban már a zászlóaljak is alkalmazzák.

Hát ilyen a mi támadásunk új stílusa! És nekem az az érzésem, hogy ebben van a siker titka.

... Hát lehet most aludni?

A gárdakapitány magához hívatta a századparancsnokokat, az éjszakai rohamban részt vett harcostársait, s most eligazítást tartott.

Kapusztyin főhadnagy zömök, lesült arcú, barna férfi, engedélyt kért a kapitánytól, hogy rágyújthasson, s azóta ki nem vette szájából rövid szárú pipáját. A kérdésekre röviden és valahogy szokatlanul válaszol. Neveket vagy számokat nevez meg, s a térképvázlaton ujjával mutatja a század helyét, aztán – sűrű füstfelhőbe burkolózva – elhallgat.

Frolov ezzel szemben vidám, kicsit szeles ember benyomását kelti. Be nem áll a szája, s amikor elhallgat, arca legalább tíz évvel öregebbnek hat. Mégis abból, ahogyan helyzetjelentést ad, majd beszámol a század helyzetéről, s név szerint sorolja fel a sebesülteket és az elesetteket; amilyen őszinte keserőséggel beszél egy Golovanov sorkatonáról, akit halála után Vörös Zászló érdemrendre terjeszt fel, világossá válik, hogy belevaló ember, és jó századparancsnok.

De nekem leginkább Scsegol hadnagy tetszett meg. Látszatra jellegtelen ember, az egyenruha is rosszul áll rajta, de eleven és okos szemei elfeledtették az emberrel rendetlen külsejét. Gyorsan, leleményesen, néha gyerekes lelkesedéssel beszélt.

Később, miután jól összeismerkedtünk, Scsegol hadnagy sok érdekes dolgot mondott el a katonáiról, édesapjáról, a leningrádi Opera fuvolásáról, aki az elmúlt télen éhen pusztult. A zenész életének utolsó napjáig járta a hadikórházakat, és legszebb szárait játszotta a sebesülteknek. Az egyik ilyen hangverseny után halt meg a háza küszöbén, annyi ereje sem maradt, hogy felmenjen a lakásába.

A hadnagy a levéltárcájából elővette apja utolsó, immár megsárgult levelét, amelyet nagy gonddal celofánba csomagolt. Apja halála után három hónappal érkezett meg ez a levél a frontra.

„Ványa, harcolj ugyanolyan tehetségesen, ahogy egykor hegedültél” – ez volt a fuvalás végső óhaja fiához.

A beszélgetés hevében a hadnagy szeme hirtelen felcsillant:

– Bocsánat, ez bizonyára érdekelni fogja magukat... van a szakaszomban egy géppisztolyos. Vaszilij Gnatyenkónak hívják. Idevalósi, erre a környékre. Pár lépésre innen van a tanyája. El kell foglalnunk. Hát nem nagyszerű ez? Egy ember végigharcolja az egész háborút, megjárta Sztálingrádot, Belgorodtól kezdve jön velünk. És éppen útjába esik Lihovidovka, a faluja. Ott él a felesége meg két leánya. Úgy vélem, ezt igen jól meg lehet írni.

A hazatért katona

Hát kaphat nagyobb jutalmat egy katona, aki megjárta a háború rögös útjait, mint azt, hogy hazatérhet? Mert ez az öröm érte Gnatyenkót.

S bár valamennyien szerettük volna minél hamarabb leadni szerkesztőségünknek az elmúlt éjszaka eseményeiről szóló tudósításainkat, közös tanácskozás után elhatároztuk, hogy ottmaradunk, megismerkedünk Vaszi-

lij Gnatyenkóval, és bevárjuk, amíg a Lihovidovka felszabadul.

Este Scsegol hadnaggyal együtt elmentünk egy kis falu melletti völgybe, ahol egy gazdasági major romjai között Scsegol szakaszának katonái tábortűz körül ülve pihenték ki a harcok fáradalmait. Ahogy odaértünk, a három géppisztolyos, köztük egy széles vállú óriás, akinek bizonyára nehéz volt méretére való egyenruhát szereznie, felugrott.

– Maradjatok csak – mondta a hadnagy, és az óriásra mutatott. – Ez itt Vaszilij Gnatyenko. A század legboldogabb embere. Ismerkedjenek meg.

Gnatyenko széles, vidám mosolyra húzta a száját, és olyan erősen szorította meg a kezem, hogy az ujjaim belezsibbadtak.

– Na, Gnatyenko – mondta a hadnagy –, vedd úgy, hogy már hazaértél.

– Már egészen közel van, hadnagy elvtárs. A megígért szabadságot kiadja nekem?

– Igen. Elengedünk tíz napra, már meg is beszéltem a zászlóaljparancsnokkal. Csak meg kell ám még verekedni a faluért.

Vaszilij Gnatyenko, akinek láthatóan minden gondolatát a hazatérés, a szeretteivel való közeli viszontlátás foglalta le, ábrándosan nézett fel az élénken ragyogó csillagokra, s hangosan gondolkodott:

– Hej, milyen szép is a mi falunk! Minden házikó hófehér, és körülöttük minden csupa zöld. Hát még a kertek! Hej, mennyi kertünk van! Mindegyik háznak van kertje, az ám! Tele almafákkal, meggyfákkal, szilvafákkal! Na meg a barmok, micsoda ökrök, micsoda hízók!... Ahogy hazatérek, mindenkit, az egész századot meghívom magamhoz. Disznótort csapunk. Az asszonyka olyan borsccsal, haluskával vendégel meg bennünket, hogy no!

Fennhangon ábrándozott ez a jól megtermett legény, aki ott harcolt a szmolenszki hadiút mocsaraiban, Sztálingrád sztyeppein, Kubán lankáin, huszonnyolc hónap alatt háromszor sebesült meg, és tért vissza újra a frontra.

Kora hajnalban rohamozták meg a falut, és rövid, kemény harccal kiverték onnan az ellenséget, és a Vorszkla folyó felé vezető úton kergették tovább. Scseгол hadnagy később elmondta nekem, hogy a roham előtt Vaszilij Gnatyenko a magasra nőtt gazban zajtalanul odakúszott az ellenséges állásokhoz, megfojtott egy német géppuskást, s a géppuska csövét az ellenkező irányba fordítva, a saját fegyverével lőtte az ellenséget. Amikor pedig a támadásba lendült század tovább haladt a falu utcácskáin, fogta a géppuskát meg a táarakat, és egy vízmosásban a falu másik végéhez kúszott, az út szélén felállította a géppuskát, és hosszú sorozatokkal lőtte a menekülő fasisztákat.

De amikor már nappal találkoztam Gnatyenkóval a visszafoglalt falu utcáján, a katona egyáltalán nem hasonlított arra az emberre, aki annyira kitűnt a most véget ért csatában. Az óriás vonszolta magát, alig tudta emelgetni a lábait, és szomorú szemével valahová a semmibe meredt. Szóltunk neki, megkérdeztük tőle, mi történt, de ő csak némán mutatott maga köré.

Ott álltunk a felgyújtott falu közepén levő kis téren. Maró, kesernyés füst gomolygott a felrobbantott iskola téglahalmazára fölött, a félig kiirtott gyümölcsös mögött, csak teljesen szétrombolt vagy felgyújtott épületek romjai látszottak – nyilván az lehetett a gazdasági major. A fűvel benőtt terepen csak a mészkőalapzatról lehetett sejteni, hogy valaha ezen a helyen állt a templom. Felrobbantották, azután szétszedték: az útépítéshez kellett a vert téglák.

Az üszkös romok nyomasztó szaga megtöltötte a levegőt. Meg kell vallanom, minden különösebb csodálkozás nélkül néztem ezt a föld színéről eltörölt falut. Hisz mennyi ilyen falut láttunk már eddig is! De Vaszilij Gnatyenko számára ez nemcsak egyszerűen csapataink által felszabadított soron következő lakótelepülés volt. Gyermekkora óta ismert itt minden házat, a szeme előtt nőtt fel minden egyes fa.

– A család? Mi van a családdal?

Gnatyenko csak legyintett, és lebarnult orcáin két hatalmas könnycsepp gurult végig.

Felesége Ánya lányával együtt a gyümölcsösben ásott veremben bújt el. Amikor elbúcsúzott tőle, fiatal, virága teljében levő asszony volt. Most egy öregasszonyt látott viszont. Keservében még csak nem is köszöntötte férjét. A karjára vette Ányát, úgy vezette férjét a kertbe. Ez az ember, aki százszor nézett szembe a halállal, összeomlott. Előtte a földön ott feküdt Liza lányának holtteste. Tizennégy éves kislány volt. A szomszédok mesélték el a kislány halálának történetét. Előző este egy német tiszt ivászatot rendezett a házában. Berúgott, nőt követelt. Az ügyeletes kiráncigálta a veremből Lizát. A szomszédok hallották, ahogy Liza sikoltozott, segítségért kiáltozott. Védekezésében beleharapott a tiszt arcába. A tiszt lelőtte a lányt. És hogy büntettét leplezze, megparancsolta, dobják ki a holttestet az udvarra, öntsék le benzinnel, és gyűjtsák fel. A szomszéd veremben Resetnyikovék családja bújkált. A két Resetnyikov lány, az ötéves Tonya és a hatéves Szvetlana, előjöttek a veremből, és amikor meglátták a földön heverő hullát, velőtrázóan felsikoltottak. A napos ettől megijedt, fogta a kisebbik apróságot, és beledobta ebbe az udvar közepén lobogó tűzbe.

– Szörnyetegek – sziszegte a fogai között rekedten

Gnatyenko, és ökölbe szorította hatalmas kezét. – Na várjatok csak, kiegyenlítjük a számlát, szörnyetegek!

Aztán elvezetett bennünket oda, ahol a megszenesedett Liza holtteste felett némán és sápadtan állt a felesége, kislányával a karján. A férje mellé állt, kezét a géppisztoly markolatára szorította. Rjumkin már előkészítette a gépet, megtalálta a megfelelő „látószöget”. A család nem törődött vele. És a fotós lefényképezte a kislány holtteste felett álló Gnatyenko családot, külön Liza félig elégett tetemét, és a kis Resetnyikov lány párányi holttestét, amely távolabb egy árok szélén hevert valamilyen csíkos takarón.

– Ehhez nem kell kommentár. A Pravdának csak a felvételeket küldöm meg, néhány szavas képaláírással, s főcímnek odaírom azt az egyetlen szót, amelyet az üszkök között kószáló Vaszilij ismételt: „Szörnyetegek”...

Amikor bementünk Ivan Scsegolhoz elbúcsúzni, elmondta, hogy éppen most volt nála Gnatyenko. A katonakérte, vonják vissza szabadságát, ő addig nem akar szabadságra menni, amíg a megszállók el nem hagyják Ukrajna földjét.

Ezeket a sorokat már „otthon” írom. Éjszaka van. Rjumkin nagy erővel horkol, álmában agitál valakit, hogy sürgősen juttassa el a filmet a Pravdának... A szél meg-megrázza a beszögezett ablakok zsaluit, huzat járja át a szobákat, megzörgeti a száradásra kiakasztott fekete filmszalagokat. Írok és Gnatyenkóra gondolok, erre az óriásra, aki összeszorított fogakkal áll lánya holtteste felett, megüvegesedett szemére, a „szörnyeteg” szóra, amelyet nem egyszerűen kimondott, hanem talán a lelke mélyéből lehelt ki.

Nem lesz szerencséje annak a megszállónak, aki a csatában a szeme elé kerül, az bizonyos!

Kora reggel, amikor még valamennyien a legédesebb, hajnali álmunkat aludtuk, berobbant a házba a korábban valahová eltűnt Rjumkin, és energikusan felrázta sofőrjét, Kosztyát, aki nemcsak a mi frontunk, hanem valószínűleg az egész Vörös Hadsereg leghidegvérűbb és leglassúbb sofőrje volt.

– A repülőtérré! Gyorsan! – parancsolta a fotoripor-ter, amíg gépkocsivezetője a szemét törülgette.

– Krasznográd a mienk! – jelentette ki aztán harsá-nyan.

Én őszintén szólva kritikusan fogadtam ezt a hírt. Fel-derítőink szerint, akik között igen sok barátom akad, Krasznográdot az ellenség rendkívül erős hídfőállássá alakította át, s igen komoly erődítményeket épített a Vorszkla partján. Krasznográdban négy vasútvonal és hét országút fut össze. Ha a megszállók elvesztik ezeket, megbénulnak, és egész – ebben a körzetben harcoló – hadseregük helyzete rendkívül nehézé válik.

Éppen tegnap mondta egyik felderítőnk, hogy a hadi-foglyok és a szökevények szavaiból ítélve igen erős megerősített körletté építették ki a várost. És alig né-hány nappal ezelőtt még a Mzsánál voltunk, 65 km-re Krasznográdtól.

Viljuga alezredes nem is tagadja, de nem is erősíti meg a Rjumkin hírét. Az éjjel olyan értesülést kapott, hogy az élen járó harckocsizó egységek délről megkerül-ve a megerősített vonalakat, betörték a városba, és a pályaudvarért harcolnak. Összeköttetés nincs. Reggel még nem érkezett pozitív hír. Küldtek repülőgépet, de az nem tért vissza. Egyelőre csak találgatni lehet. A mienk lenne Krasznográd? Hát jól megtanultunk tá-madni, az biztos!

Viljuga azt tanácsolja, hogy várjunk. Néhány óráról

van szó. De hát újságírónak való a várakozás? Teljes sebességgel haladunk a gépkocsiktól simára taposott sztyeppi földúton – és 13.45-kor teljes gázzal befutottunk Krasznográdba. A város üres, és lángokban áll. A német útjelző táblák még a helyükön vannak. Az úttesten mindenütt hullák. Az utcán még utászok sincsenek, ami annak a jele, hogy a harcok még folynak, vagy éppen most értek véget. A támadó egységek egyébként átrobogtak már Krasznográdon, és tovább követték az ellenséget, a megszálló egységek pedig még nem értek a nyomukba. Senki sincs, akitől megkérdezhetnénk, hogyan is történt mindez. Ezért valamennyien mohón csapunk le egy öregemberre, aki óvatosan körülnézve lép ki egy házacska romjain nőtt bozótosból. Ő mondja meg, hogy az ütközet már egy fél napja véget ért, és a „németek, egyszerűen megléptek”. Balsejtelem fogott el: hiszen Rjumkin reggel indult a repülővel. Hol lehet? Mi van vele? Nem azok közül való, akik tudnak békésen várni. Ilyenkor rendszerint úgy sűrög-forog, hogy akik nem ismerik, azt hiszik, nálunk nem is egy, hanem két vagy három Rjumkin van.

Olyan sebességgel száguldunk végig Krasznográd utcáin, amelyért Moszkvában régen bevonták volna minden valamirevaló gépkocsivezető jogosítványát. Füst és hőség. Vakolat, törmelék, üvegcserepek. A német harcokocsik és traktorok az állomáson sorakoznak berakodásra várva. Némelyik ott maradt a szerelvény kocsijai előtt, egyenesen a peronon.

Lángoló raktárak. Szétszórt aranyló búza a vasúti sínnek között. Emitt egy tarka nyári ruhát viselő nő holtteste, holt gyermekét még mindig magához szorítja. Német, hullák, melyeket már belepett a por és a korom. Mindez úgy ragad meg az ember fejében, mint egy fénykép. Nincs kitől kérdezősködjünk, de nincs is rá időnk. Gyorsan vissza a távírókhoz. A Pravdának idejé-

ben anyagot kell kapnia erről az új és meglehetősen váratlan győzelemről.

A városból kifelé jövet a kukoricásban egy kiégett U-2-es repülőgépet látunk. Csak nem Rjumkin? Futunk a repülőgéphez... A megfeketedett fém- és hamukupac között egyetlen szerencsétlenül járt embert sem látni. Ha le is lőtték őket, minden bizonnyal valamenynyüüknek sikerült megmenekülni. Vagy talán fogságba estek? ... De mit találgassunk! Segíteni úgysem tudunk.

Sietünk visszafelé, hogy minél előbb a távíróknál legyünk. A lefelé hanyatló nap megállt a horizonton, a piramis alakú topolyafák lombjai mögött. A poros levegőn át bágyadtan és vörösen néz a sztyeppre. Délnek és délnyugatnak valamennyi országúton beláthatatlan folyamban áramlanak a csapatok, a járművek és a harc-eszközök.

Egy pillanatra „hazaugrunk”. A kertben ismeretlen gépkocsi áll. Egyszerre poros és sáros is. Nyilvánvalóan messziről jött, a karosszériája furcsán előrebukik. Szinte egy lábujjhegyen pipiskedő emberre hasonlít.

A szobában gyümölcsillat lep meg bennünket. Az asztal mögül, amely meg van rakva kék szilvával, hamvas szőlőfürtökkel, fénylő almákkal és dinnyével, egy széles vállú, szőke, amolyan Dobriny Nyikitics-szerű* őrnagy emelkedik fel barátságos mosollyal. A Szojuzragyio katonai tudósítója ő, Pavel Kovanov, régi bajtársam, még a Rzszevért vívott nehéz harcok idejéből a kalinyini frontszakaszról ismerjük egymást.

Hohó! A mi ezredünkhöz jött. No tessék! Micsoda utánpótlás! Megöleljük egymást, meg is dögönyözzük. Akkora keze van, hogy egyetlen ökölcsapással leterítheti az embert.

Kovanov a Fekete-tenger vidékéről jött hozzánk, erre

* Dobriny Nyikitics — középkori orosz népi hős.

a forró frontszakaszra, rögtön azután, hogy Novorosz-szijszkit visszafoglaltuk. Kocsijának kerekein szinte még a Kaukázus pora van, akárcsak ez a gyümölcs-halmaz, amely az asztalon pompázik, belépti díj frontunk újságíróinak társaságába.

– Bor is volt, „Szalhino”. De nem tudtuk megállni, még az úton megittuk – mondja nevetve az őrnagy. – Sajnálom, igazán nagyon sajnálom. De becsülettel szólva, nem szeretem azokat az embereket, akik sokáig képesek tartogatni a bort.

Nos hát, a barátság az barátság, de vár a munka.

– Pavel, ezen az ágyon otthon vagy. Helyezkedj el, én megyek a távírókhoz.

Krasznográd, Kovanov megérkezése – mindez felvidámít. Csak Rjumkin nem megy ki a fejemből. Mi lehet vele? Remélhetőleg nem lőtték le.

Az anyagot csak éjfél tájban sikerült leadnom. Mire visszatértem, már mindenki aludt. A kis villanylámpa megvilágította az ágyakon, a padlón fekvő, köpennyel takaródzó, ismerős alakokat. Az asztalon szilvamag, almacsutka, dinnyemag – ennyi maradt Kovanov mesés ajándékából. Petrovics álmosan húzott elő a párnája alól egy fél dinnyét, késével lepucolta róla a ráragadt pihéket, és nekem nyújtotta.

– Ez Rjumkin műve. Megjött és mindent felzabált. Ezt már úgy dugtam el magának.

Rjumkin ruhástól, összegömbölyödve aludt a díványon, körülötte fekete papírfoszlányok, filmdarabkák, fixír, edények, a sebtiben végzett előhívás nyomai heverték.

Úgy történt, ahogy gondoltuk. Rjumkin elsőként akart bejutni a felszabadított városba, s reggel érkezett meg Krasznográdba, amikor ott még javában folyt a harc. Gépét a légvédelem tűz alá vette. Eltávolodott a várostól vagy tíz kilométernyire, napozott egyet, s ami-

kor aztán a csatazaj lecsendesedett, újra felszállt, visszarepült, de most elővigyázatosan ereszkedett le a város északi szélén.

Felvételei kiválóan sikerültek. De jó lenne, ha a Pravda olvasói megtudnák, hogyan sikerült felvételt készíteni például a fekete füstbe burkolódzó, lángoló városról, amely fölött robbanógránátok pamacsai lobbantak.

A halál sáncainál

A fasiszta gaztettek kivizsgálására alakult állami bizottság megkezdte Harkovban a tömegsírok exhumálását. Ott jártunk ma Kovanovval együtt.

A háborúban eltompulnak az ember érzései. Akaratlanul is hozzászokik a halál és a rombolás mindenütt jelenvaló képéhez, s előbb-utóbb, ha nem is közönyösen, de valahogy nyugodtan fogadja és fogja fel magát a halál tényét. De amit itt láttunk, mégiscsak megrendített.

Hatalmas, tankcsapdának ásott gödrök, tele emberi testekkel. A tetemeket egyszerűen beledobálták a gödörbe, ahogyan a fát szokták leszórni a teherkocsiról.

A harkovi traktorgyárban rendezett tömegmészárlás után, ahol két nap alatt egy városnyi békés embert pusztítottak el, gépkocsik sora vonult ezekhez a vermekhez, a gödör szélén a hitleristák lehajtották a kocsik oldalát, beleszórták azokat, akik azelőtt egy órával még éltek, gondolkoztak, szerettek és gyűöltek. Bizonyára egész gépkocsioszlopok gördültek ide, hisz nem könnyű ennyi halottat elszállítani! Ezenkívül a „lélekvesztők” naponta, meghatározott időben hordták ide az újabb és újabb tetemeket, a Gestapo úgynevezett „folyó tevékenységének” eredményét.

Láttam, mennyire megrendültek a tapasztalt katon orvosok és a bírósági szakértők e gigantikus sírok lát-

tán. Egy idősebb, személyes bátorságáról ismert ukrán költő úgy sírt, mint egy gyerek.

Azután abba az utcába mentünk, ahol a kiégett kórházi épületekben valamikor a gipszkötéses csontvázakat láttuk. A röplabdapálya már nem volt meg. A virágágyak is eltűntek. Az udvar közepén vermek tátongtak, s bennük foszló ruhájú emberi tetemek feküdtek, a halál rettenetes pózaiban.

Az állami bizottság tagjai a sírok körül tolongtak. A természetes, lassú mozgású Alekszej Tolsztoj író egy padkán ült. A látvány egyszerűen letaglózta.

– Nehéz erre jellemző szót találni – mondta, aztán hozzátette: – Valójában ez a fasizmus igazi arca.

Csönd. Tolsztoj lehajtotta a fejét.

– Sok íróat áldott meg a sors nagy képzelőerővel. Például Dantét... De hol van az ő pokla itt ehhez képest – bökött füstölgő pipájával a rothadó rongyfoszlányokba burkolt emberi csonthalmazra. – Az ő pokla – üdülő, szanatórium... Aki ezt nem látta, elképzelni se tudja. Mondjuk, egy Iowa állambeli amerikai, aki legfeljebb csak vadászaton hallott lövöldözést, olvas róla az újságban, egyszerűen nem érti, vagy nem hiszi el. Képtelenül valószínűtlen, és az emberi agy alig képes befogadni azt, amiről nincs képzele!

Hirtelen felénk fordult. Szeme sötéten csillogott leeresztett szemhéja alatt:

– Tudják, mi a fasizmus? Az aljasság, a kapzsiság, a butaság, a hatalomimádat és a gyávaság keveréke. Bizony a gyávaságé is. Ilyesmit csak gyávaságból lehet elkövetni, rettegésből, hogy egyszer csak nem félnek többé téled, megtudják, hogy nem vagy népekkel játszó óriás, hanem a legközönségesebb, a leghitványabb, hisztérikus kisember, akit csak a történelem tragikus véletlene vetett a piszkos hullámok tetejére.

Később aprólékosan kikérdezett bennünket a front

eseményeiről, a legutóbbi harcokról, a tudósítók életéről.

– Az első világháborúban én is haditudósító voltam – mondja, s pipafüstbe burkolózik. – Kannából ittam a vodkát, távcsővel futkostam az arcvonalban. Sok mindenben átmentem... Én mondom maguknak, barátaim, az is kegyetlen háború volt... De ilyesmi – és a pipaszárral a feltárt sírok felé mutatott, amelyben a gipszkötéses csontvázak hevernek –, ilyesmi nem volt... Ez valami új, igen, ez a fasizmus... Egyszer még maguk a németek is öklendezni fognak, ha eszükbe jut...

Döbbsenten, szótlánul tértünk vissza és csak Harkov éledő képe oszlatja el némileg nyomasztó hangulatunkat. Új feliratok ötlenek a szemünkbe – kicsiny, csúnya, deszkára és vászonra, sokszor egyszerűen egy darab keménypapírra, vagy falra mázolt feliratok, de végre *a mieink*. Kisebb csoportokban tarka ruhás nők sietnek valahová az utca napos oldalán. Egy csapat fiatal az útburkolatot javítja. Az út közepén pedig rézhuzalt feszítenek ki a szerelők a magasban. Úgy hírlik, az októberi forradalom ünnepére a harkoviak megindítják a villamosközlekedés a főbb útvonalakon.

Az egyik kertben köntösbe és pizsamába öltözött sebesültek élvezik a napsugarakat. Óriási plakátok hirdetik Ivan Szemjonovics Kozlovszkij vendégszereplését. Kis, kézzel írt cédulák közlik oroszul és ukránul a diákokkal, hogy az orvostudományi, a kohóipari, az elektromechanikai és még néhány főiskolán rövidesen megkezdődik a tanítás.

Különösen élénk a gyári kerület, amely akkor, a felszabadulás napján megdöbbsentett bennünket halotti csendjével. A keskeny, görbe utcákon rengeteg ember tolong. Minden lépésnél – furnérból készült hirdetőtáblák: különféle építőipari és ipari vállalatok keresnek munkaerőket. Szinte korlátlan számban keresnek felvé-

telre lakatosokat, hegesztőket, ácsokat, rakodómunkásokat, kőműveseket. E szakmák pusztá felsorolása is arról tanúskodik, hogy itt újjászületik az élet.

A traktorgyár óriási hordóból átalakított portájánál egy szemüveges, bajuszos öreg áll, zsákmányolt német karabéllyal a vállán. Őrség. Tehát van már mire vigyázni. Sokáig járunk a gigantikus romok között, a beton- és téglakáoszban, amelyből tűztől megkékült, összezszezsavarodott tartóvasak merednek elő.

De ebben a halott körengetegben észrevettünk egy munkást. Gerendát vitt a vállán. A friss, nyers színű gerenda lépéseinek ritmusát követve rengett a vállán. Ahogy Petrovicshoz ért, tüzet kért tőle, rágyújtott, aztán eltűnt az erőtelep romjai között.

Nagyon megmaradt bennem ez a kép. Az a munkás leteszi azt a gerendát ide valahová a romok közé, hozzáerősítenek egy másikat, harmadikat... tizediket. Azután... Ki tudja, talán mikorra Petroviccsal visszatérünk Bukarest vagy Budapest alól, avagy az isten tudja, milyen messzi tájakról, s átutazunk Harkovon, ez a gyár még nagyobb lesz, mint amilyen azelőtt volt.

Az óriás életre kel

Alig fél óra múlva már láthattunk egy igazi termelő üzemet is, amelyet a hatalmas, szétrombolt mozdonygyár egyik üzembrészában szerveztek. A frontnak dolgozott. Az igazgató – egészen fiatal ember, egyik karját a sztálingrádi harcokban vesztette el – megmutatta újjászülető birodalmát. Az épületből csak a falak maradtak meg. A gépek a szabad ég alatt sorakoztak, csak a sebtében összeszerelt formázót és öntőműhelyt védte sátorponyva. De az üzem tűző napban, zuhogó esőben egyaránt termelt, a munkások még a gyakori záporok idején

sem hagyták ott gépeiket. Egyébként hozzáláltak a tető beüvegezéséhez is. A mennyezet pókhálószerű vasrácsoszatán már dolgoztak az üvegesek.

Az egyik mérnökkel végigmentünk a forgácsolóműhelyen. Egy automata szerszámgép előtt kócos legénykére lettünk figyelmesek. Olyan kicsi volt, hogy ha nem tesznek ládát a lába alá, nem éri fel a munkapadot. A kék színű forgács csavarodó szalagja fürgén bodorodott ki az esztergakés alól, a fiúcska, aki teljesen belemerült a munkájába, láthatóan tudomást sem vett rólunk. Néhány percig a háta mögül figyeltük, milyen hozzáértően, magabiztosan és ügyesen bánik a munkapaddal, hol növeli, hol csökkenti a hűtővizet, szabályozza a kést, változtatja a forgácsolás menetét.

A műhelyfőnöktől megtudtuk, hogy a fiú tizenöt éves, teljesen árva, az apja a fronton esett el, édesanyja bombatámadás áldozata lett, nővérét Németországba hurcolták. A gyerek maga ragaszkodott hozzá, hogy felvegyék a gyárba. Szorgalmasan tanult, és most az egyik legjobb esztergályos.

Sok fiatalkorú dolgozik a gyárban, de ez a sápadt arcú fiú valamiért különösen magára hívja a figyelmet. Nagyon is elfoglalja a munkája. Olyannyira, hogy még akkor se néz föl a percek óta mögötte álló idegenre, amikor a kész munkadarabot a gondosan felrakott gúliba teszi, és újabbat fog be a gépbe.

- Hogy hívnak? – kérdeztem tőle.
- Pjotr – válaszolt rám se pillantva.
- A vezetéknéved?
- Szkljarenko – vetette oda kelletlenül.
- Hány éves vagy?
- Tizenöt . . .

A hangja szinte ingerült volt, de még most sem fordult felénk, merőn figyelte, ahogy a kés egyenletesen faragja le a fémrúdról a csavarodó forgácsot.

– Régen dolgozol itt?

Most felénk fordult, s a szemében harag fakasztotta könny csillogott.

– Mit akaszkodtak rám? Nem látják, hogy dolgozom? Versenyben vagyunk, vele ni – fejével egy vaskeretes szemüveges, idős munkás felé biccentett, aki szintén rosszallólag sandított ránk és a mérnökre, s minden figyelmét éppúgy a gépre összpontosította, akár ez a gyerekek. – Tegnap hét munkadarabbal megelőzött, s most még maguk is zavarnak!

Este indultunk el Harkovból. A nap ferde, de már enyhe sugarai megcsillantak a házak frissen beüvegezett ablakain, s vörös fénnnyel árasztották el az „Új Bavaria” gyár romjait. Valahol fúvószenekar játszott, s éles hangon visitott egy körfűrész. A sétány sárgálló bükkfái alatt a padokon szerelmespárok ültek.

Szálláshelyünkre érve benyomásainkról beszélgettünk.

– Mi maradt meg benned leginkább? – kérdeztem.

– A sápadt arcú fiúcska – felelte Rjumkin.

– Nekem meg az a gerenda...

– Miféle gerenda?

– Amit a traktorgyárban láttunk...

Valóban, az a munkás vállán rengő arany színű, nyers gerenda a gyár romjai között, szememben Harkov újjáéledését szimbolizálta, a nép kiapadhatatlan alkotó energiáját.

A poltavai csata

Már napok óta nem nyúltam a naplómhoz. A front eseményei filmszerű gyorsasággal peregnek. Annyit kell utaznunk, hogy már a napokat se számoljuk. Egy hete sincs, hogy búcsúzóul az egész újságíró társulat lefény-

képezte magát a tornácon Pitagoraszunkkal, s ez most úgy tűnik, mintha nagyon rég történt volna.

Nem is olyan régen még a Mzsa vonalán dörgő lövegek muzsikáját hallgattuk, tegnap pedig kis híján lekés-tük Poltava bevételét, amely több mint százhusz kilométerre van a Mzsától, a széles, bővizű Vorszkla mögött.

A Mzsa után az ellenség többször megkísérelte megvetni a lábát, felhasználva ehhez a „diókat”, az Ohlovatke folyót, a Mercsik, az Orjol patak medrének vonalát. Igyekeztek – ha már megállítani nem is, de legalább kifárasztani frontunk egységeit, magasabbegységeit, lassítani lendületes előrenyomulásukat a Vorszkla völgye felé. De ez nem sikerült. A mieink feltartóztat-hatatlan gyorsasággal támadtak. Követve a poltavai térségben vívott harc kifejlődését, amelyet merész taktikai lépések, gyors átcsoportosítások, rugalmasság, lendület, a harcok nagy feszültsége és gyors lefolyása jellemeztek, láttuk, hogyan fúródnak be ékeink itt is, ott is az ellenség vonalába. Konyev tábornok ismerős keze nyom-a ez, aki még a Nyugati Fronton, 1941 nyarának tragikus napjaiban alkalmazta ezeket a manőverformákat.

A Vörös Hadsereg egységei – hogy az ellenségnek ne legyen ideje megállnia és beásnia magát – törként fúródnak be a németek állásaiba, bátran nyomulnak előre a visszavonuló német egységek harcrendjébe, elvágva visszavonulási útjukat. Ez szétzilálja a védelmet, gyengíti az ellenállás erejét, s arra készíti az ellenséget, hogy veszni hagyja harci technikáját és hadianyagát. Ez már az érlelődő pánik jele.

Csapataink a hátráló ellenséget üldözve betörték a Vorszkla dús fűzfákkal benőtt völgyébe, abba a történelmi völgybe, ahol az újonnan szervezett orosz hadsereg Nagy Péter vezetésével szétverte és megsemmisítette a svéd hadsereget, amelyet akkoriban rendkívül erősnek és legyőzhetetlennek tartottak. Erről a csatáról írta

Engels, hogy „XII. Károly kísérletet tett arra, hogy benyomuljon Oroszországba; ezzel tönkretette Svédországot, és világosan megmutatta Oroszország megközelíthetlenségét”. S lám, Hitler, aki megismételte ezt a kísérletet, úgy látszik, hasonló eredménnyel végzi, bár a végző eredményre természetesen még várni kell.

Soha nem felejttem el azt az utat, amikor Kovanovval és Arkagyij Rosztov kapitánnyal, új Pravda-beli kollégámmal robogtunk Poltava felé, hogy szemtanúi legyünk a második történelmi poltavai csata fináléjának.

Az úton velünk szemben több kilométer hosszú emberfolyam áramlott. Fiúk, lányok, férfiak, asszonyok, fáradtan, éhesen, feslett cipőben, rongyos ruhában rőt-ták az utat. Ezeket az embereket a fasiszták Németországba akarták hajtani, s előrenyomuló egységeink valahol Valkov körzetében szabadították ki őket.

Hromovo falunál láttunk az ellenség által otthagyott lovas fogatokat, gabonát, csomagokat, cókmókokat szállító trénoszlopokat. Valaki felbontott néhány ilyen csomagot: használt női szvetter, nagykendő, hímzett törülköző, sőt játékbaba került elő belőlük, a rabló papa meg nem érkezett ajándékai. Velki állomásán hosszú szerelvények vesztegelnek liszttel, gabonával, sóval megrakva. A rakodórampákon számtalan zsákmányolt gépkocsi vár berakodásra. Még felgyújtani sem maradt idejük. A tartályok tele vannak benzinnel. Csak bele kellene ülni valamelyikbe, elindítani, s már mehetnénk is.

Estefelé sötét lámpákkal értünk Poltava északi elővárosához. Az ütközet még javában folyt. Mindkét fél kegyetlenül tüzelt, a helyzet annyira zavarossá, kiismerhetetlenné vált, hogy elhatároztuk; mielőtt továbbmegyünk, felkeressük a gárdahadosztály parancsnokának harcálláspontját.

A homokdombba ásott földfedezékben a hadműveleti osztály vezetője, egy sápadt, mogorva, az álmatlanságtól

vörösre gyulladt szemű őrnagy, röviden ismertette a helyzetet. A hadosztály elfoglalta Poltava keleti elővárosát, a folyóig nyomult és nemrégiben átkelőhelyért bocsátkozott harcba. Jobb és bal oldali szomszédai a várostól délre és északra már átkeltek a Vorszklán, s így az ellenséget harapófogóba szorítják.

A német ütegek erős tüzérségi tűz alatt tartották az átkelőhelyekhez vezető utakat, az újabb és újabb rohamra induló páncélos egységek pedig igyekeztek visszaverni a harapófogó Vorszklán átnyúló végeit.

Az őrnagy váratlanul a térképre hajtotta a fejét, és egy pillanat alatt elaludt, mielőtt még kérdéseinkre válaszolt volna. Kibújtunk a fedezékből. Az éjszaka már a vége felé járt. A pirkadatgyér világánál halványabbnak látszottak a lövedékek és a robbanások villanásai. S egyszerre csak a gyermekkoromból jól ismert fenyő illatát sodorta erre a szél.

A fenyőfa tűlevelei tompán susogtak. A fák törzse vörösréz színben tündökölt a holdfényben. Koronaik össze-összeértek, mintha sugdolóztak volna.

A fenyőfáktól nem messze, egy homokbuckára telepedtem, s azonnal két beszélgető hangjára lettem figyelmes. Az egyik hang mély volt, fátyolos, izgatott.

– A lelkemre mondom, őrnagy elvtárs, Konyev tábornok volt! Itt sülyedjek el, ha nem Konyev volt! Olyan közel állt hozzám, mint maga. Alighogy odajött az ütegünkhöz, rögtön megismertem – magas, természetes ember, a vállán köpeny. Egy géppisztolyos állt mögötte. Gondoltam magamban, ez valami nagyfőnök lehet. És ahogy kell, azonnal jelentettem is: a könnyű aknavető üteg Kulakov főtörzsőrmester vezetésével tüzel az ellenséges állásokra; Szavuskin hadnagy, ütegparancsnok és három harcos elesett, négyen megsebesültek. Átvettem a parancsnokságot. Azt kérdezi tőlem: „Mi a cél, hol az ellenség?” Ezt is annak rendje-módja szerint je-

lentettem neki. Erre azt mondja: „Remek fickó maga, Kulakov, köszönöm a helytállását...” Isten az atyám, hogy így mondta: „Köszönöm a helytállását.” Ezalatt a német megint pörkölni kezdte a dombot. Becsapódás itt is, ott is, de Konyev szeme meg se rebben. A közelében levő tisztek idegeskednek. Egy tábornok szólalt meg egyedül: „Gyerünk, parancsnok elvtárs! Akárhogy is van, itt veszélyes a helyzet.” De ő oda se figyelt, engem kérdezett ismét: régen szolgálók-e, harcoltam-e az első világháborúban? Ekkor egy lövedék mellette csapott be, teleszórta homokkal. Aztán azt mondja: „Minden jót, katona” – és kezét szorította. „Jól vigyázz, célozz pontosabban.” Én meg – igenis! Aztán elment. Megfigyeltem – az arca nyugodt volt, olyan egyenletesen lépkedett, mintha az utcán sétálna.

– És honnan veszed, hogy Konyev volt? – kérdezte kételkedve a másik hang.

– Mert amikor elmentek, egy alacsony, szőke őrnagy, aki vele volt, hozzám jött, hogy felírja a nevem; attól kérdeztem: kik voltak ezek, őrnagy elvtárs? Mire ő: „Te csodabogár, nem látsz a szemedtől? Maga a front-parancsnok, Konyev elvtárs volt...”

A folyón túli tűzharc távolodott. A városban itt-ott nagy tűz lángolt fel. A különböző pontokon fellobbanó vörös fény aztán rövidesen eggyéolvadt. A derengő, bágyadt hajnal végre megvirradt a Poltava fölött is, s átütött a dombokat megülő sűrű, part menti ködön.

A hadosztály hadműveleti osztályán értesültünk róla, hogy két ezred átkelt a folyón. A keleti part lövetését és az átkelést abbahagytuk. A harc a távolabbi nyugati részen folyik.

Ideje indulnunk! Kocsink a keleti előváros sugárútján halad, amelyen erősen meglátszik a mai tűzérési pár-baj. Az utcákat kidöntött távírópóznák, összekuszált ve-

zetékek torlaszolja el. Lassan, óvatosan haladunk, hiába szeretnénk robogni. Egyes, szembejövő tisztektől kapott zavart és ellentmondásos értesülések szerint valahol a várostól délre utászaink már hidat vernek. Valahol! De hol? Ez így túlságosan bizonytalan. Lehet, hogy igaz, lehet, hogy nem. Viszont a tűzérési tűz kétségtelesenül alábbhagyott.

Elbúcsúztam útitársaimtól, akik elindultak átkelőhelyet keresni, s rohantam a folyóhoz. Itt, egy felrobbantott vasúti híd körül sok ember tolong. Egy bepólyázott fejű utász gumicsónakon szállítja át a katonákat. Három embert visz egyszerre. A várakozók zajonganak, vitáznak. Mindegyik azt bizonygatja, hogy neki kell leghamarább a városba bejutni. Egy idős, szemüveges katona kiabál, hogy őt ott sebesültek várják. Egy fiatal hadnagy egy lepecsételt paksamétát lebegtet. „A parancsnoktól.” Két gyalogos katona, akik egy sebesült tisztet vittek hátra, szánalmas szemmel néznek a körülöttük állókra:

– Testvérek, mi nem várhatunk, ott verekednek a mieink. Mi meg itt téblábolunk...

Előveszem szattyánbőrbe kötött Pravda-igazolványomat. Mint mindig, most is mágikus hatása van. A következő fordulóval hárman megyünk – egy orvos, a tiszt, meg én. Olyan szemmel kísérnek bennünket, mint ha az ígéret földjére vinne bennünket a csónak, nem abba az égő városba, amelynek az utcáin még aknák robbannak. A lövöldözés egyébként ritkul, s egyre rendszertelenebb. Ez már az agónia. A támadást biztosító ütegek tüzelnek, s a főbb ellenséges erők, nyilván, már elvonultak, s igyekeznek kitörni csapataink gyűrűjéből. A Poltaváért vívott harcot megnyertük. A zöldellőombok mögül felkelő nap már a felszabadult városra ontja sugarát.

A külváros keskeny utcái még néptelenek, az embe-

rek óvatosan tekingetnek ki az ablakok, a kertkapuk, a kapualjak mögül. Vagy tíz, terepszínű ruhába öltözött géppisztolyos vonul végig az utcán. Fáradtak, borotvalatlanok, az arcuk kormos. Az emberek bámulják őket, és nem hisznek a szemüknek. Két évig voltak itt a megszállók az urak, s a poltavaiak lassan már mosolyogni is elfelejtettek. De néhány nő kiszalad a kertből, a katonákhoz fut, megöleli őket. S a legényeket egyszerre tömeg veszi körül, a fiúk zavartak, meghatódottak. Sokáig feltartóztatják őket. Amikor azután tovább indulnak, a tömeg követi őket.

Poltava lakói most már végleg meggyőződtek róla, hogy a mieink tértek vissza. A házigazdák pillanatok alatt letarolják a kerteket. Idős asszonyok, lányok, gyermekek futnak a katonák után pompás őszi virágcsokrokkal. Életemben nem láttam még ennyi virágot. Rákötözik a menetelő gyalogosok szuronyaira, feldíszítik velük a lövegeket vontató lovak hámját, még a lövegek kereke alá is virágot szórnak. Az élen haladó harckocsi ágyúcsövére vörös őszirózsa koszorút akasztottak. Nagy halom virággal a karján lépked az utcán egy fiatal tábornok, a Poltavát elfoglaló hadosztály parancsnoka. Mindenütt „hurrá!” kiáltásokkal fogadják. A tömeg megy utána. A tábornok zavarban van. Alig tudja fogadni a köszöntéseket, azt se tudja, mit csináljon azzal a sok virággal – eldobni nem szabad, cipelni meg valahogy nem illő.

Számos önkéntes akad, aki felajánlja, hogy végigkísér az általam ismeretlen városon, s egymással versengve igyeksenek elmesélni mindazt, ami a két rettenetes év alatt megfeküdte a szívüket.

Először a városi fürdőhöz vezetnek, amely előtt hallgatag embercsoport áll. Utat engednek nekünk. Az előcsarnokban harmincnégy hulla – férfiak, gyermekek, lányok. Már egymás mellé rakták őket, s letakarták lepe-

dővel. A gestapósok minden bizonnyal el akarták égetni ezeket a holttesteket, a fürdővel együtt, de a nedves falak nem fogtak tüzet. A tűz kihamvadt, és a gonosztettre, amelyet a tűzzel akartak eltitkolni, napfény derült.

Mindegyiket tarkón lőtték. Kik ezek a szerencsétlenek?

Történetüket Ivan Andrejevics Zubenko mesélte el. Ezek az emberek mind idevalósiak, a környező utcákban éltek; munkások, alkalmazottak, háziasszonyok. Tegnapelőtt valamennyien értesítést kaptak, hogy reggel hétkor jelentkezzenek a volt fürdő épületében, Németországba történő elszállításuk végett. Nem jelentkeztek. A Gestapo-járőrök rájuk találtak, s a gyülekezési helyre vonszolták őket. Itt aztán rögtön kivégezték őket.

Az elmúlt héten Poltava élete merő iszonyat volt. A fasiszta katonai hatalom, látva, hogy támadásunk feltartóztathatatlan, a partizánoktól való félelmében megkísérelte összeretelni a lakosságot. Kezdetét vette az ember vadászat, valóságos vadászat – fegyverrel és kutyákkal.

Sok száz embert öltek meg Poltavában, ezek után a hajtóvadászatok után számtalan család maradt árván.

De a legszörnyűsebb esemény a most véget ért éjszakán történt, a Kletszkaja és az Osztrogorszkaja utcában, ahol a lakók különösen makacsul szegültek szembe a kilakoltatással. Válogatás nélkül lőtték agyon az embereket. Egy nyugdíjas asszony mesélte, hogy a nála lakó gestapós a következőket mondta:

– A férfiakat azért semmisítjük meg, hogy később ne harcolhassanak ellenünk, az asszonyokat, hogy majd ne hangolják a férfiakat Németország ellen, a gyerekeket azért, mert ha felnőnek, bosszút akarnak állni, és ellenségeink lesznek.

Iszonyú a gyilkosok logikája!

A Miroposzickaja utcában, a városból kifelé jövet két

foghíjas kerítés között harcköcsi-lánc talpakkal eltiport emberek feküdtek.

Nem kegyelmeztek a vandálok a Sevcsenko-émlékműnek sem. Megrongálták ezt a szobrot is. De a költő szeme a szobron épen maradt. Komoran és haragosan néz előre, mintha csak azt ismételné tekintetével:

„És a szabadságot az ellenség gonosz vérével pecsételjétek meg.”

A jegyzetömböm megtelt, most már az a gondom, hogyan jussak el a távíróhoz. Körülbelül nyolcvan kilométerre van. Elmegyek a központi parkba, a Dicsőség obeliszkhez. Már őr áll előtte, a talapzaton koszorút helyeztek el. Itt meg kell állni. Most éppen egy virágokkal díszített kételtű robog át a parkon. A kocsi peremén ott áll az izgatott Rjumkin a Leicájával. Leugrik a kocsiról, fényképezi az emlékművet, az őrséget, a tömeget, Rjumkin kollégája, a neves fotoriporter, Ozerszkij a kocsin marad, onnan fényképez. Furcsa. Ozerszkij temperamentumát nem ilyennek ismerem.

Én is felülök a kocsijukra. Együtt járjuk az utcákat. Kiderül, hogy Rjumkin és Ozerszkij tegnap este, miután elvergődtek egész a Vorszkláig, tűz alá kerültek. Kísérőjük meghalt. Ozerszkij lábán egy aknaszilánk ejtett sebet. Rjumkin a vállára vette bajtársát, és kivitte a tűzövezetből. Azután, amikor az ezred-kötőzőhelyen levágták Ozerszkij lábáról a csizmát, és a lábát bekötözték, nem volt hajlandó kórházba feküdni vagy hadtápterületre menni – hiszen mindjárt beveszik Poltavát! Visszatérhet-e Poltaváról készült fényképek nélkül? Reggel a sofőr meg Rjumkin betették a kocsiba, párnákkal feltámasztották, s most itt vannak, fényképezik a várost.

Megint csak éjjel-nappal, szünet nélkül hallgatjuk a közeli ágyúdörgést.

Konyev hadseregtábornok messze Poltava mögé, Resetyilovka faluba helyezte át parancsnoki harcálláspontját. Ez a falu a háború előtt világhírű volt népi hímzéseiről. Sajátos, évszázadokon át kialakult ukrán művészet ez, s azt mondják, hogy a resetyilovkai hímzőnők már Bogdan Hmelnjickij idejében is híresek voltak. A leheletfinom hímzés művészete, a színes fonalak összeválogatásának, a színösszeállításnak a művészete nemzedékről nemzedékre szállt, a dédnagyanyákról a dédunokákra, fokozatosan tökéletesedett, anélkül, hogy elvesztette volna eredetiségét.

Egy házikóban lakunk, egy parányi dobozkára emlékeztető szobában, melynek falait régi vörös és fekete keresztöltésekkel kivarrt kendők és szalvéták díszítik. Az ügyes kezek örök és hervadhatatlan szépségű virágokat és füveket varázsoltak rájuk. A megszállás idején mindezt a kemence alá ásták el, s gazdasszonyunk – Hanna mama – most ismét előszedte kedvenc hímzéseit, felaggatta a falra: hadd gyönyörködtesse az ember szemét.

Valamennyien egyetértettünk abban, hogy a hosszú frontévek hányattatásai alatt még sohasem volt ilyen jó szállásunk. Hanna mama – négy vöröskatona anyja. Lánya, Nasztya, és az unokák rögtön összebarátkoztak a gyerekszerető Petroviccsal. Hajnalban az alacsony, fürgé, gyors mozgású Hanna mama harisnyában – nehogy felébresszen bennünket – matatni kezd a kemence körül. Féltékenyen vigyáz arra, hogy szállóvendégei, ahogyan a tiszteket és katonákat hívja, jól érezzék magukat. Reggel, miután felöltöztünk, váratlanul felfedezük, hogy a mosodából visszaérkezett zokniainkat be-

stoppolták, köpenyeinkre felvarrták a gombokat, a hurkokat odaerősítették. Mielőtt útnak indulunk, észreveszszük, hogy a zsebünkben pirított napraforgó vagy tökmag zörög. Persze, különféleképpen értékelheti az ember az effajta ingyencségeket, de az ilyen gondoskodás mindenkit meghat.

Ma azonban igen kellemetlen eset történt. Elhatároztuk, hogy gazdasszonyunknak megfizetjük a szállást, s mindazt, amit tesz értünk, és pénzt adtunk a kislányának. Néhány perc múlva a néni lépett haragosan, sértődötten a szobába. Az asztalra tette a pénzt, és dühösen mondta:

– Nem szép maguktól, tiszt elvtársak, én igaz szívvel vagyok magukhoz, maguk meg pénzt adnak nekem. Miért bántanak egy öregasszonyt?

Alig győztük megengesztelni Hanna mamát, a pénzt pedig sürgősen el kellett tüntetnünk az asztalról.

Ez az apró incidens egyébként eszembe juttatott néhány példát asszonyaink hősiességéről, amelyeket az új, nagy támadás napjaiban hallottam.

Egy ljubotyini asszony, Vera Vasziljevna Szahno, egy nap, amikor estefelé a kertben kapált, légi csata szemtanúja volt. Egyik vadászgépünk az ellenséges bombázók követése közben a megszállt terület fölé repült. Három Messerschmitt közrefogta és megtámadta. A mienk felvette velük a harcot, bátran küzdött egy a három ellen, ügyes fordulatokkal kijátszotta őket, s maga támadott. Vera Vasziljevna a kapa nyelére támaszkodva, remegő szívvel figyelte a csatát. Az egyik Messerschmittet találat érte. Őgő fáklyaként zuhant lefelé. De a mi vadászunk is kigyulladt, jobb oldalára billent, majd lassan átfordult a szárnyán és zuhanni kezdett. Egy pillanat múlva fekete pontocska vált el tőle, majd kilobbant az ejtőernyő fehér kupolája, s a pilóta lassan, himbálózva ereszkedett a föld felé. Úgy látszott, egyenesen a vá-

rosi háztetőkre esik, mégis Vera Vasziljevna kertjében ért földet, huppant egy nagyot, aztán mozdulatlanul eldőlt a virágágyon.

Az asszony tudta, hogy a földről baráti és ellenséges szemek egyaránt figyelték a pilótát, s bizonyára látták, hová esett. Tudta, hogy kutatni kezdenek utána, s a német területi parancsnokság fenekestül felforgat mindent, hogy megtalálja. Azt is tudta, hogy a Gestapo emberei bárkit agyonkínozhatnak, aki szovjet harcost rejteget. És mégis abban a pillanatban, amikor Kirejev hadnagy sebesülten, mozdulatlanul ott feküdt előtte a virágágyon, eszébe sem jutott még csak gondolkozni sem azon, hogy mit kell tennie. Igyekezett magához téríteni a katonát, s már azon törte a fejét, hogyan s hol rejtse el. Ilyen pillanatokban még a gyenge, tapasztalatlan emberek is erőssé, cselekvőképessé válnak.

Ez az idős asszony sem tudta, honnan merített akkora erőt, amellyel felemelte a megtermett férfit, elvonszolta a kerti fészerhez, friss szénára fektette, befedte, deszkákkal körülrakta, a deszkákra pedig mindenféle limlomot rakott. Azután összeszedte az ejtőernyőt és elégette. A földet érés nyomát elgereblyézte. Amikor a motoros csendőrök, sorba kutatva minden házat, az ő kapuja előtt is megálltak, az asszony a konyhában volt, s mintha mi sem történt volna, krumplis szakajttal meg késsel a kezében fogadta a németeket.

Persze – kint sem volt a házból, nem látott semmiféle pilótát. Szívélyesen invitálta a csendőröket, nézzék át a házat, a kertet, a veteményest.

Még teával is megkínálta őket. Azok megnéztek mindent, s mert semmit sem találtak, továbbálltak egy házzal. Vera Vasziljevna kiszaladt a „pilótájához”, s attól a naptól kezdve majdnem két héten át etette, itatta, cserélte a kötést. Még orvost is kerített, aki lopva eljárta a sebesülthöz. Akadt ápolónő is, aki ellátta Vera Vaszil-

jevnát gyógyszerekkel. Valamennyien az életüket kockáztatták, de megmentették a pilótát és talpra állították.

A megszállók pedig őrzöngtek. Sok száz szem látta, hogy a pilóta földet ért, látták azt a helyet is, ahova körülbelül leeshetett, de a nyomok elvesztek a külvárosi utcácskában, szinte felszívódtak valahol a kertek között. A kerületi parancsnokság túszoikat fogott, s fenyegetőzött, hogy ha három napon belül nem kerül elő a pilóta, a túszoikat agyonlöveti. Annak, aki a pilótát kiadja, jutalmat ígértek.

De a pilótát nem adta ki senki. A háromnapos határidő lejárt. Az egész utca lélegzet-visszafojtva várta a bosszút. De a kerületi parancsnokságnak nem sikerült fenyegetését beváltania: a szovjet hadsereg bevonult Ljubotyinba.

A külváros egyik utcácskájában egy idős asszony fogadta a felderítőket. A kertkapu előtt állt. karjával támogatva az általa megmentett Kirejev hadnagyot.

A Harkov területi Dari falu még mélyen a megszállt területen volt. Idáig még messzehordó útegeink távoli dörgése is alig-alig hallatszott el, amikor egyszer alkonyattájt két falusi asszony – Jekatyerina Petrovna Vakulenko és Dunya nevű leánya előtt a magas, susogó kukoricásban váratlanul két vöröskatona bukkant fel. A két nő egyszerűen nem hitt a szemének. Igaz, hogy várták a Vörös Hadsereget, ám ki tudja, hol folynak még a harcok, s egyszer csak szabályos egyenruhás, fegyveres harcosokkal találkoznak. Az asszonyok és vöröskatonák egy darabig szótlanságban vizsgálgatták egymást, azután az egyik katona megszólalt.

– Mama, felderítők vagyunk, érted? – és amikor a kérdezett felsikoltva a nyakába ugrott, a harcos a szájá-

ra tette az ujját. – Pszt, fontos megbízatást teljesítünk. Zajtalanul kell cselekednünk.

Az asszonyok Tyimoscsuk őrmester felderítő csoportjával találkoztak. A felderítők a házba nem mentek be, a kukoricásban bújtak el. Az asszonyok hoztak nekik ennivalót, elmondták, hol állnak a németek, mennyien vannak, hol vannak a lövegeik, hol álcázzák harckocsi-jukat, melyik házakban laknak tisztek. Egyszóval mindent elmondtak, amit tudtak.

Persze nem emlékeztek mindenre azonnal, és Dunya néhányszor elszaladt a faluba, hogy értesüléseit ellenőrizze. Estére a felderítők már mindent tudtak, amit tudniuk kellett. De Tyimoscsuk még csak most kapott kedvet a dologhoz: nem lenne rossz – gondolta – „nyelvet” fogni. Dunya ebben is a segítségükre volt. Tudta, hogy a németek nemsokára vacsorázni mennek, és megmutatta, hol lehet lesni rájuk. Sőt mi több, elment a németek elé, kiválasztott közülük egy alacsonyabb katonát, arra gondolva, hogy azt könnyebben és kényelmesebben elcipelhetik, és kacér társalgásba kezdett vele. A katona lemaradt a többiektől. A felderítők rávetették magukat, betömték a száját, összeszíjzták, betuszkolták a házba, és eldugták a padláson.

Úgy döntöttek, hogy bevárják az éjszakát, és amikor leszáll az őszi, ezen a vidéken sűrű köd, megindulnak visszafelé. És itt követték el a hibát. A németek észrevették a katonájuk eltűnését, keresni kezdték, eszükbe jutott, hogy valamilyen lánnyal állt meg, s elindultak házról házra.

Eljutottak Vakulenkovék házához is, amelynek padlásán bújtak meg a felderítők eleven zsákmányukkal együtt. Anya és lánya nem vesztette el a fejét, vendégszerető háziasszonyoknak tettették magukat, tejet adtak a katonáknak, megkínálták őket lángossal. A lány, aki-ben bizonyára színészi tehetség bújkált, a legnagyobb

készséggel vett részt a kutatásban, kiszaladt az udvarra, az eltűnt nevét kiáltozta.

Az összeszíjazott katona mindent hallott. Igyekezett ugyan valamiféle jelt adni magáról, de erősen fogták. Éjjel, amikor minden elcsendesedett, Dunya a félreeső mezei ösvényeken át kivitte a felderítőket a visszafelé vezető útra, és átvezette őket a német őrség vonalán, mielőbbi visszatérést kívánt nekik.

A Klejmenovo faluba való Szofja Nyikolajevna Krivcsinova pedig még nehezebb körülmények között tett tanúbizonyságot bátorságáról. A támadó szovjet egységek élén haladó egyik század hirtelenül tört be ebbe a faluba. Állásait azonban nem tudta megtartani, s egy rövid összecsapás után az ellenséges páncélosok visszavetették őket. A század néhány sebesültet visszahagyva elvonult. Két sebesült, Pavel Veszlov őrmester és Alekszandr Szkrinyin harcos, Krivcsinováék háza mögött, a napraforgók között feküdt. Szofja Nyikolajevna elhatározta, hogy megmenti őket. Bevitte őket a házba, lefekette a két sebesültet a kamrában és a bejáratot mindenféle lim-lommal eltakarta.

Szerencsétlenségére, éppen ebbe a házba szállásolták el az egyik harckocsi személyzetét.

A sebesültek csak egy deszkafal mögött feküdtek, bármiféle nesz azonnal elárulta volna őket. Éjszakánként, amikor a páncélosok aludtak, Szofja Nyikolajevna belopózott a sebesültekhez, ennivalót vitt nekik, átkötötte sebeiket. Úgy látszott, rendben megy minden, s az asszony már-már hozzászokott, hogy élete borotvaélen függ.

De történt, hogy valaki felgyújtotta a lőszerraktárt, s talán maga is bennégett, mert nem bánt óvatosan a robbanóanyaggal. A megszállók örjöngtek. Néhány férfit, aki elsőnek került a kezük ügyébe, helyben

agyonlőtték. A többieknek megparancsolták, hogy hordják el magukat a faluból. Távozás előtt Szofja Nyikolajevnának még volt annyi ideje, hogy egy vekni kenyeret, egy darab szalonnát, uborkát, sózott paradicsomot adjon be sebesültjeinek. Már kint voltak a faluból, amikor eszébe jutott, hogy nem hagyott vizet a katonáknak. Rettenetesen megrémült. És az idős asszony éjnek idején, a veteményeken, földeken át visszakúszott az ellenség által megszállt, és lakosaitól megtisztított faluba, a házához lopakodott, és a kisablakon egy kancsó vizet adott be a sebesülteknek.

Ha meglátják, azonnal lelövik, hiszen halál várt mindenkire, aki önkényesen visszatért az úgynevezett holt övezetbe. De Szofja Nyikolajevna, nyilván nem a maga életére gondolt elsősorban, talán Szergej fia jutott eszébe, aki ebben a percben talán ugyanígy rászorult valakinek a segítségére.

Az asszony – miután vizet adott a sebesülteknek – átvergődött a frontvonalon, kérte, hogy vezessék a parancsnok elé, beszámolt sebesültjeiről, és kérte, hogy a falut mielőbb foglalják el.

Ez benne volt a támadási tervben. A parancsnok megígérhette, hogy a kérést sürgősen teljesíti. Szofja Nyikolajevna részletesen ismertette, hogyan erősítették meg a falut, hol vannak harckocsik, hol laknak tisztek. Reggel maga vezette a zászlóaljat a környékre.

Még folyt a harc, még fűtyültek a golyók, és robbanások rázták meg a házakat, de az asszony már hazarohant, szétdobálta a limlomot, amellyel elzárta a bejáratot, s kitárta a titkos kamra ajtaját és a sebesültek hosszú idő óta először szívhattak friss levegőt.

A harckocsizó alakulatok törzsében az egyik ismerős tiszt röviden elmondta, hogy egy parasztcsalád két éven át rejtgette a németek előtt egy, ezen a vidéken szétvert páncélosezred zászlaját.

Az ellenség megszállta területre került zászló köré számos történet szövődött. De ez nem tartozik a szokványos esetek közé. Részletei annyira érdekesek, hogy Pavel Kovanovval elhatároztuk, haladéktalanul a helyszínre – Popivka faluba – utazunk, ahol ez az esemény lezajlott. Éppen ma indul oda a harckocsizó alakulatok parancsnokhelyettese, hogy ünnepélyesen átvegye a megmentett zászlót. Az ő térképén jelöltük ki az utat s elindultunk.

Sokáig zötyögtünk a mezőkön, kerestük azt a bizonyos Popivkát, amit mint később kiderült, a térkép Popovkának tüntet fel, és lekéstünk az ünnepségről. A tábornok megmutatta a zászlót, amelynél már díszőrség állt, s később a szemtanúktól megtudtuk a zászló történetét is.

... Íme, egy darab nehéz selyem, a tizennyolcadik páncélosezred régi zászlaja, amelyért két éven át folyt a néma, de ádáz és hősieles küzdelem. Sokan vettek részt benne. De ennek a harcnak főhőse Uljana Mihajlovna Belograd, egy fáradt, gondoktól barázdált arcú, okos, szigorú tekintetű asszony és tizenhét éves Marijka lánya volt.

A zászlóért vívott harc 1941 szeptemberében kezdődött, itt a Poltava vidékén, Kleist tábornok magasabbegységei átkeltek a Dnyeperen. s Harkov ellen törtek. Ádáz harcok bontakoztak ki ezen a végtelen síkságon, amelyen még nem takarították be a gabonát. Egy szovjet harckocsiezred maradványa, amely elszakadt csapattestétől, és mélyen az ellenséges csapatok meg-

szállta területre került, nem adta meg magát, hanem tovább folytatta a harcot. A harckocsizó katonák csapdákat állítottak az utakon, megtámadták a német vonat-osztagokat, s igyekeztek maradék erejükhöz mértén de-zorganizálni az ellenség hadtápját.

Ebben az egyenlőtlen küzdelemben egyik harckocsit a másik után vesztették el. Végül, szeptember huszonötödikén az Orzsicánál vívott harcban, ahol a páncélosokat váratlanul tüzérségi tűz alá vették, az utolsó két harckocsit is elvesztették. Az ezredből nyolc ember maradt életben – s Vaszilij Samriha főhadnagy vezetésével folytatták a harcot.

Egy éjszaka az Orzsica melletti mocsár sűrű, susogó nádasai között Vaszilij Samriha búvóhelyet készített. Zubbonya alól elővette az ingbe csavart ezredzászlót, kibontotta az omló selymet, aztán ünnepélyesen és határozottan mondta:

– Amíg mi nyolcan a kezünkben tartjuk a fegyvert, amíg nálunk van ez a zászló, ezredünket nem győzték le. Esküdjünk meg, elvtársak, ez előtt a zászló előtt, hogy nem tesszük le a fegyvert, és harcolunk, amíg csak élünk!

Azután térdre ereszkedett, és megcsókolta a selyem szélét. Megesküdtek a zászlóra a bajtársai is. Samriha összehajtogatta a zászlót, s bevarrta a vattakabát bélésébe.

Az történt, ami ennek a háborúnak egyik jellemzője volt: a csapattestüktől elvágott harcosok partizánokká lettek.

Lehet, hogy ha a fasiszta seregeket végleg szétvertük, valaki a csoport életben maradtjai közül összeszámolja, hány német harckocsit gyújtottak fel ezen az őszön, hány szállítóeszközt semmisítettek meg, s hány csapdát állítottak a sztyeppen. Akkor nem volt erre idejük. Cselekedniük, harcolniuk kellett. Tevékenységük leg-

jobb értékmérői talán azok, „a harckocsizó-sisakos deszantok” megjelenéséről szóló hirdetmények voltak, amelyeket a német kerületi parancsnokságok ragasztottak ki Poltava-vidék velikokrinói, kobeljakói és rese-tyilovi járásaiban. Szigorú óvatosságot írtak elő a sztyeppen való közlekedésnél. A helybeli lakosoknak jutalmat és mindenféle jót ígértek, ha segítenek a titokzatos „deszant alegység” nyomára bukkanni, vagy legalább egyet közülük megkaparintani.

Tömeges hajtóvadászat, nyomozás, letartóztatás kezdődött. Még az SS-lovasságot is bevetették. És bár a föld ezen a vidéken sivár, sima, akár az ember tenyere, s tén- len a havon több kilométernyi távolságról is észrevenni az embert, Samriha partizáncsoportját nem tudták el- kapni.

Most már természetesen nem titok rejtélyes eltűné- seik és kísérteties megjelenéseik története. A katonák a környező falvakban megbízható barátokra találtak, s amikor a tábori csendőrség valamelyik falut körülfogta és elzárt minden kivezető utat, eszük ágába sem jutott menekülni. Gyaníthatta-e az a tábori csendőr, hogy a lószerszámot javító szíjjártó, vagy a hordót szegecselő kádár egyike a fekete sisakos partizánoknak? Gyana- kodhattak volna, ha jobban ismerték volna népünket. De ők nem is akarták ezt a népet megismerni.

A zászlóra úgy vigyáztak, mint a szemük fényére. Amikor a csoport bevetésre indult, a zászló a zubony- nyal együtt mindig ahhoz került, aki otthon maradt, akit pillanatnyilag nem fenyegetett veszély. Ám az egyik katona egyszer meggondolatlanul súlyos hibát követett el. Egy meghitt pillanatában, miközben a jövőről ábrándozott, eldicsekedett az egyik falusi szép- ségnek, hogy ők őrzik a harckocsiezred zászlaját. Ho- gyan jutott el ez a hír a német parancsnokság fülébe, még ma sem derült ki, de a kutatás fokozott erővel foly-

tatódott. Amint mondják, az ellenséges hadseregnél egy zászmányolt zászlóért lovagkereszt, tiszti rang és egyhavi szabadság jár. Következésképpen igyekeztek a németek. Hosszas kutatás után sikerült is nyomra bukkanniuk.

Egy téli éjszakán körülfogták azt a házat, ahol Samriha partizán megszállt a csoportjával. A csendőrök betörték a házba, letartóztatták Samrihát, s vele együtt Sapovalenkót, Jakutát és Liszenkót. Meztelenre vetkőztették őket. Felfejtettek, szétszabdaltak minden ruhadarabot. A zászlót nem találták meg.

– Hol a zászló? – faggatták őket.

A katonák hallgattak.

Kínozni kezdték őket. Kizavarták őket a fagyba, vödörrel hideg vizet zúdítottak rájuk:

– Hol a zászló?

A zászló ezalatt Ozsereljev harcos köpenyének bélésében rejtőzött. Naszonovval és Jakovlevvel együtt egy popivkai paraszt, Pavlo Trofimovics Belogrud házában azon tanakodtak, hogyan menthetnék meg az ezredzászlót most, amikor minden pillanatban letartóztathatják őket. Elhatározták, a három harcos tovább folytatja a körzetben a partizántevékenységet, a zászló pedig Pavlo Trofimovicsnál marad.

Este Pavlo Trofimovics összehívta a családját. Az ajtót elrekeszelte, azután az asztalra terítette a zászlót, megmutatta a feleségének és a lányának. Marijkának meghagyta, hogy gondosan hajtsa össze, és varrja bele egy szatén párnahuzatba. Ő maga egy faládikót szögelt össze, beletette a huzatba varrt zászlót, a ládát pedig a tisztaszobában álló széles lóca támlája mögé szögezte.

– Ha valami történne velem, az, aki közületek életben marad, sértetlenül megőrzi ezt a zászlót egészen a csapataink megérkezéséig – mondta. – És amikor meg-

jönnek a mieink, átadja a zászlót a legmagasabb katonai parancsnoknak. Ha valamelyikteket vallatnának, tépjék ki a nyelveteket, szúrják ki a szemeteket, fojtsák belétek a lelket, de a zászlóról egy szót sem.

A családból elsőként az öreg Belogradnak kellett saját utasítását végrehajtania. A német parancsnokság valahonnét megtudta, hogy Samriha hadnagy Popivkában Belogradéknál tartózkodott. Pavlo Trofimovicsot és Andrej testvérét elvitték, velük együtt elfogtak még tizenegy popivkai lakost, és a velikokrinói börtönbe szállították őket. Amíg az öreg Belograd kezét hátrakötötték, még sikerült odasúgnia Uljana Mihajlovának:

– Akármilyen történjék is, *arról* egy mukkot se. Vigyázz rá, mint a szemed világára.

A letartóztatott parasztokra rettenetes kínzás várt. A gestapósok mindenáron meg akarták tudni, hol van a zászló rejtékhelye, lámpával égették a Belograd testvérek ujjait, levágták a fülüket, egyenként szúrták ki a szemüket. A megvakított, vérben fürdő, alig élő Belograd rekedten hörögte:

– Nem beszélek... Nem beszélek... gazemberek... Nem beszélek, ha belepusztulok is!

Így halt meg Pavlo Belograd ukrán paraszt. Nem árulta el titkát, és ez a titok minden súlyával felesége vállára nehezedett. Nehéz megmondani miért – a kínzások közepette ejtett-e valaki valamilyen óvatlan szót, vagy áruló akadt –, de a fasiszták valamiért egészen bizonyosak voltak benne, hogy a zászló Belogradéknál van elrejtve, és minden eszközzel igyekeztek kideríteni a titkot. Uljana Mihajlovának ajándékot ajánlottak fel, ha megmondja, hová dugták a partizánok által visszahagyott zászlót. Tűzzel, agyonlövétéssel, kínzással fenyegettek. Férjéhez hasonlóan, makacsul válaszolt: „Nem tudom.” Éjszakánként, amikor csend borult a házra, az

asszony lemászott a kemencéről, mezítláb a lócához lopózott, hogy megnézzze: ott van-e még az a zászló.

Akkor elfogták a három gyerekét, lányát Ljubát és fiait: Pjotr és Ivant. Bezárták őket egy fészerbe, s azt mondták, Németországba viszik őket. Uljana Mihajlovna a parancsnokságra szaladt, hogy kimentse gyerekeit, de a parancsnok csak ráfordult:

– Add ide, amit a partizánok otthagytak, és nem bántjuk a gyerekeidet.

Egy éjt, egy napot s még egy éjszakát sírt egymásra borulva Uljana Mihajlovna és Marijka. Nagyon sajnálták német földre küldeni Ljubát. Keserves volt búcsút venni a két fiútól is, akik annyira hasonlítottak az elhunyt Pavlo Trofimovicsra. Az anya néha már-már ingadozott. Folyton felállt, tétova léptekkel odament a lócához – ott van-e? Amikor meggyőződött róla, hogy ott van, ismét visszaült a lánya mellé, sírt és töprengett: mitévő legyen. Amikor eljött a reggel, és a tolmács megint megkérdezte, kiadja-e a partizánok zászlaját, sápadtan felemelkedett, alig állt a lábán, s kisírt, gyűlölettől izzó szemét a tolmácsra emelte, és így válaszolt:

– Nincs nálam semmiféle zászló. Nem tudok semmiféle partizánokról.

Egy anya és lánya egy éven és hét hónapon át őrizte az ezredzászlót. Biztosan hitték, hogy elmúlnak a rossz idők, és valóra válnak Pavlo Belogrud szavai: eljön a boldog nap, és Popivka zöld utcáin végigvonulnak a mieink, akiknek majd átadják az oly nagy kínszenvedéssel megőrzött zászlót.

Már közeledett ez a nap. A Dnyeper felé vezető országúton német trének vonultak. A fáradt, borotvátlan visszavonulók botokkal hajtották az elcsigázott ökröket és gebéket. Dübörögtek a gabonával, vassal, gépekkel megrakott teherautók. Uljana Mihajlovna látta, hogy el-

vonulnak. De még egy megpróbáltatás várt rá. A visszavonuló megszállókat megelőzte az egész Poltava-vidéken elterjedt hír, hogy a visszavonulók kegyetlenkednek, mindent felégetnek, elhajtják a marhát, az embereket. Éjszakánként a tüzek fénye vöröslött a sztyeppi égbolton. Uljana Mihajlovna a zászlóra gondolt – elég-het a házzal együtt. Megtanácskozta a lányával és elhatározta: a zászlót magánál kell tartania. Elővette, felbontotta a párnahuzatot, a zászlót egy tiszta abroszba csavarta, amelyet a dereka köré tekert. Így mindenüvé magával vitte.

Már közel volt a front. A Popivkában tartózkodó egységek egy éjjel gyűjtogatni kezdték a falut. Reggel felé a már ismerős kerületi parancsnok jött motorkerékpáron Belogradék házához. Uljana Mihajlovnához lépett:

– Utoljára mondom: add ide azt a zászlót. Meghagyjuk a házat, a tehenedet, a gabonádat, csak add ide.

– Igazán nem tudom micsodáról faggat – válaszolt az asszony, s fáradtan a kerítésnek dőlt.

Nézte, hogyan öntik le a katonák petróleummal tágas, erős házát, hogyan kúsznak fel a lángok a nádtetőre, hogyan nyaldossák a lángnyelvek a halványkék faragott szarufákat és gerendákat, amelyeket egy évvel a háború előtt faragott ki nagy szeretettel a férje a fiaival.

És csak azután omlott a földre, zokogva az égő ház előtt, amikor a megszállók már elmentek.

– Mama! A mieink! A mieink már átjöttek a Pszjolon – kiáltotta Marijka, megrázva a mozdulatlan Uljana Mihajlovna vállát.

Csak ez a hír térítette magához. Az anya felállt, letekerte magáról a kendőt, és előkerült a teste köré csavart zászló is. Kisimogatták a selymet, és megindultak vele az égő falun át a folyó felé, ahonnan az úton már közeledtek a fáradt, poros harcosok...

Ez ennek a zászlónak a története.* A partizánokból ismét harckocsizók lettek, és most azért jöttek el Popivkába, hogy részt vegyenek a szertartáson.

Későn indultak el Popivkából. Éjszaka szállt a felgyújtott falura. A Pszjol megduzzadt, csendes vize lustán hömpölygött vén nyárfákkal szegélyezett, alacsony partjai között. A fogyó hold halványan fénylett a fehér házak között, a topolyafasor felett, s zöldes fénnel fürdött a víz tükrében. A csendben vontatottan muzsikált a haris, fülsiketítően ciripeltek a tücskök, az őszi sztyepp illata mindent betöltött.

A Dnyepernél

Már októberben jártunk. Napközben még meleg van, de a sár áthatolhatatlan.

Tegnap két német röpcédulát találtam. A németek az utóbbi napokban éjszakánként szórják. A támadásban levő katonáink „egészségügyi célokra” használják fel ezeket a röpcédulákat. De ha az ember megtanul a sorok között olvasni, néha érdekes dolgokat tudhat meg belőlük.

Az egyik ilyen német röpcédulában ez áll:

„A Dnyeper nyugati partját német mérnökök betonba öltöztették és vassal erősítették meg. Megközelíthetetlen „Keleti Falat” hoztunk létre, az atlanti parton épített „Nyugati Falhoz” hasonlóan. Katonák! A komisszárok a

* A háború után ezeknek a régi feljegyzéseknek a nyomán írtam meg „Az ezredzászló” c. elbeszélést, amely a „Mi — szovjet emberek” című kötetben jelent meg. Ezt követően ismeretlen ukrán olvasóim Uljana és Marija Belograd munkasikereiről cikkeket közlő újságokat küldtek el nekem. Kaptam levelet Lev Nyikolajevics Naszovtól is, aki a háború után leszerelt, s mint kiderült, elvégezte az orvostudományi egyetemet, és most Baskiriában folytat orvosi gyakorlatot.

halálba hajszolnak titeket! A Dnyepernél halál vár rátok! Álljatok meg, amíg nem késő! Nem akarjuk a ti véreteket!”

A röpcédula hátlapján virágzó napraforgókkal körülvett beton kazamata s egy nagy kaliberű löveg mellett két fiatalos arcú hitlerista látható.

A másik röpcédulán a „Keleti Falat” a halál mezsgyéjeként ábrázolják, ezzel az ordító szöveggel: „Álljatok meg, esztelenek!”

Bár ismerjük Goebbels propagandájának „valóságtartalmát”, mégis kétségtelen, hogy a Dnyeper mögött vannak erődítmények, és a jelekből ítélve – komolyak. Láttam a felderítőink légi felvételeit is. A magas, meredek part már önmagában is erős, és a vízi akadállyal ellátott védelem, ahol a partot lövészárkok csipkézik, amelyek sarkain álcázott dombocskák figyelhetők meg, még inkább megnehezíti a dolgunkat. Ugyancsak lövészárkok szelik keresztül a parttól távolabb eső dombokat is. De a túlsó partról az utóbbi időben egyre sűrűbben érkező szökevények is arról számolnak be, hogy tavasz óta csoportosan hajtották a munkásokat a Dnyeperhez a jobb parti Ukrajna messze eső körzeteiből. Hónapokon át ástak valamit, de hogy mit, az szigorú titok maradt. A helyi lakosságot eltávolították, s a munkásoknak megtiltották, hogy egyáltalán szóba álljanak a lakossággal. Most a munkásokat erős őrizettel elszállították valahova.

Mi is hát ez a „Keleti Fal”? És mennyire erős? Feltartóztathatja-e támadásunkat? Ezeket a kérdéseket tettük fel ma a frontparancsnoknak, aki fogadott bennünket, haditudósítókat. Konyev az elmúlt hetek során lesóványodott, lebarnult. Az orra hámlik, látszik, hogy sok időt tölt az egységeknél. De élénk kék szeme meggyobbodott, állandóan tűz ég benne.

– A világon nincs olyan erődítmény, amelyet a bátor

és okos katona be ne tudna venni. Remélem, ezt önök is tudják? – válaszolt Konyev. – A Maginot-vonal, amely a franciáknak több milliárd frankba került, az egész föld alatti beton város-rendszer, amely hosszú évekig épült, és amelyet már kezdtek bevehetetlennek tartani, mint közismert, nem tartotta fel a német hadsereget. A rendkívüli erődítményekkel kiépített körzetek a franciák számára csapdákká váltak. A németek elkerülték ezeket, és a mozgásban levő egységeik tovább folytatták támadásukat, miközben az erődrendszer egyszerűen már a hátországba került.

Minden a gondos előkészítésen, a tudáson és a harci szellemen múlik – hangsúlyozta a tábornok.

A harci szellem most nálunk töretlen, ami a tudást illeti... majd meglátjuk. Úgy vélem, csapataink a közeli napokban erre a kérdésre is választ adnak.

A frontparancsnok dolgozószobájából én léptem ki utolsónak. A tábornok visszatartott.

– Azt hiszem, hogy még az ellenség sem bízik túlságosan ebben a hírhedt „Keleti Falban”. Nagyon sokat harsognak róla. Amikor pedig így ijesztgetnek, az arra vall, hogy ők maguk sem bíznak benne...

A Dnyeper már itt van előttünk. Az élen harcoló egységeink már elérték Kremencsugot.

Egyik esemény követi a másikat. Még följegyezni sem ér rá az ember.

Most van egy szabad éjszakám, és megpróbálom sorjában leírni a legutóbbi napok eseményeit. Először is a 2. Ukrán Front egységei felszabadították Kremencsugot, azt a várost, amelyet Von Manstein, amint egyik elfogott parancsából kiderül, híd-városnak nevezett, és amelyet a hitleri hadvezetés minden áron meg akart tartani, mint a bal parti Ukrajna sztyeppeire való újabb felvonulás kapuját.

Ezért valószínű, hogy ellenállás Kremencsugban igen

makacs, és a városért vívott harc Harkov óta valóban a legelkeseredettebb volt. Ez az ütközet volt az ellenséges védelem állhatatosságának első komoly próbája. A próbát azonban nem állta ki. Egyébként, mi tagadás, keményen ellenálltak.

Harkov óta nem láttunk annyi halottat, és megsemmisített haditechnikát, amennyi itt hever Kremencsug előtt, a Dnyeper környéki mezőkön.

Éppen a lángoló és félig lerombolt Kremencsug utcájáról pillantottam meg életemben először a hatalmas Dnyepert. Nem nézelődhettem sokáig. A németek a túlsó oldalon Krjukovban, Kremencsug külvárosában álltak. Aknavetők minden közeli utcát belőttek. Elég, ha az ember kissé elbáméskodik, máris fütyülnek a feje felett a lövedékek. Ezért csak az éjszaka leple alatt mehettünk megnézni a várost.

Itt a Dnyeper enyhe kanyart ír le, és a holdfényben ezüstösen csillogó vízen itt-ott hosszúkás zátonyok villannak elő. A felrobbantott híd váza pilléreken lóg. Az egyik épen maradt hídszelvényen két alakot venni észre a holdfénynél. Úgy fekszenek egymásba kapaszkodva. Bizonyára elkeseredetten verekedtek, egészen addig, amíg mind a ketten el nem véreztek. És most fekszenek – egy német meg egy szovjet harcos, utolsó, halálos ölelésbe szorítva egymást, mintegy a dühöngő csata szimbólumaként.

Az aknavetők a hang irányába is lőnek. Ezért igyekszünk zajtalanul leereszkedni a folyóhoz. Egy homokos földnyelvvel elzárt nagy öböl vize tele van valamilyen alaktalan, sötét tömeggel. Csak megerőltető nézelődés után lehet megkülönböztetni ebben a sötét tömegben az egyes alakokat.

A gránitpillér fedezete mögött harcosok ülnek egy kis tábortűz előtt, amelyet fémlemezekkel takartak körül. Szívesen magyarázzák:

– Sokan összegyűlnek itt az öbölben. A sebesen hömpölygő víz a híd mögött megfordul, és áramlása ide az öbölbe sodorja őket. Alaposan elmerültek, vagy nem tudtak úszni, vagy hideg volt neki a víz...

Az ellenség bizonyára rendbe szedte és előre vontatta a tüzérséget, mert éjszaka lőni kezdte Kremencsugot. Katonailag ez teljesen értelmetlen, mert a németeknek tudniuk kell, hogy támadásban levő egységeink soha nem szállásolnak be az éppen hogy elfoglalt városokba. Nyilván egyszerűen bosszúból lövik a védtelen várost, más magyarázatot kitalálni sem lehet.

Visszafelé hatalmas embercsoportot érünk utol. Százak, ezrek, de talán tízezrek, hátizsákokkal, batyukkal, bőröndökkel és kofferekkel vándorolnak az útszéleken. Arcuk megkínzott, elgyötört, mégis boldogság sugárzik róluk. Ezeket a szerencsétlen embereket gyalogos csoportokban hajtották a visszavonuló megszállók Németország felé, de páncélos és gépesített egységeink elzárták az utat, s lehetetlenné tették, hogy a Dnyeperen túlra hajtsák őket. És most még ebben a sötét éjszakában is sietnek haza ezek az emberek, haza, ahol talán már el is siratták őket.

A „Keleti Falnál”

Már hajnalodott, amikor – miután távirón már leadtuk a kremencsugi hídfőállás megtisztításáról szóló tudósításunkat – Pavel Kovanovval eljutottunk a szálláshelyünkre. Fáradtan, porosan, éhesen érkeztünk meg.

A szérüknél Petrovics fogad gondba merülten.

– Na végre! Éppen most emlegette magát Viljuga alvezredes elvtárs. Hova tűnt?

Felhívom Viljuga számát.

– Hát te mit lustálkodsz, testvér? Kremencsugban

voltál... Hol van már Kremencsug! Átkeltünk a Dnyeperen, érted-e? Igen, igen, ti meg Kremencsugban kóboroltok!

Az egész tudósítói testület izgatott. Senki sem alszik, mindenki talpon van. A „pegazuska” már útra készen áll. A szokásos utasokon kívül még Lilojan hadnagyot is felvesszük a kocsira, és indulunk vissza a Dnyeperhez, oda, ahol a Novij Orlik torkollik bele, és ahol, mint közölték velünk, a jobb parton – még elgondolni is csodálatos! – igazi, tartós hídfőállást alakítottak ki.

A napfelkelte az úton talál. Csodálatos az ukrainai hajnal. Először halvány rózsaszínnel pirkad az égbolt, aztán fokozatosan kivilágosodik az óriási látóhatár, a felhők sötét rózsaszínűre, majd gyöngyszínűre változnak. Végül megcsillannak a napsugarak, és a nyomukban feltűnik a még ködpárától szürke sztyepp felett a nap, a sötétvörös, hatalmas, hús harmatban megfürdött napkorong.

Mezők között vezet az út, a földeken itt is, ott is leégett kazlak hamuja szürkéllik, leégett falvakat, ráncos, összesült almákkal terhes fákat, felpuffadt tehén- és lótetemeket hagyunk magunk mögött.

Váratlanul, egy éles útkanyar mögül egy nagy, gazdag, teljesen épségben maradt falu tűnik elénk, s a házak közül a meggy-ligetecskék mögül széles vízfelületet pillantunk meg.

A Dnyeper! Itt, a hatalmas folyó partján, most érzem igazán, hogy ezzel a hadművelettel nemcsak most, hanem a háború után is, és bizonyára sok évvel később is foglalkoznak majd a történészek. Keresik a nyitját, hogyan tudott a Vörös Hadsereg rövid órák alatt, szinte menetből átkelni ezen a hatalmas vízi akadályon, amely győzelmes támadásának útjában állt.

Felkutatják az archívumokat, tanulmányozzák majd a parancsokat, a hadműveleti és harcászati térképeket, e

dicső esemény részvevőinek emlékezeit. Úgy rémlik, Napóleon mondta egyszer: „Senki sem hazudik úgy, mint a szemtanúk.” És valóban, az az ember, aki átélt valamilyen jelentős történelmi eseményt, mindig úgy érzi, hogy ő éppen ott volt, ahol az egész ügy sorsa eldőlt. Ezért én itt most azt írom le, amit láttunk és átéltünk, nehogy idővel én is ilyen szemtanúvá váljak, s ne „beszéljem tele a rabok vödrét”, ahogy Petrovics szíveskedett kifejezni magát.

Megpróbálok olyan képet festeni, amilyen a fejemben kialakult. Ott, a Dnyeper partján, az átkelés részvevőinek elbeszéléseiből.

*Hej, Dnyeper, hej, Dnyeper,
a hömpölygő víz felett
darumadár száll most messze dél felé . . .*

Ezt a himnusz-szerűen komor dalt, emlékszem, még Harkovban énekeltük a házikónkban, miután Dovzszenko felolvasta az új darabját. És most, hogy ott állunk hajnalban a Dnyeper felett, a folyó fölött valóban darvak húznak el. Hosszú ék alakban, hangos krugatással vonultak a támadás útjai fölött, a felgyújtott falvak felett, az összegázolt, letaposott földek és a Dnyeper fenéséges víztükre felett.

Én megértem Plesakov őrnagyot, ezt a tapasztalt, megfontolt katonát, aki legalább tizedikként mesélte el nekünk, hogy tegnap este, amikor harcosaival kitört erre az alacsony, homokos partra, a folyóhoz rohant, belemártotta a sisakját az áttetsző vízbe, s a túlpartról tüzelő ellenséges tüzérek szeme láttára mohón itta a folyóvizet.

Megértem Gildulin hadmérnök zászlóalja utászainak türelmetlenségét, akik ezen a forró napon negyvenöt kilométert tettek meg gyalogmenetben, fáradtak voltak, a

csizmájuk kifeslett, zubbonyuk hátán fehéren ütött ki a só, de amikor a Dnyepert meglátták, pihenés nélkül futottak a füzesben álló csónakokhoz és bárkákhoz, és már szállították is a gyalogságot a jobb partnál álló erdős szigetre.

Egyébként, ezen a nevezetes napon, kétségtelenül mindenki kitett önmagáért, és nehézség nélkül hajtott végre olyasmit, amit tegnap még maga sem hitt volna el.

Öreg halászok, deres szakállú „bátyók” sírtak örömben, amikor a parton ismét szovjet katonákat láttak. Ezek az öregek, akik ismertek a folyón minden földnyelvet, minden szirtet, ugyancsak állították, hogy a „pogányok” (így nevezik a fasisztákat) nagy erődítményeket építettek oda, ahonnan a támadást várják, s ahol az átkeléshez különösen megfelelő helyek vannak. Itt meg, ezen a tágas, földnyelvekben és szirtekben gazdag helyen az ellenség nem vár támadást, a szemben levő parton csak egy ütegük van, meg biztosító csapataik a szigeten. A halászok megígérték, hogy sötétben átviszik a deszantcsapatok csónakjait a szigetre. Esküdöztek, minden módon bizonygatták, hogy itt veszteség nélkül át lehet kelni.

Nyikolaj Makszimenko gárdakapitányt, az egyik utász alegység parancsnokát nem kellett sokáig „kapacitálni”. „Jól van”, mondta, és az emberei a halászok tanácsára régi halász gyakorlat szerint ronggyal tekerték be az evezőket, s zajtalanul vitték át csónakjaikat a partra, és felvették az első géppisztolyos csoportot.

– No, isten velünk – mondta Sztyepan Trofimovics Nyevencsannij öreg halász, s beült az első csónak orrába, és keresztet vetett a sötét kelet felé.

– Előre! – parancsolta Plesakov őrnagy.

A csónakok elszakadtak a parttól, eltűntek a víztükr felett gomolygó fehér ködben. Nyomasztó percek

teltek el, a zátonyok körül hal csapott fel, szalonkák rikkoltak, a hullámok verdesték a partot, s valahonnan messziről ágyúdörgést sodort ide a szél a ködön át.

Lent a bokrok között megzizzent a homok. Egy rekedt, izgatott hang jelentette:

– Szerencsésen kikötöttek, kirakodtak egy földnyelvre, most ássák be magukat.

A sötétség leple alatt a halászhajóraj több fordulót csinált, és ezeken a rozoga ladikokon a főágon át a szigetre szállították az egész glinno-borodajevói lövész-zászlóaljat. Az odaérkező utászok felfújták a gumicsónakjaikat, és négy könnyűágyút szállítottak utánuk.

Az átkelés után az emberek a bokrok között álcázták és beásták magukat. Mindez zajtalanul, egyetlen cigarettaparázs, egyetlen hangos szó nélkül történt. Amikor a harcosok a szigeten beásták magukat, az őrnagy két parancsot adott. Egyet a tüzereknek és géppuskásoknak – „Tűz!”, egyet pedig a lövészeknek – „Utánam! Roham!”

A folyó csendjét éppen a legsötétebb éjszaka idején váratlanul megtörő fegyverzaj és harci kiáltás, amely egyszerre több száz mellkasból szakadt ki, a szürke ködből kattogó sortüzek megbénították a sziget kisszámú helyőrségét, amely nem várta ilyenkor a támadást.

Az ellenség elhagyta a lövészárkait, fedezékeit, és futásnak eredt, otthagyta géppuskáit, lőszeresládáit, sőt még a reggelit főző konyhát is.

A német alegység szinte lövés nélkül húzódott vissza a sziget nyugati végébe. A katonák futás közben dobálták le zubbonyukat, sapkájukat, csizmájukat, belevetették magukat a vízbe. Átgázoltak az utolsó összekötő csatorna keskeny torkán. Amíg a mi géppuskásaink, akik már tüzelőállást foglaltak a parton, lőtték a vízből kímászó katonákat, a géppisztolyosok utánuk gázoltak. A németek, átugrálva a lankás partszélen, kapaszkodni

kezdték felfelé a meredek és magas jobb partba vájt agyagos lépcsőkön.

Most már mindent a gyorsaság döntött el. A hozzáférhetetlen meredélyekről néhány ellenséges géppuskás nehézség nélkül megakaszthatta volna egy egész ezred ostromát. A parancsnok nagyon jól tudta ezt. Tudta, hogy ha az ellenséges parancsnokság felfogja a fenyegető veszélyt, és erősítést dob át, még csak gondolni sem lehet arra, hogy ezen a helyen átkeljenek a folyón. Ezt itt nyilvánvalóan mindenki tudta. Ezért a csuromvizes, mezítlábas harcosok a mérhetetlen fáradtság ellenére is a visszavonulók sarkában kapaszkodtak fel a magaslatra, elzárták a lépcsőhöz vezető utakat, összegyülekeztek a parttetőn, elfoglalták Domotkany falu part menti részét, és hozzáláttak, hogy beássák magukat a partig nyúló dinnyeföldbe.

Most már az ellenség is tudta, hogy igen nagy veszély fenyegeti, bár még nem keltek át túl nagy erők. Oroszok a Dnyeper túloldalán! A Vörös Hadsereg leküzdötte a nagy vízi akadályt! Ez nem tréfadolog! Ezért a tüzérség által támogatott német gyalogság azonnal és igen energikusan ellentámadást indított a most elfoglalt kis földdarab ellen, amelyen még ki sem építhettük állásainkat. Ugyanakkor erős deszantot tettek partra a sziget északi részén.

De utászaink már kompot juttattak a szigethez. Odaértek felszereléseikkel együtt a hidászok főerői is. A víz egész szakaszt szállító gumicsónakokat himbált. A szigettel az összeköttetés egyre szilárdabb lett. Lövegeket is szállítottak át a Dnyeperen. Ezek az erők lecsaptak a szigeten levő deszant alegységekre, nehézség nélkül visszavetették őket, a vízbe szorították, és jelentős részüket megsemmisítették.

Erre az ellenség összevonta erőit, elkeseredetten támadta az átkelést és a jobb parton általunk elfoglalt kis

földdarabot. Német harckocsik is felvonultak és a környező magaslatokról nyitottak tüzet. Még repülő is megjelentek. Egyszóval, komolyra fordult a dolog.

A harc hevében érkeztünk erre az átkelőhelyre. Mindkét part döngött, remegett a szüntelen tüzeléstől. A vízbe vágódott lövedékek zöldes szökőkutat csaptak a magasba. Az aknák átröppentek a folyón, s part menti homokban robbantak. Az átkelőhely azonban, még ha szünetekkel és veszteségekkel is, de működött. Láttuk, amint az állványokkal egymáshoz erősített gerendákon egy harckocsi szorgalmasan köhögve löveget vontat. A túlsó oldalon pedig a falu felett az áttetsző őszi levegőben robbanások emelte poroszlopok kavaroztak.

A tüzérségi tűz döreje az egyik partról a másikra gördült.

– Talán maguknak, tudósítóknak, érdekes lesz megtudni – mondta nekünk Mutorin ezredes, egy erős, ritka jó megjelenésű férfi, aki eddig kilenc sebet kapott. – Az utászok árokásás közben ezt találták. – Egy régi rozsdás, de csodálatosképpen jól konzerválódott kardmarkolatot mutatott. – Lám, nem mi keltünk át először harcban ezen a folyón...

Az ezredes maga is részt vett a Dnyeperen való átkelésben, volt a túlsó parton, ahol könnyebb sebesülés érte. Vissza kellett jönnie, s ez nyilvánvalóan bosszantotta.

Amikor megmutatta az átkelés helyét, kategorikusan megtiltotta, hogy napközben menjünk a túlsó partra. Ez most valóban nehéz vállalkozás lett volna. Magasan a Dnyeper víztükre felett robbanó lövedékek emelte vízoszlopok tornyosultak, amelyek azután nagy csobbanással omlottak vissza.

A komp a túlsó parton megrekedt. A gumicsónakok a nádasban lapultak, mint a vadkacsák. A sekély vízű, földnyelvekkel, szigetekcskével teli Dnyeper elárvultan

csillogott a napfényben. Most mintha csak a folyó fölött dühöngött volna tovább a háború. A levegőben bombázók vijjogtak és vadászgépek viaskodtak. Azt hiszem, itt nem juthatunk át. De hát nem ez az egyetlen átkelőhely!

– Nem, nem az egyetlen. Harcosaink már eddig is több helyen keltek át, bal oldali szomszédom is már a túlsó parton van, az biztos – mondja az ezredes, majd hozzáteszi: – És milyen ravaszul csinálta! Hiszen egyáltalán nincsenek hidászhai.

Melyek azok a „segédeszközök”?

Átmegyünk a „szomszédhoz”, és olyasmit hallunk, amit a szegény hadtörténészek, akikre cikkeinkben folyton hivatkozunk, bizonyára nehezen hisznek majd el. A szomszédos hadosztály, amely ugyancsak gyorsan haladt előre, ahogy a katonák mondják – „az ellenség sarkát taposta”, egy sűrű nádassal benőtt partszakaszra jutott ki. Ezek a susogó, buja nádasok tavasszal, bizonyára, teljesen járhatatlanok, csakhogy most száraz ősz van. A zászlóaljak egyenesen a nádasban haladtak, s széles utat vágtak benne. Itt nem találtak ellenállásra, mert a közelben nem volt átkelőhely. A Dnyeper itt keskenyebb, mint Domotkany alatt, és ezért gyorsabb folyású. De hát amikor a harcosok meglátták a folyót, türelmetlenségükben képtelenek voltak bevárni a hidászokat és a műszaki alakulatokat.

Így hát az átkeléshez „segédeszközök”-et kellett igénybe venniük.

Mivel a kis falu nádasokba rejtett halászcsonakjait a németek a partizánoktól való félelmükben szétvágták vagy felgyújtották – a katonák fészerajtókat, kapukat, egymáshoz kötözött deszkákat, hordókat használtak fel „segédeszközként”. Akik nem tudtak úszni, szalma-

vagy nádkötegből csináltak maguknak úszóövet. Egy-
szóval, mindenki úgy leleményeskedett, ahogy tudott.
És amikor a sűrű, fehér köd leereszkedett a folyóra,
megindultak a Dnyeperen zátonytól zátonyig.

A felderítőket a folyó sodra majdnem egy kilométer-
rel vitte lejjebb, de amikor átértek, két zöld irányjelző
rakétát lőttek fel, jelezvén: jöhetnek, partot értünk, be-
ássuk magunkat.

Ezzel megkezdődött a tömeges átkelés.

– Úgy keltünk át, mint őseink Vlagyimir idejében a
Krasznoje Szolniskon – tréfálkoznak a tisztek, akiknek
hangulata fáradtságuk ellenére is kitűnő.

Olyasmit is hallani, hogy már öt, sőt állítólag nyolc
helyen is átkeltek. De ez valóban még csak szóbeszéd,
igaz, hogy két átkelést már a saját szemünkkel láttunk.
És mindezt nem ösztönösen csinálták a harcosok. Volt
benne, természetesen, „harci lendület”, „lelkesedés”,
„a bosszú dühe” és egyéb olyan nem materiális té-
nyező is, amellyel tudósításainkat teletűzdeljük. De a si-
kert nem ez döntötte el. Konyev tábornok nem hiába
töltött annyi időt Zaharov tábornokkal, vezérkari főnö-
kével együtt a Dnyeper környéki térkép fölött. Most
már az is érthető, miért kapott azokban a napok-
ban katonai kitüntetést annyi felderítő. Ezt az egész
műveletet, következésképpen a kapukon, hordókon,
szalmakötegeken történő átkelést is, minden részletében
átgondolták és kidolgozták, s mindkét partot a levegő-
ből is, a folyóról is, gondosan felderítették.

És most, amikor elbúcsúzunk, a tüzérek már állást
foglalnak a dombos bal parti nádasokban. Tüzükkel
egyelőre még csak a kicsiny jobb parti hídfőállásokat
kell fedezniük, kicsiny „földdarabkákat”. Az ütegpa-
rancsnok megmutatta a célok pontos térképét a tám-
pontok megjelölésével együtt.

– Kezdünk kulturáltan harcolni – tette hozzá moso-
lyogva.

Az út visszafelé hatalmas szovhoz-gyümölcsösön vezet át, amely több kilométeres hosszúságban nyúlik el a Dnyeper halmain. A kert elhagyott, felverte a gaz, s mégis nagyszerű látvány. Kislányok szedik kosarakba az almát. Megállunk, s máris számtalan kéz nyújtja be az autó leengedett ablakán a súlyos, szép zamatos almát. Akkor vettük észre valamennyien, hogy farkaséhesek vagyunk. Sebaj! Az alma helyettesíti elfelejtett reggelinket, elmaradt ebédünket.

A táviróközpontban tudjuk meg, hogy bizony nem mi vagyunk az elsők, akik ilyen híreket hoztak. Van itt két „vitéz vendégünk”, akik Moszkvából utaztak hozzánk „erre a nagy hadműveletre”. Úgy általában nem rossz gyerekek, csak éppen azok közül a Pierre-k közül valók, akikről nem minden célzás nélkül beszélt a frontparancsnok. Amikor Kovanov „autóhibridje” a táviróközpont házikója elé gördült, az ő gondozott, fénylő kocsiuk már ott állt az udvarszéli topolyafák árnyékában. Egyikük, amint a sofőr közölte, már „ledobta bombáit”, azaz megküldte szerkesztőségének a dnyeperi átkelésről szóló tudósítását, amelyet az „oper”-ben, azaz a hadműveleti osztályon szerzett adatokból állított össze és saját zseniális képzelőerejével egészített ki. Már el is vitték pihenni. A másik még diktált, amelyben, természetesen, a jobbszárny jobbról támadott, a balszárny bal felől tört előre, s a korábban partra tett deszantcsapatok szétzilálták az ellenség védelmét.

A táviró ügyeletes, egy remek, piros arcú főhadnagy, az irodalom és a haditudósítók nagy barátja, egy Moszkvából küldött táviratot nyújtott át nekem zavart arckifejezéssel. Erélyes utasítás volt, amelyben a parancsnok közölte, hogy ilyen meg ilyen újság már megkapta a dnyeperi átkelés részletes leírását, és követelte, hogy adjak magyarázatot a szerkesztő bizottságnak, miért

burkolózom mindedig érthetetlen hallgatásba... Hallgatásba!

Hm, hm! No, nem baj. Túléljük. És bár, őszintén szólva, nagyon szerettem volna a második Pierre-nek, aki még a távirószobában sürgölődött, egy hatalmas pofont adni, helyette némi gúnnyal megkérdeztem:

– Nos, mi újság a Dnyeperen túl? Meleg van? Lőnek?

Nem értette meg az iróniát, s igen tekintélyes hangon helyeselt:

– Igen, igen, önnek igaza van. A helyzet igen-igen bonyolult...

Éjfélkor, miután meggyőződünk róla, hogy szerkesztőseink megkapták a dnyeperi átkelésről küldött első jelentésünket, megindultunk vissza. Az ellenség még mindig a közelben volt. Aknavetői lőtték a jobb parti kikötőket. A repülőgépek újra meg újra bombázták a kompokat, és a kompokhoz vezető utakat. De az átkelés most már rendszeresen folyt.

Roham a „Keleti Falon” át

Amíg mi a riportokat írtuk, a műszaki csapatoknak már sikerült az öbölben amolyan sajátos hajójavító műhelyt szervezni.

Itt javították a megrongált csónakokat, a megsérült kompokat. Alig hoztak rendbe néhány darabot, a Dnyeperről már újabb, kilyukasztott járműveket hoztak. De az átkelőhelyek rendszeresen működtek.

Pavel Kovanovval egy darabig tébláboltunk a bokrok közt, hogy legyőzzük határozatlanságunkat, igyekeztünk minél magabiztosabban és gondtalanabban lépkedni a csikorgó homokon, s a sebtében összetákoltt kikötőkhöz mentünk. Rövidesen kikötött egy komp. A géppisztolyo-

sok egy csoportjával együtt ugrottunk a komp pallójára, és az alaposan himbálózva az áttetsző hullámokon, lassan elszakadt a parttól.

Hirtelen eszembe jutott a hős város, a sokat szenvedett Sztálingrád, dübörgő nappalaival, vörös, örökké világító éjszakáival, a szüntelen ágyúdörejvel, ház-báskyáival, átkelőhelyeivel, amelyekről oly nagyszerűen ír Konsztantyin Szimonov „Nappalok és éjszakák” című könyvében.

Eszembe jutott a száraz, magas Volga-part és a keskeny árok, amelyet az agyagban ástak ki a sztálingrádi traktorgyár romjaival szemben. Eszembe jutott a hordágy, rajta a megégett, bepólyázott páncéloskatoná, akinek a kötés alól kivillant láztól égő szeme. Lázálmában suttozta:

– Miért tartotok itt? Engedjete. Hadd menjek az én Dnyeperemhez. Miért olyan zavaros a víz a Dnyeperben...

Az az orosz a Volga partján is a távoli Dnyepert látta lázálmában, s amikor magához tért, sokáig nézte a szürkéssárga zavaros víztükröt, a lövedékek nyomán felcsapódó, majd visszahulló vízoszlopokat, a golyók szétfreccsentette, ugráló vízcseppeket, nézte és ábrándosan mondta:

– Tudja, nővérke, a Dnyeper nem ilyen ám – tiszta, mint a könnycsepp! Csak minél hamarább a Dnyeperhez érjünk, a harckocsikkal, akkor már meghalni sem olyan riasztó. – És hol az őt támogató ápolónőhöz, hol az átkelésre váró sebesült alezredeshez fordulva kérdezgette:

– Mondják, rövidesen kiverjük-e a németet a Dnyeperen túlról?...

*Hej, Dnyeper, hej Dnyeper,
Partod a ködbe vész.*

*Olyan a víz benne,
Mint az ember könnye...*

Hogy énekeltük akkor ezt a dalt! De hát régen volt-e?

És most valóban a Dnyeperen vagyunk. Meg-meglocscsannak kék hullámai, nyaldossák a komp oldalát. A fejünk felett néha-néha mindkét oldalról lövedékek süvöltenek el, robbanásukba beleremeg a part.

Szemjon Scsebenko harcos behúzza a kötelet, s nevetve mondja:

– Ni, hogy veret... Hát még az este mit művelt! Csak úgy forrt a víz tőle. Mindenáron ki akart füstölni bennünket a túlsó oldalról, de nem megy ám az olyan könnyen!

A közelben a vízbe csapódik egy lövedék, s vizet zúdít ránk. Sötét füst- és vízoszlop emelkedik a magasba, meg-megugrik, és fenyegetően imbolyog a vízen.

– Nehéz csomaggal tisztel meg, nem sajnálja – nevet a kompos, s nagy kezével letörli arcáról a vizet. – Furcsa teremtmény az a német. Hát azt hiszi, ki tud minket füstölni? Olyan szilárdan állunk, akár a tölgy. Ha egyszer megindultunk, meg nem állítanak. Ha már a vöröskatona megvetette a lábát a parton, nincs mese, jobb, ha elhordja az irháját, ha kedves az élete.

Nem szeretem a dicsekvést. Nagyon sokba került nekünk a háború előtti hetykeségünk, a filmjeinkben, daloskáinkban. Ez itt most mégis más. Itt már a katona verejtékkel szerzett tapasztalata beszél. Három ember-telenül nehéz esztendő összegezése ez, s már nem dicsekvés.

A komp átszelte a sodrást, elhagyta a fő medert, elhaladt egy erdős szigetcske mellett, amelyen aranyló és

vörös színben ragyogtak az őszi falevelek, és csendesen partot értünk.

Alig hiszem el, hogy katonáink mindössze egy nappal ezelőtt értek halászcsonakokon ebbe a sűrű nádasba az éjszaka leple alatt. Az élen haladó zászlóalj katonái kihasználták az ellenség zavarát, elfoglaltak egy kicsinyke darab földet, és beásták magukat a faluszélen. Ez a földdarab olyan piciny volt, hogy bárhonnán át lehetett rajta lőni. Mégis elegendő volt ahhoz, hogy a jobb parton hozzákössék a komp kötelét, és egy átkelőhelyet létesítsenek rajta, s az állandó tűzharc közben erőt gyűjtsenek a hídfőállás kiszélesítésére.

Egy maroknyi bátor, harcedzett katona egy hektárnyi földdarabon! Mi ez a fáradhatatlan Goebbels által agyonreklámozott „Keleti Fal” erődítményeihez képest? – gondolhatja majd, aki a háború után ezeket a sorokat olvassa. Pedig éppen ebből a néhány magból nő ki Dnyeperen túli győzelmünk. Ezzel a példával az élet ismét azt bizonyítja, hogy a katonák hadművészetével sokszorozott ésszel alkalmazott meglepetés, és a parancsnokok találékonysága, amely a harci szellem eszmei termékenységevel párosul, felboríthat minden matematikai számítást.

Mindenesetre, ezt történt itt, Domotkany falunál.

A veszteségünk nem is kevés. A halottakat még nem volt idő eltemetni, de nincs is kinek. Még ott fekszenek a nádasban, a homokon, a folyóparton, ahová a hullámok sodorták őket. Igen, vannak veszteségeink. Csak a törzs térképein harcoló Pierre-k támadnak veszteség nélkül, zengzetes „hurrával”, amelyet egyébként a korszerű háborúban alig-alig hallani. Jómagam is csak egyszer hallottam ebben a nagy támadásban. De akárhogyan is van, az átkelőhely a fegyvertűzben is működött, a zászlóalj ezreddé nőtt, az ezred – hadosztállyá, amelynek nyomása alatt ugyancsak recsegni kezdett a „Keleti

Fal". Egyre bővülő Dnyeperen túli helyőrségünk ezen a szakaszon már észrevehetően tágítja talpalatnyi föld határait.

Egy agyagos meredeken akartunk megindulni, hogy egyenesen a parancsnoki állásra menjünk, de az egyik árokból előbukkanó őrszem megállított, és azt tanácsolta, hogy menjünk körbe a szurdok mentén, ami ugyan hosszabb, de biztonságosabb út. A kurgánokról az ellenség jól belátja a sztyeppet, s még kis csoportokra is tüzet nyit...

Nem véletlen, hogy a most dúló Dnyeperen túli csatákat állandóan a sztálingrádival hasonlítom össze. Méreteiben, természetesen, különbözőek, de mindkét fél éppen úgy egy-egy kis szakaszra koncentrálja erőit, ugyanolyan heves a tűzérési tűz, éppolyan sok harci technikát vetnek be, s a harcok is éppoly elkeseredetten folynak minden méterért, minden kilométerért.

A kiterjedt Domotkany falun megyünk keresztül, amely helyenként teljesen romokban van, helyenként viszont meglepően ép. Néhol az egész utcából csak agyagtörmelékek maradtak. A házak előtti topolyafákat kivágták, a kerteket tűzérési lövedékek túrták fel. A falunak ez a része egy nap alatt hatszor cserélt gazdát. Az ellenség tizennyolc gyalogos és páncélos ellentámadást indított, hogy visszavegye ezt a darabka földet. Azt mondják, hogy az ellenség a falu szélén két és fél ezer katonát vesztett. De vajon ki számolta ezt a harc hevében? Annyi biztos, hogy sok a halott.

Az utcákon, a kertekben, az úton és a fedezékeknél heverő kilőtt harckocsikat magunk számoltuk össze – huszonegy harckocsit, három kiégett és szétlőtt önjáró löveget találtunk. Számításainkat Koval kapitány, a hadosztályújság munkatársa, a számok nagy kedvelője is igazolta. Azt is elmondta, hogy még több felhasz-

nálható ellenséges harci technika van a falun túli szurdokban. Ez megint Sztálingrádra emlékeztet, ahol minden elfoglalt utca több száz halottat és harceszközt követelt.

Az ellenség által a Dnyeper jobb partja mentén épített kövesútnál álló Domotkany a miénk maradt. Az összeköttetést elvágtuk, s az ellenség most képtelen nagyobb erővel manőverezni. Ezen az úton láttunk egy vasoszlopot. Tizennyolc golyónyomot és két szilánknyomot találtunk ezen az egyetlen oszlopon.

Az égen számtalan Junkers. Mind az átkelőhelyet keresi. A gépek magasan, szigorú rendben repülnek egymás után. A légvédelmi lövedékek sötét füstje pillanatonként elborítja az eget. A Junkersek nagy ívben megkerülik az átkelőhelyet, s éles motorzúgással fordulnak az élcsoport felé. Az első gépek már orra dőlnek, és zuhannak rá a célra.

De most olyasmi történik, amit először magunk sem értünk: a Junkersek katonás rendje hirtelen megbomlik, s a gépek szanaszét repülnek. Aztán látjuk, hogy a nap irányából, kelet felől kis LA-gépek indulnak támadásba, „csőrük” alig észrevehető vörös tüzet okád.

A levegő megtelik rövid ropogásokkal, mintha vásznat tépnének. Idelentről ez a zaj szinte ártalmatlannak tűnik. De máris megbillen és lángolva zuhanni kezd az egyik bombázó. Aztán a másik... a harmadik...

Az égen egyszer csak megáll egy kis „héja”, és gyorsan zuhanni kezd. Egy fekete pont válik le róla. Ejtőernyő... A mi pilótánk.

Ezalatt a Junkersek első hulláma, amely visszafordult, szétzavarta a második sort. Minden összekeveredett és a bombázók megfutamodtak, a kis LA-k pedig felülről lőtték őket. Valahonnan messziről sűrű robbanás hallatszott.

- Aha, az övéikre dobják - kiált diadalmasan egy bekötött fejű katona.

Morog fájdalmában, de velünk együtt figyel a földhárnyás mögül, ahova a légi harc zavarta.

Lassan haladunk. Rengeteget hasalunk a lövészárkokban. Egy-egy méter kilométernek tűnik.

Az ezred harcálláspontja egy homokdombon van. Nagyszerű kilátás nyílik innen a földekre, a falura, a Dnyeper csillogó szalagjára, és arra a dombra, amelytől nyugatra folynak most harcok. Ezt a harcot szabad szemmel is követhetjük, periszkópon át pedig jól megfigyelhetők a lejtőn ásott lövészárkok cikcakkjai, a feltúrt őszi vetés, a vetésen kúszó ellenséges harckocsik, s a mögöttük szökellő gyalogság.

Annyira közel van mindez, hogy a szél néha nemcsak a lövések zaját, hanem a láncaltapok csikorgását is felénk hozza.

Úgy látszik, hogy a harckocsik már a domb lábához értek, ott meg még mindig minden csendes. Ez mi? Most rövid, éles tűzéségi tűz csattan. A löveget nem lehet látni, de a harckocsik között fel-fellobbanó füstpamacsokból nyilvánvaló, hogy a német páncélosokat tűzéségi tűz fogadta. Az élen haladó harckocsi kigyulladt, és rögtön utána fel is robbant. Aztán az oszlop közepén egy másik jutott hasonló sorsra. Egy harmadik felborult, bizonyára a láncaltapait érte találat. A harcteret vad robbanás rázta meg: egy hatalmas Tigris robbant fel, löszerszállítmányával együtt. Még néhány pillanat, és a zöldellő őszi vetésen kísérteties tüzek lobognak.

A harckocsik megtorpantak. Az elöl haladók meg-megálltak, de aztán tovább mentek, s menetből tüzeltek. A hátulsók sietve megfordultak. A harci rend felbomlott. De az elülső harckocsik fedezték a visszavonulást. Még egy harckocsi kigyulladt. A harckocsizók idegei most már láthatóan felmondták a szolgálatot, mert az

egész oszlop visszavonulóban volt. A harckocsik nyomában – szélhajtotta fellegekre emlékeztetve – hátrált a gyalogság. Nem is próbálta tartani magát. Nem csoda, a völgyből a „katyusák” már másodszor „puhították a hátát”.

Most már a lövészgárdistáink indultak rohamra. Ez a támadás egyáltalán nem hasonlított az eleven gördülő fal ama fenséges látványára, amelyet időnként a filmekben látni. Itt is, ott is apró szürke alakok bukkantak fel.

Ennyi volt az egész. No meg a tüzéség verette a dombot, a fejünk felett küldözgetve lövedékeit.

A törzsparancsnok egy óra múlva újabb három magaslatot jelölt be a térképen a Dnyepertől nyugatra. Piros ceruzával öt nyilat húzott felénk... Ezek a nyilak egyre mélyebben nyúltak be a Dnyeper menti megerősített terepszakaszbba, amelyet az ellenség „Keleti Falnak” nevezett el.

Este, amikor a nap már lebukott a horizont szélén lángható falu mögött, jelentették Mutovin ezredesnek: a gárdisták most foglalták vissza a „Kommunár” kolhozot. Az utcákon szuronnal ledőfött szovjet hadifoglyokat találtak, akik valószínű az ellenség erősítéseinek építésén dolgoztak.

– Megint – szólt az ezredes szinte megkövülten.

– Gyerünk – mondja Kovanov.

Megindulunk a felszabadított kolhoz felé. Kalauzunk az a vöröskatona, aki az imént tett jelentést a fasiszták újabb gonosztettéről.

A golyók tépte meggyfákkal szegélyezett országúton a fák árnyékában már harckocsik és lövegek állnak, szalmával és sással álcázva. Beérünk a „Kommunár” kolhozba. A harcos egy tölcsérhez vezet, a lövedék, amely kivájta, több házat döntött romba. A tölcsérben sáros zubonyos, derékszíz nélküli, mezítlábas hullák. A

közelben gondosan gúlába rakott ásók. Csak találgatjuk, mi történhetett itt. Hírét vették-e szegények, hogy a mieink átkeltek a Dnyeperen, s megpróbáltak megszökni, vagy már teljesen legyengültek, s megölték őket, hogy ne kelljen tovább bajlódni velük, vagy talán ezeken a fegyvertelen embereken töltötték ki a németek a vereségük felett érzett dühüket? De mit találgassunk?

Rjumkin megfeszített idegekkel fényképez mindent.

Tudjuk, nagyon jól tudjuk, hogyan bánnak a mi hadifoglyainkkal. Sokszor hallottunk róla azoktól, akiknek sikerült megszökniük, és visszajutniuk az övéikhez. Hányszor láttuk az exhumált sírokban és gödrökben a rongyos zubbonyos és salavári nadrágos katonákat! Hányszor hallottuk a helybeliek elbeszéléseit! És mégsem tudtuk megszökni. Ez lehetetlen! Ez valahol az értelem határán túl van.

És milyen nehéz ilyen látvány után a politikai tiszteknek visszatartani harcosainkat, amikor azok német hadifoglyokat látnak. Pedig egyre többet és többet látni belőlük.

Harcosaink komoran állnak meg a gödör felett, leveszik sapkájukat.

– Várj csak, most majd kiegyenlítjük a számlát – mondja egy másik katona, s megigazítja vállán a puskaszíjat, aztán futásnak ered, hogy utolérje a századát, amely az erődítés felé siet, hogy megküzdjön a dombért.

Egy kis hadászat

Éjjel az átkelőhelynél találkoztunk Zuszmanovics alezredessel, a Politikai Csoportfőnökség egyik osztályának vezetőjével, akit röviden csak Zusznak hívunk. Régi barátom, de nemcsak az enyém, hanem valamennyi újságíróé. Még a kalinyini frontról ismerem. Ez a nagy-

szerű Zusz arról híres, hogy jól érti szakmánk árnyalatait, és hogy mindig van a tarsolyában néhány érdekes új hír.

Azért jött ide, a Dnyeperen túlra, hogy fogoly tiszteket hallgasson ki. Némelyikük a nyugatról átdobott hadosztályokból való, és eddig nem szerepelt felderítő kartonainkon.

– Alaposan megjárták, ha már Nyugat-Európából hozták őket ide – mondja Zusz, és ravaszul hunyorítva megkérdezi: – Hát maguk, író barátaim, tudják-e, hány helyen kelt át egyszerre a frontunk a Dnyeperen?

Élvezi, hogy nem tudjuk, s hogy ezt a hiányosságot kiküszöbölje, szétteríti a térképet.

– Elmaradtak az élettől. Már nagyon sok helyen. Tessék.

A Dnyeperen túli hídfőállásokat már mind bejelölte a térképen. Sok hídfőállásunk van.

Ez aztán igazi újság!

Az egyik dnyeperi átkelőhelyen egy fedezékben, ahol a komp visszatértét várjuk, érdekes beszélgetés alakul ki.

Az alezredes, akinek a többi között a hadifoglyokkal is törődnie kell, olyan ember, aki képes a számos kihallgatás és a most zsákmányolt dokumentumanyag alapján józan helyzetértékelést adni. Így vázolta a helyzetet: az ellenség már Sztálingrád után hozzáfogott a később „Keleti Falnak” nevezett erősítésvonal építéséhez a Dnyeperen. Építette minden eshetőségre számítva, feltételezve, hogy a hadihelyzet rosszabbodása esetén meghúzódik ezek mögött az erősítmények mögött.

Valóban, itt minden: a több mint fél kilométer széles folyó, az alacsony, homokos bal part, amelyen több kilométerről észrevenni a közeledőt, olyan terület, ahonnan igen nehéz támadni – mindez valóban bevehetetlenné tehetné volna az erősítményeket.

A német erődítményépítők a meredek partot erősítették meg, körülvették szögesdróttal, ellátták futóárok-hálózattal, a magaslatokon fedezékekkel, löállásokat, löveg- és géppuskaállásokat építettek. Az utóbbi időben, amikor közeledett a front, a szigetekén, és minden, az átkelésre alkalmas helyen, helyőrséget állítottak fel.

Az erődítmények mögött az ellenséges hadvezetés végig utat építtetett, amelyen az áttörés helyére a szomszédos szakaszokról jelentős erőket dobhatott át. A Dnyeperen túli erődítmények acél- és betonfala, mint később természetesen kiderült, csak Goebbels úr dús fantáziájában létezett, de a „Keleti Fal” acél és beton nélkül is kétségtelenül erős védelmi vonal.

És ezt a falat frontszakaszunkon egyidejűleg több helyen áttörték. Hogyan? Ez olyan rejtély, amely Zusz szavai szerint – aki ismeri a külföldi rádiók jelentéseit is – a világ valamennyi katonai szemleíróját izgatja.

– Mi a titka?

Zusz összegezi, amit lényegében már láttunk. Arról van szó, hogy hadvezetésünk terve értelmében a „Keleti Falat” nem nagy tömegű katonai erők egyetlen hatalmas csapásával kell áttörni, valamelyik, az átkelésre alkalmas irányban, hanem kicsiny, mozgékony csoportokkal nagy területen és az alkalmatlan, éppen ezért gyengén védett helyeken. Ezek a bátor csoportok „segédeszközökön” éjjel, észrevétlenül, átvágtak a vízen, és váratlan csapást mértek a védőkre, s itt is, ott is kisebb földdarabokat foglaltak el.

Egyetlen éjszaka a jobb part tizenhat kilométeres szakaszán egyszerre több ilyen földdarabot sikerült szerezni, amelyekkel azonnal kapcsolatba léptek az átkelőhelyek. Igaz, ezek az átkelőhelyek bizonytalanok, az elfoglalt területek kicsik, de sok van belőlük. Időközben a németek védelmi tartalékai szétforgácsolódtak, megbénultak, elvesztették manőverezőképességüket.

Az ellenség egyszerűen nem tudja, hol képeztünk súlyt, s hol akarunk támadni. Igyekszik kitalálni. Manőverező erői különösebb haszon nélkül vonulnak ide-oda az úton.

Ezalatt ezek a földdarabnyi hídfőállások megszilárdultak, s megnövekedtek. A géppisztolyosok támogatására előbb könnyű, majd nehéz géppuskákat, ezután tüzérséget, később lassanként a hidászok megérkezésekor, harckocsikat dobtak át. És bár, mindezt ma a saját szemünkkel láttuk, az ellenség dühödt ellentámadásokat indít, minden visszavert roham, minden új csata méte-
rekkel növeli a hídfőállást.

Érdekes, ahogy e dnyeperi eposz folyamán megvalósulnak és beigazolódnak a fasiszta német hadászat hibájáról mondott szavak. Szabályzati tételeinek megfelelően az ellenség, természetesen, egységes, koncentrált csapásra várt a Dnyeperen, nagy mennyiségű haderővel és haditechnikával. Természetesen felkészült ennek a csapásnak az elhárítására. Hadvezéreink olyan helyzetet teremtettek az ellenség számára, amely egyáltalán nem felelt meg ezeknek a tételeknek. És a stratégiájukhoz hű németek ismét arra számítottak, hogyha sikerül is kisebb erőkkkel, mondjuk, a jobb parton aktívan ténykedő partizánok segítségével átkelnünk a folyón, ezeket az erőket könnyen szétverik vagy visszavetik a vízbe. Ezért harmadnapja meg tegnap deszantalakulatainkkal csak a „Keleti Fal” védelme csatázott, ezeket az erőket szétszórtuk a part hatvan kilométeres hosszában.

Ma már persze érthetők ezek a hibák. A németek a rájuk jellemző energiával, szervezettséggel gyorsan a Dnyeperhez vonják egységeiket. Azt mondják, hogy repülőgépeken dobják át őket ide. De valószínűleg elkés-
tek vele. Időt vesztek, pedig a forró harcok idején minden óra egy hadosztállyal felér.

Sokáig várunk. Minden komp a túlsó oldalon rekedt. A felkelő hold foszforeszkáló zöldes fénnel világítja meg a víztükröt. Aranyló, brokát szőnyeg lebeg a sötét, üvegszerű felszínen.

A partok lankás hajlata, a szigetekcskék és homokzátonyok elnyújtott árnya – minden Knindzsi ismert festményére hasonlít. Csak a fehér malom a hegyoldalról és az ég szinte bársonyos nyugalma hiányzik.

Végül, a szélkavarta, ritkás ködből csobogás hallatszik. Valami mozgolódás van a kikötőnél. Tompa motorzúgást hallani, majd feldübörögve harckocsik gurulnak a partra, és azonnal el is tűnnek a ködborította szurdokban.

– Rotmisztrov hurcolkodik át – magyarázza Zusz, összehajtogatva térképét.

– A parancsnok hol van? – kérdezem régi ismerősömtől, az átkelést irányító ezredestől.

– Hát itt találkozunk?! – csodálkozik rám, mert utoljára a kurszki kiszögellésnél láttuk egymást, a prohorovkai csata forró perceiben. – Itt figyelte valahol a németek harckocsiegységének felvonulását. Az ellenséget tanulmányozza... Hiszen ismeri őt? Mindent a saját szemével akar látni.

Igen. Pavel Rotmisztrovot, a háborús időszámítás szerint régóta ismerem. Két éve, ezerkilencszáznegyvenegy tragikus nyara óta. Találkoztunk a Kalinyini Front csapatainál akkor is, amikor páncélosainak nagy részét elvesztette a harcokban, s tucatnyi megmaradt harckocsijával a Leningrádi sugárúton manőverezve sikerrel verte vissza Hort tábornok gépesített hadserege élegységeinek támadásait, nem engedte őket beékelődni a fiatal, még csak kialakulóban levő front vonalába.

Jó, hogy Rotmisztrov itt van. Mint riporter már megszoktam, hogy ahol ő van, mindig akadnak érdekes események.

Kaland nélkül, mondhatnám, kényelmesen kelünk át, vissza a Dnyeper másik partjára. A komp zajtalanul ütődik orrával a ködből hirtelen kibukkanó állványhoz. Először úgy érezzük, hogy a part néptelen, de aztán valami meghatározatlan mozgást veszünk észre a bokrokban, s tompa csörömpölést, motorzúgást hallunk. A hatalmas harckocsik egymás után tűnnek fel a szurdokból és mennek a kikötő felé. Se zaj, se kiabálás, csak a motorok egyenletes búgása, s a gáz és égett olajszag, amelybe fanyar őszi illatok keverednek. Rotmisztróv tábornok keze nyomára is könnyen ráismerünk. Példás rendben mozgatja hatalmas és bonyolult „háztartását”.

Megkeressük Kovanov kocsiját, amelyet a hidászok szárnyai alatt hagytunk. Pavel ül a volán mellé, irány a hadtápterület. Még sokáig áramlanak velünk szembe, az átkelőhely felé a harckocsik, lövegek, hatalmas lőszerszállító kocsik karavánjai.

Megyünk, és fellelkesülten énekelünk. Azokat a dalokat énekeljük, amelyeket valaha a kalinyini fronton énekeltünk, nehéz, igen nehéz napok idején.

*Magas partok között,
a hömpölygő Volgán*

Kovanov viszi a hangot rengő baritonján, a többiek nem túl szépen, de annál hangosabban éneklik:

*fürge halászhajót
visz hátán a hullám.*

Nem sokkal a háború előtt egy kiállításon járva betévedtem abba a terembe, melynek ajtaján az a felirat állt, hogy: „A hősök arcképcsarnoka”. Bent az orosz történelem már legendás hőseinek, hadvezéreinek, kiemelkedő alakjainak gondosan összeválogatott – és rendezett! – arcképei fogadtak.

Ott jutott először eszembe, hogy meg kellene írni a mai hősöket, meg kellene csinálni a mai hősök arcképcsarnokát; egyszerűen, minden felesleges sallangtól mentesen bemutatni őket igazi nagyságukban.

A Dnyeper mellett, az átkelés sorsdöntő óráiban láttam ezeket a hősöket. Beszélgettem velük, történetüket, hősi helytállásukat, úgy érzem, feltétlenül meg kell örökíteni!

A gyalogság élegységei öt nappal ezelőtt egy hűvös estén törtek ki a Dnyeperre. A felderítők a folyóhoz mentek. A nádas mögött csillogott a hideg és sötét víztükör, keresztben a hold vetett a vízre ezüstcsíkot. A túlsó parton a sötétből tüzek fénylettek: az ellenséges örök melegedtek a tábortüzeknél, s az éjszakai csendben a vízen hangfoszlányok hallatszottak át.

Vaszilij Szipircev őrmester parancsot kapott; úszva jusson el a folyó közepén sötétlő szigetre, és derítse fel a védők erőit. Szipircev a derékszíjával egy nyaláb száraz rőzsét kötött össze, levetkőzött, és maga előtt tolva a rőzsét, csendesen a szigethez úszott. Az ellenséges örök a holdfényben csak a rőzsecsomót láthatták, amelyet a víz sodort lassan lefelé.

Az őrmester alaposan megfigyelte a szigetet és csak két őrt látott. Visszafordulhatott volna, de úgy döntött, hogy átmegy a túlsó partra, megnézi az ellenséges állásokat is. A hullámok néhány perc múlva emelkedőhöz sodorták a rőzsenyalábot. Az őrmester didergett a hi-

degtől, de erőt vett magán, nehogy vacogjon a foga, s tábortűztől tábortűzig kúszott a part mentén, jól megjegyezve az állások elhelyezését.

Rettenetes volt ismét bemenni a jéghideg vízbe. Amikor visszaúszott, nem tudott felállni, annyira kimerítette a hideg és a fáradság. Bajtársai vodkát adtak neki, s bebugyolálták köpenyeikbe. Miután magához tért, részletes jelentés tett parancsnokának a helyzetről, s megadta a tüzérségnek a löelemek kiszámításához szükséges adatokat. Azt is elmondta, hogy a túlparton a bokrokban sok csónakot rejtettek el . . .

A háborúban nincs hatalmasabb erő, mint a példa ereje. Egy ember hőstette sok hőstettet szül. Csónakok a túlsó parton! Meg kell szerezni őket. Csak nem várnak addig, amíg a hidászok ideérnek! Pjotr Kiricsenko törzsőrmester már vetkőzött s gázolt is a hideg vízbe, és kihasználva a Dnyeperre boruló ködöt, nagy lendülettel átúszta a fél kilométer széles folyót. Megtalálta a csónakokat, elvágva a köteleiket, láncba fűzte őket, majd beült az első csónakba és teljes erővel evezni kezdett, maga után húzva ezt az alkalmi flottillát.

Katonáink még hajnal előtt kompot szereltek ezekre a csónakokra, s felkészültek az átkelésre, melyet a rohamzászlóaljnak nyitottak meg. Mennyi bátorság, az embereknek önmagukba és bajtársaikba vetett hite kell ahhoz, hogy egy maroknyi ember átkeljen az ellenség által megszállt partra, ott maradjon elvágva utánpótlásától, s szorosan egymás mellett állva egy lépésnyit se hátráljon . . .

Vlagyimir Beljajev törzsőrmester nem várta be az átkelést, hanem szakaszával együtt átúszott a Dnyeperen. A harcosok a korábban már említett „segédeszközökön” evickéltek át. A deszkákon és a gerendákon úsztatták összehajtogatott ruhájukat, géppisztolyukat, tölténytáraikat, rohamkésüket. Amikor elérték a jobb part náda-

sait, a törzsőrmester parancsára a harcosok felöltöztek, megvizsgálták fegyverüket és megindultak a part mentén.

Hirtelen német szó ütötte meg a fülüket. Körülnéztek. A hold hideg fényében ott sötétlettek előttük a lövészárkok, s a Dnyeper fölötti magaslaton a nehéztüzérség egy álcázott ütegét vették észre. A tábortűznél tüzérek melegedtek. A harcosok kúszva közelítették meg a tábortüzet, a törzsőrmester rövid jelére késsel a kezükben némán kiugrottak a sötétből.

Néhány pillanatnyi dühödt és zajtalan összecsapás után az üteget elfogták. A háború elején, első sebesüléséig Beljajev tüzer volt, ismerte a német lövegeket is. Parancsot adott a harcosoknak, hogy az ágyúkat fordítsák nyugat felé, maga töltötte be őket, és eldördült az ellenségre a folyón túlról leadott első lövés. Beljajev nem bírt magával örömében. Kiugrott az elfoglalt lövészárkok mellvédjére, és teljes hangerővel kiáltotta az övéinek a Dnyeperen túlra:

– Hej! Gyertek át! Gyertek minél gyorsabban!

Újabb és újabb lövedékek zúdultak a németekre. Az ágyúk rendszertelenül tüzeltek. Érezhető volt, hogy a kezelőszemélyzet gyakorlatlan.

A németek azonnal felismerték, milyen veszélyt jelent számukra a katonáink által zsákmányolt üteg. Ellenlökést indítottak azzal az alegységgel, amely éppen ott volt. Az összecsapás során Beljajev saját lövegeikkel lőtte a rohamozókat. Lövegtől lövegig futkosott, töltött és tüzelt. A harcosok adogatták a lövedékeket, s géppisztolyaikból tüzeltek. Egyikük a zsákmányolt géppuskával bajlódott, igyekezett megfejtetni az ismeretlen mechanizmus titkát. A németek egyre csak rohamoztak. S ekkor egy aknaszilánk megsebesítette Beljajevet, de a seb nem volt veszélyes, a törzsőrmester a csata hevében szinte észre sem vette.

Tovább azonban nem használhatták az ágyúkat, mert az ellenség közvetlenül előttük állt. Ekkor Beljajev a géppuskához rohant. Harcolt ő már Sztálingrádnál is, így ismerte a német géppuska szerkezetét. A géppuska pillanatok alatt megszólalt. Még a holdfényben is látszott, hogy a dombról hogyan kúsznak vissza a németek. Ám kifogyott a lőszer, és a géppuska elhallgatott.

Az ellenség várt egy kicsit, azután az ütegre vetette magát. Védőinek most már csak géppisztolyuk volt, félig üres tárankkal. A harcosok már arra készültek, hogy puskatussal fogadják az ellenséget, és kézitusában esnek el, amikor a Dnyeperről erősítés érkezett. A mieink nem tudták, hogy a csatazajban néhány bárka kikötött a parton, s nem hallották, hogy géppisztolyosok kapaszkodnak fel lihegve az agyagos meredélyen. Csak akkor vették őket észre, amikor kiértek a földkúp mögül, és rögtön bekapcsolódtak a harcba. Az erősítés eldöntötte a harcot. A Vlagyimir Beljajev által elfoglalt földdarabot megtartották. Ezt használták a későbbi átkelők.

De annak, aki a heves harcok idején nem járt a Dnyeperen, még elképzelni is nehéz, mit jelent az átkeelés szüntelen ágyú-, géppuska- és géppisztolytűzben. Ha a repülőgépnek még nagy magasságban is kockázatos a légvédelemmel fedezett ellenséges állások felett repülni, kompon, bárkán, amely összehasonlíthatatlanul lassabban jár és jobban célba vehető, sokszorta veszélyesebb az átkeelés. Pedig a kompok rendszeresen közlekednek egyik parttól a másikig.

Az egyik ilyen kompon az üzbég Kamal Dzszamalov volt a rangidős. Harmadik napja dolgozott szinte megállás nélkül az ellenséges tűzben, és addig harmincnyolcszor kelt át a folyón. Különösen a harmadik útja emlékezetes, amikor a lassan úszó kompot a németek tüzéségi tűz alá vették, s egyik lövedék a másik után csapott be körülötte. A becsapódások jobbról is, balról is

egyre pontosabbakká váltak, mind közelebb csapódtak be, de a komp csak haladt előre. Egy nehézakna, amelyik közvetlen mellettük robbant, megsebesítette a mellette álló harcost, és a komp oldalát is megrepesztette. A víz nagy erővel tört be a hasadékon. Dzsamalov levette a sapkáját, azzal tömte be a legnagyobb lyukat, az apróbb lyukakat zubbonya darabjaival dugta be. Vagy ötven méter volt még hátra a partig, amikor a kompot megint feldobta egy robbanás. Egy lövedék áttörte a féemperemet, és mindkét párkányt átzúzva, esett a vízbe. Az egyik rés ugyan a vízszint felett volt, de a másikon, a felszaggatott szélű nagyobb résen, betört a víz. Gyorsan megtelt a csónak. Dzsamalov – mást nem tehette – egyszerűen ráült a lyukra, s testével zárta el a nyílást. Lábát a feszítőléceknek vetve, sikerült úgyahogy visszatartani a vizet. A komp ezzel az eleven „folttal” partot ért.

Csak nem igazi költő?

Kisinykiben, egy Dnyeper menti nagy faluban lakunk. A környéken talán ez az egyetlen falu, amely megmenekült a tűzérségi tűztől, és a fasiszta gyújtogatóktól. A faluhoz nagyon közel van a folyó, túlsó partján a fasiszta megszállókkal. Arról éjjel-nappal ágyúdörgés hallatszik. A cserépedények is állandóan zörögtek a polcon. A kis kamra falba tapasztott ablakából – Petrovics itt rendezte be a fotolaboratóriumát – nagyon jól láthatók a robbanások pamacsai a Dnyeper-parti dombok felett, reggelenként pedig, amíg mosakszunk, a tornácról megfigyelhetjük a légi csatákat, s azt, hogyan igyekszik feltaróztatni a német légierő átkelő csapatainkat. (Még a két Pierre-nek is, akik valahogy nálunk ragadtak, van mit nézniük.)

Házikónk azért is jó, mert előtte a tisztáson gúlába ra-

kott fahasábok állanak. A falusi lányok kedvenc találkozáshelye ez. Most, hogy a mieink visszajöttek, mindenfelől ide gyülekeznek, és reggelig éneklük szebbnél szebb ukrán dalaikat. Olyan mohón énekelnek, amilyen mohón fal a régen koplaló ember, ha végre gazdagon megrakott, vendégváró asztalhoz ülhet. Ezekre a dalokra alszunk el esténként.

Ma világosság nélkül maradtunk, Petrovics akkumulátorával valami baj történt, így természetesen dolgozni sem lehet. Kinyitottam az ablakot, és először figyeltem oda igazán az éneklésre. Most vettem csak észre, hogy a lányok a közismert dallamokra egészen más, új és valószínűleg a német megszállás alatt született szöveget énekelték.

Meggyújtottam a zseblámpámat, hogy feljegyezhessem a dalszöveget. Sikerült teljes egészében leírnom egy dalt, amely a Németországba irányított mozgósítottakról szól. Egy régi matrózének: „Előttünk a végtelen tenger” dallamára. Ez volt a dal szövege:

*Jaj, de hosszú szerelvény áll
künn, a pályaudvaron.
Ukrajnából német földre
lányok mennek – tán örökre.*

*Apánk és Anyánk szeméből
szomorú könnyek omlanak,
úgy búcsúztatnak minket, mint
az élő halottakat.*

*Rám zárták a vagonajtót,
Anyám egyre integet;
hogyha megjön majd a bátyád,
mit mondjak, mi lett veled?*

*Jó Anyám, ne sírj, ne búsulj,
azt, hogy voltam: elfeledd,
a bátyámnak pedig mondd meg,
hogy életem elveszett.*

*Isten veled árnyas liget,
nem zöldellsz már énnekem,
átkozott Németországban
elpusztul az életem.*

Azután olyasmit énekeltek, amit mifelénk csasztuskának hívnak, itt pedig bajkának, s akadt köztük haragos, dühös, éles hangú is.

*Érzed-e, Ukrajna, jó anyánk,
bánatunknak gyötrő panaszát,
az égő házak lobogását
érzed-e, Ukrajna, jó anyánk?*

Vagy:

*Kiált a krumpli a mezőn:
várj! Eljön még az én időm!
Mire a földből kiszednek,
a f r i t z e k mind odavesznek...*

Tucatnyi ilyen dalocskát jegyeztem fel, így a „sötét éjjel” talán mégsem vészett kárba.

Amikor háziasszonyunk fia, a kamaszkorú Vaszil – aki az udvaron, a farakásoknál, a lányokkal együtt énekelt — bejött, megkérdeztem, hogy ki költi ezeket a dalokat?

– Azt én nem tudom. A lányok azt mondják, hogy valamilyen Levko apó szedte rímbe őket. Valamilyen

költő lehetett, partizán vagy micsoda, fekete szemű és fürge járású öregember...

Levko apó? De jó lenne ennek a partizán-költőnek nyomára bukkanni!

Igaz, erre most nem nagyon van időm, bár egyet-mást sikerült megtudnom róla. Négy napig voltam ott-hon, és nem adtam le semmit a „heves” frontról. Lekés-tem Pjatyihatki vasúti csomópont bevételéről szóló riportommal is.

A táviróközpontban néhány távirat vár a szerkesztőségtől, az egyik udvarias fogalmazása ugyancsak megnyeri tetszésemet. „Közölje, mivel tölti szabad idejét?” – kérdi „kedvesen” a szerkesztőm.

Az ilyen táviratra csak tettekkel lehet válaszolni. Egyre-másra küldöm a tudósításokat, a Dnyeperen való áttörésünk kifejlesztéséről, a krivorozsjei harckocsitámadásról, s többek között arról, hogy sikerült megfejtennem „Levko apó” titkát is. De erről majd később.

Mélyen a Dnyeperen túli vidéken

A harckocsi-magasabbegységeinkkel mért csapások következményeként a „Keleti Fal” mindhárom övezetét áttörtük. Rotmisztróv és Dubovoj tábornokok páncélosaikkal betörték a jobb parti Ukrajna sztyeppeire, és feltartóztathatatlanul vonulnak tovább a híres Krivorozsje belsejébe, ahol a vékony földréteg alatt gazdag vasérclelőhelyek húzódnak.

A legérdekesebb ebben az áttörésben talán a harckocsi-magasabbegységek dnyeperi átkelése volt, amelyet az ellenség orra előtt, hihetetlenül nehéznek látszó feltételek között, ugyanakkor valószínűtlenül rövid idő alatt hajtottak végre, úgy, hogy az ellenség – a fogoly tisztek vallomásai szerint – egészen a harckocsitáma-

dásig azt hitte, hogy a folyón túl csak gyalogság és könnyűtüzérség áll vele szemben.

Amikor aztán hajnalban páncélosaink harcba indultak, támadásuk annyira váratlan és félelmetes volt, hogy a védelmet az első órákban áttörték, és a harckocsiegységek éle mélyen benyomult a védelem mélységébe.

A Dnyeper partján, a kikötőór bódéjában kihallgatunk egy hadifogoly századost. Alacsony, vörös hajú, cserzett, hosszúkás arcú ember volt. Sokat és idegesen dohányzott.

– A maguk támadása úgy ért minket, mint derült égből a villám – mondta. – Természetesen tudtuk, hogy a Vörös Hadsereg jelentős erőket vont össze a folyón túl, de biztosra vettük, hogy nincs erős, megbízható átkelőhelyük. Abban is biztosak voltunk, hogy velünk szemben csak gyalogság áll, és ebből logikusnak látszott, hogy önök nem vetik be a nehézüzérségüket, mivel az önök kicsiny hídfőállásait megbízhatóan lefogta tüzérségünk a folyón túlról. A gyalogság nem nyugtalanított bennünket, hiszen elegendő erővel rendelkezünk itt, és tudtuk, hogy Dnyepropetrovszkból még erősítés is érkezik...

– És arra nem gondoltak, hogy harckocsizóink áttörhetnek?

A százados vállat vont.

– Én hülyének tartanám azt, aki kijelentené, hogy ilyen körülmények között – még hozzá titokban – közepes és nehéz harckocsikat át lehet szállítani a folyón.

Elnéztem ezt az alacsony termetű tisztet. Jól öltözött, frissen borotvált. Keményített inggallérján nincs egy ránc sem. Szívesen ad felvilágosításokat, mintha csak hadműveleti beszámolót tartana. Ez már egészen más típusú német, mint akikkel korábban találkoztunk. Már nem olyan ostoba, hogy ne látná: valami nincs rendben

a „végső győzelmet” illetően. De ezt mi tudjuk csak igazán. Megszenvedtünk érte. Bárhogyan is legyen, most egy dolog kétségtelenül világos: az erőteljes harckocsi-támadás váratlanul érte őket..

Páncélosaink a réseken áttörve behatoltak Krivorozsje területére, s ahogy mi követtük őket a láncalpakkkal feltört utakon, figyelemmel kísérhettük az összpontosított támadás eredményeit.

Amíg a part menti falvakat – Domotkanyt, Misurin Rogot, Kalusinót – szétrombolták és felégették, tíz kilométerrel odább a part menti övezetben olyan falvakat láttunk, ahol még az ablaküvegek sem voltak betörve, pedig az ellenséges támadás fő útvonalán feküdtek.

Minél mélyebbre megyünk a támadás útvonalán, annál felismerhetőbbek a gyors menekülés jelei. A bokrok között otthagytak üteg, a lövegek mellett még a lőszeresládák is ott vannak; a személyzet elvágta az istrángokat, és a lovakon elvágtatott; a gabonával tele kocsi-oszlopok, amelyek elé ökröket fogtak: az ökrök letérnek az útról, és közönyösen ropogtatják a kukoricát, a búza pedig a sárba szóródik a kifeslett zsákokból...

Pjatyihatkinál már nemcsak elhagyott lövegekkel, hanem mindenféle európai márkájú gépkocsival, motorral, sőt még zsákmányolt háromtonnás ZISZ-ekkel is találkozunk. Ott állnak sorban az utcákon, a meggyilgetekben, az udvarokon. Egész gépkocsi-kiállítás!

Az állomáson hosszú szerelvények állanak, liszttel, búzával, sóval, hadianyaggal, páncélosokkal, sőt benzinnel megrakottan. A vagonok oldalára krétával ráírták a címezést: „Frankfurt”, „Köln”, „Tielsitz”.

– Semmi baj, csak a címezéseket kell átírni – nevet a vasúti komendánstiszt, aki a Dnyeperen túlról repült ide.

Az elővárosban, egy kis ház előtt, amelyben valamiféle hivatal székel, néhány harckocsit látunk égne me-

redő antennákkal. Pillanatnyilag itt állomásozik Rotmisztróv tábornok törzse. Magával a tábornokkal az utcán akadunk össze, éppen egy ágaskodó antennájú harckocsiról lép le, amikor odaérünk.

– Kedveseim, én már nemegyszer bebizonyítottam, hogy fontosnak tartom és nagyra becsülöm a sajtót. Ezt régi ismerősöm, Polevoj elvtárs is igazolhatja. De most ne haragudjanak, nem érek rá. Nem érek rá – nagy bátúkkal: támadáskor minden perc egy nappal ér föl. Majd a törzsnél a tisztek segítenek maguknak eligazodni a dolgokban.

A törzsnél kiderült, hogy Pjatyihatki csak közbenső szakasz, „átmenő állomás”. A cél – Krivorozsje. A helyzet percenként változik. Ha ránéz az ember a hadműveleti térképre, a különféle, számokkal ellátott, berajzolt, kiradírozott, majd újra berajzolt oválisokra, a vörös nyilakra, amelyek bizonyára többször megnyúlnak a nap folyamán, úgy tűnik, maga előtt látja, hogyan kúszik a front délnyugat felé.

Ám ezeknek a győzelmeknek ára van. Az ellenség itt makacs elszántsággal védekezik. Sem erőit, sem hadieszközeit nem sajnálja, minden tartalékát beveti a harcba, mindent, amit csak a szomszédos szakaszoktól el tud vonni. A harckocsizók hívják fel a figyelmünket, hogy az elfogott páncélosok között több sárgaszínű is akadt. Nyilván az afrikai harcokra készítették őket elő, de ide kellett átdobni ezeket, s nem volt idejük átfesteni.

A harckocsi-hadsereg törzsében alapos tájékoztatót kapunk a helyzetről. Az ellenséges csapatok mozgásából nyilvánvaló, hogy a német hadvezetés most el akarja vágni Dnyeperen túli ékünket. Öt hadosztály jobbról, hat hadosztály pedig balról támad. Sokszor egyszerre egy-két ezred, száz-százötven harckocsi indul harcba.

De az éket olyan tűzérzségi tűztámogatással biztosítjuk, hogy valahányszor a támadók visszavonulnak, őket követve sikerül az éket egy-két kilométerrel kiszélesíteni.

Pjatyihatki után elérjük a németektől visszavett Kri-voj Rog-i ércbányákat. A kapun a „Kelet” konszern feliratú tábla lógott. Ez a vállalat a hírhedt „Hermann Göring Werke” cégé volt. A cégtábla mögött halott erőmű fogad bennünket és üres bányatelepek. Úgy látszik, Hermann Göring nem sok ukrán érchez jutott. A visszavonuló ellenségnek semmit sem sikerült szétrombolnia. Nyedajvoda településen még a német rádióállomás is működött.

Visszafelé jövet egy olyan repülőgépre kerültem, amely tiszteket vitt a törzsből Rotmisztróvhoz. A pilóta, Alekszej Merzljakov hadnagy, egy alacsony, csúnya, meglepően vidám tekintetű legény, nem szívesen fogadott.

– Őrnagy elvtárs, hiszen régi ismerősök vagyunk. Nem is egyszer repültünk már együtt, de most igazán nem túl biztonságos. A „messerek” ugyancsak korzónak a folyó felett.

Ilyenkor rendszerint kijelentem, hogy a Pravda ebben az esetben sürgős és fontos anyag nélkül marad – vállalja-e a kockázatot?

Merzljakov rám néz, elvigyorodik, aztán azt mondja:

– Kockázatot ön vállal, őrnagy elvtárs, ha repül. Én szóltam. Mindenesetre figyelje gondosan az eget... – Néhány pillanat múlva már repülünk is, de olyan alacsonyan, hogy az az érzésem, mintha egy veszettül száguldó emeletes autóbuszon ülnék.

A magasban csodálatosan tiszta idő van. A sötétedő alkonyban jobbról is, balról is, a hátunk mögül is, a föld felé gomolygó barna fellegeket látok, amelyeken át néha sötétvörös fények csillognak. Német gépesített had-

osztályok igyekeznek elvágni az utat Krivoj Rog felé, s újból támadják a hídfő csapatait.

Amikor feltűnt előttünk az alkonyi fényben vöröslő Dnyeper víztükre, és lent felvillantak a felülről jól látható ellenséges lövészárkok félkör alakú vonalai, megérintettem a pilóta vállát, s egy cédulán megkértem, repüljön a folyó mentén, hogy jobban szemügyre vehessem a „Keleti Falat”. Valóban, ahhoz, hogy az ember igazán megértse a Dnyeper menti erősítések rendszerét, madártávlatból kell látnia. Előttünk a kívájt, kicakkozott part menti dombok, mintha valami óriási vakondok rendezett volna be magának lakhelyet ezen a környéken. A folyónál a Dnyeper felé irányuló kis földerdődökkel és tüzelőállásokkal megtűzdelt lövészárkok vonala húzódik. A rozsdás fűben összekötő árkok kígyóznak, amelyek az első vonalat kötik össze a második és a harmadik lövészárokkal.

Annyira belefeledkeztem ezeknek az erősítményeknek a látványába, hogy megfeledkeztem az égbolt figyeléséről, a hadnagy szigorú parancsáról, és egyszer csak szinte már előttünk két „messert” vettem észre, melyek az átkelőhely felett köröztek. Talán egy kilométer se választott el tőlük. Szerencsére a pilóta elővigyázatosabb és figyelmesebb volt, mint én. Éles fordulót vett, egészen alacsonyra merült a géppel, berepült a partok közé, követte a kanyarok irányát, s mire újból felhúzott, már eltűntek a „messerek” meg az átkelőhely is a Dnyeperrel együtt.

Akkor a pilóta kikapcsolta a motort, s az üresjáratban pergő légcsavar susogásán át gúnyosan fordult felém:

– Őrnagy, betűzöm: Sura, Ella, Grisa, Grisa, Fegya, Ella, Jurij.

Nem tehettem egyebet: vagy elengedem a fülem mellett, vagy nem fejtem meg ezt az egyszerű talányt.

Azután éjjel egy falu mellett, úgyszólván zajtalanul – és mintahogy később Merzljakov beismerte, az utolsó csepp üzemanyaggal – tette le gépét az iskola üres épülete mellé. Amint kiderült, bámészkodásom miatt elég nagy kerülőutat kellett tennünk, az üzemanyagunk is elfogyott, és éppen hogy baj nélkül földet értünk. Ám a csoda ismeri ki ezt az alacsony, csúf, vidám tekintetű legényt! Valóban elfogyott az üzemanyag? Később kiderült, hogy e mellett az iskola mellett lakott egy napbarnított arcú, különösen vonzó fiatal tanítónő, aki történetesen a pilóta ismerőse volt.

Úgy látszik, még mindig akadnak költők

A tanítónő vendégszerető háziasszonynak bizonyult, s mielőtt sikerült volna Merzljakov hadnagynak egészen lekötnie a tanítónő figyelmét, érdekes dolgot hallottam tőle.

Itt sikerült végül is megtudnom, hogy ki volt „Levko apó”, a titokzatos költő. Megtudtam, hogy valóban élt, s nem a népi fantázia szülötte, nem a háború új eposzáinak szereplője.

Levko apó tehát valóban létezett, harcolt, dalokat költött és énekelt. Barna háziasszonyunk maga is ismerte az öreget, és megígérte, hogy reggel elvisz a sírjához.

Az öreg néhány héttel a megszállás után jelent meg a Dnyeper menti falvakban. Hetven esztendő felé járt. Vak volt, s igen parádésan öltözött, ahogyan itt már nem nagyon járnak: szakadt zekében, szöttes nadrágban járt, hosszú hársfabottal kopogtatta maga előtt az utat. A fején nagy karimájú szalmakalapot viselt, s a vállán lógó bandura talán éppen olyan öreg volt, mint ő. Az adományokat a hátára akasztott vászonzsákba rakta.

Az arca komor volt és ráncos. A szakállát borotválta, de hosszú, s nikotintól megsárgult bajuszt növesztett.

Ahogy az öreg megérkezett valamelyik faluba, leült a faluszéli házak elé, és pengetni kezdte a banduráját. Amikor az emberek összegyűltek, rácsapott a húrokra, és recsegő hangon régi dalokba fogott, s közbe-közbe énekelte a német rabságról, az átkozott fasisztákról, a hős partizánokról szóló nótáit. Mindig sokan gyűltek köré. Hitlert és megszálló csapatait nyíltan kigúnyoló dalai, amelyek tele voltak ízes népi kiszólásokkal, megmaradtak az emberek emlékezetében. Gyűlöletet ébresztettek a betolakodókkal szemben, erősítették a közeli felszabadulásba vetett hitet. Vigasztaltak és harcba szólítottak. Megjegyezték őket, és faluról falura adták tovább.

Mindenütt akadtak az öregnek jóakarói, akik figyelmeztették, ha a hallgatóság soraiban megjelentek a rendőrség emberei is, a sztároszta vagy más megbízhatatlan emberek. Az apót etették, itatták, ellátták útravalóval. De az volt az érdekes, hogy a vak bácsi mindig elhárította magától a vezetőket, egyedül ment el, tapogatva maga előtt az utat. Éppen olyan váratlanul ment el, ahogyan érkezett.

Senki nem tudta, mikor megy el. De a figyelmes emberek észrevették, hogy felbukkanása után sokszor akadt valamilyen kellemetlenségük a megszállóknak: hol gránátot dobott valaki a parancsnokság épületébe, hol egy láthatatlan kéz megbüntetett egy árulót, sőt egyszer egy híd is a levegőbe repült a forgalmas országúton.

Vagy egy évig járta az öreg a Dnyeper környéki falvakat. Dalait már ezrek énekelték. Úgy várták, mint egy jó barátot, úgy fogadták, mint az apjukat. A kerületi parancsnokságok nem sokat törődtek vele, épp elég kol-

dus járt a sztyeppen, aki ártatlan, a régmúlt időkről szóló dalokkal kereste meg a hajlékát és kenyerét.

Egyszer azonban valaki kileste és feljelentette. Az öreg utban Zsovtyeny felé elfogták. Egy kis fészernben vallatták, hátha megtudhatnak tőle valamit a partizánokról, de az öreg hallgatott. Akkor felakasztották a falu szélén a fészernél, s egy cédulát tűztek a holttestére: „partizán”.

Éjszaka valaki elvágta a kötelet, a holttestet levette, és eltüntette. Reggelre az útkereszteződésnél, ahol a kremencsugi út kétfelé válik – Poltava és Garincsanika felé –, egy tölgyfa alatt sírt ásott, amelyet azután körülkerítettek és elláttak kereszttel. Itt temették el az öreg költőt, akinek a nevét végül nem tudta meg senki. S háziasszonyunk, Ligyija Jurevna szerint kora tavasztól, amikor a mezőn megjelennek az első halványkék virágok, késő őszig, amikor a kertekben vörös lánggal kivirul a mályva – sohasem hiányzik a sírról a virág.

Lida átadta nekem azt a füzetet, amelybe leírta az öreg költő dalait és csasztuskáit, és megígértette velem, hogy eljuttatom a füzetet Moszkvába, ne menjenek feledésbe ennek a bátor öregembernek naiv, de őszinte alkotásai.

Reggel, amíg Merzljakov feltöltötte a benzintartályokat, Lida elvitt a sírhoz. A kelő nap bearanyozta a fűs lombosátra alatt a kis dombocskát is szinte aranylott. A kifakult kereszten ott lógott a viharvert szalmakalap. A síron juharfa leveleiből font koszorú feküdt.

Amikor hazaértünk, azonnal lefeküdtem, szerettem volna legalább két napot aludni, de alighogy lehunytam a szemem, valaki felrázott:

– Ébredj fel már végre, átalászod Krivoj Rogot!

Pavel Kovanov keltegetett, a Nagy Őrnagy, ahogy idős háziasszonyunk hívta.

Akkor jött vissza a hadműveleti osztályról, és izgatottan újságolta: elfoglaltuk Lozovatkát, egy Krivoj Rog előtti nagy falut. Páncélosaink már a külvárost támadják.

Az asztalon szétteregette a térképet. Azon követjük gondolatban csapataink mozgását. Megemlítettem, hogy az egyik támadó oszlopnál van Pravda-beli kollégám, Arkagyij Rosztkov – harckocsizó kapitány. Ő majd elküldi a lapnak a szükséges információkat. Nyugodtan a másik oldalamba fordulhatok, és alhatok tovább. De hát lehet így aludni?

Már itt is vagyunk a híradók repülőkötelékének a repülőterén, s rábeszéljük a pilótát, hogy mindkettőnket vegyen fel. A pilóta kételkedve néz ránk: két jódarab ember. Elférünk-e egyszemélyes pilótafülkében... Mint kiderül, elférünk. A második kérdés – fel tud-e szállni ez a kis szöcske ekkora túlterheléssel. Mint kiderül – igen. Már repülünk is.

Éppen a legrosszabbkor érkezünk meg a Lozovatka mögötti szurdokban álló harckocsizókhöz. Két váratlanul előbukkanó új német páncéloszászlóalj ostromolja őket Krivoj Rog felől, s elfogyott az üzemanyagunk. Lassan végére járnak a lőszernek is. Az összeköttetés folyton akadozik. A repülőgépünkön azonnal hátraküldenek egy súlyosan megsebesült ezredparancsnokot, mi pedig ott maradtunk a parancsnoki harcállásponton a harckocsizóknál, akik tovább folytatják a harcot a túlerőben levő ellenséggel.

– Nem mondhatnám, hogy ragyogó helyzet – varkárja meg a tarkóját Kovanov, amikor mindez a tudomására jut.

De azért, mint mindig, most se veszi el a fejét. Valakitől két zsákmányolt német telefonkészüléket sze-

rez. Zsebre tesszük tartaléktölténytárunkat, és így módon felfegyverkezve letelepszünk a csúszós agyagos szurdok alján.

Enyhén szólva nem örülnek nekünk. Törődnek is az újságírókkal, amikor az ellenséges harckocsik már kiérték az útra? De ha az őrnagyi váll-lapos újságírókat géppisztolyos sorkatonának fogjuk fel, meg lehet velük békélni.

Időnk van rengeteg. De meddig még? Ülünk egy kövön, és a lövedékek füttyüléséből próbáljuk meg kitalálni, hova esik: jobbra-e vagy balra? Testünkön lassan szétárad a hideg, s szinte szeretnénk belebújni a nedves, csúszós agyagba. De ehhez fokozatosan hozzászokunk.

A törzs harcálláspontja egy szurdok mélyén, a szabad ég alatt van. Alig oszlik el a robbanás fanyar büze, máris hallani az írógép kopogását. Búgnak a telefonok. A telefonos lány rekedtes, szagztatott hangját halljuk:

– Hattyú, jelentkezz! Hattyú, Hattyú! Itt Sirály, itt Sirály. Hattyú, hova tűntél? Hattyú, egy szót se hallok, az ördög vigyen el!

Motorkerékpárosok érkeznek jelentésekkel. Egyenesen gurulnak le a szurdokba. A hadműveleti osztály parancsnoka a térkép fölé hajlik. Sőt valahol még egy ósdi gramfon is recseg. Komolyan! Klavgyija Szulzszenko énekel baljós sóhajtásokkal valami egészen szívdöglesztő régi dalt...

Igazán nem vagyunk rosszabbak a többieknél. És miután megszoktuk a helyzetünket, hogy ne vesztegessük az időt, írni kezdjük tudósításainkat. Írunk, és laponként rakjuk a térképtáskába. Valamikor csak elkerülnek a szerkesztőségbe, vagy ki tudja! Nagyon nyugtalanít Rosztkov. Hiszen annál az ezrednél van, amelyik Krivoj Rog alatt áttört. Semmi kapcsolatunk sincs vele!

Estére megszűnt a hátunk mögött az ágyúzás. Ez csak egyet jelenthetett: a németek megállították, Pjatyihatki felé való áttörési kísérletük megghiúsult.

Gyalog indulunk a Dnyeperhez, remélve, hogy útközben elkapunk egy teherautót. De csak szembe haladó gépkocsikkal találkozunk. Lövegek, harckocsik, lőszerkocsik. Megyünk egész éjjel, szidjuk az egyirányú forgalmat, s a kihalt sztyeppet. Reggelre eljutunk Zostaja Reka ércbányáig, és szinte bezuhanunk az utunkba eső első házba. Magyarázkodni sem tudunk, és a háziasszony ámulatára, aki szalmazsákot akar tömni, elalszunk a padlón.

Reggel megtudjuk, hogy a frontvonaltól hat kilométerre fekvő bányában megkezdődnek a helyreállítási munkák, sőt a bányászok állítólag rövidesen átadják az első tonna ércet is.

Ez aztán újság! Úgy látszik, Krivorozsje nemcsak ércekben, hanem témákban is nagyon gazdag.

Reggelire bekapjuk a sült krumplit – ez volt az egyetlen, ami akadt a háziasszonyunknál –, és sietünk a bányába. Bár az aknajarat még üres, s fent a rakodóhídon ott rozsdásodnak a nyilván igen régen kisiklatott csillék, érezni a meginduló életet. A gázolaj nehéz szaga terjeng a levegőben, valahol vasat kalapálnak, a verőmű csúcsán lassan forog a kerék, tehát valaki kézi fogantyúval emeli ki a kasokat.

A bánya igazgatóját, egy fiatal, igen sápadt, vattakabátba és vattanadrágba öltözött férfit, az irodájában találjuk, ahol valamiért hidegebb van, mint odakint. Éppen a kis vaskályhába próbál sikertelenül tüzet rakni. A kályha csöve az ablakon nyúlik ki. Mielőtt megismerkednénk, néhány tanácsot adunk, aztán mi is a kályha elé hasalunk, de ennek sincs semmi haszna, mert a szén

az istennek se akar meggyulladni. Egy darabig sűrög még a kályha körül, majd amikor teljesen reménytelennek ítéli a kályha körüli helyzetet, hozzánk lép, és amolyan hátországi gondossággal, amely itt és most kissé nevetséges anakronizmusként hat, ellenőrzi iratainkat. Miután meggyőződik róla, hogy rendben vannak, és azok vagyunk, akinek mondjuk magunkat, visszaadja őket, és ránk mordul:

– No, hamar felszabadítják Krivoj Rogot? Energiára van szükségünk. Energiára, energiára mindenáron! Hallják a csúszdánkat? Alig vonszolja magát. Úgy csörömpöl és köhög, mintha minden pillanatban szét akar-na esni. Egyébként foglaljanak helyet.

Sokáig ülünk nála. Ő egyben igazgató főmérnök, bányafelmérő, sőt ő az egyetlen adminisztrátor is. A Dnyeperen túlról jött ide egy hátizsákkal. Munkatársait most válogatja össze az őslakókból. Munkája közben, félbe-félbeszakítva meséli el, hogy a bányát a megszállók épségben kaparintották meg, de mégsem sikerült felhozniuk egyetlen csille ércet sem. Most meg, egy héttel a felszabadulás után, a bánya üzemképes, feltéve persze, ha kap energiát.

– Csak minél hamarább felszabadítanak Krivoj Rogot!

Kitárul az ajtó, és egy ősz, zilált, igen haragos kinézésű öreg lép a szobába.

– Micsoda dolog ez, Vaszilij Fjodorovics? – kiáltja a küszöbről. – Mit képzelnek? – Mikor meglátja a két ismeretlen katonát, elhallgat.

– Hadd mutassam be: Kuscsevoj, itteni lakos. Bányamester. Egyébként Jézus Krisztus kollégája. Tudják, feltámadt halottaiból – mondja egészen komolyan az igazgató.

– Mire jó ez a gúnyolódás? – komorul el Jézus Krisztus kollégája. – Én komolyan kérdem, hogy mi

lesz a kötéllel. Hiszen már megbeszéltük, megtárgyaltuk.

Gazdasági gondjaikban elmerülten egészen megfeledeztek rólunk. Amikor az öreg elmegy, ostrom alá fogjuk az igazgatót, beszéljen Krisztus újdonsült kollégájáról.

Az eset valóban különös. Olyannyira, hogy annak idején még a Gestapo sem tudott a végére járni, a környező falvak öregasszonyai pedig hajlamosak voltak természetfeletti erőt, sőt az „isten ujját” látni benne.

A megszállók Ukrajnában megjelenő újságaiban ki-kürtölték, hogy az általuk üzembe helyezett hatalmas vasércbányából 1943. január 1-én hozzák felszínre az első tonna ércet.

A neves, az egész kohóipar-világban ismert vasércmedence azonban halott maradt a megszállók minden erőfeszítése ellenére is. A berendezést a szovjet munkások és mérnökök a front közeledtekor keletre szállították, s maguk is családotól az ország belsejében maradtak. Akik pedig nem evakuáltak, azok szétszéledtek a környező falvakban, távol a tárnáktól, szívesebben kapálták a földet, vagy éppen adományokból éltek, semhogy a megszállóknak dolgozzanak. Kerületi parancsnokságok embervadászatot rendeztek a falvakban, a bányászok után, összefogdosták, s csoportosan hajtották őket a bányához. Az elfogottak között volt néhány mérnök, technikus és bányamester is, de valamennyien segédmunkásnak vallották magukat. Így a helyreállítás is nehezen haladt. Ezért amikor úgy látszott, hogy a tervezett határidőre, január 1-ére mégis csak sikerül üzembe helyezni a bányát, a németek ezt az alkalmat nagy pompával akarták megünnepelni. Erich Koch gauleiter újságjai tele szájjal dicsőítették ezt a harmadik birodalomnak átadott újévi ajándékot.

Szilveszter éjjelén a bányát reflektorokkal világították ki. Az odahajtott hadifoglyok a felügyelők ellenőrzése mellett az utolsó simításokat végezték a másnapra előkészületekhez: eltakarították a szemetet, söpörték az udvart, ácsolták a pallót, amelyen a magas rangú berlini vendégeknek kellett a bejárattól a tárnáig haladniuk. A dolgozók között csak egyetlen helybeli lakos volt, az a bizonyos Alekszej Nyikitics Kuscsevoj bánya-mester. A településen nem voltak róla jó véleménnyel. Amikor a termelés beindítása szóba került, ő maga ajánlotta fel szolgálatait, s ezért a megszállók megbízhatónak tekintették. A telep némán gyűlölte, nem álltak vele szóba. Amikor a bányába indult, a szemét se merte felemelni, olyan tekintetekkel találkozott.

Azon az éjszakán Kuscsevoj irányította az udvar takarítását. Az ott dolgozók közül többen látták, hogy tizenegy órakor Kuscsevoj odament Johann Eberthez, a bánya igazgatójához, azzal, hogy jó lenne lemenni a tárnába, és megnézni, készen áll-e ott minden. Ebert ragyogó hangulatban volt. Kitüntetésre számított. Hiszen ő volt az első az itteniek közül, akinek mégiscsak sikerült előkészítenie ennek az átkozott bányának az üzembe helyezését. Ezért nyilvánvalóan köszönetet mond majd Erich Koch, Ukrajna helytartója, s talán maga Göring tábornagy is, aki igen mélyen érdekelt a „Kelet” konszern felvirágzásában. Az igazgató vállon veregette Kuscsevojt, s megkínálta cigarettával.

A kas az öreg mesterrel leereszkedett a föld alá. Ahogy Kuscsevoj leért, végignézte a vájattorkolatot, rákiabált a deszkákat dobáló munkásokra, megnézte a dúcokat, és eltűnt a tárna mélyén.

Az őr, aki az aknánál őrködött, később azt vallotta, hogy látta az öregot fűtyörészve bemenni a tárna mélyébe. Lámpája lassan távolodott, majd eltűnt. Azt már természetesen nem láthatta, hogy Kuscsevoj a ka-

nyarhoz érve teljes erejével futásnak eredt. Ott állt meg, ahol az alagút éppen egy sztyeppi patak alatt haladt el. Itt a tárnát különös gonddal támfalazták ki. Akkor elővette a kabátja alá rejtett fejszét, és nekilátott, hogy a gyámgerendákat szétverje.

Veszettül, megállás nélkül dolgozott.

Végül, amikor az alávágott pillérek összeomlottak, s a mennyezet megsüllyedt és a tárnába zavaros, habos víz csurdogált be, Kuscsevoj nekiindult. De nem a kijárat felé, futott még tovább, a bánya mélyébe. Elesett, felugrott, megint futott, ám az egyre növvő víztömeg a nyomában volt.

A másnap reggeli robbantáshoz szükséges robbanóanyag már a helyén volt, Kuscsevoj megkereste a gyújtózsínórt, meggyújtotta és még gyorsabban futott tovább.

Akkora robbanás hallatszott, hogy még a faluban is meghallották. A munkásokat azonnal leküldték, akik megpróbálták kiszivattyúzni a vizet, de eredménytelenül, a vízszint egyre csak emelkedett. Reggel ugyan a bányához érkezett az egyetlen kocsiból álló vonat, amely a német iparvezetőket, sőt állítólag magát Erich Koch gauleitert is hozta, de az ünnepség elmaradt. A tárnát majdnem teljesen elöntötte a víz.

Híre járta, hogy Ebert mérnök, a bányaigazgató, főbe lőtte magát. Azt, hogy igaz-e, senki nem tudta megmondani. De mindenki állítja, hogy Krivorozsje vidékén többé nem mutatkozott. A megszállók balesetnek minősítették a bányarobbanást. A helybeliek, akik észrevették Kuscsevoj eltűnését, rögtön sejtették a történetek valódi okát, és bánták, hogy érdemtelenül tartották az öreget árulónak. Attól a naptól kezdve Kuscsevoj nevét, aki életét áldozta, hogy az ellenség ne juthasson a hazai föld kincséhez, tisztelettel ejtették ki.

De a történet – tulajdonképpen – csak ekkor kezdődött.

Amikor a Vörös Hadsereg a napokban felszabadította ezt a vidéket, a hátsországból és a környező falvakból eljöttek a bányászok, ünnepi gyűlést hívtak össze a felszabadulás tiszteletére. A szónokok, akik megemlékeztek a Vörös Hadsereg hősi harcairól, beszéltek az ukrán munkásosztály állhatatosságáról és hűségéről, s jó szóval emlékeztek meg Kuscsevojról is, sőt emlékének felállással adóztak. Mekkora volt a meglepetés, amikor a gyűlés résztvevői között, valahol a hátsó sorokban felfedeztek egy embert, aki a megszólalásig hasonlított Kuscsevojra. Igaz ugyan, hogy se szakálla, se bajusza nem volt, de csontos arca nagyon emlékeztetett az öreg bányamesterre. Szótlanul állt, ő is felállással adózott az elesett hős emlékének. Másnap a telep örömteli meglepetéssel vette tudomásul, hogy az az ember valóban Alekszej Kuscsevoj.

Kiderült, hogy azért vállalt munkát a megszállónál, hogy ötletét megvalósíthassa. Az öreg mester a robbanás után egy elhagyott szellőzőnyíláson a felszínre jött, aztán már nem haza indult, hanem a falvakat járta, és mint varga kereste meg a kenyerét. Ezt a szakmát még fiatal korában tanulta ki. Amikor a Vörös Hadsereg megérkezett a bányába, „feltámadt” halottaiból, és most igen tevékenyen vesz részt a bánya helyreállításában, amelyet ő rongált meg.

Az irodából visszafelé jövet ott találkoztunk az öreggel a fejtésen. Tele volt energiával, és olyan művészi-cikornyás káromkodásokkal „serkentette” az ügyetlen legényeket, hogy csakúgy kapkodták a fejüket. Leültünk vele egy felfordított csillére. Mellettünk – az állandóan zümmögő drótkötél szomszédságában – a csörlő fogaskerekei csikorogtak.

– Minden rendben van, őrnagy elvtárs, csak éppen

nincs hol laknom — kezdte a beszélgetést az öreg —, a házamat, az ördög vigye el őket, népi bosszú címén felégették a mieink. Így aztán a feleségemmel meg a kislánnyommal egy idegen fészerben húzódtunk meg. Pedig most már nagy hidegek vannak! Az igazgató azt mondja – feltámadtam, mint a Jézus Krisztus. De hát a Jézus Krisztusnak könnyű volt: mezítláb kelt át a tengeren, ahogy a papok állítják – viszont én ember vagyok, ilyet nem tudok. A gyűlésen felállással emlékeztek meg rólam, de az élő emberrel nem törődnek – mondta –, azzal már nem.

A repülő szőnyeg bukása

Otthon vagyunk, azaz abban a házban, amelyhez már hozzászoktunk. A küszöbön egy alacsony, szőke, mosolygó ember, Rosztkov kapitány fogad bennünket. Egy harckocsiegységtől tért vissza éppen, már megírta a cikket, a fürdőben jól megfürdött, és most úgy ragyog, mint egy frissen kiszidolozott réztál. Miután átöleltük és kikérdeztük egymást, hirtelen felkiált:

- Táncolni, fiúk!
- Levél jött otthonról?
- Jobb annál... Táncolni!

A kapitány kivesz valamit feneketlen zsebéből: öszszegyűrt távirati blankettákat. Hát ez mi lehet? Csakugyan valami érdekes dolog, mert Rosztkov még a tudósításaiban sem túloz el soha semmit. Nos, rendben, néhányszor vadul összeütjük a bokánkat, miután Kovanov meg én egy-egy távirati blankettát kapunk: szerkesztőségünk meghívója. Szorgalmas munkánk jutalmául engedélyezték, hogy a november 7-i ünnepeket Moszkvában tölthetjük...

Másnap délben már a törzs kétmotoros, könnyű

„Csuka” repülőgépén ülünk, és Moszkva felé repülünk. Úgy érezzük magunkat rajta, mint két Ivan cárevics, akik éppen a repülőszőnyegen készülnek csodálatos utazásukra. De hát valóban, nem furcsa? Egy nap alatt, sőt valójában néhány óra alatt a Dnyeperen túli harcok poklából Moszkvába repülünk.

Megy minden, mint a karikacsapás. Felemelkedünk a földről, és azonnal mély álomba zuhanunk.

Erős lökés ébreszt fel bennünket. A gép furcsán repül, mintha valaki a farkánál fogva állandóan ráncigálná. A gép rázkódik, mintha ki akarna szabadulni, de az a valaki nem engedi, s ezért az egész törékeny szerkezet úgy remeg, hogy azt hisszük, azonnal darabjaira esik szét. Mielőtt felfognám, mi történik, észreveszem a pilóta feszült arckifejezését, s a kormánybotot görcsösen markoló kezét. Kinézek az ablakon, de nem látok semmit. Mintha valaki valamilyen sűrű, barna lével – olajjal vagy vazelinnel – kente volna be.

Kovanov valószínűleg korábban ébredt fel. Arckifejezése ugyancsak eleven, de egyelőre hallgat, nem mondja, hogy mit érez. És most minden magyarázat nélkül rám parancsol:

– Szíjazzd be magad. Szíjazzd be magad tisztességesen és szorosabban, ha valami van, a fejed hajtsd a térdedre, s fogd a kezedd.

– Mi történt? – kérdezem, őszintén szólva, nem éppen határozott hangon.

– Levált a jobb oldali légcsavar – világosít fel Kovanov tömören, és mint ahogy a jó parasztgazda megnézi, elég feszes-e a lován a hám, megráncigálja a szíjamat.

Ismét kinézek a koszos ablakon, s dermedten fedezem fel, hogy valóban hiányzik a légcsavar. Egy motorral repülünk, a magasság gyorsan csökken. Alattunk pedig, amennyire kivehető, kopár lombú erdő, meg jég-

takarótól fehérlő mocsár terület. Nem, az istennek se mutatom, hogy félek. Nagy nehezen megeresztek egy természetellenes ásítást, s akkor látom, hogy szinte válaszul, jóízűen és természetesebben ásít Pavel, s utána a velem szemben ülő tiszt.

Csak kihúzzuk valahogy. Kovanov mozdulatlan, mint egy gipszbaba. Az arca is szenvtelen – se rémület, se izgatottság nem látszik rajta. Talán nyitott szemmel alszik? Én is megpróbálom.

A futómű hirtelen nekiütődik valaminek, az ablak előtt elfutó tüleveleket látok, vállammal megrántom a biztonsági övet, fejemet a térdemre hajtom, átkulcsolom a kezemmel. Összehúszom magam, várom az ütést. Egy pillanatra feltűnik előttem a feleségem, a fiam, az anyám arca... és úgy előnt a szégyenpír, mintha forróvízzel öntöttek volna nyakon. A repülőgép a legnormálisabban végigfutott a dérepte fűvön, egy nyírfához ért, és a fülkéjével meg a szárnyával a bokrokba akadt. Méghozzá lágyan, sőt finoman.

Ivanyenko kapitány, a pilóta, sápadt, de nyugodt arccal kel fel az ülésből. Igaz, a keze reszket, és a cigaretta, amelyet előkotor a dobozból, a földre pottyan. Egy vöröskeresztes autó száguld felénk teljes sebességgel. Feleslegesen! Szerencsére a kisebb ijedségen kívül más bajunk nem esett.

A nemrégiben szervezett átvonulási övezetben rendkívül barátságosan, szívesen fogadnak bennünket, a tűzvonalból érkezőket. Meleg étel is kerül, meg tüzes itóka is az asztalra. Nincs semmi baj. Nagyszerű az élet! Egyetlen kellemetlenség az, hogy holnap ünnep, és a parancsnokság minden kocsija úton van. Egyetlen kis teherautó áll a garázsban, amely a repülőtéren túl soha nem járt. Sokáig és állhatatosan kérleljük a támaszpont parancsnokát, hogy adja kölcsön Moszkváig ezt a kocsit. A parancsnok habozik.

- De hát hova sietnek?... Legalább tudják, hol szálltak le? Ez itt a legtipikusabb csehovi környék. Maguknak, mint irodalmároknak ezt külön meg kellene becsülniük. Aludjanak itt, reggel elviszem magukat oda... Ott minden épen maradt. Még galambdúc is van, amelyre maga Csehov írta rá, hogy „Itató”. Nos?

Természetesen minden nagyon érdekel, és szeretnénk is megnézni azt a történelmi nevezetességű itatót, de hát Moszkva itt van a szomszédban. És augusztus óta nem láttuk az asszonyt, a gyerekeket. Hát nem szégyelli magát ez a műszaki őrnagy, hogy visszatart minket?!

- Hát csak menjenek, mit csináljak magukkal? - legyint a támaszpont parancsnoka. - De ha éjjel lera-
gadnak az úton, nem felelek magukért.

Ennek a rozoga kocsinak a sofőrje egy sovány, nagyon sápadt, fiatal nő. Még indulás előtt beismeri, hogy maga is fél ettől az átkozott kőcsitől, és hogy semmit sem várhatunk ettől a dögtől.

Kovanov ül a volánhoz, a sofőr mellette foglal helyet és rögtön el is alszik.

A nagy díszsortűz

Már megyünk is. Rozoga tragacson, de még mindig jobb, mint a repülőszőnyegünk. Az ismétlődő makacs szélroham száraz, szúrós hópelyheket vág a szemünkbe. A hatalmas, vörös napkorong lassan bukik le a látóhatár mögé, s bizonytalanul szórja be sugaraival a didergő határt. Hamarosan leszáll a kora őszi alkony, s hirtelen a látóhatáron, Moszkva irányában, vöröslő villanásokat látunk, aztán a sötétedő eget tarka tűzcsíkok szántják keresztül-kasul.

Az egész látóhatárt tisztán ragyogó csillagok aranyozzák be. Az az ember érzése, hogy minden egyes lövés a

főváros fölé emeli a sűrűsödő sötétséget. Felemeli, azután leejti. Nem kellett nagy fantázia hozzá, már rájöttünk – a dízsorützet látjuk. Az első, amelyet láthatam.

Kit is üdvözöl Moszkva ma, az ünnep előestéjén? Elfoglalták volna Krivoj Rogot, s mi meg ezt elszalasztottuk?

Számoljuk a díszlövéseket. Huszonkettő... huszonhárom... huszonnégy... huszonöt... Eltévesztettem volna? Huszonhat... huszonhét...

Kocsink lefékez. Kovanov kiugrik belőle, ő is csodálkozik a dörrenések nagy számán. Mit vettünk be?

Podolszknál az első irányító a szokott formaságokat megelőzve, egyáltalán nem katonásan, boldog vigyorral mondja:

– Kijev! Kijev felszabadult! Öt üdvözli Moszkva!

Érezni, hogy szívesen ejti ki ezt a szót: Kijev. Nagyszerű! Ez aztán ajándék! Megfeledkezünk minden bajunkról – a repülőkalandról, a nyirkos szélről, arról, hogy minden kilométernél történik valami a kocsinkkal, hol kereket kell cserélni, hol a motorral van baj, hol meg kell tolnunk, hogy beinduljon. Csak minél előbb Moszkvában legyünk! Otthon, ünnepi asztalnál.

Egyre közelebb vagyunk a fővároshoz. Mind több gépkocsit látni az utcán. Szinte már itt is ünnepi a hangulat. A külvárosban, az ellenőrző pontnál a hangszóró fekete tölcisére alatt nagy tömeg tolong. Amíg iratainkat ellenőrzik, a hangszóró túlharsogja az országúti zajt, ismerős, egyenletes, tompa hangot sugároz, amelyet, ha egyszer hallott az ember, ezer hang közül is megismer.

– Régen beszél? – kérdezi Kovanov a tömegbe furakodva.

Rászólnak:

– Halkabban! Ne zavarjon! Most kezdte.

Megállunk. Figyeljük a beszédet.

Támadó hadseregeink katonái és tisztjei ezekben a pillanatokban az éppen csak felszabadított Kijevben, Krivorozsje sztyeppein, a gomeli erdőkben, az ősi Nevele városban, Moszkvától sok száz kilométernyire, s mindenütt a fronton most Sztálint hallgatják.

Izgatottan érünk be Moszkvába. Sötét van. Feltűnnek az épületek fekete körvonalai, olykor messziről felvillan egy-egy villamos áramszedője, s egy pillanatra látjuk a háztetők furcsa rajzát.

A gépkocsik tompított lámpái világító pontokként jelölik utunkat. Már nem vagyunk messze. Kovanov előbb engem hozott haza, most gyorsan lefékez, elengedi a szembejövő kocsikat, és befordul az utcánkba.

Itthon vagyunk! Bárhogy is, de itthon vagyunk. A feleségem rohan elém, ráborul sáros köpenyemre, és szótlanul megáll. Anyám oldalt áll, igyekszik sírását visszafojtani. A göndör, szőke fiú, akinek ugyancsak nem tetszik, hogy nem törődnek vele, megpróbál az anyja és apja közé furakodni.

Itthon vagyok! Méghozzá egy ilyen nagyszerű, eseménydús napon...

MÁSDIK RÉSZ

Ma december 31-e van. Az 1943-as esztendő utolsó napja. Este, miután Kovanovval együtt leadtuk a szerkesztőségnek az újévre időzített tudósításainkat, feljöttünk a mély, föld alatti óvóhelyről, de nem mentünk haza, hanem csatangoltunk a falu utcáin, s az elmúlt évre gondoltunk.

Ezen a vidéken most igen furcsa az időjárás. A fagyos esték csendesek, és áttetszők. Semmi se rezzen. A házak kéményeiből kígyózó füst egyenes oszlopként emelkedik a magasba. De harmadnap déli szél kerekedett, köddel borított be mindent, s valamilyen nyirkos port hozott magával. Egy éjszaka belepte a szikrázó jégkérget is, a házak cserzett falát, a nádfedeleket, a fákat, a bokrokat, még a hó alól kikandikáló fűcsomókat is. Az ágak a teher súlyától a földnek hajlanak, és a gömbalakot öltött fák, amelyek most megfagyott szökökutakra emlékeztetnek, a legkisebb fuvallatra is dallamosan csengenek. A fűszálak – mintha üvegből lennének. Most, a holdfényben, minden kékesen csillog, és olyan hihetetlenül szép, hogy az ember akaratlanul is az eget kémleli, nem látja-e a Gogol megénekelte ravasz ukrán ördög körvonalait, aki el akarja vinni a fénylő hold tányérját. De az ördög sehol, viszont az égen láthatatlan repülőgépek motorja bűg. Északról délnek tartanak. Tudjuk, hogy a mi gépeink. A németek visszavonulási útvonalát bombázzák.

Mi meg nyugodtan, elégedetten figyelünk bűgásukra. Nem is olyan régen, mindössze egy évvel ezelőtt Sztálingrádnál, az égből hallatszó vibráló motorzúgás még egészen más reakciót váltott ki belőlünk, és más volt annak a tisztí csoportnak hangulata is, amelyik

egy csatornacsóban, Rogyincev tábornoknál köszöntötte az újévet. Egészen más volt, mint most itt...

De az messze volt, a Volgánál. Mi pedig már a Dnyeperen túl vagyunk, s a jobb parti Ukrajnában, viharos harci események kellős közepében, amelyeket alig tudunk követni tudósításainkkal. Hiszen a front mozgásban van, még csak most bontakozik ki minden, sőt még a mi nemes „csillagosaink”, azaz a „Vörös Csillag”* tudósítói – akik komoly felkészültségű katonai szakértőknek számítanak közöttünk – sem vállalkoznak arra, hogy megjósolják, hogyan és hol ér véget ez a támadás...

A falu, ahol most lakunk, épségben maradt. Apró ablakos, fehér, takaros házikók. A vaskos nádfedél ráborul az ablakokra, mint a kucsma az ember szemére. A kémények füstölögnek. Mindenütt fonott kerítés. Mint-ha egy Gogol-regény illusztrációja lenne! Csak éppen ezek a házak sötétek, Csertyenkov őrnagy, a törzsparancsnok, szigorúan felügyel az elsötétítésre. Csak néha villan a jeges útra egy-egy vékony fénycsík. Csönd van, de ha az ember hallgatózik, kihallja a házakból az írógépek kopogását, s ha körülnéz, észreveszi, hogy a kerítések mentén vezeték húzódik. Amikor pedig végigmegy az utcán, a félhomályból előbukkanó őrszemmel találkozik.

– Állj! Ki vagy? Az igazolványt!

Hány kilométer választja el frontunkat Belgorodtól és Harkovtól? Nem is tudom megmondani! Az öt hónap, szinte szüntelen támadás hatalmas, felszabadított területeket hagyott maga után. Átkelés a Dnyeperen, vagy a „Keleti Fal” áttörése, amellyel pedig annyira ijesztgetett minket Goebbels doktor úr.

* Ez a címe a szovjet hadsereg lapjának. (A ford. megjegyzése.)

S most, az újév küszöbén visszatekintve, nemcsak a felszabadított városokat, a visszaszerzett területeket, nemcsak a hadizsákmányt látjuk, amelyet immár csak szemmértékkel mérünk, hanem jól érzékelhetően látjuk, hogyan edződnek meg ebben a példátlan támadásban és szüntelen harcokban a katonáink, hogyan nő és izmosodik parancsnokaink hadvezetési képessége.

– ... A legfontosabb pedig – mondja Pavel –, a legfontosabb és legjellemzőbb, szerintem, az, hogy támadás közben nem gyengülünk, hanem erősödünk. A hadsereg nő, feltöltődik. Hát nem?

Kovanov a polgári életben pedagógus. Inkább politikus, semmint katona. És mint olyan ember, aki az eseményeket jobbra politikailag és lélektanilag elemzi, azt hiszem, ezúttal is helyesen vette észre támadásunk legjellemzőbb vonását.

Talán a háborúk történetében valóban nem fordult még elő, hogy egy hadsereg, amely szüntelenül támadja az erős, ügyes, állhatatos, és távolról sem demoralizált ellenséget, amely ki tud használni minden lehetőséget az ellentámadásra, egy ilyen hadsereg nem fáradt ki, nem vérzett el, nem bomlott szét, hanem ellenkezőleg, növekedett. Ezt szövetségeseink is csodálkozva ismerik el. Érthetetlenül, sőt úgy tűnik, valamiféle babonás félelemmel beszélnek erről a legelgondolkodóbb ellenséges hadifogoly tisztek is.

Emlegetjük még Moszkvát, családtagjainkat, akik ismét nélkülünk ülnek az ünnepi asztalhoz. Arra gondolunk, milyen szegényesek ezek az asztalok, és azt találgatjuk, vajon hányszor kell még fronton töltenünk az újévet, mikor és hol ér véget majd a háború!

Azóta, hogy Moszkvába utaztam, s félbeszakítottam naplójegyzeteimet, a Dnyeperen túl gyökeresen megváltozott a helyzet. Frontunk egységei felszabadították

Verhnyednyeprovszkot, Krjukovot és Csigirint, az ősi ukrán várost, ahonnan Bogdan Hmelnjickij indult hadba. Felszabadult Cserkasszi is.

Bal oldali szomszédunk elfoglalta Dnyepropetrovskot és Dnyeprodzerzsinszket, mélyen benyomult a Dnyeperen túli sztyeppbe.

Jobb oldali szomszédunk, bár egy Dnyeperbe szoruló ék választja el tőlünk, amelyet az ellenség „szmelai-mironovói kiszögellésnek” nevez, messze előre nyomult a kijevi területen túlra.

Legutóbbi győzelmünk – Znamenka elfoglalása, amely a jobb parti Ukrajna jelentős vasúti csomópontja.

A Dnyeperen, Krjukov és Cserkasszi körzetében épített vasúti hidak jelentősen megszilárdították frontunk csapatainak hadászati helyzetét. Most, amikor felszabadult Novaja Praga, Alekszandrija, Adzsamka és több kisebb-nagyobb lakótelepülés, amelyekkel az ellenség a szmelai-mironovói kiszögellés jobbszárnyát fedezte, amikor egységeink már Szmelánál állnak, és a kirovográdi hídfőállásért harcolnak, új, nagy erejű és nagy jelentőségű csapásra számíthatunk.

Hol? Ezt egyelőre még nehéz megmondani, de már több jel arra mutat, hogy a készülő csapás rendkívül nagyméretű lesz...

... Sokáig bolyongunk a havas utcákon. Annyira elábrándoztunk, hogy majdnem lekéstünk az újesztendő köszöntéséről.

Az asztalt a szoba közepére tették, rajta tiszta terítő, az asztal tele mindenféle ukrán edénnyel, olyan színek és szépek, hogy akár csendéletet is lehetne róluk festeni. A tányérokon babérlevél illatú uborka, vörös-lő, apró, leves paradicsom, egy cseréptálban savanyúkáposzta. A kendő alatt még meleg tészta. Étvágygerjesztően sárgállik a sózott görögdinnye. Az asztal közepén pedig egy kancsóban konyak, olyan nagyszerű, ré-

gi konyak, amilyet békeidőben ittunk utoljára. Ezt a konyakot grúz kolhozparasztok küldték újévi ajándékként frontunknak. Érezni, hogy Petrovics háziasszonyunkkal, Galja nénivel, egyaránt bevetették minden tartalékukat.

Az asztalon van elég „lőszer”, de van hozzá „harcos” is bőven; Kovanov őrnagy és Kosztyin kapitány, a Szozuzragyio képviselőjében, Rosztkov és én a Pravdatól, vendégünk – Lilo Lilojan, a Szovjet Tájékoztató Iroda tudósítója, hűséges sofőrjeink, s az asztalfőn Galja néni, aki így botra támaszkodva a Szurikov képről ismert Morozova bojárasszonyra hasonlít.

– Boldog új esztendő, győzelmes évet! – emeli fel poharát Kovanov.

Iszunk.

– Igyunk arra, hogy ez legyen az utolsó háborús esztendő – teszi hozzá halkán Arkagyij Rosztkov.

Iszunk.

– Igyunk arra, hogy valamennyien jó tudósítást írassunk Berlin elfoglalásáról – jelenti ki Lilojan, és örül is neki. – No, jó tóoszt?

Iszunk.

– Ugyancsak arra is, hogy valamennyien életben maradjanak – szólal meg Galja néni.

Kosztyin, a töltőgetőnk megfordítja, megrázza a kis kancsót. Üres. A háziasszony tóosztjára már nem maradt innivaló.

Az új év első napja

Újév reggelén erős tüzérségi előkészítés után a 2. Ukrán Front közepén elhelyezkedő hadseregek támadásba lendültek Kirovográd ellen.

A várost Jelizaveta, Nagy Péter lánya építtette, erő-

dítményként, hogy a Dnyeper mentét védje a krími tá-
tárok betörései ellen. Ez a rendkívül szerencsésen
épült erőd, amelyet délnyugatról a folyókanyar, észak-
nyugat felől pedig falakkal megerősített magaslatok
védenek, már fennállásának első évében fontos szere-
pet játszott. Itt állították meg az orosz katonák az ipa-
ros és kereskedő lakossággal együtt a krími kán lovas
seregét, aztán szétverték, s ezzel örökre véget vetettek
ukrajnai betörésének.

És ez a környék most ismét ádáz csaták színhelye.

Tudtuk, hogy a német hadvezetés tartja, és az utolsó
lehetőségig tartani fogja Kirovográdot. Hiszen ez a fő
bástyájuk, amely az úgynevezett szmelai-mironovói
kiszögellést védő csapataikat fedezi. A felderítés sze-
rint az ellenség lázasan dobja át ide gyalogos és páncé-
los erőit, hogy Znamenkát elvegye tőlünk. Ezt erősí-
tette meg ma két fogoly német pilóta vallomása és ezt
igazolja az is, hogy az elfoglalt Adzsamka elleni roha-
mok nem szünetelnek.

Ma a faluban teljes ötven percen át rengett, reme-
gett minden az iszonyú dübörgéstől: tüzérségünk lőt-
te a német állásokat. Na végre, megkezdődött! Tíz
órakor közölték velünk, hogy az áttörési helyeket a
gyalogság már megtisztította, s most Rotmisztrov tá-
bornok harckocsijai nyomulnak be oda. Tizenhárom
óra: jelentik, hogy az ellenség mintegy százötven harc-
kocsival hajtott végre ellenlökést, hogy a keletkezett
rést betömje. A Kirovográd felé vezető utak mentén
harckocsik párviadala bontakozott ki. Eredményeit még
estére sem ismertük pontosan, de a térképet vizsgálva,
amelyre bejelölték csapataink mozgását úgy látjuk, hogy
északról és keletről két, egyelőre még keskeny, éles ék
hatolt be az ellenség védelmébe, s az egyik már meg-
közelítette Kirovográd külvárosát, s azzal fenye-

geti az ellenséget, hogy átvágja utolsó működő vasútvonalát.

A ház, amelyben lakunk, kicsi, de rendezett. Olyan kicsi, hogy amikor Kovanov belép a szobába, bő bőrkabátjában, amely alatt vattakabátot visel, egyszerre szűknek tűnik a ház. Még jó, hogy Galja néni, tekintettel a közelgő hidegre, a három gyerekkel a kemencére költözött, s csak akkor jönnek le onnan, ha nagyon muszáj.

Ennek a háznak két előnye van a többivel szemben. A Kirovográd felé vezető országút mentén áll, úgy, hogy ha eljön az ideje, még a legnagyobb olvadásban is kijuthatunk a főútra, és bekocsizhatunk a felszabadított városba. A ház másik előnye egy Tarasz nevű, egy év körüli, fekete szemű, akaratos, csodálatos hangerejű fiúcska. Reggel hétkor ébred, s rögtön olyan lármát csap, hogy még Rosztkov is a szokásosnál hamarabb kezdi el munkanapját, pedig ő valamennyi helyzet közül a fekvőhelyzetet kedveli leginkább.

Ez a két körülmény mentett meg ma bennünket egy óriási és megbocsáthatatlan baklövéstől. Tarasz szokatlanul korán ébresztett bennünket, az utcán még alig derengett. Galja gondjaiba vette a kis „ébresztőt”, Kovanov meg ezalatt felhívta a hadműveleti osztályt, hogy megtudja a tegnap kezdődött páncéloscsata kimenetelét. Meglepő választ kapott. Az óvatos, mindig körültekintő hadműveleti tiszt csak ennyit mondott a telefonba:

– Ideje Kirovográdba indulni.

Hajnalban indultunk el az országúton, menet közben haraptunk valamit. Gépkocsink kerekei egész sárfelhőt csaptak, mert hirtelen megenyhült az idő, s az út anynyira megolvadt, hogy a kocsik az országúttól néhány lépésre már beragadtak a sárba.

Indulás előtt megtudtuk, hogy a páncéloscsatában Rotmisztrov harckocsijai szétverték az ellenséget, kilőttek és elfogtak mintegy ötven harckocsit, s folytatva előnyomulásukat a város felé, betörték Kirovográdnak északnyugati részébe. Már ellenőrzésük alatt tartják az ellenség kezében levő utolsó vasútvonalat. Egy másik harckocsi-magasabbegység Cserbonij Jar felől nyugat felé nyomult előre, és megszállta a kirovográdi csoportosuláshoz vezető valamennyi burkolt útvonalat.

Emellett a városra nehezedő nyomás fokozódik, így a csata kimenetele, valószínű, órákon belül eldől. Klaszikusan végrehajtott átkarolás! Lehetséges, hogy a területi székhely, az erődváros sorsa, amelynek körzetében hét német gyalogos- és páncéloshadosztályt vontak össze, néhány nap alatt eldől!

Adzsamka faluban égtek a házak, s a falu mögött még egészen frissek a harcok nyomai. Nyilvánvaló, hogy a legnagyobb harc éppen a Novaja Praga-kirovográdi országút mentén folyt, amelyen most haladunk, a földeken a hó sok helyütt a szó szoros értelmében feketé a robbanások verte sártól és a koromtól; mindezzel a harckocsik láncfűjainak nyomait látni. A földeken az úttól jobbra is, balra is, magányosan vagy csoportosan, kilőtt és kiégett harckocsikat látunk.

Kirovográdtól néhány kilométerre egy járőr állít meg bennünket. Kész. Innen tovább menni nem lehet. A csata éppen a város keleti szélén, a repülőtérenél dől, csapataink ugyan már a városban vannak, de oda csak kerülő úton lehet bejutni. Ebben a sártengerben!

Kérünk, könyörgünk, fenyegetünk. Semmi sem használ. A járőr, egy csinos katonaköpenyes lány, nem ismer tréfát, nem hajlik sem a rábeszélésre, sem a meggyőző szóra. Miután elsütöttük minden érvünket, minden bókunkat, tréfánkat és mosolyunkat, amelyet

ilyen alkalomra Petrovics a tarsolyában tart, meg kell adnunk magunkat.

Egyébként valóban ugyancsak sűrűn és közelről hal-
lani a tüzelést. Egy mezei útra fordulunk, megkockáz-
tatva, hogy leragadunk, továbbmegyünk valamelyik tá-
madó ezred vonatának kitaposott útján. Ez az út lan-
kás dombok között kígyózik, hol füzessel benőtt hajlat-
ban – ahol kilőtt s elhagyott lövegeket, és a bokrok
közé rejtett lőszerárkokat látunk –, hol felkúszik a
dombtetőre. Ilyenkor a széles, hótól szikrázó látóhatá-
ron jobbra is, balra is kiégett harckocsik sötétlő töme-
ge látszik, az út mentén és messzebb is mindenütt, ha-
lottak fekszenek.

Egy erdő menti útelágazásnál egy bajuszos ukrán
utász, aki aknakeresőjével óvatosan lépegetett a havas
út menti tarlón, megmutatta az utat, azután a cigarettá-
tól sárga bajusza alatt mosolyogva hozzátette:

– Nem akarják megnézni a fritzeket? Itt vannak
nem messze. Sokan felfordultak tegnap közülük. Ott, a
falun túl, a szurdokban...

Az utász arca ravaszka és elégedett, s úgy látszik,
annyira szeretné, hogy megnézzük azokat a „fritzeket”,
hogy feltételezzük: valóban érdemes néhány lépés ke-
rülőt tennünk, és letértünk az útról a szurdok felé. A
mederben a tegnapi csata képe tárult elénk. A fiatal
füzes bokraiban kilőtt harckocsik heverték. Tizenegy
páncélos – hat Tigris, három Párduc és két kisebb harc-
kocsi, melyeket a németek „macskáknak” hívnak –
roncsa tárult elénk. Félkörben helyezkedtek el, úgy lát-
szik, hosszabb védelemre rendezkedtek be. Mögülük
egy megroggyant Ferdinand rohamlöveg ágaskodik elő,
amelyet a mi lövedékünk pontosan a cső mellett, a pán-
célján talált el.

Az aknáktól és lövedékektől felszaggatott véres és
kormos hótakaró még őrizte az ádáz harc nyomait.

Hirtelen eszembe jut az ellenséges páncélosadosztály parancsnokának parancsa, amelyet az Orjol ellen indított támadás első napjaiban fogtunk el.

A tábornok ebben azt írta katonáinak, hogy a német ipar a hadseregnek új haditechnikai csodákat adott, a Tigris harckocsit, amellyel szemben tehetetlen az egész szovjet tüzérség, s a Ferdinand rohamlöveget, amely amellet, hogy mozgékony, lövedéke bármilyen páncél ellenállóképességét is leküzdi.

A harcok megmutatták, hogy ezek valóban erős harckocsik és kiváló önjáró lövegek. De alakulatainknál akadtak igazi „tigrisvadászok”, akik jól ismerték a gyengéjét, sebezhető pontjait, tudták, hogyan kell hidegvérrel kilesni és biztosan eltalálni őket.

Az út közelében egy kilőtt Tigris, hatalmas homlokpáncélzatát nehézágyú lövedéke törte be. Kissé távolabb a hóban, szétfröccsent acéldarabok. Egy páncéltörő lövedék átfúrta és felgyújtotta a benzintartályt. Saját lőszertartalékának robbanása vetette szét az acélszörnyeteget.

Távolabb még egy szétlőtt Tigris fekszik. A kezelőszemélyzet úgy látszik, rájött, hogy a harckocsi menthetetlen, segítséget sem várhatnak sehonnan, s így a menekülést választották. De nem jutottak messze. A közelben érte utol őket a halál.

A többi Tigris sötétbarna: felgyújtották őket.

Nehézágyú lövedéke találta el a Ferdinand homlokzatát is, a robbanás ereje letépte és több méterre eldobta a csövet. A három Párduc, a Tigrisek mögött fejlődött fel harcalakzatba. Egy nagy úrméretű ágyú lövedéke éppen közéjük csapódott be, s a harckocsik most oldalra fordulva, tépett lánc talpakkal hevernek. A „macska” ép: egyszerűen otthagyták. Harckocsizóink már a motorját próbálják beindítani.

Majdnem egész nap mellékutakon bolyongtunk, míg

végre a korán leszálló alkonyatban kiértünk az országútra. Mégsem késtünk el, sőt lehet, hogy korán érkezünk, mert a város északnyugati részében még szüntelenül dörögnek a fegyverek. De már sötétedik, legalább a város déli részébe kell eljutnunk. Lehet, hogy estére vége a csatának, és a Szovjet Tájékoztató Iroda bejelenti Kirovográd elfoglalását.

Folytatjuk utunkat.

Az országút a városnál magas töltésen halad, és mint ahogy figyelmeztettek is rá, a német páncélosok a pályaudvar felől figyelik és tűz alatt tartják. A csapat áradata lassan vonul, a töltés fedezete mellett. Ha hozzájuk csatlakozunk – legalább egy órát veszítünk. Tanakodunk, hogy mit kellene tenni, de mielőtt mérlegelhetnénk a mellette és ellene szóló érveket, Petrovics eldöntötte a kérdést, teljes gázt ad, és a mi terepszínű kocsink a sarat és a megolvadt havat szertefröcskölve száguld át az országút veszélyes szakaszán. Átrobogunk rajta, s mielőtt még az ellenség célba vehetne bennünket, befutunk a város utcáiba.

A lövedékek már mögöttünk robbannak.

A háborúban bölcsé „edződött” Petrovics rögtön csökkenti a sebességet. Az utcákon nincs mitől tartanunk, hacsak eltévedt lövedéktől nem, az elől viszont úgyse menekülhet az ember. Nagy, sűrű pelyhekben hull a hó, belepí a nemrég lezajlott csata nyomait, betakarja a halottakat, az elhagyott lövegeket, az épületek friss sebeit. Sehol egy lélek. Egy nyomot se látni a friss hótakarón. A csendesülő csatazaj minden egyes lövése többszörösen visszhangzik.

A város ép. Itt nem értek rá semmit felgyújtani, se felrobbantani. Néhány utász sürgölődik egy templom épületénél, a folyóparti téren. Itt találkozunk először lakosokkal, lehetnek vagy tízen. Segítenek kivezetni a templomból a rövid farkú, jól táplált lovakat. Egy ra-

gyás képű katona szitkozódva rángatja egy hatalmas igásló kantárját:

– Ez aztán a büntetés, egy szót se ért oroszul! Azt mondja neki az ember, hogy „tpru”, megindul, a „no”-ra megáll. Tolmács kell neki!

Az ajtóban bíbelődő utász figyelmezteti:

– Csak óvatosan.

Egy zsinorra mutat. Azután villanylámpájával végigkíséri a zsinór útját és a pince ablakán keresztül az alapzathoz helyezett, dróttal áttekert gyutacskötegre világít. Nem volt idejük meggyújtani. Ilyen aknákat találtak még a híd alatt, a postaépület alatt és a Gestapo egykori épületében is. Ugyancsak siethettek a fasiszták, ha még egy gyufaszálat sem volt idejük végighúzni a doboz oldalán. Egyébként úgy látszik, most már magukhoz tértek, és az északnyugatra levő Lelekovka faluban állást foglaltak, s szüntelenül támadnak.

Még egyszer végigmegyünk a városon, találunk egy nyitott udvart, behajtunk, felgyújtjuk a kocsiban a villanyt, és gyorsan befejezzük a kirovográdi hadműveletekről szóló cikkünket.

Megállapodunk: én elviszem mind a két cikket a távirdába, és gondoskodom arról, hogy a Pravda és a Szojuzragyio megkapja, Kovanov pedig a városban marad. Holnap reggel találkozunk a helyőrségparancsnoknál, aki addigra bizonyosan felüti valahol a sátrát.

Éjszaka nincs mód alvásra. Az összeköttetés percenként megszakad – valahol Moszkva és Harkov között hóvihar tombol. A rádiósoknak se sikerül kapcsolatot teremteni a központtal. Végül, amikor a kapcsolatot megteremtik, s én leadom az anyagot, a falu felett már halványulnak a csillagok.

Két óra múlva ismét úton vagyunk, és akkor érünk Kirovgrádba, amikor a várost beragyogja az első szabad reggel napsugara.

Kovanovot a helyőrség-parancsnokság egyik szobájában találom, ahonnan még nem értek rá kirámolni a sietve elmenekült német hivatal holmiját. Kovanov bőrkabátjába burkolózva horkol, a feje alatt aktacsomók. Amíg sikerül felkelteni, a helyőrségi ügyeletes elmeséli Kovanov éjszakai kalandjait.

Önmagában nem különleges esemény, de igen tanulságos a Pierre-ek számára, akik még itt vannak frontunk haditudósítói között. A Szozuzragyio tudósítója megnézte a vár-kerületet, ahol a fasiszták a tömeges kivégzéseket tartották, s valahol a közelben lövöldözést hallott. Kiderült, hogy hét ellenséges katona egy géppuskával befészkelte magát a fal tövébe a töltésen, és tüzet nyitott a már majdnem megtisztított város központjában.

Kovanov rögtön felfogta, miről van szó, megállított néhány egységét kereső katonát, elvette az egyikőtől a karabélyt, aztán kis csapatot szervezett belőlük, s a várfalhoz vezette őket. Amíg a harcosok tűzharcba kezdtek, Kovanov hátulról az ellenséges géppuskásokhoz kúszott, s kézitusában végzett két SS-katonával. Ezalatt a csapat tagjai megsemmisítették még az őt, fedezékben lapuló hitleristát.

Az ügyeletes hadnagy nagy tisztelettel beszélt a rádiótudósító éjszakai kalandjáról. Maga Kovanov, amint felébredt, rögtön ezt kérdezte:

– No, sikerült leadni? Moszkvában lőttek? Odaért az anyag a díszsortűzre?

Aztán a kocs mellett a hóban megmosakodott, elővette jegyzetfüzetét, s elmondta, mit tapasztalt a kiro-

vográdi lágerekben, börtönökben, s hogy mi igaz azokból a rettenetes hírekből, amelyek a fronton keresztül is eljutottak hozzánk. Azután megismerkedtünk egy technikussal is, akit Kovanovnak véletlenül sikerült felkutatnia, s aki szemtanúja volt a gáztetteknek.

A technikus ősz hajú ember, az arca puffedt, földszínű, a feje remeg. Végigvitt bennünket a gyilkosságok színhelyein, és reszkető hangon beszélt el, mi történt itt még tegnap is, amikor a város a fasiszták kezében volt.

Ez az ősz hajú ember huszonkilenc éves. A neve Viktor K. A háború előtt gyárban dolgozott, sportolt, vidám fiatalember volt.

A náci lágerekben eltöltött hat hónap öregembert csinált belőle. Még most is remegve néz ezekre a falakra, és beszéd közben meg-megáll, az ajkába harap, a mondat közepén elhallgat, hogy elfojtsa a torkán feltörő zokogást.

Átmentünk az Ingul folyón. K. elvezetett az üres lágerbe, és elmondta mit kellett átélnie és végignéznie. Félelmetes hely! Itt minden kő rettenetes emléket őriz. A harckocsisapdában sorba rakva fekszenek azok, akiket tegnap reggel az SS hátvédegységei lőttek agyon.

Azután a téren át egy kis házhoz megyünk. Három nővér lakik itt. Valamennyien tanúi voltak a várfal tövében végrehajtott kivégzéseknek. A három idős nő egymás mellett ül a díványon, s mesélni kezdik, hogyan dörögtek ennél a falnál a lövések két és fél éven át, hogyan kiáltoztak a még élve eltemetett emberek.

A Kirovográdból kivert hitlerista csapatokat a várostól északnyugatra körülzárták, és a Lelekovka falu körüli kis dombos földdarabra szorították.

Sokáig megyünk egy keskeny utcán, Kirovográd északi végében gyalog, mert itt nem lehet kocsival járni. Az utcák tele vannak romokkal, táviróoszlopokkal, kilőtt harckocsikkal, kiégett gépkocsivázakkal. Különösen ádáz küzdelem folyt itt. Ide húzódtak vissza a város központjából kivert és a városhoz vezető utakon szétvert ellenséges hadosztály maradványai. Azt mondták, hogy Lelekovkánál most mintegy ötezer gyalogost, körülbelül száz páncélost és sok tüzérségi löveget összpontosítottak. Lényegében ide húzódott vissza a kirovográdi hídfőálláson vívott harcban megmaradt német haderő.

És az eddig semmiről sem nevezetes falu körül levő kis földdarab az ellenség teljes szétveréséért indult kemény harc színterévé vált. Útközben egy nagy háromemeletes épülethez érünk, amelyben, mint mondják, vasutasok laktak. A legfelső emeleten, egy, a hajdani kényelem nyomait őrző üres lakásban volt Guszev tüzérkapitány megfigyelő állása. Az ablakból egész Lelekovka látszik, amely egy füzessel szegélyezett tavacska mögött, az Ingul folyó mentén fekszik. Hosszú ideig figyeltük a csatát. Az ellenség a falu határa mentén félkörben helyezte el a védelmét. Fentről kitűnően látni a friss lövészárkok fekete cikcakkjait, s a géppuskafészeket. A páncélosok a faluban állnak, a szalmakazlak mögött. Úgy látszik, az ellenség azt hiszi, hogy álcázza magát. De hiszen felülről jól kivehető a lövések torkolattüze. Azt mondják, a németek nagy tüzérségi erővel rendelkeznek itt. Most valahonnan a falu mögül tüzelnek, egyelőre még csak óvatosan, bizonyára at-

tól félnek, hogy kilövik őket. Lövéseik zaját elnyomja tüzérségünk szüntelen robaja.

Felülről látni, hogy zúdul át a falu felett a lövedékek vihara. A lőporfüst piszkos felhője állandóan ott lebeg a látóhatár fölött. Szüntelen kötelékekben, egymás utáni hullámokban zúgnak el az IL-3 harci repülőgépek. Az ellenség „fekete halálnak” hívja őket. A gépek időnként eltűnnek a lőporfüstben, s csak az általuk kilőtt reaktív lövedékek fellobbanó vörös pontjait látni.

Az ablakon át nézzük a napfényben fürdő, és most már teljesen füstbe burkolt „lelekovkai földdarabot”.

De mégis, miért nem adja meg magát az ellenség? A helyzete teljesen reménytelen, inkább küzd, és – legyünk igazságosak – elszántan, a végsőig harcol, de miért? Helyzetük reménytelenségével maguk is tisztában lehetnek. Akkor hát miért emelik fel olyan nehezen a kezüket?

Az egyre szaporodó hadifoglyok lakonikusan válaszolnak: „Parancs”. Az őszintébbek beismerik: „A Gestapo. Aggódunk családunk sorsáért.” Ennek ellenére olyan vélemény alakul ki bennünk, hogy nem ismerjük ennek a kilátástalan helyzetben való kitartásnak az igazi okát.

Hát valóban – miért?

Az első este

Váratlanul megérkezett Moszkvából Lazarev ezredes, a Pravda katonai rovatvezetője.

A tudósítók tréfálgoznak, mondván: ahogy a szóbeszéd mondja, a főnök érkezése nagy események előszele. Ez alkalommal a tréfa igazolást nyert. Hadvezetésünk a lelekovkai csoportosulás szétverése után gyorsan Kirovográdtól északra helyezte át a csapás központját, és most harckocsizóink, áttörve az ellenséges

védelmet, Spola város irányába nyomulnak előre. Ezt még nem jelentették be, de a törzsben azt mondják, hogy Vatutyinnak, az 1. Ukrán Front parancsnokának csapatai, amelyek Belaja Cerkov felől nyomulnak előre, szintén áttörték az ellenséges védelmet, és eredményesen támadják Zvenyigorodokat. Nem nehéz észrevenni, hogy ebben az egymás felé irányuló közeledés kölcsönös megegyezéssel történik – nyilvánvalóan távlati célok érdekében. Az utóbbi napokban megkezdődött az enyhülés, olvad. A földek kopárak lettek, és váratlanul kirügyezett a barka. Az udvaron, akár tavasszal — olvadó trágyaszaga terjeng. A kakasok vadul kukorékolnak. A kert alján a tó vize kék lett, kiöntött, az utakon pedig olyan sár van, amilyen csak itt lehet, a fekete földű Ukrajna gabonatermő vidékén.

Kocsijaink az udvaron állnak, kerékig belemerültek a latyakos trágyába. Se kocsival, se gyalog nem lehet közlekedni. Amikor reggelenként a hadműveleti osztályra indulunk információért, úgy készülődünk, mint-ha északi-sarki expedícióra indulnánk. Egyszóval kezünk-lábunk meg van kötve. A közelben pedig új csata dúl. Halljuk a tüzérségi párbaj dörejét, amely kisebb-nagyobb megszakításokkal napok óta folyik Tyiskovka falunál.

Éjjel meg, ha holdfényes az éjszaka, látni a rakéták villogását, a robbanások tűzcsóvját, s mindez csak jobban elkészeríti az embert. Az igazi újságíró számára nincs nagyobb kín, mint ha ilyen alkalmakkor egy helyben kénytelen üldögelni. Mindenki ideges, dühös, ingerült, és valamennyien dühösen irigykedünk Kosztyin kapitányra, a rádió tudósítójára, aki még a hadművelet első napjaiban csatlakozott egy támadó harckocsi egységhez, és most velük megy a német kiszögellés mélyébe.

Tudósításait, amelyek frissek, élet-, illetve harc-szágúak, hol a tiszti összekötő vonalon, hol valamilyen pilótával, hol lovas küldönccel, vagy egyéb módon juttatja el. A legutolsó tudósítást az éppen elfoglalt Spolából küldte, és utóiratban figyelmeztetett, hogy talán sikerül a páncélosokkal átugrani a szomszédos fronthoz, és hogy ne aggódjunk érte, ha néhány napra eltűnik a látóhatárról.

A tudósítók futára

Valamennyien, beleértve vendégünket, Lazarev ezredes is, kézzől kézreadtuk ezt a sietve teleírt négy papírlapot. Az ördögbe is, ennek az embernek szerencséje van! Én meg különösen sután érzem magam: itt a főnökom, és nekem éppen most kell itt gubbasztanom az orra előtt. Még a front-krónikát is nehéz leadni. A vezetékes összeköttetés folyton megszakad. A hálózati távírárszok gyalog járnak a vonal mentén, s úgy keresik a szakadást. De amíg megtalálják, amíg kijavítják, amíg „átállnak” Moszkvára, s a technikusok is „ráhangolnak”, valahol újra megszakad a vonal.

Egyszóval, a frontról csak a hadműveleti, a felderítői jelentések meg a politikai tájékoztatók jutnak el Moszkvába. A mi tudósításaink a távírárszok asztalán torlódnak össze. Még Vanya Agibalov őrnagynak, a Krasznaja Zvezda tudósítójának fekete szeme és lenyűgöző mosolya, Leonyid Kudrevatih őrnagynak, az Izvesztyija munkatársának, új kollégáinknak a humora és robbanékonysága, Kovanov őrnagy megnyerő külseje és diplomáciai képessége, Lilo Lilojan kedvelt kaukázusi tájszólása sem képes Moszkvába juttatni izgatott és gyorsan romlandó írásainkat.

Én nyugodtabb vagyok a többieknél. Lazarev leg-

alább úgy szenved ettől a kiúttalanságtól, mint én, s leg-
alább látja, hogy nem az én hibám. Most nem kérdezi
senki, hogy miért hallgatok, s mivel töltöm a szabad idő-
met. De az ördög vigye el, sokáig valóban nem hallgat-
hatunk!

Ma reggel a telefon ébresztett fel. A vonal másik vé-
gén Grigorij Romancsikov őrnagy, a Katonai Tanács
titkára, közös barátunk, aki jelenleg az íróasztal mel-
lett vesztegeti el igazi riporteri tehetségét.

– Fiúk, ne lustálkodjatok! – hallom a kagylóból.
– A Katonai Tanácstól R-5-ös közvetlen járat megy
sürgős postával a fővárosba. Húsz perc múlva indul. A
küldemény fontos, ha irkafirkátokat el tudjátok juttat-
ni, holnap az egész világot megrázzák elfekvő művei-
tek. Csak ne késlekedjete, a gép nem vár!

Húsz perc! Ezalatt be kell szaladni a távírdába, ez
másfél kilométer, onnan a repülőtérig még kettő. S
mindezt ebben a sárban, amely leveszi az ember lábá-
ról a csizmát. Itt már csak a szárnyas Merkur segíthet.

Merkur igen, de nem a haditudósítók. Egymás mel-
lett szorongunk, az idő nem enged ki a házból. Össze-
dugjuk a fejünket, Kudrevatih zseniális felismerésre
jut: külön-külön képtelenek vagyunk rá, futárszolgála-
tot szervezünk, a távírdától a repülőtérig. Mindenki tő-
le telhetően szaladni fog, amíg bír. Aztán a másik, a
harmadik... az ötödik. Nagyszerű ötlet. Lilo, a legfia-
talabb fogja a zsákját, s ő fut elsőnek a távírdához, a
többiek elfoglalják helyüket. Miután az én lábaim nem
túlságosan izmosak, de – Kudrevatih szerint – jól fo-
rog a nyelvem, engem egyenesen a repülőtérre küldé-
nek, hogy rábeszéljem a pilótákat, várják be a futáro-
kat, és ne induljanak útnak a mi anyagaink nélkül.

Ez az elgondolás nagyon megtetszett Lazarevnek.

– Jól megvagytok – mondja, és maga is ajánlko-

zik, hogy részt vesz a futárszolgálatban. Őszintén szólva – megijedtünk: az ezredesi váll-lap, társadalmi és fizikai súlyánál fogva, a krómbőr csizma nem való az ukrainai sárba... Jobb lesz, ha megmarad eszmei vezetőnek és felügyelőnek.

Körülbelül tíz perccel a felszállás előtt már a repülőtéren voltam, összeismerkedtem a pilótával és a fedélzeti gépszerelőkkel. Elmondtam nekik, milyen fontos a háború szempontjából, hogy tudósításaink ma este eljussanak a szerkesztőségbe, és holnap közölik őket, mert azok bátorítják hősiesséágunkat, és jó hatással lesznek, szövetségeseinkre, elősegítik a második front megszervezését.

– Hát csak rajta. Szavamat adom: élve megérkezem, s estére minden ott lesz a Pravdánál – jelentette ki a pilóta.

Sokáig és részletesen kellett magyaráznom, hogy nemcsak az én tudósításomról, hanem az egész sajtó anyagáról van szó, amit nem hoztam magammal, hogy csak most mentek érte, és rövidesen itt lesz. A pilóta a karórájára nézett, amelyet – a frontpilóták szokásához híven – csuklója belső részén hordott.

– Hét perc. Hét percet várok.

Kínomban mesélni kezdtem a Dnyeperen való átkeleésről, a „Keleti Falról”, a katonák hősiességéről, a titokzatos Levko apóról, sőt még a dalait is megpróbáltam elénekelni. Szépen meghallgatták, de a pilóta egyre csak az óráját nézte, s a nagymutató vészes gyorsasággal közeledett a sorsdöntő számhoz... A mező szélen botladozva caplatott felénk Leonyid Kudrevatih. Ő volt a staféta utolsó tagja, de a futárpostának még híre-hamva sem volt.

Bedobtam utolsó adumat: elmeséltem néhány tábornoknéról szóló anekdotát, amelyet magam se szerettem, a fronton hallott csípős szövegű és még csípősebb értel-

mű strófát, amelyet az egyik verzió szerint Kosztantyin Szimonov, a másik szerint Alekszej Szurkov költött. Ezeknek, szokás szerint, nagy sikere volt. A fedélzeti repülőgépszerelő még le is akarta írni, de a pilóta kérelhetetlen volt.

– Majd. A következő fordulónál. Most pedig itt az ideje, őrnagy elvtárs. Nem tehetünk semmit. – Kudrevatihra néztem, aki szinte ugrált türelmetlenségében, de a futár csak nem jelentkezett. Akkor fortélyhoz folyamodtam: érdekelni kezdett a repülőgép. Nagyszerű gép, sok gépen repültem, de ilyenén nem. A pilóta az órájára pillantott, aztán kijelentette, hogy egy-két perc alatt megmutatja, mit tud a gép, és beinvitált a nyitott vezetőfülkébe. Gyorsan magyarázni kezdett – ez a magassági kormány, ez a mélységi kormány, ez a gáz. Amennyire csak tudtam, kíváncsiságot színleltem: „ez mi”, „hát ez micsoda”. Elvégre egy hadnagy mégsem penderíthet ki egy őrnagyot.

Ezzel is eltelt három-négy perc.

– Gépész, a légcsavarhoz!... Minden jól, őrnagy elvtárs!... Mennünk kell – mondta határozottan a hadnagy.

Hát, úgy látszik, ez a sors keze, gondoltam, s csalódottan és nagyon lassan kászálódtam ki a fülkéből. De a reményt sohasem szabad feladni! Amikor felhangzott az „el a légcsavartól!” parancsszó – észrevettem, amint Leonyid Kudrevatih köpenyét és sapkáját eldobva rohan a repülőgép felé a zsákjával. Elébe futottam, kitéptem kezéből a zsákot, és a géphez futottam. A pilóta mosolyogva segítette fel a csomagot.

– Úgy látszik, maguk besegítenek egymásnak, akár csak a repülő – mondta meghajolva. – Ne nyugtalankodjék, elvisszük.

Kudrevatihhal az olvadó havon ültünk, s néztük, hogyan fut neki, hogyan szakad el a földtől s tűnik el az

égen a repülőgép. Ültünk és büszkék voltunk, mintha érdemrendet kaptunk volna mind a ketten.

S valóban, másnap az újságokban és a rádióban közölték a frontunkról szóló tudósításokat.

Úgy látszik, megtörtént

Az 1. és a 2. Ukrán Front koncentrikusan támadott. Rotmisztrov tábornok harckocsizói Zvenyigorodoknál találkoztak Kravcsenko harckocsizóival, és a két frontnak ezzel a harci kézfogásával befejeződött a korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítás körülzárása. A kiszögellés „katlanná” változott. A nyilvánvalóan óvatoskodó felderítők azt mondják, hogy körülbelül tíz hadosztály és a „Wallonia” SS-dandár szorult ebbe a „katlanba”.

Ez a hadművelet a törzsnél a korszuny-sevcsenkovszkiji hadművelet nevet kapta, a hasonló nevű várostól, amely most az ellenség által védett hídfőállás középpontjába került, s e hadművelet első szakasza, minden valószínűség szerint, véget ért.

Az egyesült harckocsics csoportok folytatták északi és déli irányban a támadást. Ily módon egy folyosót hoztak létre, amely mintegy tíz kilométeres közzel választotta el a körülzárt ellenséges csoportosítást a főerőktől. Ezt a folyosót most a mi csapataink – Szelivanov lövészei és kozák egységei töltik fel. A széleit tűzerési záróövezet erősíti a „katlanon” kívül is, belül is, felkészülve azoknak a német egységeknek fogadására, amelyeket az ellenség a körülzárt csapatok felmentésére szándékozik bevetni.

– Új Cannae* érik a Dnyeperen – mondja kis, de

* A cannaei csata — i. e. 216-ban Karthágó és Róma összecsapása, mely az előbbi győzelmével végződött.

erős kezeit dörzsölve Lazarev ezredes, aki szereti a történelmi hasonlatokat.

– Ez lesz az ukrán Sztálingrád – szögezte le ma beszélgetés közben barátunk, Viljuga alezredes.

Igazi tavasz van. Még csak februárt írunk, de napközben már meleg a köpeny. A zöldellő földek fölött pacsirták fütyülnek, de ettől sem lesz jobb kedvünk. Minden kísérletünket, hogy a kialakult folyosóba jussunk, a szó szoros értelmében meggátolja a feneketlen sár.

A járműközlekedés végképpen megakadt. Egyetlen reményünk – a repülőgép, de már harmadnapja egy sem szállt fel a felázott repülőtérrel. Rjumkin minden hajnalban telefonál a repülőtérre. Ez már olyan szertartássá vált nála, mint a reggeli ima a muzulmánoknál. Már név szerint ismer valamennyi ügyeletest, már-már baráti kapcsolat alakult ki közöttük, érdeklődik hogylétük iránt, ámde ez sem segít. Ha tetszik, ha nem, térképen kell „harcolnunk”.

De a rettenetes útviszonyok ellenére is tovább tart a támadás. A harcok szüntelenül folynak, még éjjel sem csitulnak el. A támadó egységeknek ejtőernyőn továbbítják az utánpótlást, vagy lóháton, ökrökön juttatják el. És az emberek maguk cipelik poggyászukban. A harckocsik már régen zsákmányolt benzinnel járnak. Katonáink azokból az ellenséges élelmiszerraktárakból táplálkoznak, amelyeket a harcokban vettek el. Rengeteg a hadizsákmány. Végtelen, gabonával, fagyasztott hússal, üzemanyaggal, itallal megrakott szerelvények. De egyelőre minden mozdíthatatlan, ott áll, ahol elfogták őket.

Az úton egyetlen kerek jármű se közlekedik. Csak a térképen tudjuk követni, hogy mennyire fogy, szinte olvad a német csoportosítás által elfoglalt terület. Csapataink beékelődnek az ellenség védelmébe, az egyik

lakótelepülést a másik után választják le róla, keresztűz alá veszik az ellenséget, nemegyszer négy oldalról rohamozzák meg őket, megbénítva az ellenállásukat. Ugyanakkor a vezérkar úgy tervezi meg az egyes ellenséges védelmi csoportosítások likvidálását, hogy minden ilyen előretolt hadállás eleste az ellenség erőinek további szétveréséhez, szétdarabolásához nyisson utat.

A korszerű támadóharc legaktívabb formáját képező átkarolás egyre inkább megtalálható e hadműveletekben, az egyes feladatokat megoldó valamennyi fegyvernem parancsnokainak harcászatában és ténykedésében.

Az átkarolás mind szorosabbá válik.

Tarasz Sevcsenko sírjánál

Lelket vidító hír érkezett!

Ma felszabadult Kanyev, egy Dnyeper menti város. Az ellenséget elűzték a Csernyecsja-hegyről, ahová Tarasz Sevcsenkót temették. Nincs türelmünk tovább várni. Alig virrad, mi már Rjumkinnal felöltözünk, és minden különösebb reménység nélkül megindulunk toronyiránt a réteken, a felázott földeken át, több kilónyi sárral a csizmánkon igyekszünk a tábori repülőtér felé. Többször meg kell állnunk, hogy csizmánkat a fülénél fogva kirángassuk a sárból.

Tűz a nap. Ragyog körülöttünk a tavasz, de mi mindent sötétnek, komornak látunk. Hirtelen ismerős motorzúgást hallunk. Ezt a hangot szívesebben hallgatjuk most, mint az égi madarak hangját. Néhány pillanat, és az U-2-es repülőgép is feltűnik a dombok mögül, lassan kering ez a tarka, törékeny, de számunkra oly kedves futárgép.

Ördögi szerencsénk van. Mindenről megfeledkezve rohanunk, azaz inkább botladozunk a földéken a repülőtérig.

Ivanyenko kapitány, a repülőkötelék parancsnoka, ugyanaz, akivel egy hideg novemberi estén légsavar nélkül utaztunk Moszkva felé, meglátva a két izgatott tudósítót, mosolyogva előzi meg kérdéseinket.

– Repülőgép kellene? Tudom. Nagyon sürgős? Persze, hogy az! A törzsparancsnok parancsa? Nincs. Tudom. Felszabadították Tarasz Sevcsenko sírját? Képzeld el, ezt is tudom. Én ennek ellenére egyelőre semmit sem tehetek. Várniuk kell.

Könyörgünk, akaratoskodunk. Udvarias formában még fenyegetőzünk is. A kapitány hajthatatlan. Igen, felderítésre küldte a gépet. A start jól sikerült. Ha szerencsésen le is száll, felengednek bennünket. A félig lerombolt szovhoz vezetőségi épületének tornácán állva bánatosan nézzük, hogyan kúszik fel az égre a nap. A házban ruhástól, csizmástól fekszenek a szalmán a pilóták, őket is elcsigázta a kényszerű tétlenség. Türelmetlen kollégám először mindegyiket külön-külön, aztán együttesen kikérdezi, van-e reményünk repülőre ülni.

Azt mondják neki, hogy találgasson, és ő türelmetlenségében valóban találgat. Behunyja a szemét, sejtelmes mozdulatokat végez az ujjával, s egyik ujjával mindig pontosan rátalál a másikra.

Én elhelyezkedem a szalmán, fülemre húzom a sapkám, és megpróbálok aludni. Hirtelen éktelen kiabálás hallatszik.

– Itt a repülő! Megyünk! – Rjumkin valamilyen vad táncot jár felettem, a vállára akasztott Leica és Contax úgy ugrál rajta, mint a révületbe esett sámán nyakán az amulettek.

Ismerősünk, Aljosa Merzljakov pilóta megmutatja a térképen az útvonalat. Szép csendben arra kérleljük,

hogy vegye az útját északnak, repüljön végig a bekerítés gyűrűje mentén, s forduljon vissza dél felől, hogy ily módon ne csak a nagy kobzos sírját látogassuk meg, hanem vethessünk egy pillantást az egész csoportosulásra. A pilóta Ivanyenkóra sandít, aki mintha bólíntana. Merzljakov elégedetten vigyorog. Nem először repülünk vele, és fiatal kora ellenére megbízható, jó vezető, és ismeri a riporterek vakmerőségét is.

Sokáig, rettenetesen sokáig dübörög a gépünk a felázott mezőn, nem tudja kihúzni a sárból a kerekeit. Végül nagy nehezen, ahogy Rjumkin mondta, mint egy állapotos légy, felemelkedik a levegőbe. Repülünk. Elhúzzunk a bekerített, de továbbra is ellenálló ellenséges alakulatok felett, látjuk a front vonalán megvillanó torkolattüzeket, elrepülünk az éppen csak felszabadított és még füstölgő falvak és községek, a végeláthatatlan Bolsoj Irдин-tó felett, a Buda Orloveckaja erdő felett, ahol a partizánok és a parasztok még mindig harcolnak a német ezredek maradványaival.

Alattunk úszik a felégetett, felsebzett ukrán föld. Nem repülünk magasan, s innen meglepően jól láthatók a most lezajlott harcok nyomai, és ezek a lövedékektől, aknáktól felszaggatott nyomok világosan tanúsítják, hogy itt nemrégigen igen-igen heves küzdelem folyt.

Kumejka falunál a zöld mezőt – ameddig csak ellátni – keresztül-kasul szabdalták a harckocsik lánctalpai. Az elkeseredett harcban a páncélosok egymásnak mentek, szétváltak, forgolódtak. Az előretörő szovjet harckocsik szorították az ellenséges gyalogságot, és felülről nagyszerűen látni, hogy a lánctalpak – mintha csak papírlapon ceruzával – keresztülhúzták az ellenség lövészárkait. Látjuk a fedezékeket, amelyeket a hatalmas acéltestek irgalmatlanul széttiportak, s látjuk a kiégett, kilőtt szovjet harckocsikat is. Igen, ez a győzelem sem ingyen hullott az ölünkbe.

Felülről mindez kicsinynek, játékszerűnek tűnik, s csak a megszokottá vált térképolvasás segít felfogni, milyen óriási dolgok történtek ezen a darab tavasziasan nedves és zöld ukrán földön.

Minél közelebb vagyunk a Dnyeperhez, annál gyakrabban és szemléletesebben tűnnek fel az ellenség ellenállásának nyomai. Az utolsó kilométereket majdnem csupa lövészárkok, fenyőfatörzsekre csavart drótakadályok, homokhányások, mély szakadékbarázdák, a part menti kurgánok magaslataira épített fedezékek fölött tesszük meg.

Itt a „Keleti Fal” egyik bástyája. Elnézi az ember és meglepődik, mennyire igaza volt a frontparancsnoknak, amikor azt mondta, hogy az ilyen „vonalak” és „falak” önmagukban vajmi keveset érnek. Mennyi erőt, eszközt és időt pazaroltak ezeknek az építményeknek a kialakítására, s annyit használtak az ellenségnek, mint halottnak a szenteltvíz. A mozgásban levő csapatok egyszerűen körülfolyták ezeket az erősítéseket, amelyeknek a helyőrsége visszavonult, hogy gyűrűbe ne kerüljön. Az erősítmények arccal a Dnyeper felé néztek, a támadás pedig az ellenkező oldalról érkezett. Pontosan ugyanúgy, ahogyan a Maginot-vonal esett el, amely saját helyőrségének a betoncsapdájává változott! És vajon Sztálingrádot, ezt a sztyeppi nagyvárost, ahol nem volt nagy, tartós erősítmény, nem a védőinek akarata tette-e bevehetetlen erőddé, amely-nél összeomlottak a német fasiszta hadsereg legjobb erői! És ha lenézünk a „Keleti Fal” üres, elhagyott erősítéseire, akaratlanul is eszünkbe jut: nem járt-e el az idő a kötött erősítményrendszerek, a föld alatti, betonból és acélból épült katonai városok felett? Nem sokkal hatékonyabb védekezés-e a mélyen tagolt védelem, az egyszerű, gondosan megásott lövészárkok, az összekötő árkok, a fegyvertűz és az aknamezők átgon-

dolt rendszere, s legfőképpen pedig az állhatatos, harcedzett katona, aki bízik hadvezetésének bölcsességében, aki kész életre-halálra védelmezni szülőföldjét?

Alattunk a Dnyeper, már nincs rajta jég, tükrén ragyog a napsugár. Ott pedig, a láthatáron, a meredek part mély hajlataiban feltűnik a Csernyecsja-hegy süvege. A hegyen a sűrű kopasz fák között már látni a gránit talapzatot és a bronzalakot, meg a múzeum piros tetejű épületét.

Néhány kört írunk le a hegy felett. Aljosa leszállóhelyet keres. Igen nagy mestere az ilyen váratlan leszállásoknak. Valaki mesélte, hogy egyszer egy nagy kertben szállt le, s hogy azután felszállhasson, szét kellett szedni a kerítést. Ez alkalommal a hegy lábánál húzódó országút keskeny szalagjára teszi le a gépet. Fáradhatatlan fotoriporter kollégám kiugrik a gépből, és ismét a szokásos sámán-táncba kezd, a harcosok nagy csodálkozására. Egy csoport vattakabátba és fülessapkába öltözött katona halad fel a hegyre vezető lépcsőn. Két katonaköpenyes lány egy hatalmas, fenyőágakból font és faforgácsból készített virágokkal megtüzdelt koszorút visz.

Ez hát az a domb, ahová – ahogy a „Végrendelet”-ben kérte – Tarasz Sevcsenkót temették. Lépcső vezet fel rá, amelyet már a rengeteg emberi láb megkoptatott. A megszállás ideje alatt gyom verte fel. A domb tetején van a sír – fekete kőlap, rajta arany betűk. A szobor magasan a hegy fölé emelkedik. A széles Dnyeper szelíd kanyarral kerüli meg a hegyet. Mindez – a Dnyeper, a hegy, a bronzba öntött Tarasz – a végtelenség és az erő hatalmas, harmonikus képévé olvad össze.

* „Végrendelet” — Sevcsenko híres verse, egy időben ukrán nemzeti himnusz volt.

A két lány felért a koszorúval. Óvatosan ráhelyezik a sírkőre. A katonák levett sapkával állnak. Nagyon fáradtak. Az arcuk kormos, sovány. Csizmájuk, zubbo-nyuk agyagos. Mint kiderül, annak az egységnek a küldöttei, amelyik a helybeli partizánokkal együttműköd-ve ma reggel foglalta el ezt a körzetet, és megtisztította az ellenségtől a nagy ukrán sírhelyét. Koszorújuk seb-tében készült, fenyőágakból állították össze, és zsineg-gel kötötték át. De úgy hiszem, hogy a hosszú évek alatt nem hoztak még ilyen kegyeletes koszorút. Rjumkin gyorsan „ellövi” az egész tekercs filmet, és a türelmet-lenségtől remegve tölti be a másik kazettát.

A múzeum tágas épülete üres. Az ablaküvegek be-törve, szél járja át a termeket. A padlón vastag jég-réteg.

Az alacsony, barna hadnagy, aki a küldöttséget ve-zeti, velünk együtt járja a termeket. Kijevbe való, több-ször járt itt a háború előtt, volt a múzeumban, s ezért az itt végzett pusztítás különösen lehangolja.

Kijövünk a levegőre, és leülünk a lépcsőre. A Dnye-per felől fújdogáló friss szél az olvadó hó és az ébredő föld illatát hozza magával. A hadnagy tömör bajuszát simítgatva beszámol a Csernyecsja-hegy felszabadításá-ról.

A fasiszták nem rombolták szét a sírt, csupán elcsú-fították. Amikor a front a Dnyeperhez ért, s egysé-geink a folyó szemben levő oldalán foglaltak állást, a né-metek aljas provokációt eszeltek ki. A Sevcsenko ham-vait őrző dombokkal szomszédos halmokon lövészárko-kat, fedezékeket ástak, a Csernyecsja-hegy mögött pe-dig egy tüzerüteget helyeztek el, amely a hegy mögül lőtte csapatainkat. Tüzérségi szempontból nézve, az ál-lást nagyon jól választották meg. A Csernyecsja-hegy-ről végig belátni a szemben levő lankás partot. A szá-mításuk egyszerű volt: válasz-tüzet akartak kiprovo-

kálni, hogy így mi magunk pusztítsuk el az emlékművet. Az üteg mindennap reggeltől tüzelt. Keményen és kitartóan verették a mieinket. Az ellenséges tüzérségi megfigyelő minden álcázás nélkül ült a múzeum ablakában, ahonnan valamennyi, a Dnyeperhez közeledő egységünket már jó másfél-két kilométerről tisztán lehetett látni, és hidegvérrel irányította a tüzet. Ezzel a fasiszták több napig tették próbára a türelmünket. Egyetlen lövedékünk se hullott a Csernyecsja-hegyre, ám a tüzerek hangmérő készülékekkel pontosan meghatározták a hegy mögött rejtőző üteg elhelyezkedését, s közvetett irányzással összpontosított tűzzel kilőtték a német lövegeket. Később, amikor kibontakozott a korszuny-sevcsenkovszkiji csata, egységeink kapcsolatba kerültek a környéken ténykedő partizáncsapatokkal, s ügyes átkarolással arra készítették az ellenséget, hogy gyorsan és ellenállás nélkül elmeneküljön. Így maradt épen a síremlék.

Még egyszer megállunk a sír előtt, aztán megindulunk lefelé. Mindenkit a saját gondolatai foglalkoztatnak. A repülőgép körül gyerekhad. Merzljakov nagystílusú a szárnynak támaszkodva tart előadást nekik a szovjet léierőről.

– Nos, hogyan lesz, végigrepülünk az egész gyűrűn? Gondold csak el, még egyetlen pilóta sem végzett ilyen repülést.

Merzljakov habozik:

– Félek, hogy nem lesz elég a benzin.

Bizonygatjuk neki, hogy elég lesz, elégnek kell lennie, hogy ezzel az egész világ előtt szemléletesen tanúsítsuk, hogy a körülzárás végre megtörtént, az se baj, ha a benzin nem lesz egészen elég, legfeljebb a mieinknél kényszerleszállást hajtunk végre. Talán először fordul elő?

A hadnagy a gyerekekre kacsint, akik élvezettel hallgatják a beszélgetésünket.

– No fickók, most majd meglátjátok, mire képes ez az ember — önti az olajat a tűzre Rjumkin.

– Jól van, körbepüljük — egyezik bele végül is Merzljakov hadnagy.

Ámde, hogyan szállunk fel innen — ez most a kérdés. A gyereksereg segítségével ismét az országútra toljuk a gépet, ahol rettenetes dübörgéssel fut neki a startnak. Rövid gurulás, néhány zökkenés, és már a levegőben vagyunk. Az integető gyerekek, a hegy süvege, a föléje emelkedő szobor, a múzeum teteje — mindez pillanatok alatt eltűnik a szemünk elől.

Emelkedünk felfelé a Dnyeper mentén, elrepülünk Kanyev város fölött, a folyóba robbantott híd, a fenőkkel benőtt magas, sziklás jobb part felett, aztán balra fordulunk, és a frontvonal mentén haladva, amelyet tévedhetetlenül jelez a lövedékek és tüzek füstje, nyugatról megkerüljük a gyűrűt, elhúzunk a földszoros fölött. Most már jobbról is, balról is látjuk a csata füstjeit. Rjumkin légi felvételt készít Zvenyigorodkáról, Gorogyiscséről, Spoláról, s alkonyatkor „föld körüli utunk” végén szerencsésen leszállunk egy mezőn.

Csak itt, a földön mondjuk ki, szinte kórusban:

– Na, azért szerencsénk van, hogy ma nem találkozunk német repülőkkal.

A korszuny-sevcsenkovszkiji harctér

Lazarev ezredes minden reggel, amint megkapja a legfrissebb adatokat, térképén bevonalkázza a felszabadított területet. A bekerített haderő már a néhány kilométernyire zsugorodott hídfőállásig szorult. Egyre-másra közlik a hadizsákmány, a halottak és a foglyok szá-

mát. Nagy számok ezek, amelyek minden egyes elfoglalt faluval együtt nőnek.

Reggel Rjumkinnak sikerül eljutnia néhány felszabadított faluba. Járt Gorogyiscsében, sőt Korszuny-Sevcsenkovszkijban is. Megrendülten tért vissza repülőútjáról. Anélkül, hogy bárkinek is szólt volna, nekilátott a filmjeit előhívni. Miután előhívta, elküldte őket, fel-alá jár a házban s egyre hajtogatja:

– Ez aztán összeomlás! Ez igen! Nem, fiúk, ezt el se tudjátok képzelni.

Pedig ő ott volt Sztálingrádban is!

Megnéztük negatívjait, több tekercs volt: s mind-egyiken gépkocsironcsok, kilőtt páncélosok és halottak, halottak olyan mennyiségben, hogy nehéz elképzelnünk, milyen is lehet ez a valóságban.

Hosszú hadifogoly-oszlopok vonulnak a sztyeppen, állnak az út közepén a falvakban, azokban a falvakban, amelyeket olyan szorgalmasan, s ahogy most maguk is láthatják, olyan értelmetlenül döntöttek romba.

A korszuny-sevcsenkovszkiji ütközet, ahogyan a csapatoknál ezt az új, Dnyeper menti csatát nevezik, a végéhez közeledik.

De az ellenség most a kicsiny hídfőállásra összpontosította erőit, s továbbra is dühödten kísérli meg az ellenállást. Stehmermann gyalogsági altábornagy tegnap másodszor utasította el a megadásra szólító felhívásunkat. Hube vezérezredes, az 1. német páncéloshadsereg parancsnoka, nyolc páncéloshadosztályát a gyűrű külső oldalához vonta, több száz harcocsit összpontosított két keskeny szakaszon, s ezzel az acélököllel igyekszik szétfeszíteni a gyűrűt.

Rádiósaink sorra fogják Stehmermannhoz intézett rövid rádióüzeneteit. A rejtjeleket a felderítők már megfejtették, nehézség nélkül olvassák: „A Führer parancsára segítséget nyújtok. Hube.” „Tartsák magukat,

közel vagyok. Hall engem? Hube.” „Még egy nap, és nyitva önök előtt az út. Készítsék elő a találkozást. Hube.”

A hadifogoly tiszték mondják, hogy ezeket a táviratokat felolvassák a századnak. De beszélnek másról is. A tisztikarban gyakori az öngyilkosság. Vannak, akik nyíltan hívei a megadásnak. A „Wallonia” SS-dandár parancsnoka több belga nemzetiségű tisztet tartóztatott, sorsuk ismeretlen. A katonák titokban átadják egymásnak a röpcédulákat, amelyekkel át lehet jönni a fronton.

Ez valami egészen új. Ilyesmi Sztálingrádnál nem fordult elő. Új folyamat zajlik le a hadseregükben? ... Nem, erre még korai gondolni, de a német már gondolkodóba esett – és ez jó dolog.

Zusz alezredes mindenesetre szorgalmazza ezeknek az igazolvány-röplapoknak a nyomását. Elárasztják velük a németek által megszállt falvakat.

A télutó továbbra is szeszélyeskedik, újabb és újabb meglepetésekkel szolgál. Reggel még zubbonyban járunk, estére meg olyan vad hóvihar kerekedett, hogy az ember az orra hegyéig se látott.

Egész éjjel bömbölt a szél a házunk előtti kertben, meghajlította az almafákat, bezúgott az ablakokon és az ajtókon, rázta az egész házat. Arra ébredtünk, hogy fázunk. Az ajtó alatti résen behordta a havat a szél. Alig tudtuk kinyitni az eltorlaszolt ajtót. A kertben felgyülemlett hóbucka egészen a háztetőig ér.

Ez aztán tavasz!

A térképen berajzolták a legfrissebb hadihelyzetet. A zárógyűrű most már teljesen összeszorult, de déli irányba Senderovka falu felé elmozdult, amelyet az ellenség az éjjel újra visszafoglalt. Hube egyetlen ékkel betört a védelmünkbe. A gyűrűtől mindössze csak hat kilométer választotta el. Hube harckocsijainak még

nem sikerült áttörnie, de tűzérségünk okozta veszteségeik ellenére is tovább nyomulnak előre. Tucatnyi harckocsival, több száz emberrel fizetnek minden talpalatnyi földért. A helyzet rendkívül feszült. Harckocsijaink a német páncélos-magasabbegység szárnyaira csapnak. Hogy milyen kimenetele lesz ennek az ütközetnek, azt nehéz megmondani, de azt már biztosan tudjuk, hogy Hube páncélosainak sehol sem sikerült utat törniük.

A dúló hóvihar ellenére is kemény, ádáz küzdelem folyik. Az előnyomulást itt méterekkel mérik. Valaki elmondta, hogy frontparancsnokunk, Konyev hadsereg tábornok az éjjel harckocsin – egyéb eszközön a közlekedés most lehetetlen. – kiment a gyűrűhöz éppen oda, ahol a legelkeseredettebb a harc, s ott szemlélte meg az ütközetet.

Egyszóval, a hóvihar zúgása közepette valahol a közelben, tíz kilométernyire innen zajlik a korszuny-sevcsenkovszkiji csata utolsó aktusa, amelytől a hóvihar még mindig elzár minket.

Reggel, amint kinyitottuk a szemünket, valamenynyien az ablakhoz tódultunk.

Süt a nap. A hóbuckák hullámos taraja a napfényben sötétkékné, az árnyékuk világoskéknek látszik. Meleg van. Hurrá, nyári napra virradtunk! Azonnal telefonálunk a futárpilótáknak. Bizonyára az ő kedvük is megjött. Ivanyenko kapitány szokatlanul barátságos. Még abba is beleegyezik, hogy egy útra kész repülőgépet küldjünk értünk a falu szélére.

Kovanov ront a szobába. Tájékoztatásért ment, s útközben benézett a távírdába. Az arckifejezése furcsa, vidám is, szomorú is, ha egyáltalán összeegyeztethető az emberi arcon két ilyen ellentétes kifejezés.

– A korszuny-sevcsenkovszkiji csata véget ért –

jelenti ki ünnepélyesen, azután csendben letesz az asztalra egy táviratot, amelyben azonnal Moszkvába rendelik.

Mint kiderül, jelentősen magasabb beosztás várja. Ez az, ami lehangolja a haditudósítót, az érdekes hírek fáradhatatlan vadászát. Nem, nem megy. Meghívta parancsnokságát a katonai telefonon, és most úgy jár-kel a szobában, akár egy tigris, fennhangon ismételteti azokat a megtámadhatatlan érveket, amelyekkel meg kell győznie a makacs Moszkvát, arról, hogy itt kell maradnia.

– Nem búcsúzó – mondja, amikor Rjumkinnal elindulunk, hogy a repülőgéphez siessünk, s még a kezét is a háta mögé dugja. „Tarts ki a végsőig” – ezt kívánjuk neki.

Sietünk a géphez, egyenesen átvágunk a hóbuckákon. A gép sítalpakon áll, pedig tegnap még sárba ragadtak a kerekei.

A következő útvonalat választjuk a pilótával: átrepülünk a korszunyi ütközet csomópontjai felett, teszünk néhány kört Gorogyiscse fölött, onnan a támadás útvonala mentén elrepülünk Korszuny-Sevcsenkovszkijig. Azután valahol Sztyeblev falunál, ahol a fasiszta német csoportosítás szétverése kezdődött, a pilóta letesz engem, s úgy jutok vissza, ahogy tudok.

Mennyire megváltozott a táj, amióta utoljára Kanyevbe repültünk. Ameddig a szem ellát, hó fedí a földeket. A hóihar ugyancsak betemette a lövészárkokat, a bombatölcséreket, az egész sztyeppet hólepellet fedte be. De a korszunyi csata túlságosan hatalmas volt: nyomait még ez az óriási hófúvás sem tudta betakarni.

Már Lebegyinnél az útba fagyott harckocsikat, szállítóeszközöket, vontatókat látunk. Minél beljebb megyünk a gyűrűbe, annál többet. Gorogyiscse utcái tele vannak zsákmányolt haditechnikával. Elhagyott löve-

gek, aknavetők hevernek mindenütt félig hóba temetetten. Még a Korszuny felé vezető vasúti töltés is tele van gépkocsikkal. Intek a pilótának, nem kell körözni, így is világos a kép.

Egészen Korszunyig el lehet repülni térkép nélkül. Az utat a hóból kiálló roncsok mutatják. Végül alattunk van maga a korszuny-sevcsenkovszkiji gyűrűbe zárt csoportosítás magja, középpontja. Olyan alacsonyra ereszkedünk, amennyire csak lehet, és teszünk néhány kört. Akárcsak Gorogyiscsében, itt is tele van a város minden útja és utcája kiégett és ép harckocsikkal, lövegekkel, furgonokkal, gépkocsikkal. Mérhetetlen összevisszaság. Itt a városban a repülőgépről is látni, amit a földeken a hó eltakart: rengeteg holttest hever az útesten, a járdákon, az utcakereszteződéseken. Ez a kép a németek sztálingrádi védelmének utolsó napjaira emlékeztet, amikor egységeink darabokra vágták az ellenesség védelmi körletét, azután egyenként végeztek minden ilyen szelettel, megsemmisítve azokat, akik ellenálltak. Nem értek egyet azokkal a kollégákkal, akik most így írnak a németekről: „futnak”, „mentik a bőrt”, „szervezetileg felbomlottak”, „demoralizálódtak”. Bár igazuk lenne, de nem, a német katona még kitartó. Még végre tudja hajtani a parancsot, ám ezek a parancsok már nélkülözik a hadvezetés logikáját, a szellemes katonai ötleteket.

Korszuny mögött nagy német repülőtér van. Úgy látszik, a hóvihar miatt nem tudtak felrepülni ezek a nehézkes teherszállító repülőgépek, amelyek az utóbbi napokban a körülzárt csapatoknak szállították az utánpótlást. Egy részüket kilőtték, más részük felszállási kísérlet közben fordult fel. De több ép gép, mint a figurák a sakktáblán, most is sorban áll.

Sztyeblevnél, megbeszélésünk szerint leereszkedünk és minden baj nélkül földet érünk.

A gépet Rjumkin rendelkezésére bocsátom, és gyalogszerrel folytatom tovább az utat. Elég nehéz dolog, mindenütt hóbuckák, alattuk sár. De könnyen megtalálom Rotmisztrov tábornok 5. gárda-harckocsihadserége egyik ezredének törzsét. Kételtűt kérek, hogy bejárhassam a harcmezőt. No de vajon elmegy-e a kételtű ezeken a hóbuckákon? A most aratott győzelem szelleme rendkívül bőkezűvé teszi a harckocsizókat: egy T-34-est adnak. Úgyis javítóműhelybe kell küldeni.

Harckocsin megyünk Senderovka felé. A harckocsi bög, dübörög, ráng, ahogy áttöri az utat elzáró hótörleszokat, de gyorsan halad. Nagyszerű gép!

A téli út befut egy erdőbe, dombon halad át, s aztán szemünk elé tűnik a nagy csata színtere.

Az útnál jobbra is, balra is, a dombon, amelyre háromszögelési állványt építettek, az útig futó hajlatban is, mindenütt, ameddig csak a szem ellát, szürkészöld köpenyes megmerevedett hullákat látni. A falu felé kanyargó út mentén pedig – kiégett gépkocsivázak, elhagyott lövegek, lőszeresládák hevernek.

Sokáig kanyargunk a földeken, az utakon, Komarovka, Pocsapinci és Dzsurszenci környékén, nézzük a csatateret. A harckocsizók elégedettek, nagylelkűen, s úgy magyaráznak, mint tanító az értetlen gyerekeknek, s mintha egyedül ők arattak volna itt győzelmet. Szinte lehetetlennek tűnik számba venni azt a veszteséget, ami itt az ellenséget érte. A halottak mellett élők is vándorognak az úton. Az egyik hadifogolyoszlop, amely Senderovkából Gorogyiscse irányába tart, több kilométer hosszú. Pizkosak, rongyosak, szédelegnek a fáradtságtól és a kimerültségtől, kezüket behúzzák a köpeny ujjába, fejüket a válluk közé szorítják. A géppisztolyos kísérek a szabály ellenére hátul haladnak egy csoportban, s a legnagyobb lelki nyugalommal cigarettaznak, beszélgetnek. Ez persze, nincs rendjén. Az osz-

lop két oldalán, egymástól bizonyos távolságra kellene menniük. De a foglyok annyira elcsigázottak, annyi félelem gyűlt fel bennük az elmúlt harcokban, hogy aligha jut valamelyiknek is az eszébe, hogy megszökjék.

Dzsurzszenci faluban egy tábornoki egyenruhás halottat mutatnak, a harctérről hozták. Idősebb, kopaszodó férfi, az arca sovány, szögletes, erősen borostás. A fején hosszú vágás nyoma, vagy az első világháborúban sebesülhetett meg így, vagy inkább a hírhedt diákpárbajokon kapta ezt az emlékezetes kardvágást. A keze keskeny, ujjai csontosak és bütykösek. Tábornoki köpenye kopottas. Tépett, prémes csizmája csupa sár. A zsebében talált iratok szerint – Stehmermann gyalogsági altábornagy. Van még nála vadászati engedély, néhány otthonról kapott, ugyanarra a névre címzett levél, családi fénykép.

Hát ez volt a korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítás parancsnoka, aki kétszer is visszautasította megadásra szólító felhívásunkat, aki sok ezer katonát pusztított el feleslegesen – nem is annyira a régi Reichswehr-iskolára jellemző makacsságból, sem hamisan értelmezett tiszti becsületből, hanem sokkal inkább – amiként ez Sztálingrádnál is volt – Hitlertől való félelmében.

Bárhogyan is volt, ő – törzsének többi magas rangú tagjával ellentétben – nem ült repülőgépre, s nem hagyta el a katonáit. Ott maradt, hogy velük haljon meg katona módra. Ámbár az is lehet, hogy afféle öngyilkosság volt ez, ki tudja?

A díszbeszéd

Bemegyek a senderovkai iskolába, az épségben maradt épületek egyikébe, ahol a harckocsiezred törzse rendezkedett be tábori módon. Az ezredes régi ismerősöm, s igen szíves házigazdának bizonyul. A hadizsákmány

rengeteg, s ebédet rendez a különböző fegyvernembeli egységek ittmaradt parancsnokainak a tiszteletére.

Az ebédnél teljes valamennyi fegyvernem együttműködése. Az ebéd végén a beszélgetés a most véget ért hadműveletre fordul. Szavaikból nem nehéz összeállítani, mi is történt valójában az elmúlt napokban.

Tegnapelőtt reggel az elkeseredett és a leszámolástól rettegő ellenség visszavette tőlünk ezt a falut. A hóvihar – legalábbis egy időre – megvédte az ellenséget a tűzérségi tűztől és a légítámadástól.

Az utolsó éjszaka rettenetes lehetett a körülzárt csoportosítás számára. A kimerült, lehangolt és éhes katonák berontottak a házakba s mindent felettek, amit találtak.

Amíg így a gyűrűben levők „pihentek”, Konyev tábornok harcokban Marinyec faluba érkezett, s hadműveleti csoportjával előkészítette az utolsó, döntő csapást. Annak megakadályozására, hogy Hube vezérezredes, aki még mindig komoly páncélos erővel rendelkezett – s a jelek szerint még mindig bízott abban, hogy sikerül a gyűrűből kitörnie –, ne tudja felújítani támadásait, elhatározta, hogy még a hóvihar elülte előtt méri az ellenségre a csapást.

Katonáink a keskeny folyosót mindkét oldalról tűzérségi és géppuskatűz-függönnyel torlaszolták el. A gyalogság feladata volt megakadályozni, hogy „egy nyúl se jusson át” a harapófogón. A várható áttörés szárnyain harcokcsik álltak, amelyeknek az első jelre mindkét oldalról kellett megakadályozni a kitörési kísérleteket. Ugyancsak itt, a harapófogó középpontjában, egy erdőben kozák egységet helyeztek el.

Este, amikor az ellenséges támadás mindkét oldalról abbamaradt, megkezdődött csapataink átcsoportosítása. Nem volt könnyű dolog. A tűzerek gyakran kézben vit-

ték a lövegeket. De százak egyöntetű erőfeszítése, amelyet fokozott a várhatóan közeli győzelem reménye, olyat művelt, amelyre a legkorszerűbb és legerősebb vontatók is képtelenek voltak. A géppuskások pedig az erdőszéleken és a magaslatokon a fagyos földbe ástak maguknak fedezéket.

Este tíz órakor, amikor a hófúvás a legerősebben tombolt, Konyev hadseregtábornok telefonon javasolta a könnyűbombázó Komszomol-ezred parancsnokának, hogy keressen a pilóták között olyanokat, akik szívesen repülnek ilyen hófúvásban a Senderovkában állomásozó ellenség bombázására.

Dühöngött a hóvihar. A látásviszonyok lehetetlenek voltak. A földek felett sűrű fehér hófelhő kavargott.

A repülőszemélyzet felsorakozott a gépek előtt.

– Aki önként vállalkozik az ellenséges objektumok bombázására, egy lépést előre!

Az egész sor előre lépett.

Hihetetlen, de tény . . .

Hivatalosan Komszomol könnyűbombázó ezrednek nevezték a híressé vált U-2-es gépekkel felszerelt repülőegységeket. Az U-2-es gépeket a különböző frontokon — az éghajlattól függően — különféleképpen becézték: északon „fogolynak”, a mi kalinyini vidékünkön „kertésznek”, Ukrajnában „kukoricadarálónak”, az ellenség pedig „kávéörlőnek” hívta. E tréfás gúnynevek ellenére is a hadsereg kedvence ez a gép, s éppen olyan jól végzi a dolgát, mint a többi, legkorszerűbb típusú repülőgép.

Az összeköttetéshez, a felderítéshez, a partizánokhoz való repüléshez nélkülözhetetlen. Már Sztálingrádnál is használták éjszakai bombázásra, s éppen ez a gép

szülte az ellenséges sajtóban azt a hírt, hogy hadseregünk új repülőgépet kapott, amely meg tud állni a levegőben, és szinte „leteszi a bombát” egyenesen a lövészárkokra. Ezt a hírt az ellenségnek sokáig nem sikerült ellenőriznie, mert ha lelőtték, a könnyű anyagból épített gép porráégett.

Most, a Dnyepernél, frontunk kötelékében két ilyen könnyűbombázó-ezred tevékenykedik – a Komszomol és a női ezred. Most az előbbi vállalkozott egy emberként az ellenség bombázására ilyen lehetetlen viszonyok között.

Nem tudom, mit mondanak majd a légi harc hadászatanak szakemberei, elhiszik-e, hogy ilyen hófúvásban, ekkora szélben ez a kis gép nemcsak levegőbe emelkedett, hanem a célba ért, és sikeres harctevékenységet folytatott.

Egy óra múlva a szélüvöltésen át az ellenség motorbúgást hallott a feje felett. Robbantak az első bombák, lángoszlopok villantak át a hóviharon. A körülzárt ellenség utolsó, immár világító menedékére a repülőgépek hibátlanul rátaláltak.

A falu fölé emelkedő tűzfényt a földről is lehetett látni. Végre volt támpontjuk a tűzereknek is. Most már nemcsak a hóvihar, de tűzorkán is szakadt azokra, akik menet közben öltözködve szaladtak ki a házakból. Senderovkában maradni tovább nem lehetett, mert a nagy zsúfoltságban szinte minden golyó áldozatot követelt. A gyűrűben levők veszteségei egyre nőttek.

Stehmermann tábornok parancsot adott, hogy a csapatokat két hatalmas, több ezres oszlopba rendezzék. Az élükre a „Wallonia” SS-alakulat maradványait állította. Ezeknek afféle faltörő kos szerepét kellett vállalniuk, amely a feltevések szerint kettévágja védővonalunkat, és rést üt a gyűrűn. Mögötte kellett volna a résben kiözönlennie a derékhadnak, amelynek közepén a törzsek haladtak.

Hube tábornok, a gyűrűben levők felmentésére összpontosított csapatok parancsnoka, értesült erről az akcióról, és megígérte, hogy ő is támadással felel.

Az indulás előtt, amint a katonák elmondták, négy-napi pálinkaadagot kaptak. Az éjszaka vége felé a két hatalmas, több kilométeres oszlop megindult Senderovkából dél felé.

A kétségbeesés menete volt ez, és az, hogy ezt a fáradt, hitevesztett, éhes embertömeget tömör sorokban meneteltették, az ellenséges hadvezetés súlyos hibája volt. Talán ha a német hadvezetés megkísérli, hogy a csapatokat kisebb alegységekre bontva szétszórja, elaprózza ebben a sötét, hóviharos éjszakában, a csoportok nagy többsége különösebb veszteség nélkül át tudott volna szivárogni a gyűrűn. Többször megtették ezt sikerrel a háború első szakaszában még nagyobb egységeink is, amikor gyűrűbe kerültek.

De így csak azok a katonák gondolkodtak és cselekedtek, akik szülőföldjük becsületéért és függetlenségéért álltak ki. Stehmermann ismerte katonáit, fegyelmezettségüket, szívósságukat, tudta, milyen mindez, amikor tiszt áll a hátuk mögött, és amikor a parancs hipnózisára cselekednek. De bizonyára azt is tudta, hogy ha szétszórja megmaradt egységeit, s ha nem áll a hátuk mögött tiszt, a Gestapo rémítő árnya, az alakulatok csordává bomlanak, és a katonák felemelik a kezüket.

Konyev tábornoknak azonnal jelentést tettek a senderovkai csoport megmozdulásáról. Egyelőre még nem akart a tartalékaihoz nyúlni, parancsot adott az arcvonalban álló csapatoknak, hogy verjék vissza a nyomást. Itt-ott kisebb csatározásokra került sor. A körülzárt katonák elkeseredetten harcoltak. Olyan sokan voltak, és olyan elszántan küzdöttek, hogy élegységeink a nagy nyomás hatására kissé hátrahúzódtak.

Az ellenséges oszlopoknak ezalatt sikerült beékelődniük a völgybe. Bizonyára fellelegeztek, mert a fal, amely elválasztotta őket Hube seregétől, nem volt olyan széles. De ebben a pillanatban Konyev parancsára szemből is, a szárnyakról is pergőtüzet nyitottak rájuk. A tűzáradat úgy kaszálta az embereket, akár a füvet.

Az élen haladó SS-egységek délnek vették útjukat, ahol a közelben erdős rész van. De a menekülőket az erdőszélen is géppuskatűz fogadta. Egy óra hosszát dübörgött a tüzéség, s a nemrégien még szívós, fegyelmezett ellenséges oszlopok a földeken tétován vándorogó, magatehetetlen tömeggé változtak. Sokan feltették a kezüket, megadták magukat. A foglyokat azonnal a hátszárnyba vitték. De az ellenállás általában továbbra sem szünetelt. A makacs ellenállókat tüzéségi tűzzel kellett megsemmisíteni.

Konyev tábornok, hogy megtörje az utolsó szervezett ellenállást is, harcba vetette a lovasságot. Ebben a háborúban ritkán alkalmazták ezt a fegyvernemet. Nagyon is sebezhető a korszerű tüzérről szemben. De ebben a hadműveletben a lovasság a helyzet magaslatán volt, mert az ellenségnek erősítései, géppuskafészeki nem voltak. Az ellenséges oszlopok főirányában pedig a harckocsik tevékenykedtek.

A roham egészen reggelig tartott. Amikor megvirradt, egyes német tisztek, maguk köré gyűjtve kisebb harci csoportokat, még mindig azon igyekeztek, hogy áttörjenek az erdőn. Ésszerűen és keményen harcoltak, de csak nagyon kevésnek sikerült ezt a „halál-gyűrűt” áttörnie, ahogyan a hadifoglyok mondták. Amikor hajnalban a lovasok és a géppisztolyosok átfésülték a kis erdőt, élő emberre nem akadtak. Tegnap alkonyatájt a korszuny-sevcsenkovszkiji csata véget ért.

Az asztalnál ülő harckocsizók érdekes esetet meséltek el, amely igen jellemző Konyev tábornokra, a mai nap hőséire. A harc hevében, amikor Hube harckocsijaival a gyűrűt verette, a frontparancsnok kiment a fenyegetett frontszakaszra. Harckocsin ment, mert abban az ítéletidőben az volt az egyetlen, többé-kevésbé megbízható jármű.

Amikor a parancsnok harckocsija megállt a patak menti szurdokban, és a tábornok kibújt a toronyból, hogy jobban szemügyre vegye a terepet, észrevette, hogy lent egy lőszerrel megrakott kételtű áll, mögötte pedig a hófergetegben több gépkocsi sziluettje feketélik. A leragadt kételtű visszatartotta az oszlopot.

Az oszlop parancsnoka, egy alhadnagy, a harckocsizozhoz sietett, és kérlelni kezdte a lőtoronyból előbújó rövid kabátos férfit, hogy segítsen a harckocsival kihúzni a megrekedt kételtűt. A férfi tagadólag rázta a fejét – nincs idejük, sietni kell. Az alhadnagy meg az odasiető gépkocsivezetők igyekeztek rábeszélni azt, akit a harckocsi parancsnokának véltek: segíts, öregfiú, te is rászorulhatsz még... Az egyik a dohányadagját nyújtotta felé, a másik a kulacsát rázta meg előtte sokat sejtetően – segíts, ez mind a tied.

A rövid kabátos ember ennek ellenére parancsot adott, hogy kerüljék ki a beragadt kocsit, és keressenek átjárót.

– De hiszen mi lőszert viszünk a kiszögellésre. Már az utolsó lőszerüket sütögetik el a mieink. Nem tudod ezt megérteni? – kiáltotta dühösen az alhadnagy, és előrántotta a pisztolyát. A toronyban ülő férfi nem is reagált a fenyegetésre. A harckocsi feldübörgött, és fordulni kezdett.

Ekkor az alhadnagy a hóba vetette magát, a lánctal-

pak elé. Példáját követték a sofőrök is. Valóságos eleven testekből emelt akadály állt a harckocsi útjában. A harckocsi megállt. Az idősebb katona leugrott a toronyból, és utasítást adott, hogy vontassák ki a gépkocsikat.

– No, ezt hamarább is megtehetted volna – mondta gyerekes hangon az alhadnagy, s rögtön parancsot adott, hogy kössenek vontatókötelet a harckocsihoz. Azután cigarettát vett elő: – Gyújts rá, elviheted az egészet, nem sajnálom.

Ezalatt az alsó nyíláson előkászálódott egy alacsony, elegánsan öltözött alezredes. Új törzstiszti köpeny volt rajta. Ingerülten futott az alhadnaggyhoz.

– Elment az esze?! Nem látja, hogy kivel beszél? Nem ismeri Konyev hadseregtábornokot, a frontparancsnokot? – kiabálta.

– Ne bántsa! Neki van igaza. Alhadnagy, folytassa a munkát – szólt közbe a tábornok, s türelmetlenül topogott a már letaposott, kásás havon. Ide-oda járt, türelmetlenül nézte az óráját. Amikor az utolsó gépkocsit is kihúzták, magához hívatta a kocsioszlop parancsnokát. Az alhadnagy sápadtan tisztelgett és jelentett.

– Helyesen cselekedett, alhadnagy. A hadsereg nevében köszönetemet fejezem ki.

A frontparancsnok kezét rázott az alhadnaggyal, s fiatalos könnyedséggel ugrott be a harckocsiba.

A díszebéd alkonyattájt ért véget. Ezredes házigazdánk nem kertelt, felállt, megköszönte a vendégek megjelenését. Az utcán még alighogy besötétedett, de a harckocsik éjfélkor indulnak tovább, s addig még aludni is kell egy kicsit.

A törzs beosztottai az iskola tantermeiben szállásolnak el, nem valami kényelmesen. A hadtáp még nem zárkózott fel, de ők már régen hozzászoktak, hogy a

padlón aludjanak a köpenyükön. Az ezredparancsnokkal és néhány tiszttel a tanári szobában találunk hálóhelyet, tömött szalmazsákokon. A parancsnok rögtön elalszik, de nekem nem jön álom a szememre. Ülök a sarokban, lámpát teszek az asztalra, s hozzáfogok feljegyzéseimhez. Egyszer csak valaki kopogtatás, jelentkezés nélkül berohan a szobába. A sötétben nem látom, ki lehet. Izgatott, lányos hangon megszólal:

– Ezredes elvtárs, fontos közlemény. A moszkvai rádió fontos közleményt olvas be. Már hallani a „Drága föld, szülőhazánknak földje...” jelzést.

A szomszéd szobában szól egy katonai rádió. A sünetjel ünnepélyesen cseng. Azután Jurij Levitan bemondó mély, bársonyos hangján felolvassa Sztálin parancsát az imént véget ért korszuny-sevcsenkovszkiji csatáról, amelyet a dnyeperi Sztálingrádnak nevez. I. Sz. Konyev hadseregtábornoknak személyes köszönetét nyilvánítja a győzelmes hadművelet kiváló irányításáért.

Most már alhatunk. De hát tud aludni ilyenkor az ember? Ülünk a szalmazsákokon, és tovább beszélgetünk.

– Sikerült-e mégis valamilyen egységeknek kitörni a „katlanból”?

– Egységeknek? – kérdezte vissza eltűnődve az ezredes. – Egységeknek biztosan nem. Láthatták, mennyien fekszenek ott. – Aztán ismét elgondolkozik. – Egységeknek nem, de azok, akik Stehmermann tábornok parancsa ellenére idejében kicsiny csoportokra osztottak, azok közül többen bizonyára átszivárogtak. A hadifoglyok azt állítják, hogy több harckocsi és páncélos jármű átvágott, s állítólag a törzs tagjait vitte magával.

– Hát igen, ez érdekes dolog – kapcsolódik a beszélgetésbe elgondolkozva egy rézvörös arcú alezredes, akinek a szemöldökétől a szájáig egy vörös csík húzó-

dik. – Támadásban a német erő, a védelemben is kitart mindhalálig, de ha úgy, mint itt, szétzilálják az irányítását, vezérkos nélküli juhnyájjá változik. Kapkod ide-oda... „Hände hoch!”, „Hitler kaput”... Úgy hiszem, hogy amikor eljutunk a „Vaterlandba”, ott aligha lesz partizánháború, nincs aki csinálja.

– Vaterland... Hm, min jár az esze...

– Miért? Itt az ideje. Arrafelé tartunk... De a partizánkodáshoz ők nem értenek... Nálunk meg, Belorusszijában minden fenyőfa mögül lőnek rájuk...

– Az alezredes nálunk németszakértő, kétszer jutott ki a gyűrűjükből – mutatja be a ház gazdáját.

Azután a sebesültekre fordul a szó. Itt, Senderovkában a németek házaknál elhelyezett tábori kórházat hagytak hátra. Én nem jártam ott, de társaim azt mondják, hogy a német orvosok és ápolónők a helyükön maradtak, sőt az egyik orvos állítólag át is adott egy levelet, amelyet Stehmermann tábornok küldött parancsnokságunknak. Ebben kéri, hogy humanusan, a genfi konvenciónak megfelelően bánjunk a sebesültekkel. Mintha erre kérni kellene bennünket! Viszont Dzsursenciben és néhány más faluban átlőtt tarkójú németeket találtunk a kórházi ágyakban.

– Értik, tarkólövessel – magyarázza hevesen a vörös sebhelyes alezredes. – Csak a farkasok végeznek a sebesült farkasokkal. De még azok is csak tavasszal, az éhség idején... Fiatal női orvosaink sikoltoztak, amikor ezt meglátták. Gondoljanak csak bele – egy katonafegyvert emel tehetetlen bajtársára...?

– Ezek nem katonák... Ilyesmivel ott a gestapósok foglalkoznak. Ugyanazok a fickók, akik tegnap lőtték azokat, akik feltették a kezüket. Egy harckocsiparancsnok mesélte nekem: egy bokorból géppuskával lőtték azokat, akik felemelték a kezüket. Nem bírta tovább nézni, egyszerűen letaposta harckocsijával a géppuskát kezelőszemélyzetével együtt.

A folyosóról ismét siető léptek hallatszanak. Valakik beszélgetnek és az én nevemet említik.

– Kérek engedélyt belépni – mondja a sötétben egy fiatalos hang.

– Tessék, annál is inkább, mert már belépett – morogja az alezredes.

– Itt van Polevoj őrnagy tudósító? Alezredes elvtárs, kérek engedélyt az őrnagynak jelenten.

– Jelentsen – mondja az alezredes, és jóízűen ásít.

– Őrnagy elvtárs, a páncélos csapatok marsallja üdvözetét küldi, és kéri, hogy azonnal menjen hozzá.

– Bocsánat, kicsoda? – kérdezem vissza civilesen, mert amennyire tudom, ilyen cím, hogy a „páncélos csapatok marsallja”, a hadseregben nincs.

A harckocsizó ugyancsak megakadt, és csodálkozva nézett rám.

– Rotmisztrov, a páncélos csapatok marsallja.

– Rotmisztrov? Pavel Alekszejevics?

– Igenis. A rádió közölte a parancsot, hogy Rotmisztrov vezérezredest a páncélos csapatok marsalljává nevezték ki.

Néma csend. Valamennyien a hadnagyot nézzük. Az pedig örömében, hogy ilyen rendkívüli hírt közölhetett velünk, folytatja:

– Azt sem hallották, hogy Konyev hadseregtábornok, a 2. Ukrán Front parancsnoka, a Szovjetunió marsallja lett?

A marsallnál

Hát ez aztán valóban újság! A kényelmes német vezérkari terepjáró, amelyben még szivarfüst illatozik, panaszos bűgással tiporja láncfalpaival a vastag, lucskos havat. A levegő olyan párás, hogy szinte fuldoklunk benne. Az út rossz, a kocsi úgy csúszkál ide-oda, hogy

az ember úgy érzi benne magát, mint kavics a csörgőben, amelyet egy nyugtalan gyermek keze ráz. A szemem előtt nem a sztyeppet, hanem a rózsaszín, igen fagyos reggelt látom, a németek megszállta szülővárosom, Kalinyin fölött. A Nyikola-Malica szétrombolt templomának udvarát, a sápadt, frissen borotvált, gondosan nyírt bajuszú s az álmatlanságtól vörös szemű ezredes, aki rekedt hangon diktálja nekem, a tudósítónak: „... Harmadik napja nehéz harcokat vívok a Leningradszkoje sugárúton, a Gorbatij-híd elvágása, Mednoje falu ellen...”

És ő most a páncélos csapatok marsallja.

A parancsnok egy nagy, tiszta, világos és deszkázott padlójú házban lakik, amelynek a kemencéjét kakasok, tűzmadarak s mesebeli virágok díszítik.

A házban most fülledt a levegő. Tele van emberekkel. Nincs elég fogas a falon az ezredesi és tábornoki kucsmáknak, egy részük a padkán hevert a harcokszók bőrsapkája, sőt a vazelinnal átítatott fülessapkák között. A segédtsízt halkán magyarázza, hogy a marsall összehívta legrégibb harcostársait, tábornokokat, tiszteket és egyszerű harcokszókat. A szérűben izgatott beszéd és dal hallatszik, amelyet ukránul énekel egy bársonyos bariton.

*Fiúk, a lovat kifogni,
Éjszakára megpihenni...*

Az előénekest férfikórus kíséri ágyúdörgéshez hasonló dallammal.

*Én meg kimegyek a kertbe
kutat ásni.*

Megjelenik az ajtóban a vidám, izgatott, szokás szerint frissen borotvált, gondosan nyírt bajuszú Rotmiszt-

rov, nyitott köpenyben. Megöleljük egymást, s mielőtt még az alkalomnak megfelelően gratulálhatnék, megszólal:

– Emlékszik még Kalinyinra?

Nem akarom zavarni ezt a baráti katonai összejövetelt, hát egy sarokba húzódok, és figyelem az ünnepség szervezőjét és harcostársait. Szinte valamennyien fiatal emberek, akik Október napjaiban tíz-tizenöt évesek voltak. Valamennyien vérbeli katonák. *Hadi* kultúrát árasztanak, érződik rajtuk az elmúlt háborús évek szinte évtizedekkel felérő tapasztalata.

Az utóbbi időben, harckocsijaink lendületes és hatalmas méretű hadműveleteivel kapcsolatban, a szövetséges sajtó különleges figyelmet szentel a szovjet páncélos alakulatok parancsnokainak. Sok jót írnak róluk. Rotmisztrovról, ki tudja miért, úgy írnak, mint aki orosz arisztokrata családból származik, sőt még a cári vezérkari akadémián tanult.

– Fejszés huszár őfelsége testőrségében – mondja tréfásan a marsall, amikor erről kérdezzük.

Valóban, „a született orosz arisztokrata” – a földim, a kalinyini terület szelizsarovi járásának erdős vidékén élő parasztcsalád sarja. Dédnagyapja, nagyapja, apja – egész családja szegényparasztok voltak, favágással, tutajozással keresték a kenyerüket, s ő maga is az apjával együtt dolgozott egy fakitermelő szövetkezetben. Először teát forralt a szövetkezeti dolgozóknak, azután, amikor felcseperedett, fákat döntött és úsztatott a Volgán Tverbe és Ribinyszkba. Katonai szolgálatát pedig a polgárháború éveiben kezdte a Vörös Hadseregben.

De nemcsak ő, hanem valamennyi tudásával, rátermettségével most kitűnt parancsnok és harckocsizó egyaránt a szovjet rendszer neveltje. Most olyan lelkesen harsogják a már-már elfelejtett régi Komszomol-dalokat a boldogság kulcsát kovácsoló kovácsról, s a moz-

donyról, amely teljes gőzzel száguld a kommunizmus felé, mint régen, az első ötéves tervek idején.

Nótázás és iszogatás közben komoly beszélgetés is folyik.

– Mivel hengerelte le Hitler Nyugat-Európában az ellenséget? Váratlan támadással és lendületes harckocsilerohanással – mondja Rotmisztrov. – A harckocsik előretörték, maguk mögött hagyták az erősítési vonalakat, melyek ócska egérfogóvá változtak. A harckocsik mélyen benyomultak a hátszországba és a hatalmas városok egyetlen lövés nélkül adták meg magukat... Ami igaz, az igaz, keményen harcoltak a páncélosok. De a harckocsi csak nálunk, és csak most talált igazi gazdára. Nézzétek csak, fiúk, mi történik! Még csak ásóhoz se nyúlhatnak, hogy beássák magukat, harckocsijaink már itt vannak... Úgyes kezekben a harckocsi előtt nincs akadály. Meglátjátok, nemsokára még folyókon, tavakon is átkelünk harckocsikkal.

A jókedv kellős közepén Rotmisztrov egyszer csak feláll, arckifejezése hivatalos, köpenye végig begombolva.

– Parancsnok elvtársak, huszonnégy óra... Bocsásanak meg, de búcsút kell vennem önöktől.

És hirtelen, minden átmenet nélkül csend támad. Az ablak alatt feldübörögnek a vendégek kocsijai. A fűgönnyel elkerített szobarészben a marsall és a törzsparancsnok már a térkép fölé hajolnak, úgy dolgoznak, mintha néhány perce még nem is csengtek volna poharak, nem is hallatszott volna nótaszó.

Éjjel, vagy inkább már hajnal felé halk beszélgetésre ébredek tábori fekhelyemen. A sátorlapokkal elkerített sarokban Rotmisztrov és, ha nem tévedek, törzsparancsnoka beszélget.

– Korábban én is sokat gondolkodtam: honnan a németeknek akkora szívóosságuk a harcban? – mondja Rotmisztrov. – A mi szívóosságunk más dolog – mi a ha-

zánkat védjük, minket, a mi földünket támadták meg. Vannak nagy eszméink, amelyekért küzdünk. Védjük a szocializmust. De nekik? Németország? De ki fenyegette azt? Eszméik? Az a meggyőződés, hogy azoktól az eszméktől minden rendes német hányingert kap. Fegyelem? De az önkényes érték, önmagában nem elegendő.

– Szó se róla, a német a védelemben szívós – válaszol a másik hang.

– Még mennyire! Korszuny alatt úgy verekedtek, akár az ördögök, s mennyien elestek... De azt hiszem, hogy megtaláltam szívósságuk titkát... Igen, igen, itt, Korszuny alatt értettem meg. Ők, természetesen, nem nácik valamennyien... Sőt, minden bizonnyal kevés köztük a náci, de mit tett Hitler? Az egész hadsereget, minden katonát és tisztet arra kényszerített, hogy részt vegyenek gáztetteiben... Ezért a városok, falvak felperzselése, a holt övezetek, a békés emberek halomra lövetése, a gyilkosságok. Ezért a hadseregparancsok, amelyekben az áll, hogy mi Untermenschek vagyunk, és ránk nem vonatkoznak a háború törvényei... Most már mind bűnrészesnek érzi magát. Hitler, mint valami tapasztalt bandavezér, az áldozatok vérével, a boszszúállástól való rettegéssel tömörítette egybe őket... Kölcsönös szavatosság... A katona retteg felemelni a kezét, amikor sok száz kilométernyi felégetett föld, holttestekkel tele gödrök, romvárosok vannak mögötte... Nem hisz a kegyelemben, a fogságban. Úgy véli, inkább a csatában hal meg, semhogy vállalja a felelősséget. Ezért nem hatnak eléggé a röpcéduláink, a hangszóróink meg a többi hasonló eszközeink.

– Hát, meglehet... De most már mégis kezdik megadni magukat, marsall elvtárs.

– Okosodnak. Ha verik a nyulat, még gyufát gyűjta-

ni is megtanul... Hatalmas, bölcs, tehetséges nép, s hagyta, hogy Hitler rászédje...

Rotmisztróv marsall most déli irányban támad, Hube vezérezredes nyolcadik hadseregének páncélos éke ellen fordult, amely még mindig Korszuny irányában nyúlik előre.

De ez a páncélos ék fokozatosan zsugorodik, és azt hiszem, hogy a visszavonuló Hube ismét nagyszámú haditechnikát hagyott vissza a csatatereken.

Kellemetlen meglepetés

Nagyon szeretnék eljutni oda, de ez még kételtűn is lehetetlen. Csak a front főútvonalán állt helyre a közlekedés, ha egy kicsit is letér róla az ember, leragad, és várhatja, amíg egy könyörületes traktor vagy harckocsi vontatókötélre nem fogja.

Elhatároztam, hogy repülőre ülök, bár a levegőből nem láthat mindent az ember. A pilóta egy páncélos-hadosztály tapasztalt légi felderítője. Megállapodunk, hogy a kilőtt haditechnikával zsúfolt helyek fölött repülünk el. S nem alacsonyan, hanem magasabban, hogy jól beláthassuk a tájat, megszámlálhassuk a roncsokat.

– Értettem, őrnagy elvtárs, értettem – feleli.

Ez az „értettem” valahogy nem tetszik nekem. Ivanenko, Merzljakov és a többiek, akikkel rendszerint repülni szoktam, a hasonló feladatokat, helyesebben kérdéseket rendszeren igencsak kritikusan fogadják. Vitatkoznak, tanácsokat adnak. De mind a ketten messze vannak, s az ember vendégségben nem a maga gazdája. Ezt a repülőt adták a harckocsizók.

Felszállunk. Eleinte jól megy minden. A gép vagy háromszáz méternyire emelkedik, s én lelkiismeretesen számolni kezdem a kilőtt harckocsikat, lövegeket. Le-

írom elhelyezkedésüket. Repülünk vagy másfél órát, és ekkor valami különös történik.

A pilóta inkább az utat figyelte, semmint a térképét, s úgy látszik letért az útvonalunkról. Előttünk és alattunk egy fogatolt löveg oszlopot látni. Beragadtak. A kerekek egy helyben forognak. A katonák igyekeznek kihúzni őket a gödrökből. És amikor – igaz, meg lehetően magasan – megjelenünk az oszlop felett, a lövegekkel bajlódó katonák szétfutnak a földeken, és az árkokba hasálnak.

Mi az? Hiszen a mieink szeretik a „kukoricadarálóiakat”, még hozzá valamilyen megkülönböztetett szeretettel, s ártatlan tréfákkal kísérik. És még a legtapasztalatlanabb újoncnak se jut az eszébe, hogy elbújjon, ha a „daráló” gyenge motorjának a bűgását meghallja.

Németek! Németek fölé repültünk.

Most már a pilóta is észrevette. Éles fordulatot vett, növelte a magasságot, s egy távolban feltűnő erdő felé fordult, arra gondolva, hogy az erdő felett biztonságban leszünk.

Egyenesen a hátunkat lövik. Látni ezt a géppuska torcolattüzek nyugtalan villogásából, a jobbról is, balról is fel-felbukkanó szikrázó lövedéknyomokból is. A háború óta most veszem észre először, hogy milyen lassú is ez az U-2-es. Az erdő közel van. Megszöktünk? És hirtelen az erdő szélén, a szürke bozotos bokrok között gonosz vörös tüzek lobbannak. Légvédelmi gépágyúk lőnek bennünket. Valahol a magasban és előttünk szép, bolyhos, fehér füstpamacsok sorakoznak egymás mellett. A kibomló gyapotvirágra emlékeztetnek.

De ebben a pillanatban valami erősen megrázza a gépet, s én fejjel a műszerfalnak esek. Egy pillanatra minden elsötétül, de azután ködösen látom a gép jobb szárnyát, amelyről leszakadt egy darab zöld vászon, az apró darabokra tört plexiüveg ablakot, a pilóta sisak nélküli,

borotvált tarkóját. A haja már összetapadt a vértől, amely csíkokban fut végig a bőrlemberdzsek gallérján. De egyelőre tovább vezeti a gépet, amely mindinkább veszít a magasságából.

Tábori táskámból előveszem a kötszercsomagot, kibozgom, de érzem, hogy a kezem nem akar engedelmeskedni. A testemen valamilyen bénító szaggatás árad szét. Igyekszem bekötözni a sebesültet, de ő tagadólag rázza a fejét. A tükörből látom a sápadt arcát, összeharapdált ajkait.

A repülőgép egyre csak repül, repül, valahogy szaggatottan, s állandóan jobbra fordul. Az agyam élesen, tisztán működik. Mi lesz most? Lezuhanunk? Nem az a legrosszabb. Rosszabb, ha az ellenségnek kell leszállnunk. Látom, az erdő nem nagy. Abban nem tudunk elbújni, meg aztán bajtársam láthatóan komolyan megsebesült. Előveszem a tokból a pisztolyom, csőre töltöm, a zubbonyomba dugom, hogy kéznél legyen. Már egészen alacsonyan repülünk. A fenyőfák csúcsa súrolja a futóművet, s könnyedén a hóba huppanunk. Egy pillanatra ismét elsötétül minden, de csak egy pillanatra. A következő pillanatban körülnézhetek. Az erdőszélen, egy kis tisztáson vagyunk. Nem messze önjáró lövegek tűnnek fel. Németek? A fegyverem kibiztosítom. A pilóta kezében is pisztoly feketélik.

De már a következő percben felénk futó embereket látunk. Szürke fülessapka, cserzett orosz félkabát van rajtuk.

A mieink!... Maró íz a számban és valami erős szag térít magamhoz. Egy vaskos, nagydarab őrmester, aki bizonyára őszintén és nem alaptalanul hitt abban, hogy a leggyógyítóbb orvosság a szesz, kinyitotta a számat, és beledugta a kulacs száját. Felköhögök és körülnézek. A pilóta a havon ül. Egy rövid kabátos harcos olyan ügyetlen óvatossággal kötözte be a sebesült fejét, aho-

gyan általában a nagy termetű, erős emberek szoktak megreparálni valami törékeny csecsebecsét.

Mint kiderül, az 1. Ukrán Front önjáró tüzérezredének elhelyezkedési területén értünk földet, mindössze néhány kilométerrel attól az úttól, amelyen Hube egységei visszavonulnak. A pilóta sisakját levetette a robbanás és egy szilánk felsértette a tarkóját is. Én enyhén sebesültem meg. A repülőgépünk azonban alaposan tönkrement, nemcsak a lövés, a kényszerleszállás sem használt neki.

Az erdészházban

Az önjáró tüzéregység harcosaival egyhamar összebarátkozunk. Parancsnokuk, egy alezredes, a közeli erdészházba vezet bennünket, ahová kitűzte a zászlaját. Itt, teljesen váratlanul, akárcsak a mesében, valóságos terülj asztalkám és puha, sőt pelyhes fekhely vár bennünket.

Mindez olyan, mint a varázslat. A varázslat koronájaként megjelenik Klava, az erdész lánya, egy húsz év körüli szép kislány. Klavgyija és az édesanyja úgy szolgálnak ki bennünket, mintha csak régen nem látott kedves rokonai lettünk volna. Hogyisne, hiszen csak tegnap verték ki az ellenséget ebből az erdőből!

Házigazdáink azt se tudják, hogyan fejezzék ki örömlükét. Hárman vannak a házacskában, Anna Ivanovna, az anya, Klava és Klava fia, a kis Jurik, aki még csak éppen hogy járni tanul, és mindössze egyetlen szót tud: „mama”.

– Hol van a férje? – kérdezi a pilóta Klavát, aki lassan, de ügyesen szorgoskodik az asztal körül.

– Nincs férjem – válaszol a lány, és a füle tövéig elpirul.

– Hát Jurik?

Klava eldobja a kendőt, felkapja a kicsit és beszalad a szomszéd szobába. Hosszú, nyomasztó csend következik. Az asztalnál csak Anna Ivanovna serénykedik tovább. Igazi ukrán vendégszeretettel teszi elének mindazt, amiye van.

– Klava hová lett? – kérdezi a pilóta, akinek nyilvánvalóan megtetszett a kislány.

– Ott – int Anna Ivanovna a válaszfal felé. – Zavarba hozta, parancsnok elvtárs.

– Miért hoztam volna? A kicsi felől érdeklődtem, ennyi az egész. Mi van ebben egy anyának szégyellni való?

– De hiszen még lány, érti? A Jurik fia...

Anna Ivanovna az asztalhoz ül, és elmeséli Klava történetét. Amikor a németek betörték ide, Klava tizenhetedik évében járt. A megszállók hamarosan toborozni kezdték a fiatalokat, hogy Németországba vigyék munkára. Falvanként szigorú elosztást adtak ki. Klava, aki az erdőben nőtt fel, soha nem félt semmitől, együtt járt az apjával farkasvadászatra, határozottan kijelentette az anyjának, hogy inkább felakasztja magát, de nem megy Németországba.

Az erdész igen jól élt a háború előtt. Bár most ő és a fia katonák, és harcolnak valahol, ha élnek, a takarékos Anna Ivanovna, mielőtt a megszállók bejöttek volna, elásta minden javukat, a tehenet az erdei fészerbe kötötte, ahol a szénát tartották. A disznót levágta, és elvitte a németek által kinevezett sztárosztához, csak hogy ne bántsák a lányát. A sztároszta elfogadta a disznót, segítséget ígért, valamit csinált is a névsorral, s 1942 őszéig valóban nem bántották a lányt. De ezen az őszen újabb toborzás kezdődött. Most „átfésülték” a falvakat.

Az összeszedett fiatalok csoportjait csapatokban hajtották a Hrisztinovka felé vezető úton. Már nem hordtak szét idézést. Különítmények érkeztek a falvakba,

körülzárták, és embervadászatot rendeztek. Akit elfogtak, azonnal kocsira dobták, és elvitték, azt se engedték meg, hogy a szüleitől elbúcsúzzon.

Anna Ivanovna két bárányt vitt a sztarosztának. Az ismét kegyesen fogadta az ajándékot, de azt mondta, hogy ez alkalommal már nem tud segíteni, most visznek mindenkit válogatás nélkül, Klava meg még szép is. Azt tanácsolta, hogy menjen el Zvenyigorodkába, a kerületi parancsnok írnokához. A parancsnok nincs el-lene, ha az írnokon keresztül „bearanyozzák” a kezét. Aztán ők majd csak kihúzzák valahogy a kiküldendőők listájáról a leány nevét.

Anna Ivanovna levágta a kilencven kilós ártányát, és elvitte Zvenyigorodokba. Az ártányt elfogadták, s másnap az írnok, aki egyúttal tolmácsolt is, azt mondta, hogy a listáról már senkit sem lehet kihúzni, mert azokat már valahova elküldték, de tanácsot adott: kössön fräulein Klava valakivel házasságot, s legyen gyereke, akkor vissza lehet őt tartani.

Akadtt a falusiak között egy rendes ember, egy hadirokkant, aki beleegyezett a formai házasságba. Szerencsére akadt a faluban egy háromhónapos gyerek is, akinek anyja tífuszban meghalt. Így hát a kerületi parancsnokságon bemutatták a házassági, és a gyerek születési bizonyítványát. De most már ez sem segített. A járásban pásztázó toborzó csapat rátört az erdei házra és elfogta Klavát. A lány ütött, harapott. Puskatussal leütötték, és élettelenül dobták a teherkocsira.

Anna Ivanovna néhány hónapig siratta a lányát, és dajkálta fogadott unokáját. S egyszer csak kinyílt a ház ajtaja, és belépett rajta Klava. Az anyja nem ismerte meg, olyan sovány, rongyos és piszkos volt.

Kiderült, hogy Klava valahol Breszt környékén szökött meg a menetoszlopból, gyalog jött el Kovelén,

Sepetovkán, Bergyicseven keresztül, amíg eljutott hazáig.

Azóta az erdei lakban szereztek egy szelídített vadmalacot, amely figyelmeztette a háziakat, ha idegen közeledett az erdészlakhoz, s Klava megbújt az erdei fészerben. A kisgyerek megnőtt, megtanult járni, s nagyon hozzá szokott nevelőanyjához. Ha ő hívja, boldogan rohan hozzá. És amikor Klava az ölébe kapja, játszik vele, arra a szűzanyára emlékeztet, akit a hajdani falusi ikonfestők ábrázoltak.

Téli délibáb

Az erdészlakban mindössze egy napot töltöttünk. Az önjáró tüzéregységek reggel megindultak az ellenség nyomában. De előbb értesítették a frontunkat s a harckocsi-hadsereget a sajnálatos repülőgép-balesetről, és megadták a pontos címünket. Onnan a következő parancs érkezett rádión: „Várjanak.” Délfelé egy zsákmányolt kételtű állt meg az erdészlak előtt, amelyből egy fürge mozgású, vidám hadnagy és egy egészségügyi tiszthelyettes lépett ki.

Felpakoltunk a kételtűre és az nagy dübörgéssel megindult. A hadnagy előrelátó embernek bizonyult. A bőrröndjében izletes ennivalót, tele kulacsot, s ügyesen egymásba rakható, zsákmányolt poharakat is hozott magával. Egyszóval, kényelmesen utaztunk, és minden különösebb kaland nélkül, nagyszerű hangulatban érkezünk meg a harckocsizók törzséhez.

Bementem a törzshöz, hogy tájékozódjam a helyzetről. Csapataink déli irányban haladtak előre. A térképet telis-tele rajzolták különféle jelekkel, vonalakkal. A vörös nyilak dél és délnyugat felé mutattak, és már mélyen benyúltak a német hadosztályok védelmi körletébe. De a németek se maradtak adósak. A balszár-

nyon visszafoglaltak néhány falut, elfoglaltak egy nagy települést is, és úgy látszott, tovább akarják fejleszteni támadásukat.

Érdeklődtem, hogy hol a front törzse.

– A front törzse? – kérdezett vissza közönyösen a harckocsik hadműveleti főnöke. – Tudja az ördög. Azt hiszem, a korábbi helyén. – Azután ismét az ellenséges ellentámadásokról beszélt, meg arról, hogy az az ördögi Hube még mindig itt pöffeszkedik, de azért a dolgok általában ragyogóan mennek.

Bementem az iskolába. Az ismerős harckocsizó ezredes még mindig ott volt. Olyan érzésem támadt, mint ha azóta, hogy elmentem tőlük, le sem szedték volna az asztalt. Tele volt ételmaradékkal meg üres üvegekkel. De mindezzel senki sem törődött. A törzs megfeszített munkát végzett, s nyilván senki se lépett ebbe a szobába.

Mi leültünk az ezredessel, s szabaddá téve az asztal egyik sarkát, megvitattuk a helyzetet. Az ezredes már tudott a repülőbalesetünkről. Rá, a frontkatonára ez nem hatott különösebben – hiszen annyi hasonlót látott a háborúban. Viszont igen szorgalmasan kínálgatott, folyton töltögette a poharamat. Ő maga nem ivott, és az volt az érzésem, hogy cseppet sincs vendéglátó kedvében, s legszívesebben a pokolba kívánná. Gondolatai bizonyára a hadműveleti térképen járnak, s széles, cserzett, szívélyességet sugárzó arcáról mintha azt olvastam volna le, hogy ettél, ittál, most már menj, amerre látsz, nem érek rá veled törődni.

Búcsúzásul azonban felélénkült, erősen szorongatta a kezem, s a lelkemre kötötte, hogy el ne felejtsem. A mosolygó veterán maga vitt ki a falu szélére, ahol már várt rám egy repülőgép. A pilótával meghatároztuk a törzs tartózkodási helyét, s megállapodtunk, hogy a falu szélén a mezőre száll le, és ha lehet, odagurul az agro-

nómus házához, ahol barátunk, Grigorij Romancsikov, a Katonai Tanács titkára lakik. Onnan aztán majd odahívhatom a kocsimat.

A kaland azonban, úgy látszik, mégiscsak hatott az idegeimre. Ahelyett, hogy szokásomhoz híven rögtön álomba szenderültem volna, forgolódtam a helyemen, félénken nézelődtem lefelé, ahol a vakító hóban feketéllettek vonuló csapataink, néztem a végtelen és teljesen felhőtlen eget. S mit tagadjam, a fejem kóválygott az italtól, és bár a repülőgép teljesen egyenletesen haladt, hirtelen úgy tűnt, hogy billeg, s a torkomat hideg görcs szorongatta.

Szerencsésen földet értünk. A havas mező tükörsima volt, és a kis „kukoricadarálónk” szárnyait billegtetve majdnem az agronómus házáig gurult. Elbúcsúztam a pilótától, segítettem megfordítani a gépét, s jókedvűen indultam meg az ismerős tornác felé, arra gondolva, hogy amíg a kocsí értem jön, alszom egyet a vendégszerető őrnagy ágyán.

De itt kezdődött valami ördögösség. Először is a szemembe ötlött, hogy hiányzik a kerítésről a vezeték, a tornácról pedig az űr.

– Igen, igen – bizonygatta a telt alakú, kedves arcú háziasszony –, elmentek, mindannyian elmentek. Ma éjjel telefonált valaki, az őrnagy felugrott, felrázta a többieket, gyorsan összeszedték a papírjaikat, aztán hajnal előtt elsiettek.

Elsiettek? Hát ez mi? Miért siettek?

– Nem jönnek ide a németek? – kérdezte váratlanul a háziasszony, és jóságos arcán rémület vibrált. – Maga csak ne csapjon be, hiszen ahogy a mieink bejöttek, minden edényt és ágyneműt kiástunk. Árulja el nekem, mert ha ezek jönnek, mindent ellopnak, nem hagynak meg semmit... A bográcsunk is kint állt az udvaron, amikor elmentek, elvitték. Hogy mire kellett

nekik?... Mondja meg igazán – áttörték a frontot? Igen?

Amennyire tudtam, megnyugtattam az izgatott aszszonyt. Igyekeztem nyugodtan búcsút venni tőle, végigmentem a falun a szállásunk felé, amely a község másik végén volt. Ezt a nagy, a többiektől eltérően fából készült házat a háború előtt egy – ezen a vidéken híres – traktorista építette. Számunkra, tudósítók számára, véletlenül szemelték ki, mert a tábornok, akinek a szálláscsinálók szánták, úgy vélte, hogy nem jó, ha olyan messze lakik a frontparancsnoktól, máshová költözött, így jutottunk mi ehhez az irigylésre méltó épülethez.

Ahogy megyek, ámulva látom mindenütt a gyors távozás nyomait. A vezetékeket leszedték, örök sehol. A falu közepén, a sajtüzem kis helyiségében volt a törzs fürdője. Most már az sincs meg. A kolhozparasztok hordják vissza a sajtöntő formákat. Igen ostoba helyzet, csak nem mehetek oda, hogy megkérdezzem – hova költözött a törzs? Még kémnek vélnek, annak minden következményeivel együtt. Voltak már hasonló esetek. No, nem baj, ha hazaérek, majd megtudom. Ha Kovanov és Lazarev ezredes elutaztak, a kocsimnak várakoznia kell rám. Ráadásul itt még az időjárás is megváltozott, déli szél kerekedett, s elfújta a ködöt.

Amikor a szállásomhoz értem, a falura ráereszkedett a sűrű február végi alkony. A kerítés mellett német beszédet hallok. Megdermedtem, ez lehetetlen! Ha a németek betörték volna ide, minden másképpen nézne ki.

De a sűrűsödő ködön át, a kerítés előtt két német vezérkari kocsit látok. Igen, kerekekre szerelt négyszögletes ládákat, terepszínűre festve. Az inamba száll a bátorságom. Az udvaron léptek hallatszanak, valaki becsapja az ajtót. Most már tisztán hallom a német be-

szédet. Egyszer majd bizonyára pirulnom kell érte, de most elönt a verejték a félelemtől. Ez az igazság. A kezemet önkéntelenül a pisztoly agyára szorítom, amely hátul lóg a derékszíjamon, de a kezem reszket, sehogyan sem tudom kigombolni a tokot.

Közben kinyílik a kertajtó, egy díszbe öltözött német hadnagy jön ki rajta, felrántja a gépkocsi ajtaját, és megdermed előtte. Mögötte megjelenik egy – valakivel beszélgető – elegáns német tábornok, fényes csizmában, prêmes köpenyben, magas tányérsapkában... „Hogyan kerülnek ide ezek a németek?” – villan át az agyamon, és valahogy csak azért csodálkozom, miért nem figyelnek fel egy bekecses, sáros szovjet őrnagyra, aki ostoba pózban áll a kertkapu előtti kispadnál...

Hányszor olvastam a német levelekben azt a csodálkozó mondatot, hogy a szovjet tiszték, ha német kézre kerülnek, lőnek a végsőig, s az utolsó golyót meghagyják önmaguknak. Hát most rám került a sor. Hál' istennek, a pisztolytáskám nyitva. Hét töltényem van, hat másé, egy az enyém... Mindez egy pillanat alatt végigfutott az agyamon. Azután pillantom meg a kertkapun kilépő Zuszt, aki menet közben folytatja beszélgetését a német tábornokkal. Engem azonnal észrevett.

– Bocsáss meg, ez Von Siedlitz tábornok, a Német Tiszti Szövetség elnöke. Neked van a legjobb szállásod, hát ott helyeztük el. Nincs ellene kifogásod?

Nem, nincs ellene kifogásom. De már alig állok a lábamon. Leülök a lócára.

– Ha estig nem mész el, összeismertetlek benneteket. Kimegyünk a csata színhelyére, rövidesen visszatérünk. Érdekes, gondolkodó ember...

Mindkét kocsi elrobog, én meg kószálok a házban. Csak Lizát találok ott, a háziasszonyt. Ő a faluban a legjobb pálinkafőző, de saját termékének az áldozata. Szegény Liza – csak így hívjuk. Most is „van benne

nyomás'', az arca piros, a szeme természetellenesen csillog.

– Hát ez meg micsoda, őrnagy elvtárs? – mondja nekem. – Majdnem két évig kínlódtam a németekkel. Hál' istennek elkergették őket. Megjöttek a mieink, isten hozta őket. Semmit se sajnálunk tőlük. Csakhogy a mieink holmi németeket hoztak ide... Jó napot. Mondom, hogy nálam egy őrnagy lakik. Egy őrnagy Moszkvából, a központi sajtótól. Nem törődnek vele. Azt mondja ez a vörös orrú alezredes, az őrnagy a barátom, ő megengedi. Meg aztán, azt mondja, nem valami ágrólszakadt németet hoztam ide, hanem Segglic tábornokot. Segglic vagy nem Segglic, én köpök rá... Akkor az alezredes megfenyegetett. Hát van neki joga a békés lakosságot megfenyegetni?

Érzem, hogy a háziasszony mai terméke igen jól sikerült. Ilyen állapotban értelmetlen vele vitatkozni. Más témára kell áttérni. Kérdezem tőle, hogy hol a sofőr?

– Ott van a kolhoz gépállomásán, a vetőgépeket segít kijavítani, vagy mi.

– És Kovanov őrnagy?

– A Nagy Őrnagy? Ő Moszkvába utazott. Elment az ezredes elvtárs is, mindannyian elmentek. Csak a Nagy Őrnagy nem akart sehogy se elmenni, még táviratozott is, hogy nem ér rá, dolga van itt. De azok visszátáviratoztak, hogy semmi vita, mennie kell. Nagyon-nagyon el volt keseredve. És úgy látszik, a második távirattal ráíjesztettek.

Szegény Liza – okos nő. Annak idején részt vett az élenjáró kolhozparasztok első kongresszusán. Kitüntetése is van, az egyik legjobb itteni traktoristához ment feleségül. A falon függ a fényképük: mindketten magasak, széles vállúak, erősek, mindkettő mellén – kitüntetés. De a traktorista a háború első napjaiban be-

vonult, s nyomtalanul eltűnt, valószínű, a Kijev alatti csatában esett el, ahonnan az egyetlen levelet kapta tőle. Két fiát a megszállás idején temette el. Aztán megtanult pálinkát főzni, s amióta nála lakunk, egyetlen egyszer sem láttuk józanul.

Egykorú velünk, de mégis anyáskodott felettünk: mosott ránk, felvarrta leszakadt gombjainkat, néha megszidott minket, amiért csizmástól léptünk házának fehér padlójára, le kellett a csizmát vennünk a küszöbön, s pálinkája sosem hiányzott az asztalról, bár az elosztás ilyen: egy pohárka a termelőnek, egy pohárka nekünk valamennyiünknek, a katonáknak.

- Ezeket a Nagy Őrnagy örökségként hagyta itt - mondta Liza, s átadott rengeteg papírt, néhány ceruzát, meg teleírt borítékokat.

A feljegyzésből megtudom, hogy Kovanovot a párt Központi Bizottsága hívta magához, hogy nagy munka vár rá, de még mindig reméli, hogy visszajöhet közénk a frontra. És bár erről nem írt semmit, Liza elbeszéléséből sejtem, hogy a Nagy Őrnagy tudósítói szíve nehezen szakított a mi forrongó frontunkkal.

Nos, hát sok szerencsét, Nagy Őrnagy. Nagyon fogsz hiányozni. Igyekszem minél jobban felhasználni itthagyt papírjaidat meg ceruzáidat.

Német tábornokkal – egy asztalnál

Nyugtalan foglalkozásom nemegyszer hozott össze nemcsak halott, de élő német tábornokokkal is. Láttam, amikor Von Paulus tábornagy előjött Sztálingrád egyik terén a szétrombolt áruháza alól, és egy szovjet tisztnek átadta a pisztolyát. Jelen voltam elfogott német tábornokok kihallgatásán is. Egyszer meg részt vettem egy vidám tábornoki vacsorán is, ugyancsak Sztálingrádnál,

ahol az egyik fogoly a második vagy harmadik pohár után oroszul próbálta énekelni a „Zúgott, égett a moszkvai tűz” című dalt, és megtapsolták, amikor Napóleon bűnbánó szavait énekelte:

*Miért is kellettél nekem, ó Orosz föld?
Hisz Európa már a lábamnál hevert . . .*

A szovjet sajtó nem emlékezett meg erről a vacsoráról, a szervezőit pedig alaposan letolták.

És volt még egy német tábornok „ismerősöm”. Egy-szer Friedrich Wolf, német antifasiszta drámaíró, a „Szabad Németország” bizottságának aktív tagja, bemutatta nekem a fogságba esett Von Einsiedel grófot, Bismarck unokáját. Sokat beszélgettünk. A fiatal gróf, akit egyébként semmi sem különböztetett meg a nem túlságosan művelt német tisztek tömegétől, raccsolva mondta:

– Nagyon sajnálom, hogy Hitler Adolf megszegte nagyapám arany szabályát – nem szabad egyszerre megtámadni Oroszországot és a Nyugatot.

Ezen a betanult frázison kívül semmi érdemlegeset nem lehetett belőle kiszedni, s még csak tájékoztatásként is szégyelltem átadni ezt az interjút a szerkesztőségemnek.

A Német Tiszti Szövetségről, amelyet, úgy hiszem, tavaly szerveztek, még most is keveset tudok. A vezetőjéről úgyszintén. Von Seidlitz neve ismerős, még Sztálingrád alól. Vajon nem az a tiszt ez, aki annak idején szembefordult Paulus parancsával, hogy a vég-sőig ki kell tartani, s energikusan kiállt az ésszerű kapituláció mellett, amikor a helyzet reménytelenné vált? Annak idején, ha jól emlékszem, sok szó esett er-ről.

– És még ezt is itt hagyta magának a Nagy Őrnagy

– mondja Liza, és az asztalra tesz egy üveg portói bort. – Nagy búcsúvacsorát rendeztek a maguk emberei. Összegyűlt minden tudósító. Ő elvette az asztalról ezt az üveget, és ideadta nekem. Azt mondta, ez a barátomé, a másik őrnagyé. Akkor hát biztosan a magáé.

Előkerül a sofőr is. A ruhája tetőtől talpig rozsdás. A keze viszont könyékig olajos. Vidám, eleven. Mindig ilyen, amikor kedvére dolgozhat, bajlódhat a motorokkal, a gépek alá hasalhat. Valójában nem is sofőr a szakmája, hanem motorszerelő. A gépeket jobban szereti, mint a vezetés mesterségét, amelyet kocsis foglalkozásnak nevez, s amelyről úgy érzi, méltatlan egy igazi szerelőhöz.

– No, megmaradt valami? – érdeklődik Liza, s tölt neki a fabögrébe.

– Pótalkatrész – feleli Petrovics, miközben meg-megmossa a kezét meg a nyakát. – De négy repülőgépből kettőt összehoztunk.

A gépeken kívül van még Petrovicsnak egy – számunkra tiszteletre méltó – szenvedélye: szeret szakácskodni, s ahogy ő mondja, szereti a „hozzáértő” embereket megvendégelni. Ezért aztán sokszor egyetlen este szélnek ereszti egész heti felemelt és kiegészített tiszti fejadagunkat, s utána csak kétszersültet rágcálhatunk, meg a háziasszony vendégszeretetére támaszkodhatunk. Ez a vendéglátói szenvedélye kiapadhatatlan. Most is eszébe jutott, hogy kitesz magáért hívatlan vendégünk, a német tábornok előtt. Elvégre is ritka vendég egy antifasiszta német tábornok. Lazarev ezredes és Kovanov őrnagy Moszkvába ment, így maradt egy kis élelmiszer-tartalékunk. Petrovicsot nem lehetett visszatartani, rögtön munkához látott.

Szegény Liza – szívélyes asszony, igen jó barátságban van Petrovicsal, de most hajlíthatatlan: nem akarok tudni semmiféle német tábornokról. A pokol tüzes

fenekére minden némettel. Ha fulladoznak, akkor sem nyújtom értük a kisujjamat sem. Elég bajunk volt velük!

– De ez egy különleges alak, Hitler-ellenes, hogy-hogy nem érted ezt, Lizácska? – bizonygatja behízelt hangon Petrovics. – Röpcédulákat ír, hogy – kamerádok, gyorsan tegyétek fel a kezeteiket!

– Sok embert megöltek? Meg. Miattuk halt meg a két fiam? Miattuk. Tönkretették a kolhozunkat? Tönkretették... Nem adok semmit, se asztalterítőt, se edényt. Nem adok és kész...

Amíg folyik ez a vita, elszendergek a langyos kemencén, amelynek padkáján ott a házi pálinkapárló. Megérkezik Zuszmanovics alezredes küldönce, akit tűzbe hoznak Petrovics eszméi, pillanatok alatt közös nevezőre jutnak. Félálomban hallom, ahogy csörömpölnek a szomszédoktól kölcsönkért edények, az üveg portói bor, amelyet – mellesleg szólva – ki nem állhatok, s ezért sajnálkozás nélkül kerül a diplomáciai vacsora asztalára. Lassan kész az ünnepi asztal. Nyugtalanul alszom, amint felébredek, azt sem tudom, mi történt. Kölniillat, német beszéd. Az előszobában valakinek diszkrétén csikorog a csizmája... Persze, ez Von Seidlitz tábornok! Lekászálódok a kemencéről, kritikusan végignézek magamon a tükörben. Jó figura! Megkopunk ebben a hatalmas és szüntelen támadásban. A zubbony háta és könyöke foszlásnak indult. Katonanadrágom – ahogy a németek mondják – régen „plusquamperfectum”, a térdén is, hátul is kikopott, és most vattanadrágban feszítek. A csizmám még csak hagyján, de az is zsákmányolt. Mégis, egyáltalán nem érdekel, hogy mi a véleményük az öltözékemről.

Bemutatnak bennünket egymásnak. Nem, nem olyan magas, mint ahogy félelmemben tűnt ott, a kerítésnél. A tábornok középmagas, zömök, feszes tartású ember.

Erősen megszorítja a kezem. Szabályosan bemutatkozik:

– Walter von Seidlitz.

A megterített asztal nem mindennapi. A fiúk ugyan csak kitettek magukért. Azt már nem tudom, sikerült-e nekik rábeszélni Lizát, hogy segédkezzen ebben az *antifasiszta ténykedésben*, vagy nélküle csinálták? Az asztalon cseréptálakban sózott paradicsom piroslík, az uborka étvágygerjesztő fokhagyma- és babérlevélillatot áraszt, özgomba és sózott hering fehérlik a tányérokron, ez egyébként Petrovics kedvenc eledele, a hering szájából – mint Churchilléből a szivar – egy uborkadarab áll ki. Az ennivaló előtt – ízléses üveg, telítve szegény Liza cukorrépából főzött termékével, amelyet errefelé „Marija Gyemcsenko háromcsillagos papramorgója”-nak neveznek.

Von Seidlitz tartózkodó, hallgatag. Méltóképpen értékeli a terítéket. Iszik, de nem lesz tőle beszédes. Amint megtudom, ma bejárta az elmúlt csata színhelyét. Ez a roncsokkal teleszórt mező, ahonnan még nem takarították el a holttesteket, nyomasztó hatással volt még rá is, aki a túlsó, ellenséges oldalon vett részt a sztálingrádi ütközetben.

Igen, a tábornok ugyancsak hallgatag. Csak az a körülmény zökkenti ki mély némaságából, hogy jómagam is ott voltam Sztálingrád alatt, és szemtanúja voltam Paulus fogságba esésének.

– Ó, a tábornagy jó katona!

– Miért nem fogadta meg azokat az ésszerű tanácsokat, amelyeket ön és Schlomer tábornok adott neki, s a kilátástalan helyzet ellenére miért utasította el a kapitulációra felszólító javaslatunkat, s miért zárkózott el a tárgyalások elől? ... Sok ezer katona életét menthettem volna meg.

– Ön tud erről a javaslatunkról? – élénkül fel egy

kissé a tábornok. – Igen, a sztálingrádi tragédia lehetett volna számunkra kevésbé borzalmas is – mondja, de nem fejtegeti tovább ezt a témát.

– Korszuny-Sevcsenkovszkijnál figyelembe vették a a sztálingrádi tapasztalatokat, az önök főhadiszállása mégis engedélyezte Stehmermann tábornok csoportjának, hogy végül is megpróbáljon kitörni a gyűrűből.

– Túl későn jött ez az engedély. Túlságosan későn. Stehmermann tábornok is jó katona. Nagyon jól tudta, hogy a háborúban mit lehet, mi a hasznos és mi a káros, és mit nem lehet. Minden csak azért történhetett meg, mert a gyűrűből való kitörésre felszólító parancs elkészt.

– És nem azért, mert a Vörös Hadsereg két frontja a csoportosítást kettős, áttörhetetlen gyűrűbe zárta?

– Ezt elkerülhettük volna. Felderítőink, az önökéhez hasonlóan, jól dolgoznak. Feltételezem, hogy szegény Walter Stehmermann kezét-lábát megkötötte a főhadiszállás parancsa.

– Hitleré?

– Igen, Adolf Hitler őrzetetőé.

A tábornok arcán egy pillanatra torz fintor jelenik meg, de rögtön el is tűnik.

Erről sem akar tovább beszélgetni. Az ő dolga. Meg lehet őt érteni. Az a szörnyű kép, amelyet a sztyeppi szurdokban látott Senderovkán túl, ahol annyi földije pusztult el, ahol annyi német haditechnikát semmisítettek meg, aligha tesz beszédessé egy németet. Legfeljebb elgondolkoztatja.

Gyalogosokká vedlünk

Hajnalban útnak indulunk. Szegény Liza kikísér egészen a kertkapuig.

– Űssék csak őket. Fojtsák meg a németet, azután

visszafelé jövet látogassanak meg. És ősszel már jó ízű dinnyét ehetnek. Nem nagy dinnye terem nálunk, kicsi, de édes, mint a méz. Jöjjenek csak, jól tartom magukat... Talán addigra a férjem is előkerül.

Liza ma „száraz”. Kék szeme okos és szomorú. Megígérünk neki mindent, azt is, hogy bejövünk megkóstolni azt a nagyszerű dinnyét. De valóban meglátogathatjuk-e? Aligha. A háború útjai mindig csak egy irányba vezetnek, a katona ritkán látja viszont az ismerős helyeket.

Atyaisten, mi lett az utakból! Csigalassúsággal haladunk. „Kilenc napig tíz versztát” – ez a közmondás járja most a fronton, s igen képszerűen határozza meg a nyakig sáros utakon való közlekedést. Csak estére érünk a törzs új szálláshelyére, miután éppen hogy megtettünk húsz kilométert. Szétnézünk a környéken. Sár, mindenütt feneketlen ragacsos sár. S egyre inkább olvad a hó.

A teherautók hűtőig merülnek a sárba. A sofőrök már nem próbálkoznak azzal, hogy kihúzzák a kocsikat, várnak, vontató traktorokra.

A korszunyi összeomlás után lelassult a támadás, s az ellenség Zvenyigorodkától délre, a dombövezte völgyekben új, minden valószínűség szerint, műszaki tekintetben igen erős védelmi vonalat épített ki a Gnyilój Tikics folyó mentén. De itt nem a makacs védekezésre fekteti a súlyt, hanem azokra a közlekedési akadályokra, amelyek szerinte, lehetetlenné teszik a támadást. Legalábbis így mondják a hadifoglyok, akiknek száma az utóbbi időben megint erősen gyarapodott.

De csapataink még ilyen embertelenül nehéz körülmények között is támadnak.

Az erős tűzérségi tűz tegnap egyszerre öt helyen áttörte a Gnyilój Tikics menti ellenséges védelmi vonalat. Motoros egységeink megszállták a főbb utakat, és már benyomultak a keletkezett résekbe. Mögöttük ha-

lad a gyalogság, a harcokcsik és vontatók által kitaposott csapáson, az erdőkben és a szántatlan földeken pedig a lovasság nyomul előre. Ez az új, rendkívül nehéz körülmények között végrehajtott áttörés annyira erős és váratlan volt, hogy az ellenség még mindig nem tért magához. A Gnyiloj Tikics menti védelmi vonalat tartó hadosztályait szétvágták, körülzárták. Ezúttal már nem szervezetten, hanem szétszórt kisebb alakulatokra, csoportokra bomolva jönnek ki a gyűrűből. Minden újságírói túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy a németek szívesen adják meg magukat, menekülnek, a sárba dobva mindent, amit nem tudnak elvinni.

A térképen déli irányba mutatnak a támadás nyilai. A támadó egységekkel együtt megyünk mi is, a haditudósítók. A kocsim a szorgos Petroviccsal együtt valahol Szmela mögött beragadt a sárba, de így járt a többi tudósító kocsija is. Az egész tudósítói testület áttért a gyaloglásra, s így halad előre a támadó csapatokkal.

Visszük magunkkal egész „házunkat”, akár a csiga: zsákunkban a tiszta váltás fehérenemű, kés, kanál, konzerv, kétszersült, tartalék zsebkendő.

Egyesek közülünk hátsólovat szereztek be, de lóháton is lassan haladnak. Nyeregben ülni kétségtelenül kényelmesebb, mint a sarat dagasztani, zsákkal az ember hátán. Csak este derül ki, hogy lovasaink a szellemi munkások számára elsőrendűen fontos helyen komoly vízhólyagokat szereztek be, s képtelenek leülni, szétrakott lábbal járkálnak, mint a matróz a hajón. Én elvből gyalogosnak kiáltottam ki magam, jobb két lábon menni, mint lovagolni, utána pedig állva írni és hason fekve aludni.

Tegnap Kirillovkáig, Tarasz Sevcsenko szülőfalujáig negyvenöt kilométert gyalogoltunk. Kora reggel készültünk továbbmenni. Este összeraktuk a hátizsákun-

kat, telefonvezetékekkel megkötöttük leválni készülő, napok óta nedves csizmáink talpát, s korán lefeküdtünk, hogy erőt gyűjtsünk. Éjszaka arra ébredtünk, hogy kocogtatnak az ablakon. Kudrevatih őrnagy közölte, hogy talált a faluban két kozák fogatost, s utunk kétharmad részét tacsankán tehetjük meg.

A nap első sugarainál már a tacsankán ültünk, amely elé három lovat fogtak. A lovak ragyogó állapotban voltak, de a hajtók nyilván nagyszerűen vendégeskedtek tegnap a háziasszonyoknál, mert siralmas képet vágtak. Ezért a mi tacsankánkon Kosztyin kapitány, a Szozjuzragyijo tudósítója ült a bakra, aki valaha lovas határőr volt. Lelkesen biztatta a lovakat, csattogtatta az ostort, de így is alig öt kilométeres óránkénti „sebességgel” haladtunk.

Az út utolsó harmadát gyalog kellett megtennünk. Egymásnak segítettünk kimászni a sárból, a lábunkról lemaradó csizmát a fülénél fogva rángattuk vissza. Ám éppen itt ismertük meg, milyen példátlanul nehezen nyomulnak most előre katonáink. A sár belekapaszkodott a lábunkba, leragasztotta a talpunkat, s a csizmánk nehezebb volt, mint a kolonc. Az utat nem is kilométerekkel, hanem a távíróoszlopok közötti távolsággal mértük. Felváltva cipeltük a kimerült Petya Bernstejn fotoriporter fényképezőgéppel és hívókkal megrakott hátizsákját, aztán a kimerült emberek átnedvesedett köpenyét.

De amikor végre megérkeztünk, siettünk a „hadműveletire” az újabb hírekért. Aztán gépelés hívótál szélére erősített lámpa fényénél, megfélekezve az út fáradalmairól, hiszen délre az anyagnak Moszkvában kell lennie. Reggel a törzstől repülőgép indul Moszkvába, elküldhetjük vele az Umany ellen kezdődő támadásról szóló tudósításainkat.

Másnap Sevcsenko falujával akartunk megismerkedni, de reggelig még alvásra sem került sor. Éjszaka új hírt kaptunk: a lendületesen dél felé támadó egységeink több páncélosadosztályt vertek szét az Umanyhoz vezető utakon. A Manykovka-Pomojnyiki-Dzenge-lovka falvak háromszögében az utakon számos ellenséges harcjárművet, löveget, harckocsit zsákmányoltunk. Potas állomásán a hírhedt „Adolf Hitler” SS páncélosadosztály otthagya valamennyi frissen kapott új felszerelését.

Valóban hihetetlen mennyiségű zsákmányról kapunk adatokat. Egész nap a törzs osztályait járjuk. Beszélgettünk az imént hozott hadifogoly tisztekkel, este pedig megállapodunk Ivanyenko kapitánnyal, hogy reggel elrepülünk a helyszínre.

Manykovkában valamennyi szélesebb utca tömve van. Se kocsival, se gyalogosan nem lehet továbbhaladni. A helyzettel már megismerkedett tisztek megmutatják nekünk a lőszer- és élelmiszerraktárakat. Minden példás rendben sorakozik a polcokon.

A lakók mesélik, hogy harckocsijaink betörése a faluba váratlanul érte az ellenséget, a kocsivezetők a kocsik körül dolgoztak, a tisztek pedig az elmúlt három nap visszavonulásának a fáradalmait aludták ki. Dolgozott a katonai sütőde, őrlött a környéken tartózkodó csapatokat liszttel ellátó malom. A malom igazgatója, egy bizonyos Hermann Schlipp, akkor menekült el az irodájából, amikor a harckocsik már beértek a falu főterére. Az asztalon még most is ott hevert a munkaköpenye, az asztal alatt pedig több, gondosan kötözött csomagot találtak, tintaceruzával megcímezve: „Dresden. Kaiserstrasse 12/8, Klara Schlipp.” A csomagokban gondosan csomagolt szalonnatáblákat találtak.

Mindaz, amit láttunk, és amit a lakosok elmeséltek, szemléltetően mutatja a „marsall hadműveletének” stílusát, ahogy a 2. Ukrán Frontnak ezt az új, hatalmas előretörését nevezik.

A Manykovkából Pontas, Pomojnyiki és Dzengelovka felé vezető három út is tele van gépkocsikkal. Kettős oszlopban sorakoznak. Az élük a völgyben rekedt meg, s a pomojnyiki–umanyi országúton pedig, ahol a futás pánikszerű meneküléssé változott, az elhagyott harci járművek már négyes sorokban állnak. Ilyet talán csak a Sztálingrád mögötti sztyeppeken láttam.

Még érdekesebb kép tárult elénk, amikor Potas sűrű füstbe burkolózó, kis állomásához repültünk. Égtek a gabonaraktárak. A menekülő megszállóknak már csak ennyire maradt idejük. A sztyeppi állomás egyébként, amelyet az ellenséges hadvezetés itt támadó egész páncélos haderejének utánpótlását ellátó állomásává változtatott, épségben megmaradt, érintetlenek a raktárak is, meg a benzintartályok is.

De mégsem ez a fontos. A harckocsik a fontosak. Az állomás környékén, a falu utcáin, északi és déli határában új, még be sem járatott Tigrisek, Párducok, T-4-esek – „macskák” – sorakoznak, Ferdinand rohamlövegek és kis „max” gépágyúk állnak. Mindegyiken rajta az „AH” monogram, az Európában és nálunk is hírhedtté vált „Adolf Hitler” hadosztály jelvénye. Ezt a hadosztályt teljesen feltöltötték, és vonaton szállították ide, azzal a feladattal, amint ezt tegnap a hadosztály egyes foglyul ejtett tisztjei vallották, hogy csapjanak le az Umany felé törő csapatainkra. A hadosztály leszállt a vonatról és menet közben legyező alakban fejlődött fel északi irányban. Csakhogy a támadás hátulról, dél felől érte a németeket, a Pomojnyikitől oldalra forduló harckocsizó alakulatok részéről. A lövegek többsége

most is észak felé fordult csővel állnak, s láthatóan csak keveset sikerült az utolsó pillanatban megfordítaniuk.

Sok lövegből, amint az általunk is megnézett csövekből kitűnt, egyetlen lövést sem adtak le.

Útban visszafelé folyton hadifogolyoszlopokkal találkoztunk, amelyek Korszuny felé dagasztják a sarat.

Umanyban

Elfoglaltunk Umanyt! Most ez a legfontosabb esemény, mert ezzel máris nyitva állnak a Déli-Bug felé vezető főbb útvonalak.

Umany – ősrégi ukrán város, itt élt és aratott dicsőséget Gonta és Zseleznyák, az ukrán nép függetlenségének két legendás harcosa. Gyönyörű város, híres zöld utcáiról és parkjairól, a ritka szép Szofija-parkjáról, Ukrajna legrégebbi mezőgazdasági főiskolájáról. De a város most gyászos füstbe burkolva fogadott bennünket.

A város középpontjától dél felé vezető utcák szinte hadizsákmány-kiállítás benyomását keltik, amilyet a moszkvai Gorkij-parkban láttam, egyik moszkvai utazásom alkalmával. Megtalálható itt a legújabb német haditechnikának minden darabja, a hatalmas Tigris harckocsitól kezdve egészen a „macskáig”, ezekből egész sereg rekedt meg a folyócska melletti völgyben; a héttonnás Demától, amelyre egy teljes tábori műhelyt szereltek, a piciny, bogarakra emlékeztető Skoda személygépkocsikig; a hatalmas békára hasonlító Gaubitztól, amely egy domboldalban rekedt meg mind a három pótkocsijával együtt, a szerény páncélelhárító ágyúcskákig. De hatsövű aknavetőket éppúgy találunk, mint a hírhedt páncélöklöket, amelyek ládástól sorakoznak az elhagyott gépkocsikon.

Egész nap elnézegetheti az ember ezt a „kiállítást”,

csak nem túl kényelmes, mert a járművek és a lövegek olyan sűrűn állnak egymás mellett, hogy elállják az utcát, s csak úgy tudunk továbbmenni, ha rajtuk keresztül mászunk át.

A repülőtéren pedig jó néhány kilőtt, leégett repülőgép mellett ép gépeket is találunk. Láttunk itt Ju-87-eseket, Ju-88-asokat, kettős szárnyú felderítőgépet is, amit nálunk „felfüggesztett Fritznek” hívnak, s igen kellemetlen dolog, amikor órák hosszat lóg a levegőben, mintha csak egy felhőhöz kötötték volna. Látom valamilyen hatalmas szállítóeszköznek a karosszériáját is, amilyennel eddig még nem találkoztam.

Mindez, az utcákon, s különösen a városszéleken heverő, még össze nem szedett halottakkal együtt, annak a jele, hogy itt Umany-Hrisztyinovka vonalán az ellenség még egy elkeseredett kísérletet tett arra, hogy megvesse a lábát. És ismét, mint ezt az utóbbi időben már többször tapasztaltuk, a 2. Ukrán Front egységei Harkov felől jövet a várost megkerülve harapófogóba szorították, s az ellenség csak a számára egyetlen szabad útvonalon menekülhetett el.

Elhatároztam, hogy több napot töltök Umanyban.

Most itt állomásozik az a könnyűbombázó Komszomol-ezred, amelyik a korszunyi csata éjjelén Senderovkát bombázta a hóviharban. Nagyszerű fiúk, s én még meg sem ismerkedtem velük alaposabban. De van még egy titkos vágyam is. A láb nélküli pilótával történt találkozás még mindig nem hagy nyugton. Megtelepszem néhány napra Umanyban, összeállítom erről a csodálatos fiúról szóló anyagom vázlatát, míg ki nem repül a fejből elbeszélésének minden részlete. A füzet, amelybe jegyezgettem, még mindig itt van a táskámban.

És hogy fegyelmezzem magam, az asztalra tettem egy

papírlapot, s felírtam rá a kézirat címét: „Alekszej Mareszjev orosz katona.”

A helyőrség-parancsnokságon éjszakázom, egy tágas helyiségben, ahol néhány nappal ezelőtt a német propagandaügyi minisztériumnak valamilyen hivatala székelte. A padlón aludtam, egy csomó német iratkötegen. Talán ezért, talán a vacsorára fogyasztott nehéz étel miatt, de alig hunytam le a szemem, valamilyen szörnyű álmot láttam, s felriadtam.

A szomszédomban levő helyőrségparancsnoki irodából hangos beszélgetés szűrődik át, akarva-akaratlanul is hallgatózom, aztán pedig már izgatottan figyelek.

Néhány, a hangjukból ítélve fiatal nő, egy bújkáló, átöltözött német tisztet hozott be. Az asszonyok csicse-regnek, mint a szarkák, a tiszt meg egyre mormogja, mintha felhúzták volna: „Hitler kaputt”, Hitler kaputt”, bizonyára abban a hiszemben, hogy ez a két mondat megmenti őt a hangos ukrán asszonyoktól.

Azután egy, a hangjából ítélve idős néni jelent meg. Hangosan közli a parancsnokkal, hogy a pincéjében már ötödik napja rejtőzködik néhány „német, vagy román, az ördög igazodik ki rajtuk. Csak valamennyien feketék”. Meg akarják adni magukat, de félnek előjönni. Rendes emberek lehetnek, azért bújtak a pincébe, hogy a sajátjaik ne vigyék el őket, és most félnek, hogy a mieink kémeknek nézik és agyonlövik őket. Hát parlamenterként elküldték a nénit a „főtiszthez”.

Aztán egy férfi jön. A lakásán németek laktak. Most költözött vissza, és egy egész halom rablott holmit talált otthon: kabátokat, kendőket, öltönyöket, fehérneműt. Mit csináljon? Kinek adja át? Fél, nehogy rossz híréért költsék.

Csak hajnal felé szundítottam el egy kicsit. A parancsnok küldönce ébresztett fel, hogy menjek teázni. Felvirradt Umanyra az első szabad nap. A tüzek kialud-

tak, a kormot és az üszköt friss hótakaró borította. Az utcákon sok az ember. Még megszokásból esetenül viselkednek, leskelődve, halkán és észrevétlenül igyekeznek menni a járdán. Katonákat alig látni. A front már olyan messze vonult, hogy a lövések zaja sem hallatszik el a városba.

Az egész napot a pilóták között töltöttem a Komszomol-ezredben. Este meg a helyőrségparancsnok irodája mögötti szobácskában üldögéltünk, és teáztunk.

A parancsnok idősebb, szibériai férfi, pártmunkásból lett tiszt. Két legfeltűnőbb vonása, hogy hallgatag, mint a kő, és szereti a teát. Tíz csészével is megiszik egymás után, de csak keserűen, mert az édes tea „nem az igazi”.

Pokoli rossz beosztás lehet helyőrségparancsnoknak lenni. Alig áll a lábán, s ha a beszélgetés egy pillanatra megakad, azonnal elalszik. Rengeteg kisebb-nagyobb ügy szakadt szegény ember nyakába. Különösen a foglyok. Egyre többet hoznak belőlük. Előhúzzák a pincékből, vagy a padláson fogják el őket. Jönnek az erdőből is. Egy SS-tisztet egy vízzel teli gödörből halásztak elő, már majdnem megfulladt, s igen szánalmas képpel hozták el a parancsnokságra.

Mindegyiket létszámba kell venni, csoportokba szervezni, s legfőképpen etetni. S az arcvonalról egyre újabb és újabb csoportok érkeznek. Kevés a kísérő. Az utca képe Sztálingrád napjaira emlékeztet. Vonul a német hadifogolyoszlop, legelől egy román tiszt lépked vidáman, ő a felelős a csapatért. Hátul egy idős, szakadt köpenyes katona ballag, fújja a füstöt, úgy megy, mint a pásztor a nyája után.

A parancsnok nagy gondban van – meg kell szervezni a foglyok étkeztetését.

– Jó, hogy a németek előrelátók voltak. Gazdag élelmiszerkészleteket hagytak itt. Másképp csődbe

jutnék – mondja a parancsnok és fújja a teáját. Az én fejemben pedig már érik a téma: „Ennyi és ennyi nap egy helyőrség-parancsnokságon.” Úgy hiszem, erről még nem írt senki. Pedig érdekes. Mi mindent láthat itt az ember!

Most már bizonyos, hogy töltök néhány napot a szibériainál, megfürdök, fehérneműt váltok. Embernek érzem magam. Lesz időm figyelni, gondolkodni. Mert hiszen van min gondolkodni. Az ellenség sem az, mi sem vagyunk a régiek. Ebben az offenzívában még a „legzöldfülűbb” katonáink is megedződtek.

Át a Bug folyón

Itt voltam, figyeltem, gondolkoztam. Az ördögbe is! Hajnalban a szibériai költött fel. Egy táviratot adott át a front törzsétől. „Csapataink átkelnek a Déli-Bugon. Ne késlekedjék. Kosztyin kapitány.”

A Bug! Ez aztán igen! Már a Bugnál vagyunk! Köszönet a hírért, Kosztyin kapitány! Félrelökve minden tervemet megkérem a parancsnokot, hogy kétéltűvel juttasson el a Bughoz. Nem kell sokáig kérlelni. Az egész város – garázs, zsákmányolt kocsik garázsa. Választhat az ember, amilyent csak akar. Csak a vezetővel van baj... de aztán az is akad, egy helybeli, aki a gépállomás egyik traktoristája és sofőrje. Csak most hívták be, még be sem öltözött rendesen, de már a német kocsikat ismeri, és mint később meggyőződtem róla, mestere a szakmának.

Nincs már térképem. De a parancsnok ideiglenesen ideadja a sajátját. A sofőrrel együtt rávezetjük az útvonalat és elindulunk. Útközben a táskámból előveszek egy német Die Woche című katonaujságot, amelyből tegnap a parancsnokság tolmácsa, egy fiatal, diákból lett

alhadnagy, mintha csak előre látta volna az eseményeket, lefordított egy cikket, mondván, hogy rövidesen hasznát veszem.

Március 2-i újság. Két nappal az ellenségnek Umányból történt elmenekülése előtt jelent meg. A vezércikk, amelyet Lütze hadnagy írt alá, éppen a német összeomlásról szól, amelyet a szerző finoman „az utolsó napok eseményeinek” nevez.

„Még azok között is, akik a német hadsereg egyenruháját hordják, akadnak olyanok, akik gyávaságból szándékosan helytelenül értelmezik az utóbbi napok eseményeit... A hadvezetés parancsának megfelelően elhagytunk több, számunkra jelentéktelen területet, és kiegyenesítettük a frontvonalat. Nagy érdekeink szemszögéből ez az átcsoportosítás nem jelent semmit. Előtünk a Bug, az egyik legerősebb vízi akadály, amelyet megerősítettünk, és amelynél összeomlik az orosz hadsereg. Mi szilárdan állunk a Bugnál és amikor a bennünket ostromlók elvéreznek, soha nem látott csapást mérünk rájuk, mint már annyiszor ebben a háborúban.”

Hát Lütze hadnagy úr, ami azt illeti, nem túl „szilárdan” álltak meg a Bugnál. De hát valóban átkeltünk-e már rajta? Szinte nem is hisszük, olyan gyorsan történt.

Összeszorul az ember szíve, amikor megy az úton délnek, a Bug felé. A német uralom tönkretette ezt a gazdag vidéket. Tudjuk már, hogy a Déli-Bug „a német érdekek határa”. Hitler a Bug vidékét egyébként Antonescu Romániájának adta át szabad rablásra. Az pedig, hogy könnyebben lenyelhesse ezt a zsíros falatot, sietett román tartománnyá nyilvánítani. A folyó mindkét oldalán helyőrséget állítottak fel. De a német fasiszták is, a román vasgárdisták is egyforma mohósággal rabolták ki a Bug vidékét, s elvittek onnan mindent, amit lehetett, az utolsó szem gabonáig, az utolsó darab szalonnáig, az utolsó birkáig. És most is, ahol valamikor –

idevalósi gépkocsivezetőm elbeszélése szerint – a padlások görnyedeztek a terméstől, olyan emberekkel találkoztunk, akik alig vonszolják magukat az éhségtől.

Kicsit felszáradt az út. A nehézkes és valahogy túlságosan zajos kételtű járművünk sarat fröccsentve visz bennünket pontosan délnek. Ez is a németek visszavonulási útja, de itt alig látható beragadt gépkocsi vagy otthagyt harckocsi. Itt a németek gyalogosan menekültek. Nem volt mit itthagyniuk.

Az umanyi visszavonulás után – a látottakból ítélve – a német hadvezetésnek mégiscsak sikerült erős katonai csoportosításokat létrehozni, amelyek itt is, ott is ellentámadásba mentek át. De a támadás lendülete már nem volt olyan erős mint korábban, s ezeket a támadásokat csapataink rövid harcok után különösebb nehézség és veszteség nélkül szétverték.

Egy nagy faluba érkeztünk. A kertekben ünnepélyes, tavasz előtti csend. A falu ép, az istállókban tehenek bőgne, hangos kakaskukorékolás hallatszik. Kocsink a falu felső végénél bukkan ki az egyik utcából, s előttünk ott a naptól vakítóan szikrázó kék szalag, a Bug.

Minden mozgásban van. De egyetlen törzset sem talállok, nem tudok tájékozódni az eseményekről. A Bugnál, az átkelőhelynél csak nyomait lehet látni az ütközetnek, a homokos parton még holttestek sötétlenek, de már rendesen közlekednek a kompok és motorcsónakok. Folyik az átkelés.

Az utak jobbak, az ellenséget üldöző csapatok az országutakon haladnak. Alekszandrovkába, egy nagy faluba érkezünk. A falut reggel felszabadító lovasok már rég elmentek. Az utcán egy idős, piros karszalagos férfi állít meg bennünket. Amint közeledünk, leveszi válláról a karabélyát, egyenesen a homlokomra céloz és rám förmed: „Állj, vagy lövök!”

Attól félve, hogy ez a túlbuzgó apó kiereszti a go-

lyót, mielőtt még megmagyarázom, hogy kik vagyunk, megállítjuk a kocsit. Kiderül, hogy a csapatok elmentek és a polgári hatalom még nem érkezett meg. A partizánok összegyűjtötték a falu aktivistáit, kinevezték azokat az embereket, akiket ideiglenesen a rend fenntartásával bíztak meg. Ez a tüzes fogadtatás azzal magyarázható, hogy zsákmányolt német kocsin érkezünk a faluba, amelyen még rajta volt a Wehrmacht katonai rendszáma és egy macskafej. Amíg az öreggel beszélgetek, Petrovics ledörzsöli a számot, és sárral bekeni a bajszos macskafejet.

Az őrszem, miután megtudja, kik vagyunk nem enyhül meg rögtön. Sokáig tanulmányozza az irataimat, nézegeti a fényképemet, azután rám néz, majd újra a fényképet és végül, miután meggyőződött róla, hogy nyilván minden rendben van, leereszti a fegyvert és hirtelen megszólal:

– Engedje meg, hogy megöleljem, elvtárs.

A véletlenül zsebemben maradt ötnapos Pravda véglegesen barátokká tett bennünket. Az őrszem – orvos, Georgij Alekszejevics Koval elveszi, nem is elveszi, kiragadja a Pravdát. Számára ez nem egy újság, hanem annak a szimbóluma, hogy visszatért mindaz, amelyre két és fél éven át várt. Meghív bennünket magához, és hirtelen megtudom, hogy én Transznyisztriában vagyok.

– Nem érti ezt a szót? – kérdezi az orvos. – Én sem értem. Nem is lehet megérteni. Ilyen nincs. Ezt a szót Antonescu találta ki. Ez a rabló így nevezte el Ukrajnának a Bug és a Dnyeszter közötti vidékét.

Az orvos egy könyvet dob az asztalra.

– Gyönyörködjék benne. El is viheti. Megérti, mert oroszul írták. Transznyiszttria számára.

Egy ábécé van a kezemben. „Ez az ábécés könyv Alexian professzor úr, Transznyiszttria első kormányzója

gondoskodásával jelent meg I. Mihály király és a román állam vezére, Ion Antonescu idejében, 1942-ben.”

Átfutom ezt a könyvet, amely arra hivatott, hogy a gyerekek írni, olvasni tanuljanak belőle. Az orvos negyvennyolc helyesírási hibát és számtalan értelmi és stilisztikai zűrzavart húzott benne alá.

Georgij Alekszejevics elmondja, hogy a fasiszták mennyire reszkettek a félelemtől az elmúlt napokban. Ha véletlenül eldőrdült a puska, ahányan csak voltak a faluban, valamennyien vad lövöldözésbe kezdtek. Amikor elvonultak a faluból, az itt állomásozó lövészezred parancsnoka megjelent a helybeli tanítónál, pisztollyal megfenyegette és kényszerítette, hogy írjon egy igazolást, amennyiben itt állomásozó egysége nem lopott semmit, nem gyújtott fel semmit, nem bántott senkit, és az egész falut teljes rendben hagyta vissza. Az igazolást az iskola bélyegzőjével pecsételtette le.

Hihetetlen, de tény.

Georgij Alekszejevics érdekes dolgokat mesél a német fasiszta egységek Bug vidékéről történt elmenekülésének utolsó napjairól. A visszavonulók között egyszerre az a hír terjedt el, hogy a Berdas felé vezető utat szovjet ejtőernyősök vágták el. El sem hitték ezt a hírt, a visszavonulók árama mégis egy másik kevésbé járható, ezen a falun áthaladó útra tért át. A katonák gyalog, botra támaszkodva bandukoltak. Egy lovat egyszerre hárman használtak: a legszerencsésebb a nyeregben ült, a másik kettő a ló farkába kapaszkodva haladt. Az orvos szavai szerint egy tábornok egy kerekes traktor fülkéjében utazott. Borostás volt, megviselt. Az orvost Verescsagin menekülő franciákat ábrázoló képére emlékeztette.

Ma igen nagy szerencsém van. Georgij Alekszejevics tiszta lakásában egy szuszra megírtam az „Üdvözlég Bug” című tudósításomat, és nem is maradt az oldaltás-

kámban. Repülőgépzúgásra kiszaladtam a mezőre és egy régi ismerőst, aki a front törzsénél teljesít szolgálatot, találtam ott az útra kész pilótával. Segítettem neki megfordítani a gépet, megpörgetni a légcsavart. Ismerősom szavát adta, hogy azonnal átadja a tudósítást a távirdának. Este a harckocsizók között ülve a rádióból hallottam a Déli-Bugon való átkelés tiszteletére adott sortűzet és meggyőződtem róla, hogy a pilóta teljesítette ígéretét. A sortűz után felolvasták a tudósításomat.

Megszabadulunk a „szűrástól”

Bug ide, Bug oda, de a többi frontcselekményektől elszakadtam. A csapatok olyan ütemben támadnak, hogy még a tudósító is nehezen ér a nyomukba.

Már tegnap este megtudtam a harckocsizóktól, hogy a front jobbszárnya egy lendületes előretöréssel Novoukrajnka és Pomosnaja alá ért. Ezek a harcászati szempontból fontos és nem is kicsiny városok ugyancsak dízsorsűzet érdemelnek. És lehet-e egy haditudósító számára nagyobb „szűrás”, mint lekésni egy dízsorsűzet, anélkül, hogy legalább egy kis híryanaggal kommentálná.

Elővettem a térképem. Ezek a városok nincsenek is olyan messze, legfeljebb százötven kilométerre vannak. De a kételtűjét az umanyi parancsnoknak adott szavamnak megfelelően visszaküldtem. Itt most mindenki dél felé megy. Kevés, nagyon kevés az esélyem ahhoz, hogy az ellenkező irányba haladó kocsit találjak.

Hajnalban mégis kiálltam az útra, bízva a szerencsében. Először egy lovon mentem – tüzérségi lovakat vittek vissza a hátsországba, majd egy üres benzinszállító kocsin. Aztán a visszavonuló német tábornokhoz hasonlóan egy hátsországba tartó traktor fűlkéjében utaztam.

Végül egy sebesülteket szállító egészségügyi kocsí ért el velem estére egy nagy páncélos alakulat törzséhez. Nagyon elfáradtam. Itt tudtam meg, hogy elfoglaltuk Novoukrainkát, és Moszkvában már eldőrdült tiszteletére a dízsortűz.

Ez aztán megbocsáthatatlan „szúrás”! Elképzeltem, hogyan vonja össze szemöldökét Lazarev ezredes, szinte hallottam, ahogyan mérgesen köszörüli a torkát, s milyen szavak kíséretében emleget a szerkesztőségben. Így elaludni! De hát – eső után köpönyeg. A legjobb, amit tettem, lefeküdtem aludni. Reggel a vendégszerető parancsnok a rádióhoz hívott, hogy meghallgassuk Moszkvát. A ház mellett, egy dús ágú fa alatt, amelyen varjak károgtak, ott állt a parancsnoki harckocsi. A rádióra hangszórót kapcsoltak, s egy csoport katona, néhány asszony meg egy kopasz bácsi hallgatta a harckocsiból kiszűrődő hangot. Éppen a reggeli lapszemlét olvasták fel, s egyszer csak hallom, amint Olga Vicoszkaja dallamos hangján bemondja:

– Felolvassuk Borisz Polevojnak a Pravdában megjelent tudósítását Novoukrainka felszabadításáról.

A lélegzetem is elállt. Ez mi? Ilyen tudósítást én nem írtam és nem adtam le. És már olvassák. Sőt, észreveszem, hogy a szövegben az én szóhasználatom, fordulataim, stílusjegyeim is megtalálhatók, amelyekért nem egyszer bíráltak a szerkesztőségi értekezleteken.

Honnan került elő ez a meg nem írt tudósítás? A Pravdánál szigorú rendszabályok vannak. El sem képzelhető, hogy valaki a TASZSZ jelentései alapján cikket fabrikált volna a bajba jutott tudósító helyett. De hát felolvasták a rádióban, az ördög vigye el!

A mögöttem álló harckocsizó, aki az imént vigasztalt tiszta szívből, és bizonygatta, hogy nem nagy a baj, hogy még sok dízsortűz vár ránk, most úgy néz rám, mint egy csalóra.

Valóban, hogyan történhetett ez?

Csak egy nappal később oldódott meg a rejtély. Kiderült, hogy Kosztyin kapitány, látva, hogy valahol le ragadtam, miután ő már járt a felszabadult városban, s a maga tudósítását is elküldte már a rádiónak, elhatározta, hogy kisegít. Leonyid Kudrevatihhal együtt megírtak egy tudósítást „Polevoj stílusában”, felhasználták benne kedvenc kifejezéseimet és fordulataimat, aztán ott ültek a távirdában, amíg meg nem győződtek róla, hogy Moszkva megkapta.

Nagyon jólesett a segítségük. Örömben átöleltem Kudrevatiht. Ő megvárta amíg befejezem a lelkendezést, aztán ezt mondta:

– Visszafelé, a második ház.

Döbenten néztem rá. – Mi van ott? – kérdeztem.

– A kázinó – mondta lakonikusan. – Meg egy üveg vodka.

A tengerentúli vendég

Megírtam a cikkeimet, s ismét a Bug környéke felé sandítottam. De reggel Matvej Zaharov vezérezredes, a front vezérkari főnöke hívatott magához. Ennek a művelt, széles látókörű, nagyszerű szervezőnek és kiváló vezérkari főnöknek egyetlen súlyos hibája volt: nem szerette a haditudósítókat. Nem a hétköznapi értelemben, hiszen udvarias ember, soha senki nem hallott tőle közülnök durva szót, de amikor beszélget vele az ember, mindig az az érzése, hogy hallatlanul unja a velünk való beszélgetést, mintha mondaná: én olyan fegyvernemet nem ismerek, hogy haditudósító, s nekem nincs időm veletek beszélgetni, meg aztán nincs is miről...

Lehet, hogy tévedek, de akárhogy van, én őszintén bevallom, egy kicsit féltem ettől a tábornoktól. Hát ilyen érzésekkel mentem most is hozzá.

– Nos, kedves őrnagy elvtárs – kezdte, s közben piros ceruzájával a térkép felett játszadozott –, egy távirat jött Moszkvából. – Az asztalról felemelt egy blankettát és szeméhez közelítette. – Szóval iderepül hozzánk Alexander Werth, a hozzánk akkreditált angol-amerikai újságírók szövetségének elnöke. Kéri, hogy segítsünk neki megnézni a Dnyeper jobb partját, felszabadított városainkat, világosítsuk fel a helyzetről... Mit szól hozzá?

Vállat vontam. Mit lehet itt mondani – ha jön, hát jön.

– Mit mutatna meg neki? Mi lehet különösen érdekes tudósító kollégája számára?

– Hát szerintem mindenekelőtt a korszuny-sevcsenkovszkiji csata hídfőállása, Potas, Umany... Umany feltétlenül.

– Nagyszerű. Akkor hát megmutatja neki.

– Én?

– Persze.

– De én a Pravda tudósítója vagyok.

– És a Vörös Hadsereg őrnagya... Egyébként is magának kettős neve van. Nos, nem Borisz Polevoj, a Pravda tudósítója fogja mindezt megmutatni és megmagyarázni neki, hanem Kampov őrnagy.

A tábornok felállt. Ezt mindig hatásosan csinálja. Felállt, tehát a kihallgatásnak vége. Kritikusan végignézett az egyenruhámon.

– Hát, igen... Ennél jobb holmija nincs?

– A szmokingot és a keményített plasztont Moszkvában hagytam –, próbáltam tréfára fordítani a szót.

Rám néz, mosolytalanul, hidegen, úgy, hogy nagyon kellemetlenül érzem magam. – Na, nem baj... – húzta el még egyszer a szót a tábornok –, elmegy. Harcolunk, még hozzá keményen... Ha valamire szüksége lesz,

szóljon. Az utazáshoz egy hadnagyot és egy repülőgépet rendelék maga mellé.

És most a Bug vidéke helyett visszafelé utaztam, a már messze levő Rotmisztrovkába. Mögöttünk egy pinciny szalonnal felszerelt gép repül. Ez az elnöké, a vendégé. Igen sokféle megbízást teljesítettem már a háború alatt a tudósítói munkán kívül, de ilyet... Emlékeimmel nyugtatom magam. Egyszer eljött hozzánk a kalinyini frontra Ilja Ehrenburg is, valami amerikaival. De Ehrenburg éveken át élt külföldön, úgy beszél franciául, mint oroszul. Én meg a háború előtt szülővárosomon, Kalinyinon és Moszkván kívül nem nagyon utazgattam máshová. Meg aztán a támadás is egyre jobban kibontakozik.

Ismerős repülőtéren szállunk le. A vendég még nincs itt, de a repülők már tudnak róla, várják. A külön főzött ebéd ott hűl számára a tiszti étkezdében. A vendégről beszélgetünk. Az angolokkal most hűvös a viszonyunk. Nagyon lassan varrják fel azt „az utolsó gombot”. Hol van már az a régen beígért második front? Az afrikai háború?... Olaszországi események? Mi az akárcsak a korszuny-sevcsenkovszkiji hadművelethez képest, nem is beszélve Sztálingrádról és a kurszki kiszögellésről.

Meg aztán miféle ez az Alexander Werth? Én eddig még csak moziban láttam külföldi kollégáimat. Jön majd egy úriember, a titkárnőjével, aztán bajlódhatok vele. Végre feltűnik a várva várt repülőgép. Kört ír le, leszáll, kifut. A plexi-búra kicsapódik, s előtűnik a gépből egy zömök, barna férfi, a Külügyminisztérium szürke egyenruhájában, mögötte pedig egy nyúlánk férfi nem éppen feltűnő figurája, aki ráadásul sánta is. Feltehetően a tolmács. Hol van már az a szövetségi elnök? Elvesztették?

Köszönünk, bemutatkozom. Kérdőn nézek a diploma-

ta szemébe, akinek – a prémes kucsmája után ítélve – igen magas rangja van.

– Jó napot, őrnagy. Alexander Werth – mondja a sánta olyan tiszta orosz nyelven, hogy egyebet sem tehetek, csak zavartan elpirulok, és nyújtom a kezem. A külföldi tudósítókról alkotott valamennyi elképzelésem felborul. Katonai nyelven szólva, menet közben lépünk kapcsolatba, és kezdjük megérteni egymást.

– Mit szeretne látni? – kérdeztem az asztalnál. – Azt a parancsot kaptam, hogy mindent mutassak meg, ami érdekl.

– Ezt a parancsot? Hát én mindent meg szeretnék nézni, amit fontosnak lát megmutatni.

Javaslataimra bólint. A korszuny-sevcsenkovszkiji hadműveleteket alaposan ismeri. Ha lehet, szívesen megnézi Umanyt is. Jó lenne elmenni a Bug felé is.

– A Bugon túlra is elmehetünk – invitálom a vendéget.

– Bocsánat, hogyhogy a Bugon túlra?

Csend. A vendég félretolja az edényeket az asztalon, és jegyzetfüzetet vesz elő, de rögtön vissza is dugja a zsebébe. Térképet kér. Gyorsan leszedjük az asztalról a maradék ételt, s egy fél órán át a térképet bújjuk. A vendég nagyszerűen tájékozott a katonai dolgokban, úgy ismeri a hadműveletek részleteit, hogy kérdéseivel gyakran a sarokba szorít.

Már az első este, amikor a sok repülés, kocsikázás és gyaloglás után húz az ágy, a tengerentúli vendég, aki sánta lábával nehezebben is mozog, a szomszéd szobában írógéphez ül, és az ő kopogása mellett merülök álomba.

Hát igen, nem rossz iskola. A fő, pedig, hogy a szavaknak nem hisz, mindent meg kell mutatni neki. Nem lusta megszámolni a zsákmányolt harci technikát, a repülőtéren elfogott ép és leégett repülőgépeket, és min-

dent feljegyez. A külügyessel már megbarátkoztunk. Magas kucsmája zavar, de ettől függetlenül nagyszerű, életvidám embernek bizonyul, s ez teljesen megváltoztatja a Külügyminisztérium munkatársairól alkotott véleményemet. Azt mondják, hogy egy diplomata legfőbb kincse a hallgatni tudás. Hát ő nem tud. Ellenkezőleg, rendkívül beszédes, önti magából a vicceket, s még az újságíráshoz is ért.

Bejárjuk a korszuny-sevcsenkovszkiji csata útjait, átrepülünk Umanyba, ahol arról ábrándoztam, hogy megtelepszem addig, amíg átgondolom, sőt talán el is kezdem az én láb nélküli pilótámról szóló könyvemet. Amióta elmentem, alig változott valami. Szibériai barátom elvitt a szolgálati lakására, ahol néhány napja még a hitlerista kerületi parancsnok lakott. Telehordta a villát értékes bútorokkal, amelyeket a város lakásai-ból szedtek össze neki. Még egy kitűnő, fedél nélküli zongora is van itt, s ahogy vendégünk meglátja, leül mellé; egy polkát játszik – kedvesen.

A vacsoránál derül ki, hogy a vendég régi antifasiszta, és hogy a felesége meg a kislánya a németek által megszállt Prágában maradt, és most természetesen rendkívül aggódik értük.

Igazán rendes fickó ez az angol kolléga. Csupán egyetlenegy szokása nem tetszik. Időnként sovány kezével megfogja a karomat, egyenesen a szemembe néz, és úgy kérdezi:

– Őrnagy, legyen őszinte: nagyon haragszanak ránk, amiért annyira halogatjuk a második frontot?

Vagy:

– Nagyon rossz volt Sztálingrádnál?

Vagy:

– Természetesen tudom, hogy maguk mind internacionalisták. Szimbólumaikat nagyon jól ismerem. De személy szerint maga, nem gyűlöli a németeket, mint

nációt? Azt mondja, hogy megölték a bátyját, feleségének két testvére esett el, és maga most nyugodtan nézi ezeket a hadifoglyokat?

Vagy:

– Nagyon dühíti Churchill? Vén róka, igaz? Mondja, mondja, ne szégyenkezzék!... Nem írom meg úgysem...

Nemcsak nekem ad fel ilyen kérdéseket, hanem más tiszteknek és katonáknak is, akikkel összeismerkedik. Nem titkolom, zavarba hoz, és kérdései óvatosságra kényszerítenek, sőt idegesítenek. De azt hiszem, nincs bennük semmi rossz. Csak éppen a támadás adatain és nyilvánvaló, látható képén kívül szeretne belelátni a szovjet katona lelkébe, magáévá tenni nézőpontját, az ő szemével nézni a háborút, az események menetét. Egyszer még ezt is megkérdezte:

– Maga azt mondja: Rzssev alatt gyűrűből tört ki, harcolt partizánok között, hát egyszer se támadt olyan érzése, hogy mindennek vége, hogy a németet nem törlik meg, hogy ezt az erőt nem lehet megállítani, és nem gondolt alkalmazkodásra? Hm...?

Ha bele akar látni a lelkünkbe, ám legyen. Lehet, hogy ez is meggyorsítja az utolsó gomb felvarrásának folyamatát, és közelebb hozza a második front megnyitását. Itt jobb az egyenes beszéd.

– Mondja, Mister Werth – kérdezem, s ellentámadásba megyek át. – Maguk, angolok, nem félnek attól, hogy egyedül végzünk Hitlerrel és kompániájával, s magunk szabadítjuk fel a megszállt országokat?

A vendégem nevet.

– Gondolnak erre is –, válaszolja. – Egyeseket Nyugaton már nyugtalanít ez. De maga mit gondol erről?

Mit gondol erről Kampov őrnagy? Ha már beszélünk, hát beszéljünk. Azt gondolja, hogy a fasiszta fenevad gerincét Sztálingrádnál összetörtük, a kurszki kiszögel-

lésnél ez a fenevad már elvesztette komoly támadóképességét, hogy most ez a fenevad vicsorogva hátrál csapásaink előtt. Még van ereje. Még veszett ellenállást fog tanúsítani. Vannak még tartalékai, hogy itt vagy ott komoly veszteségeket okozzon nekünk, és hogy a fészében elszántan fog küzdeni. De sorsa eldőlt, helyesebben már akkor eldőlt, amikor megtámadta a Szovjetuniót.

– Természetesen, igen hálásak vagyunk a szövetségeseknek a segítségért, a repülőgépekért, a gépkocsikért, az alumíniumért, az afrikai és olaszországi tetteikért, de... De – mondom azzal a meggyőződéssel, amelyet a támadás napjai csak megerősítettek bennem –, de ha nem lesz második front, mindent az első dönt el. Ebben nem kételkedem. Korábban se kételkedtem, s most sem, hiszen a kétségnek nincs semmi alapja.

Egy szuszra mondtam el mindezt, aztán elhallgattam. Nem fecsegetem-e fölöslegesen? És, egyáltalán, ügyetlen diplomata voltam... A vendég meg csak mosolyog, és kész. Ki tudhatja, mit gondol magában?

Az umanoi fogadónap

Szibériai parancsnokbarátom igazán bölcs ember. Az elmúlt napokban a helyőrség a helyi értelmiségből való polgári aktivistákkal bővült. Sokakat ismer, őt ismeri mindenki. Ma, amikor tengerentúli vendégünk azt a kívánságát közli, hogy szeretne megismerkedni és alaposan elbeszélgetni a város értelmiségével, a parancsnok minden nehézség nélkül segít összegyűjteni az érdekeesebb embereket.

A találkozót ebéd mellett tartjuk. Az ebéd nagyszerűen sikerült. A helybeli étterem szakácsa, aki — kiderült — tagja volt a városi illegális csoportnak, tulajdonképpen rég áhítozott már a szakmája után. Alig várja,

hogy a munkáját csinálhassa. Sütött, főzött, s mire soron levő kiruccanásunkról visszatértünk, olyan jó illat terjengett a házban, hogy gyomornedveink igencsak működnek. A helyőrségparancsnok maga visszautasította a meghívást: nem tartozom én a helybeli értelmiséghez! Maguk csak lakmározzanak, én majd teázok magamban.

Vagy tíz ember gyűlt össze. Ott volt a vendégek között az egykori városi tanácselnök, akit választások híján most a parancsnok nevezett ki ismét Umany élére. Ezen a vidéken Mitya apó néven partizánként vált híressé, akkor hatalmas, bodor szakállt viselt. A szakállát azóta leborotvált, egyszerű, nyilvánvalóan nem rá szabott ruha van rajta, szinte reped a varrásoknál. A szakáll helyén fehérlik a bőre, s ez igen kiemeli egyébként lesült, bronz arcszínét. Itt van egy beteges tanítónő, a szemében még félelem és szomorúság bujkál. Van itt egy kis Csehov-szakállas orvos is. Csendes ember, aki több partizán életét mentette meg.

De az asztalnál ülők között a legszínesebb figura a taganrogi metropolita, egy szép, piros arcú, testes férfi, világos, göndör szakállal, amelyet folyton simogat, és babrál nőies, párnás ujjjaival.

Valamennyien, különösen a sokat látott és megért tanácselnök, beszélnek a megszállás napjairól, a partizánharcokról, a németek gaztetteiről, s rablásokról, a lakosság elhajtásáról. Tengerentúli vendégünk elárasztja őket kérdésekkel, s mindent jegyzőkönyvszerű pontossággal feljegyez. Ebéd közben felállunk az asztaltól a külügyessel, és kimegyünk az utcára. Beszélgessenek csak, hiszen az angol jól beszél oroszul, nincs szüksége tolmácsra.

Amikor visszajöttünk, rájöttem, hogy baklövést követtem el. Taganrogi papunk már becsípett, csillog a szeme, egyedül beszél, senkit sem hagy szóhoz jutni. A tanítónő, az orvos, az egykori Mitya apó rosszallóan néz

rá. Mitya apó, mint a polgári hatalom feje, megpróbálja visszatartani, de hiába.

– Ezek a muzulmánok háromszor igyekeztek rábírní, hogy tagadjam meg Szergij őszentségét, egész Oroszország pátriárkáját és ismerjem el Szerafim berlini metropolitát – magyarázza erőteljes baritonján. – Én azt mondtam nekik: nem ismerem a maguk Szerafim-ját, hogy a tetűk egyék meg. Én csak Szergij őszentségét ismerem el a pravoszláv egyház fejének... Hatvanhat napig ültem a börtönükben, kaptam eleget, hideget, de nem engedelmeskedtem... Nem olyan fából faragtak.

Ez a pap Rjepin festményén található kapatos zaporozsjeihoz hasonlít. A tanácselnök újra eredménytelen kísérletet tesz, hogy megállítsa.

– Vladiko, legalább az istent félje...

– Igen, igen, persze – veszi vissza a szót a pap, de rögtön folytatja: – Egy pillanat. – Valahonnan a kebléből egy nagy, briliánsokkal ékesített, aranyláncon függő keresztet vesz elő. – Ezt nézze meg, Mister Werth, és mondja meg brit szövetségeseinknek, magától a pátriárkától kaptam, őszentsége rokonszenvének jeléül... Százezer háború előtti rubelt ér. Eldugtam, vigyáztam rá, nem adtam a muzulmánok kezébe. Az ő kerületi parancsnokuk ezért az egyetlen briliánsért kézenállva ment volna végig a főutcán... Hogyan is adhattam volna oda a hitleristáknak? – és fűgét mutat.

– Őrnagy elvtárs, mit csináljak vele? – súgja reménytelen hangon a tanácselnök. – Még ő a lelkipásztor! Ilyen rangban... Legalább maga szóljon neki.

A vallás védelme és a papság tekintélyének megóvása nem tartozik kötelességeim közé, meg azután meggyőződtem már róla, hogy tengerentúli vendégünknek van elegendő humorérzéke, és magától eligazodik a dolgokban.

Papunk kenetteljes baritonján kijelenti:

– A szentegyház nem buzdít szeszes ital fogyasztására, de nem is tiltja. Kérem, töltsenek mindenkinek, és igyunk védelmezőnkre és megmentőnkre, a Vörös Hadseregre, amely megtisztítja a muzulmánoktól a szent pravoszláv földet.

Egyszerre felöntötte a pohár tartalmát, aztán lehajolt, és megcsókolta a váll-lapomat.

– Ez a csók a hadseregünknek, katonáinknak szól. Nem haragszik, őrnagy? Hadd csókoljam meg még egyszer...

Nem tudom, mit ír majd Alexander Werth erről a jókedvű papról, de azt hiszem, hogy idővel alaposan megkapja a magáét Szerгий pátriárkától, akitől nyilvánvalóan fél, ezért a felesleges bőbeszédűségért. Hallottam, hogy szigorú ember. De mindentől eltekintve, a földalatti mozgalom embereinek tanúsága szerint ez a mulatós lelkipásztor a németek alatt rendesen viselkedett, a partizánoknak segített, amiben csak tudott. s a helybeli kerületi parancsnoknak pedig se ostorral, se jó szóval nem sikerült rábírnia, hogy istentiszteletet mondjon a német hadsereg győzelméért, és elismerjen holmi berlini Szerafimot. Ez, kétségtelenül, honpolgári cselekedet volt...

Azután vendégünk „Westarbeiterekkel” akart beszélni, vagyis olyan umanyiakkal, akiket a németek erőszakkal rabságba hurcoltak, és akiknek különböző útonmódon sikerült megszökniük és hazajönniük. Umanyban, mint minden felszabadított városban, vannak ilyenek. A város tanácselnöke bemutatott néhány német földről visszatért leányt, egy igen csinos, de beteges fiatalasszonyt. Ők elmondták történetüket, sorsukat a harmadik birodalomban. Mennyi ilyen történetet kellett hallanom a nagy támadás göröngyös országútjain!

Sikerült megnéznem a híres Szofija parkot, amely, szerencsére épségben maradt. Mire visszajöttem, Werth már kopogott az írógépén.

– Nos, érdekes találkozó volt?

– Borzalmas... Természetesen érdekes, de olyan dolgokat meséltek el... – és az angol kolléga szomorúan legyintett.

Az írógép hallgatott. Werth gondolkodott, s szórakozottan babrált a billentyűkön.

– Nácizmus... Miért is született meg a nácizmus?

A szögesdrót mögött

Barátokként váltunk el a tengerentúli vendégtől. Integetek neki a gép után, azután magam is repülök nyugatra, Bersagyba, egy kisvárosba, ahova törzsünk költözött.

Ez a városka annyiban különbözik a többitől, hogy nagy koncentrációs tábor volt a közelében, s menet közben vettük be, így nem értek rá senkit sem megölni, sem elvinni.

Ez az első koncentrációs tábor támadásunk útjában, ahol a fasizmus áldozatai életben maradtak.

Kosztyin egy óhitű paraszt házában szállt meg. A paraszt orosz, a háza is fából épült, oroszos ház, fapadlós, nagy, világos kemencével, amelyen most kollégám éppen alszik.

A gazda nagydarab, idős férfi. A keze, mint egy gereblye, a szakála is óriási. De vaskos és erős a háziasszony is. A lányai is magasak, izmosak, szőkék, az apjukra hasonlítanak. Ebben a házban minden szilárd. A ház gerendái is, a padka is, amelyen a leesés veszélye nélkül lehet aludni, az örökmécses is, amely vastag láncokon lóg.

Itt mindenkinek saját bögréje, kanala van, és amikor valamelyikünk véletlenül használta a háziak holmiját, minden edény a szekrénybe került. Igyekeztek eldugni előlünk...

Jó, orosz fürdőt csináltak nekünk, amelyből éppen csak hogy élve másztunk elő, s az asztalnál a szűkszá-vú gazda elmesélte a láger történetét.

A történet rettenetes. A folyó partján régi idők óta állt néhány utca, amelyben mindig zsidó családok lak-tak. Ezt a városrészt vették a németek körül szöges-dróttal, s a már ott élő zsidók mellé Csernovciból újab-bakat hoztak, így nagyszámú zsidó családot zsúfoltak itt össze.

A bejáratoknál géppuskás őrök álltak, és senkit nem engedtek át a drótkerítésen. Az oroszoknak és ukránok-nak a legszigorúbban megtiltották, hogy a gettó lakói-val érintkezzenek. A láger vezetősége igen nagy üzletet bonyolított itt le. A gettó lakóinak háromszoros áron adták el az élelmiszert, és számolták fel az egyéb szol-gáltatásokat, elfogadtak szovjet rubelt, román leit és né-met márkát, de lengyel zlotyit is, az élelmiszerért ruhát, cipőt, ha lehetett, drágaköveket, arany holmikat cserél-tek.

Azok, akiknek volt min vásárolniuk, az első időkben jól éltek, de a lágerlakók többségét kitevő szegények egyszerűen éhen haltak. Örökiséret mellett mindennap kinyílt a vaskapu, ahonnan ládába helyezett halottakat hoztak ki. Közös sírba temették őket.

– Olyanok voltak a gyerekek, mint a fűszál. Csupa csont mind, csak a nagy szemük látszott – mondja a háziasszony.

– No és maguk nem segítettek nekik? – kérdezte naivul egyikünk.

– Hogyan? A drótkerítés közelébe sem mehettünk. Ha az ember megközelítette valamennyire, az őrtoronyból

fegyvert fogtak rá: vissza... De azért segítettünk. Emberekről volt szó. Ünnepnapokon, ha az örök engedték, vagy ha sűrű volt a köd, egyet-mást átdobtunk a kerítésen. Kettőt is megöltek közülünk az örök. Egy kislányt halálra sebeztek. Egy idős nénit meg el akartak ítélni, de egy báránnyal kiváltotta magát... Ezekkel a románokkal lehetett beszélni – nem rossz nép, nem olyanok, mint a hitleristák.

Ma a tudósítókkal közösen lementünk a folyóhoz. Iszonyú hely. A korábbi, rendesen épített házak között rogyadozó, furnérból összetákolt, korhadt deszkákból, bádoglemezből emelt viskókat látunk. A viskók szorosan állnak egymás mellett, s mind tele van mérhetetlenül megkínzott emberekkel.

Az idős óhitű szava jut ismét az eszembe: „Csak a csont meg a szemek.” Ezt a gyerekekről mondta, de itt mindenki így néz ki. Rongyokba öltözött emberárnyak. Óvatosan mozognak, mintha jégtablán mászkálnának. Szemükbe, úgy tűnik, örökre bánat költözött.

A plakátnál, amely ukrán és zsidó nyelven hirdeti, hogy ma este a téren bemutatják a „Lenin októbere” című történelmi filmet, nagy néma tömeg. Az alkony még messze van, de állnak, nézik a plakátot és nem oszlanak szét. Úgy vélem, hogy az átéltek után ez a csomagolópapírra írt plakát is az élet, a felszabadult élet érzését váltja ki belőlük.

A hadvezetés igen sok katonai orvost küldött ide.

Az útkereszteződéseken zsákmányolt, gépkocsira szerelt konyhák füstölnek. Előttük hosszú sor, az emberek kezében edények, lábasok, madzagra fűzött konzervek dobozok. A mezőn zsákmányolt sátrak sorakoznak. A legszegényebb családokat hozták ide.

Az az érzésem, hogy a szerencsétlenek még nem tértek magukhoz, még mindig nem hiszik, hogy felszabadultak. A félelem, a bánat még ott lappang a szemek-

ben. S akár öreggel, akár fiatalal beszél az ember, a beszélgetés mindig ezzel végződik:

– Azt hiszi, hogy nem bízunk a Vörös Hadsereg erejében? Persze, hogy bízunk hős Vörös Hadseregünkben, amely üldözi az ellenséget... De mégis, azok már nem tudnak visszajönni?

A szögesdróttal szegélyezett kapu már nincs meg. Az őrbódékat lebontották, szétfűrészelték, tüzelőnek használják. Mindenki mehet, amerre akar. Erről szólnak a felhívások, erről beszélnek a katonák, de egyelőre nem mozdul senki.

Csak a fiatalokból és a katonaköteles férfiakból álló csoport jelentkezett a sorozó bizottságnál, de alig néhányukat vették be a hadseregbe. A többségüket tartalék állományba helyezték. Betegek, kimerültek, és sok más bajuk van. Amikor a besorozottak másnap eljöttek búcsúzni új egyenruhában, az emberek ott jártak a nyomukban, mindenki látni akarta az új vöröskatonákat.

Az egyik működő egészségügyi állomás parancsnoka, egy őrnagy orvosnő mondta el, hogy civilbe kellett öltöznie, mert látására egész tömeg gyűlt össze, órákon át tülekedtek a sátonál, ahol a rendelést tartotta. Várták, hogy meglássák az őrnagyai váll-lapos zsidó orvosnőt.

Estefelé hagytuk el a lágert. Valahol még kakasok kukorékolnak. Az utcán emberek feketés árnyai suhantak el mellettünk, többen hosszú fekete kabátban s keménykalapban.

Másnap reggel az egykori kapu mindkét oldalán hosszú sor állt. Az egyik a kocsira szerelt konyha előtt, amelyen egy bajuszos katona zsíros köténnyel a köpenyén az edényekbe, vödörökbe, konzerves dobozokba valamilyen sülthagymától illatozó ételt adagolt. Szemben egy hadnagy és két fiatal lány kicsiny, jiddis nyelvű újságot osztogatott, amelyet az egyik egység politikai osztálya adott ki. Előtte is hosszú sor áll. Többen az

egyik sorból a másikba futnak át. Ebből zajongás keletkezik. Köztük lassan haladnak a szekerek: rajtuk koporsó, a koporsók után rokonok és ismerősök haladnak, gyászruhában. Az intézkedések ellenére nehéz talpra állítani azokat, akik egyik lábukkal már a sírban vannak. Az emberek itt még mindig hullnak.

Irány a Dnyeszter

A fronton olyan gyorsan zajlanak az események, hogy nekünk, újságíróknak, a szó szoros értelmében futnunk kell utánuk. Gyalogosan haladni a támadó egységek után lehetetlen. Gépkocsijaink még mindig a sárban tespednek, néhány száz kilométerre mögöttünk. Repülőgépet kérni most, amikor a repülőtereken szinte grammra mérik az üzemanyagot, ugyancsak nem lehet. Kosztyin kapitánnyal úgy határozunk, hogy szavazás útján döntjük el további útvonalunkat.

Látható helyen kiállunk az országútra, és megállítjuk az első Studebakert, amely cukrot szállít a Dnyeszter felé. Még azt se kérdezzük meg, hova igyekszik. Tapasztaltuk már, hogy a gépkocsikaravánok mindig a támadás legaktívabb szakaszai felé igyekeznek. Most is így történt. A koci Jampol felé, a Dnyeszter partján fekvő városka irányába tartott.

Még ezek a nagy teherautók is csak lassan ették a felázott úton a kilométereket. A hatalmas, ormóttan járművek minden erejüket megfeszítve dolgoztak.

A mi kocsinkon, a cukroszásokon és rajtunk kívül még négyen ültek. Egy fiatal kozáklegény, aki a katonai kórházból tért vissza, egy idősebb, zsákmányolt tangóharmonikával „felszerelt” őrmester, és két lány – Nasztya és Olga, akik békében Sui városban szövőnők, most egészségügyiek.

Mindketten kacérkodtak a kozáklegénnyel, de az szerényen hallgatott, rövid mondatokkal válaszolt. Viszont a harmonikás őrmester a bőréből is kibújt, hogy magára hívja a lányok figyelmét. Szünet nélkül játszott, még hozzá igen jól, s énekelt is kissé rekedtes hangján. Sok dalt tudott. Űtitársaink eleinte szégyenkeztek előttünk, feljebbvalóik előtt, de miután az egyik pihenőnél közös reggelit csaptunk, az őrmester engedélyt kért, és elővette zsákmányolt kulacsát, valamennyien felélénkültek, s a végén igazán nem bántuk, hogy a járhatatlan út miatt nem a saját kocsinkon, hanem ezen a behemót masinán utaztunk.

Énekeltünk kórusban, kettesben, hármásban. Orosz és ukrán dalokat. Az őrmester, aki a háború előtt beutazta az országot, és több szakmát is kipróbált, szólóban is énekelt. Végül is a lányok kegyesen felfigyeltek rá, és nótákat rendeltek tőle. Először, persze, a „Katjusát”, azután a „Fedezéket”.

Az utóbbit már együtt énekeltük. Alekszej Szurkov költő még a háború nehéz szakaszában, visszavonulásunk idején írta. A verset a Pravda közölte, de szinte még a közlés előtt szájról szájra járva terjedt a fronton. A katonák a Fekete-tengertől a Jeges-tengerig énekelték. Azóta nem emlékszem egyetlen olyan, fronton rendezett összejövetelre sem, ahol ne hallottam volna.

Énekelnek, s mindenki gondolataiba mélyed, emlékezik, és ábrándozik. És bár sokszor csupán egy-két lépcsőnyire van a halál, az ember mindig a szebből ábrándozik. Ezek a kislányok is, a kozák is, az őrmester is, Kosztyin kapitány is, akit ugyan minden emberi erénnyel: bátorsággal, munkaszeretettel, baráti érzéssel megáldott az isten, csak éppen a jó hangot és jó hallást irigylte tőle, szintén énekel – és emlékezik.

A hideg, tavasziasan nyirkos sztyepp lassan kúszik el mellettünk. A motorok hangosan bőgnek. A kerekek

alatt híg sár fröccsen szét. A kéklő, hideg égbolton kis madárrajok keringenek. Szürke, pofaszakállas szarkák figyelik a villanydrótról nagy kerek szemükkel az elhaladó kocsikat.

Egy helyütt érdekes menetet előzünk meg, amely az útszélen halad. Két hosszú, tömör emborsor vonul a már zöldellő őszi vetésben taposott ösvényen, zsákokkal a vállán. Legelől egy öregember lépked, botra támaszkodva. Mögötte asszonyok, gyerekek mennek. A zsákokból lövedékfejek állnak ki.

Valamelyik falu segít a támadó egységeknek.

Nem ritka eset mostanában, hogy a felszabadult lakosság minden hívó szó, szervezés nélkül a Vörös Hadsereg segítségére siet.

Az umanyi helyőrségparancsnok mesélte, hogy a lakosok a minap saját kezdeményezésükre egy nap alatt két felrobbantott hidat állítottak helyre... Hrisztyinovka állomás vasutasai a Vörös Hadsereg megérkezésének napján önkénteseket toboroztak a fontos csomópont helyreállítására, még mielőtt a vasúti egységek megérkeztek volna. Hatezer ember dolgozott éjjel-nappal. Amikor a parancsnoksággal közölték, hogy az állomás kész a vonatok fogadására, nem hitték el azonnal.

Csípősen, hidegen köszöntött ránk az éjszaka. A lányok elhallgattak, a kocsi aljában összebújtak és elaludtak. Betakargattuk őket gyékénnyel, mi meg egész éjjel szipogtunk, s hallgattuk, ahogy tocsog a sár, s erőlködnek a motorok.

Valahogy egyszerre szakadt fel a sötétség, s köszöntött ránk a hajnal, de lehet, hogy csak átaludtuk a virradatot. A gépkocsikaraván gyorsan haladt a sima úton, tetszetős, takaros házak között, amelyek ugyancsak különböztek az alacsony, fehér ukrán házaktól. A hosszúkás épületek bejárata középütt volt, homlokzatukat az orosz vagy ukrán tornác helyett teraszféle díszítette.

A terasz oszlopain mindenütt sárga vagy vörös kukoricafüzérek lógtak. A falakat vörösre, szürkére, kékre festették, egynémely ház falát egyszerű, körökből vagy csillagokból álló domború minta ékesítette.

De ami leginkább feltűnt – a házak falát a legkülönbözőbb feliratok tarkították. Ezzel a „műfaj”-jal valahol Umany után találkoztunk először, amikor csapataink támadása viharos gyorsasággal bontakozott ki. A hadtápok lemaradtak a támadó egységek mögött. Ebben a folytonos mozgásban igencsak nehéz bárkit is megtalálni, ezért írnak a falakra. S úgy látszik, ez a „műfaj” itt éli virágkorát.

„Kucserenko! Jampolban vagyunk. Gyere gyorsan, a főnök mérges.”

„Szidorov és Zubkov! Itt vagyunk a harmadik házban a kútnál.”

„Szavin és a fiai már a Dnyeszternél vannak! Iparkodjatok, ördögfiókák!”

„Berjozovkai Roza és Degoty, kanyarodjatok jobbra!”

„Fogatosok! Gyertek a faluszéli házba.”

És végül a sarkon, a legszélső ház falán:

„Kucserenko, meddig várjunk? Az őrnagy felkoncol.”

Moldaviában

Elhagyjuk Jampolt. Ez a kicsiny, sziklás, parton épült város több helyen is lángban áll ezen a szélcsendes, hűvös tavaszi reggelen. Bizonyára szép város lehetett. Most üres és elhagyatott. A tűz több utcában is akadályozza a közlekedést, s az irányítók a város pereme felé terelik teherautóinkat. Egyszerre a fekete füstön át, elővillan a napfényben csillogó Dnyeszter. A második óriás folyó, amelynek partján ez alatt a nevezetes tíz nap alatt megvetettük a lábunkat.

A Dnyeszteren túl magas sziklák szürkéllenek. Aztán a zöld dombok között feltűnik Szoroki. Az már Moldavia. Szeretnénk már ott lenni. De az átkelőhelyet a több órán át tartó légítámadás során szétbombázták.

A Dnyeszter meredek partján, ahol a hadiút a szürke sziklák között kanyarogva óvatosan kúszik le a folyóhoz, s ahol a tehergépkocsi-oszlopok a part menti homokban igyekeznek észrevétlenül elbújni, amíg rájuk kerül az átkelés sora, a tábortűz mellett érdekes beszélgetés fűltanúja voltam.

Két sebesült lépett a tábortűzhöz, amelynél a menetszázad katonái húst sütöttek. Az egyik magas, idősebb, bajuszos férfi volt, a válla volt bepólyázva. A másik, felkötött karú férfi, ugyancsak magas volt, de vékonydongájú. Lehet, hogy lovaskatona. Aranyló hajtincsei kilógtak kozáksapkája alól, Ahogy szokás, a szél felőli oldalon szorítottak helyet a sebesülteknek, hogy a füst ne csípje a szemüket, aztán megkínálták őket vacsorával. Valaki jó vastag cigarettát csavart a sebesült karú legényeknek.

– Hol sebesültetek meg, fiúk? – kezdte a beszélgetést a menetszázad egyik őrmestere.

– A Dnyeszteren túl – válaszolt a szőke. – Hű, de hát ott alaposan elláttuk a bajukat, bár veszettül tartották magukat, nem akartak lemondani ezekről a földekről.

– Hát bizony jól elraktuk őket – tette hozzá a szűkszavú bajuszos, s nagyot szippantott a cigarettából. – Csak hát, a fene vigye el, a legizgalmasabb pillanatban sebesítettek meg. Akkor már futottak, s túl voltunk a nehezen.

– És milyen nép él ott, a Dnyeszteren túl? Mifélék azok a moldáviaiak? – kérdezi az őrmester.

Abból, ahogyan a harcosok felfigyeltek, közelebb húzódtak, érezhettük, hogy ez a kérdés mindekit érdekel.

– Milyen a nép? Hát – nem rosszfajta. Rendes féle – mondja elgondolkozva, minden szót mérlegelve a baszusos. – Ezek a besszarábiaiak nem sokat éltek velünk együtt, mégis érezni, hogy közénk valók. Kár, hogy oroszul egy kukkot se tudnak. De hogy fogadják az embert! Szegények, mégis mindenüket az asztalra teszik. Vagy a németek, vagy a román bojárok mindent összeszedtek tőlük. Csizmát nem látni rajtuk, holmi bőrpapucsban járnak, sokan meg mezítláb. No és a ruházatok! Háziszőttes gatyát hordanak, isten bizony! De jószívűek – az utolsó falatot is megosztják, és ha az ember nem fogadja el, megsértődnek.

– Te talán nem fogadtad el? – szellemeskedik valaki.

– Na és ha nem fogadtam el? Majd meglátjátok, hogy kirabolták őket a németek. Még a szőnyegetek is letépték a falról. Jól nézz körül, pajtás, ha az asztalukhoz ülsz. A politikára is ügyelni kell.

– Amikor ott, ni, nem messze jobbra, az ezredünk átkelt a Dnyeszteren, a következő történt – kezdi a fiatalabb. – Még tart a csata, a helyzet, mondhatni, bizonytalan. Éppen hogy kiszorítottuk az ellenséget a part mellől, s az még egy magaslatról tüzérségi tűz alatt tart bennünket... A mi tüzérségünk meg még átkelésben van, nincs mivel válaszolni... Hát ezek a besszarábiaiak – asszonyok, gyerekek, öregek – jönnek elénk, a parthoz. Legelől halad a pap valamilyen szent jelvénnnyel. Az ellenség persze látja, hogy békés emberek. De dühíti, hogy így fogadnak minket, hát repeszgránáttal belelő a tömegbe. Pillanatok alatt sok halott lett. A századparancsnoknak agyába szökött a vére, kirántotta a kardját, s megsarkantyúzta a lovat. „A halottakért – kiáltotta –, az asszonyokért, a gyerekekért!” És megindultunk a dombnak. Megkerültük, hátulról rohantunk az ütegre. Akit aztán az ütegnél találtunk, az hiába emelte fel a kezét!

A bajuszos komoran hallgat. Nagy kezével megtörli nedves szemét, úgy tesz, mintha a dohányfüsttől könnyezne.

A tűz körül csend támad. A szőke egy papírba csavart kivarrt kendőt vesz elő a zubbonya alól.

– Egy lány ajándékozta nekem. Moldaviai. Marának hívták.

– Hé, sebesültek, indul a kocsi Umányba – kiáltja az irányító az útról.

A sebesültek sietve búcsúznak.

– Mindent köszönünk.

A tűznél egy darabig hallgat mindenki. Figyelik, hogyan mászik fel a két katona a teherkocsira. A kocsi meglódul, s lassan elindul velük a hátsó felé.

A két sebesült elbeszélését szinte szóról szóra sikerült lejegyezni, s ezek után még gyorsabban át akarok jutni a Dnyeszteren. De az átkelőhely alaposan megrongálódott. Nem ígérk, hogy még délelőtt átkerülhetek. Az átkelőhely parancsnoka megérti türelmetlenségünket, és felajánl egy zsákmányolt kis gumicsónakot.

Hát ha más nincs, jó a csónak is. Csak minél hamarabb odaát legyünk. Ám a csónakkal baj van. Mindkét evezős kórházban fekszik, tapasztalatlan újoncok visznek bennünket. A gyors folyású, örvényekkel teli folyó elragadja könnyű lélekvesztőnket, s egyre messzebb és messzebb sodorja lefele, úgy, hogy Jampol rövidesen eltűnik a sziklás part mögött. Úgy tetszik, egyenesen a németek karjai közé sodor. Teljes erőnkől segítünk evezni a kezünkkel, az ülésdeszkákkal. Végül sikerül kijutnunk a sodrásból és egy furcsa, középkori vár tövében érünk partot.

A partra lépve legelsőnek a partizán-járőr néhány tagjával találkozunk. Jólelkű, prémsapkás, régi vadászpuskákkal felfegyverzett fiúk.

A rendkívül vastag várfalakba vájt roskatag lépcső-

kön megyünk fel az egyik kör alakú bástyára. A lábunk alatt esőmosta meszes sár. A sötét sarkokban alvó denevérek rebbennek fel a zajra. Az átjáró egyre szűkebb, meg kell hajolnunk, a végén már majdnem négykézláb haladunk, amíg a felettünk levő nyíláson át megpillantjuk az eget, s a folyó felől fújó szél elviszi az évszázados doh kellemetlen szagát. Még egy kis erőlködés, és fent vagyunk a bástyán, magasan a Dnyeszter felett.

Akaratlanul is megtorpantam egy pillanatra, annyira szép az elénk táruló táj, a Dnyeszter, amely szelíd ívben megkerüli a várat, és olyan tiszta és kék a tavaszi égbolt.

Van a partizánok között egy szoroki középiskolai tanár, a neve Andrej. Tanítói buzgalommal meséli el a régi vár történetét, amely, mint kiderül, ebben a háborúban is szerepet játszott. A moldaviai nép egyik hőse, Nagy Sztefan építette.

Ez a törökök és tatárok betörései ellen épített vár az utóbbi években a moldaviai partizánok búvóhelye volt. Nagyszerűen ismerték a vártermek elhelyezkedését, a különféle titkos föld alatti járatokat és kazamatákat, itt tárolták fegyvereiket, itt jöttek össze, itt bújtak el, ha szaglászta utánuk.

Egy romos, boltíves pincébe vezetnek bennünket. A vár alaprajzának ismerete nélkül, úgy hiszem, lehetetlen lenne megtalálni a bejáratát. Ebben a pincében őrizték a partizánosztág fegyvereit és lőszertartalékát, egy időben itt ápolták azokat a partizánokat is, akik a román megszállók vonatosztágainak megtámadása közben sebesültek meg. Azon a bástyán, ahol álltunk, tartózkodott a partizánok titkos figyelőőrsé. És mindez egy nagy városhoz közeli, ahol a megszállók csendőrsége állomásozott.

– Egyetlenegyszer sem akadtak a nyomukra?

A tanár felnevetett.

– Először is nem mindig voltunk itt, csak amikor erre elkerülhetetlenül szükség volt. Másodszor, a moldaviaiak között feltehetően egyetlen áruló sem akadt, aki kiadott volna bennünket, s még ha meg is akarta volna ezt tenni, félt tőle, mert tudta, hogy velünk nem jó tré-
fálni. Harmadsorban pedig annyi jóakarónk volt, hogy rendszerint figyelmeztettek a román csendőrök minden lépésére. És negyedszer . . . – itt a tanár jókora szünetet tart, mintha azt mérlegelné, érdemes-e erről beszélnie a szovjet tiszteknek, aztán mégiscsak megszólal: – No és negyedszer, a románok nem szívesen vitték vásárra a bőrüket ebben a német háborúban.

– Német háborúban?

– Hát igen, így emlegették egyesek. Az őszintébbek.

Aztán a partizánok egymással versenyezve mondják el élményeiket. A tanár alig győzi fordítani. A megszól-
lók annyira féltek a moldaviai partizánoktól, hogy egyes körzetekben az utak mentén kiirtották az erdőket, ki-
vágatták a gyümölcsösöket, nem volt szabad kukoricát vetni, hogy a partizánok ne közelíthessék meg az utat. Voltak olyan helységek, ahol a német és román fasisz-
ták csak nappal mertek mutatkozni.

– Tavasz van – mondja a tanár, s elgondolkozva né-
zi a Dnyeszter árterületét, a már rózsaszínbe öltözött barackfákat, a korán megjelent fecskéket, amelyek sietve javíthatják a vár tömör falaira rakott fészkeiket.
– Emlékezetes tavasz ez számunkra. Az életbe való visszatérés tavasza.

Az áradás

A város egyik legnagyobb épületében, a román lakta-
nyában most hadifogolytábor van. De már ez az épület is szűknek bizonyult, annyi román adta meg magát ezen a frontszakaszon. S egyre újabb csoportok érkeznek. A

robusztus ukrán táborparancsnok nem győzi tépni a haját.

– Legalább egy kicsit várnának azzal a megadással. Nincs hová elhelyeznem őket!

Frontunk csapatai mélyen benyomultak Moldavia területére, elfoglalták Florestit, Belcit, Besszarábia legnagyobb vasúti csomópontját, és széles vonalon törtek előre, a Pruthoz.

– Miért nem próbálták legalább itt, a Dnyeszternél, ahol a tömör, szürke parti sziklák természetes és valóban megközelíthetetlen erődítményt képeznek, komolyan feltartóztatni támadásunkat? – kérdezem az egyik román századost, akit itt, Szorokiban ejtettek fogságba. Karcsú fiatalember, a szemöldöke borotvált, fekete körmein még mindig ott láthatók a manikűrözés nyomai.

Gyerekes arcú fiatalember, és ha nem borotválná a szemöldökét, s nem manikűrözné a körmeit, isten bizony egészen rokonszenves fickó lenne.

– Azután, hogy a német hadosztályok maradványai Ukrajnából Transznyisztriába, bocsánat, Moldaviába vonultak vissza, a mi – Erdély határán álló – ezredünket nagy sietve ebbe a körzetbe dobták át – számol be a történekekről, mintha csak a parancsnokával közölné értesüléseit az átcsoportosítás menetéről. – A hadosztályunk erős, jól felszerelt csapattest volt, de amikor ideértünk, a folyóhoz, annyi fegyvertelen németet láttunk, akik rendetlenül keltek át a folyón, hogy abból, ahogyan jöttek, mindenki világosan megértette: a háborút elvesztettük. Van egy román közmondás: „Az ember nem állíthatja meg az özönvizet.” Ostobaság lett volna megkísérelnünk. A mi katonáink – bátor katonák, tisztjeink – bátor tiszték, ezt mindenki tudja. De mondja meg, miért és minek a nevében próbáltuk volna menteni ezeket a németeket, akik futnak? Mi vala-

mennyien szerettük a szépséges Franciaországot. A mi Bukarestünk – egy kicsiny Párizs. De a németek – fuj, a németeket sohasem szívelhettük.

A Pruttól nem messze, egy nagy faluban éjszakázunk.

Házigazdánk, egy idős, deres bajuszú moldován paraszt, igen meleg szívélyességgel fogad minket. Csapatunk már kijutottak a Pruthoz. Olyan rohamléptekben keltünk át, hogy még helyőrségparancsnok sem maradt a faluban. E pillanatban mindössze mi ketten képviseljük itt a szovjet hadsereget, és este szinte a falu egész férfilakossága itt gyülekezik a házunk terasza körül. Ülünk a grádicson és beszélgetünk. Ez a beszélgetés eleinte csupán a kölcsönös jóindulatot kifejező gesztikulálásból áll, de aztán – házigazdánk eltűnik, s egy szakállas öreggel tér vissza, akinek a fején éppen olyan magas báránybőr kucsma van, mint a többieken, a barna zeke is olyan, mint amilyent a legtöbben hordanak. De a testtartása feltűnően katonás, és a zekére húzott György-szalagon kitüntetés, orosz cári kitüntetés lóg.

Ahogy a teraszhoz ér, leveszi a kucsmáját, bal kezével a melléhez szorítja, aztán kihúzza magát:

– Grigorij Zsulaj tartalékos közkatona a tverski dragonyos ezredből – vágja ki határozott, tiszta orosz nyelven, sőt még a bokáját is összezsapja.

Az öreg hetvenöt éves. Harcolt az első világháborúban. Előrehaladott kora ellenére most, a német és román megszállás idején sem ült ölbe tett kézzel. Az országúttól távol eső kis tanyáján partizánok rejtőztek. Amikor csapataink támadtak, ő verte fel a falut, hogy jöjjenek a Vörös Hadsereg elé, ő maga feltűzte a kitüntetését, amely ki tudja, hány éve hevert a láda fenekén, és kenyeret meg sőt nyújtott át a faluba elsőként bero-

bogó harckocsi személyzetének. Három fia – Ion, Grijgorij és Sztyepan már a Vörös Hadseregben harcolnak. A helyőrségparancsnok azt tanácsolta az öreg moldovánnak, hogy segítsen egyenesbe hozni a falu életét. Most aztán a kitüntetésével járja a falut, és mindenkinek utasításokat ad. Az az érzésem, hogy az utasításait aligha veszik komolyan.

Este a parasztok megmutatják gazdaságaikat, gépeiket. Minden rendben van. Rendben van a komor, földszintes földesúri kúria is. Végigjárjuk az alacsony, kongó szobákat. Érdekes, hogy még az elmenekült földesúr személyi holmijaihoz sem nyúlt senki. Háziköpenye a zongorán hever, sárcsizmája ott áll a fogas alatt.

– Vigyázunk a házra. Iskolát vagy klubot akarunk itt berendezni a maguk példája szerint – mondja ott-honosan az idős obsitos, azután gondterhelten érdeklődik: – Mit gondolnak, megengedik?

Az ablakok kitárva, a rügyszőlő fák mögött ezüstösen csillog a tó, a levegőben és a földön érezni a délvidéki, buja tavasz leheletét.

Megint szerencsém volt, az egyik harckocsi egység törzsénél találkoztam egy ismerős híradó tiszttel. Egy üres repülőgépet indított vissza, a front törzséhez. Most hát repülünk hazafelé, a távirdához. Repülök, azzal a szent elhatározással, hogy nem időzök sokáig a törzsnél, hanem minél gyorsabban térek ide. Ma vagy holnap csapataink átkelnek a Pruton, a Szovjetunió államhatárán.

At a határon

A magam számára sajnos nem sikerült repülőgépet szerezni. De Ivanyenko kapitány azt mondja, hogy holnap gépet indítanak egy felderítő tiszttel. Ha vele megegye-

zek, s mindketten meghúzódnak az egyetlen hátsó ülésen, akkor ő szívesen leteszi felesleges utasát Bogdanov tábornok hadseregénél. Összeismerkedtem a felderítő tiszttel. Életvidám, ogyesszai férfi, csak az a baj, hogy kövér. Fogalmam sincs, hogyan férünk el ketten egy ülésen. De a tiszt optimistán idézi a közismert bibliai mondás „hazai” változatát: „Ahol a teve nem jut át a tű fokán, átjut ott az ogyesszai.” Ezzel veszünk búcsút a reggeli találkozásig.

Reggel azután kiderül, hogy valóban sikerül valahogy elhelyezkednünk az egyszemélyes nyitott kabinban. Korra hajnalban indulunk útnak. Miután felszállunk, a pilóta tiszteletkört ír le Aljosa Merzljakov repülő sírja felett, akiről már megemlékeztem. Ez a bátor fiú hősi halált halt harci feladatának teljesítése közben, itt, Besszarábiában. A rátámadó Messerschmitt lövedéke megsebesítette, de mégis le tudott szállni, s ezzel megmentette útítársának, egy felderítő tisztnek az életét. És mire a tiszt kiugrott a kabinból, Aljosa már halott volt. Egy zöld, szőlővel beültetett domb tetején temették el. Azóta az ezrednél hagyomány: ha egy gép harci feladat végrehajtására felszáll, a pilóta tiszteletkört ír le Merzljakov sírja fölött.

Repülünk. Ogyesszai szomszédom egy jól ismert dalt dudorászik, amely vidám városáról szól. A motorberregésen át is megértem a dal szövegét: „Elbeszélgetünk még partjaidon, drága Ogyessza-anyám.” Minden nagyszerűen megy ezen a felhőtlen tavaszi napon, s még csak eszembe sem jut, hogy rövidesen megismétlődik mindaz, ami Merzljakov hadnaggyal történt.

Gépünket egy ismeretlen pilóta vezeti, akit nemrégiben tettek át a futárszolgálatához a Komszomol-ezredből, vidám, s bizonyára éles szemű legény. Nyilvánvalóan próbára akar tenni bennünket, váratlan fordulókat, zuhanásokat csinál, de most semmi kedvem

a trükkökhöz, szeretnék mielőbb megérkezni. Nem akarok lekésni egy olyan nagy eseményről, mint a Pruton való átkelés, hazánk határának átlépése.

Amikor a Dnyeszter felett repülünk, eszembe jut, hogyan vizsgálgattuk akkor Merzljakovval a Dnyepermenti erődítményeket, az úgynevezett „Keleti Falat”. Itt mindent sebtiben csináltak, az árkok egyenetlenek, a géppuskafészekek rendetlenul szétszórva a parti homokban, sőt még néhány hevenyészett és rosszul álcázott fedezéket is látunk a part menti sziklákon. A „Keleti Faltól” eltérően itt mind a két parton vannak erődítések – a homokos, lankás parton is, meg a meredek sziklákon is. De még ez sem volt képes arra, hogy valamennyire is feltartóztassa támadásunkat. Akaratlanul is Konyev marsall szavaira emlékezem, amelyeket valamikor a támadás kezdetén mondott: „A bátor és okos katonák számára nincs leküzdhetetlen erődítés.”

Aztán Moldavia lankás dombjai felett repülünk, s valahogy nem tetszik, hogy olyan magasan szállunk. A fronton az óvatosság nem árt, és a mi „kukoricadarálónk” ereje éppen abban van, hogy nagyon alacsonyan repül, szinte kerekeivel súrolja a fűvet. De úgy látszik, a mi Komszomol-ezredből való pilótánknak ilyen a vérmérséklete. Aggodalmunk azonban sajnos túlságosan hamar beigazolódik. A térkép után ítélve valahol a Prut közelében két német vadászgépet pillantunk meg. Mi magasan vagyunk. Egyszerűen lehetetlen nem észrevenni gépünket. Észre is veszik, s szemből támadni kezdenek. A pilóta lejjebb ereszkedik. Bukórepülésbe fordítja a gépet, de későn, a németek már a nyomunkba vannak, tüzelnek ránk valamennyi géppuskájukból. Vakmerő pilótánk – ami igaz, az igaz – rendelkezik azazal a lélekjelenléttel, amivel mi a hátsó ülésen sajnos nem. A repülőgép éles kanyart ír le, bár a géppuskaso-

rozat szétnyeste a farktámasztó szerkezetet, és mint később kiderült, a futóművet is megsértette, a gép azonban repül tovább. És ez a legfontosabb.

Ám a Messerschmittek sem hülyék, hogy ilyen könnyen kiengedjenek a karmaik közül egy ártatlan „kukoricadarálót”. Lám, most új irányból támadnak. A pilóta villámsebesen ereszkedik lefelé, majdnem kiesünk a fülkéből. A futómű recseg, eltörik, és a mi „kukoricadarálónk” megreked. Farka az égnek áll. Légcsavarja a sárba fúródott, s gépünk ebben az ostoba pózban marad. Az egyesszai tiszt meg én, mint a krumpliszák vágódunk ki a fülkéből bele a mocsárba. A pilóta nem jön utánunk, pedig bizonyára ördögien kellemetlen lehet neki ilyen testtartásban ülni, helyesebben feküdni mellet a műszerfalon a majdnem függőleges helyzetben meredő gépben.

Megsebesült? Meghalt? A repülőgéphez futunk. Kitérítjük a pilótát a fülkéből. Gyorsan elvonszoljuk a mozdulatlan embert a közeli szőlőbe. Éppen ideje volt. Éles bűgással húznak el felettünk a Messerschmittek. Géppuskájuk most már nem ijesztenek bennünket, pedig úgy kattognak, akár egy varrógép. A következő pillanatban a repülőgépünk lángra lobban. A Messerschmittek harmadik támadásukkal eltalálták a benzintartályokat.

Ostoba helyzet – ismeretlen helyen, gyalogosan, egy sebesülttel. A pilóta, miközben igyekezett megszökni a vadászok elől, természetesen nem figyelt a térképre.

Az egyesszai őrnagy, mint vérbeli felderítő, elsőnek ismeri fel a siralmas helyzetet. Rám bízva a sebesült pilótát, ő maga segítségért indul. Nagy nehezen lehúzom a pilótáról a kezeslábast. Nézem, tapogatom. Mi az ördög – sebet nem találok sehol. Hát akkor miért vesztette el az eszméletét? Találgatok: bizonyára, ütés

érte. Fogalmam sincsen, hogyan térítsem magához, hát az egyszerű, kipróbált gyerekkori eszközhöz folyamodom. A kezemmel erősen megdörzsölöm a füleit. És lám – magához tért. Az ogyesszairól kiderül, hogy tényleg ügyes fickó. Egy orvosnő és két felszerelt ápolónő kíséretében jelenik meg. A közelben, egy tanyán rendezkedett be a harckocsizók egészségügyi egysége. Nekik adjuk át a sebesültet.

Mi meg kivergődünk az országútra. Elkapjuk az első arra haladó katonai gépkocsit, amely elvisz bennünket egészen Falestiig. Fél óra múlva pedig egy kényelmes kételtűn haladunk a Prut felé, Baronesti falu irányába, ahova már betörték Bogdanov tábornok páncélosai.

Útközben a sofőrtől megtudjuk, hogy ma reggel az élvonalban haladó egységeink átkeltek a Pruton, átlépték a Szovjetunió államhatárát, és mélyen benyomultak Románia területére. Nem tudom megállni, megölelem ezt a maszatos, lenszőke hajú gyereket. Az értetlenül és óvatosan néz rám: csak nem hibbant meg ez az őrnagy, miközben lepottyant az égből?

De az ellenséges légierő ma különösen sokszor támad. Amíg megtesszük a folyóig hátralevő tizenkét kilométert, legalább ötször ugrunk ki a kocsiból, hogy lehasaljunk az út menti árokban. A fasiszták minden bizonytalansággal alaposan megijedtek, és feldühödtek. Valószínű valamilyen erős repülőegységet dobtak át ide, és most harci gépeik állandóan a levegőben vannak, még a magányosan haladó kocsikat is megtámadják, mint ahogy ezt ezerkilencszáznegyvenegyben tették. Ezzel, ha megállítani nem is tudják a Vörös Hadsereget, mindenesetre késleltetni akarják.

A kételtű hangos dübörgéssel és kétségbeesett sebességgel száguld be Baronesti faluba. Megkérem a sofőrt, hogy mielőtt a falu északi részén tanyázó törzshöz

mennénk, hadd vessünk egy pillantást a Prutra. Most már érti izgatottságunkat. Egy keskeny, görbe utcán robogunk, furcsán, számunkra szokatlanul – párhuzamosan egymásra szögelt deszkákból tákolt kerítések között. Néhány kanyar után kocsink egy dombra futott fel, aztán hirtelen csikorgó fékezéssel megállt, mint ahogy vágta közben a hirtelen visszafogott ló.

Egy magas, meredek, szinte elfűrészelt agyagos part szélén vagyunk. Lent a Prut enyhén kanyarog és vakítóan szikrázik a déli verőfényben. Elmondhatatlan érzés, leírhatatlan kép.

A harckocsi egység törzsparancsnoka ismerteti velem a határon való átkelés körülményeit Baronesti falunál...

A marsall parancsára a határt menetből törték át. Mindössze kétórás csata volt itt.

– Gondolhatta-e valaki a háború előtt, hogy a harckocsik menetből kelnek át ilyen folyókon? – mondja a tábornok.

– Gondolhattuk-e a háború előtt, hogy az államhatárokat menetből küzdjük le? – kérdezek vissza.

Emlékszem, a múlt év őszén milyen izgatottan mentünk át az Északi-Donyecen, Belgorod körzetében, amikor frontunk támadása még éppen csak bontakozni kezdett. Ez a folyó volt akkor az a gát, amely csapatainkat a németektől elválasztotta. Hadseregünk ezt az akadályt leküzdve kezdte meg támadását, amely több mint fél éve folyik és még most sem ért véget. Szinte ugyanolyan izgalommal állok a széles Prut előtt, Baronesti falu közelében. Pontosan itt, ezen a helyen vitték át a felszabadítás tűzét határainkon túlra, ellenséges földre, ma hajnalban a 2. Ukrán Front csapatai. Már nem a frontvonal választja el a katonákat az ellenségtől, hanem az államhatár.

Bár hadászati szempontból kifogásolhatóan, de ragyogó lendülettel hajtották végre csapataink ezt a határlépést. Ez előtt volt a Dnyeper, a Vorszkla, a Déli-Bug, a Dnyeszter, ezek sokkal komolyabb akadályok a Prutnál, mégis a háború egész idején erre az eseményre gondoltak a szovjet emberek. A sztálingrádi katona, aki a kormos romok között beásta magát a fagyos földbe, a leningrádi anya, aki egy darab enyvből főzött levessel itatta legyengült gyermekét, valamennyien, bárhová is vetett a háborús sors azokban a nehéz években. Arról az óráról ábrándoztunk, amikor katonáink megkezdik a szomszéd államok felszabadítását.

Az Ukrajnán és Moldavián át harcokkal idevonuló seregeink mögött sok ezer kilométernyi felperzselt föld. szétrombolt város, számtalan porrá égett falu, gazzal benőtt föld, árok, rengeteg holttest. És most a háború, minden borzalmával együtt elhagyja házunk küszöbét.

A dombról, amelynek tetején egy régi feszület áll, látom a Prutot, mögötte lankás part sötétlik, még távolabb egy birkanyáj, szanaszét a dombon fehér házikók, középuitt egy kis templom. Az már ott Románia.

Nem várjuk meg, amíg a hidászok a vízre bocsátják a motorcsónakokat, egy falusi kompra ugrunk, amelyre a tüzérek fölraktak egy páncéltörő ágyút. A harcedzett, leburnult, ebben a lendületes támadásban felnőtt katonák láthatóan izgatottak. A szokásos harci feszültség azzal az érzéssel erősödik, hogy itt ennél az átkelőhelynél eddig még át nem élt dolog részeseivé válnak. Nemcsak az ellenséget üzik, ehhez az utóbbi hónapokban már hozzászórtak – hanem magát a háborút üzik ki a hazai földről.

– Románia – mondja rekedtes hangon egy bajuszos katona, aki talán már a polgárháború idején is harcolt.

– Ide Romániával! – kiáltja egy zsákmányolt kabát-

ba öltözött géppisztolyos, és szinte toporog türelmetlenségében.

A többiekkel együtt türelmetlenül taposom a kompedves s a szuroktól ragadós padlóját, és gondolatban már a tudósítást írom, amelyet ha sikerül, még ma leköpogtatok a katonai távirón a Pravdának. Megrázó tudósítás lesz. Már a címén is gondolkozom: „Az ellenség földjén.” Az ellenség földjén – ez jól hangzik majd a dízsörtűz alatt, amely ma megremegteti Moszkvát a rég várt esemény tiszteletére.

A komp könnyedén ér partot. De már előbb mindenki leugrik róla, ki a partra, ki egyenesen a vízbe. A parti nádasban néhány elhagyott löveg és Párduc, bizonyára lesben álltak. A szél valamelyik törzsiroda tarka papírjait szórja szét a homokon. De mindez nem érdekes. Mohón nézünk körül. Hiszen ez már Románia! Az ellenség földjén vagyunk. Vajon az ellenségén?

Már itt a parton kételkedni kezdek, vajon igazán olyan jó-e az általam kigondolt cím?

A támadásunk útjába akadó első román falvak üresek. Az emberek sietve hagyták el őket, szinte nem vittek magukkal semmit, csak az állatokat hajtották el. A bedőlt kerítések mögül éhes kutyák ugattak. A barátságos teraszokkal és mindenütt felaggatott kukoricacsövekkel díszített fehér házak falán német plakátok tarkállanak, amelyeket már nagyon jól ismerünk, csak éppen román szöveg van alattuk. A plakáton egy köpenyes kozák vadul emeli pikáját egy meztelen csecsemőre... Részeg, szakállas, állati ábrázatú emberek, a sapkájukon hatalmas vörös csillaggal, taszigálnak valahová egy kiabáló leányt, rugdosnak egy öregasszonyt, aki a csizmájukba kapaszkodik... Ugyanolyan szakállas alakok, ugyancsak vadul nevetve egy papot akasztanak fel a templomkapu keresztgerendájára... Egy másikon ugyanolyan pap és néhány intelligens kinézésű ember van ki-

kötve a kerítéshez és a csillagos, rendjeles tisztek céltáblának használják őket... Minket már meg sem lep, hiszen a goebbelsi „művészet” már régen megszokott dolog számunkra. Úgy látszik, Goebbels gátlástalan fantáziája kezd kiapadni. Semmi újat nem gondolt ki a románoknak; azt amit Ukrajnában és Moldaviában láttunk, egyszerűen lefordította román nyelvre. Annyira ügyetlenek ezek a plakátok, hogy ott a Pruton túl, úgy látszik, még leszaggatni is lusta az ember. Nem győztek meg senkit... De ezek a falvak üresek. Mégiscsak tudtak valakire hatni ezek a nyilvánvalóan tehetségtelen hazugságok?

Egy, számunkra szokatlanul „stü”-re végződő falu végén, az egyik házban fehér hosszú ingbe és fehér rövid gatyába öltözött apókára találunk. Gatyája alól kilátszik sovány, napbarnított lába. A fején kalap. Egy önkéntes tolmáccsal, egy moldaviai katonával léptem oda hozzá. Az első, amit az öreg apó tiszti váll-lapomat látva csinált, az volt, hogy a kezemet akarta megcsókolni. Megelőztem őt, s magam csókoltam meg barázdált arcát. Az apó megkövülten nézett rám, mintha valami földöntúli dolog történt volna. Aztán beszélni kezdett, és megtudtuk, hogy nem ezek az ostoba plakátok, amelyeket a propagandaszázadok Hitlerjugendjei ragasztottak ki, hanem sokkal erősebb érvek készítették a lakosságot a falu elhagyására. Tegnap hajnalban vasgárdisták érkeztek ide, és mindenkinek megparancsolták, hogy rakják szekérre a legszükségesebbeket és induljanak az ország belsejébe. Megmondták, hogy az engedetleneket agyonlövik, házaikat felgyújtják. És éjszaka, amikor az átkelőhelynél a csata megkezdődött, a vasgárdisták pedig, akik egyáltalán nem kívánták összemérni erejüket a felfújható csónakokon előretörő felderítőkkal, eltűntek, a parasztok egy harmadik kiutat találtak: nem mentek az ország belsejébe és nem ma-

radtak otthon, hanem magukhoz véve a legértékesebb holmijukat és állatjaikat, az árterületre vonultak.

– Az öreg Nikolae itt maradt – bólogatott az öreg, s valamiért harmadik személyben beszélt magáról. – Mivel ijeszthették volna meg a vasgárdista fejvadászok az öreg Nikolaet, aki – hál’ istennek – eleget élt ezen a földön. Fegyverrel? Mit törődik az öreg Nikolae a fegyverükkel, amikor egy évvel ezelőtt megásta magának a sírját. A vörös tiszt úr elhiheti egy öreg embernek, hogy a falusiak visszatérnek, feltétlenül visszatérnek, mihelyt megtudják, hogy az oroszok senkit sem bántanak.

Az öreg alázatosan vette el a tolmácstól a cigarettát, csodálkozva megforgatta a kezében, de nem gyújtott rá. Bizonyára nem értette meg a hosszú szopóka rendeltetését, így hát a füle mögé dugta.

Ez volt hát a békés román lakosság első képviselője, akivel interjút készíthettem. Igazat beszél-e, vagy talán hazudik, nehogy csináljak vele valamit?

Hamarosan kiderült, hogy nem csapott be. A nádasokból előbújtak az emberek, napbarnított, báránybőr sapkás férfiak, sovány barna asszonyok, virgonc gyerekek. Mintha csak a legelőről jönnének, ráérősen csoszognak bocskoraikkal a fűben, hajtják a teheneket, birkák béggetnek mögöttük.

A falu a szemünk előtt elevenedett meg. A kémények már szürke füstöt eregettek. Mezítlábas fiatal lányok óvatos, kíváncsi szemmel nézték a teraszokról a falun átvonuló poros lövegeket, a zöldes por lepte arcú katonákat. A fiúk érdeklődéssel figyelték a harckocsik körül serénykedő harckocsizókat. A bátrabbak aprópénzt, egyenruhagombot, gyufaskatulyát és egyéb orosz emléktárgyakat kértek, amikor pedig estefelé fáradtan es kimerülten elértük az átkelőhelyet, békés kép tárult elénk. Egy megtermett katona egy kilótt Ferdinandról lelógatva a lábát, elővette sok utat bejárt bajanját, és

néhány műszaki katona. bizonyára abból az egységből, amely az átkelést biztosította, kihívóan pislogva az oldalt álló lányokra, olyan táncot ropott, amelyet talán még soha nem látott ez az éneklő, ősidők óta táncos kedvű ország.

Távolabb meg, a kompkezelők fedezékénél, a letaposott fűvön lábukat maguk alá húzva románok ülnek. Segíteni jöttek katonáinknak az átkelőhelyek építésében. Komótosan szívják az orosz cigarettát.

Mit láttam én, a haditudósító, akinek el kellett küldenie Moszkvába a Prut túlsó oldalán eltöltött első óráról szóló tudósítását, ezeken a kicserzett fáradt arcokon? Csodálkozást? Kétségtelen! Sőt érthetetlenséget. Kíváncsiságot? Természetesen. Titkolt félelmet? Nem. Félelmet nem láttam. Gyűlöletet? Nem! Azt sem!

Csodálatosan jól sikerült ez a napom, ami ritkán esik meg a haditudósítók zaklatott életében. Romániában is jártam, a lakosokkal is beszéltem, még az átkelés hőseit is megkerestem, akik elsőnek léptek az idegen partra. Eltekintve a német repülők háborgatásától, amelyek ma, az ördög vigye el, nem tűnnek el az égről, gond és baj nélkül visszaértem a mi oldalunkra, megtaláltam a hírközpontot, megírtam és leadtam a tudósítást. Csak éppen más cím alatt, mint amit útban Románia felé ki-gondoltam. Új címe kifejezőbb: „Román földön”.

Új áradás

Napok óta morgok. Az az átkozott reuma, amit a sztálingrádi lövészárkokban szereztem, még soha nem volt annyira kínzó, mint az elmúlt, érdekes eseményekkel teli napokban. Támadásunk teljes lendülettel folyik. Csapataink energikusan nyomulnak előre. Az ellenséget nem mentik meg sem az utunkban álló folyók, sem a

Balkánról, sem az Adriai-tenger térségéből átdobott új hadosztályok, sem az Európából áthozott hírhedt „Richthoffen” légi hadtest, amelynek fejvadász pilótáiról rémtetteket mesélnek.

Már átkeltünk a Szereten, a Moldován, a Csucsaván, elfoglaltuk Botosani Stefanesti, Radouti, Felticeni városokat, Dermesti, Varesti, Dolgase, Poskani nagy vasúti csomópontokat... az élcsapatok harcosai a skuljanszki hegyekről már látját Iasi-t. A kozákok és motoros alakulatok már a Kárpátok lábánál harcoltak. Ezekről a harcokról félmondatokban kapok hírt. A Prut mögül élményekkel gazdagodva érkeznek az újságírók, a fotóriporterek, a filmoperatőrök. Jönnek és mesélnek. Ám ez nem oltja, sőt növeli a szomjamat, hogy mindezt saját szememmel lássam.

Viszont most, azt hiszem, revánsot adok. Sikerült repülőgépet kapnom tele üzemanyaggal, útirány megjelölés nélkül. Ott szállunk le, ahol akarunk, ahol tudunk, és ahol csak kell.

Először a Prutnál szállunk le, a már ismerős Baronesti mellett. Ez ma már hátország. Zöldbe borult utcáin sebesültek sétálnak köntösben és pizsamában. Itt rendezkedett be a katonai kórház.

Mennyi érdekeset lehet hallani itt a folyónál a harc-edzett katonáktól, ha egy-két órát eltölt az ember közöttük a tábortűznél, amíg azok az átkelésre várakoznak.

Egy alacsony harckocsizó a nemrégiben itt dühöngő harcokról beszélt. Erősen gesztikulált rövid kezével, amelyről, úgy látszik, nem jön le gépolaj, s folyton az orrára csúszó sisakját igazgatja.

Olyan katonák érkeznek a tábortűzhöz, akik már valahol a Kárpátok alatt sebesültek meg. Mindegyikük

büszke arra, hogy részese volt a határon vívott harcoknak, s annak, hogy a folyón túlra került a háború.

Egy fiatal harcos, óvatosan mozgatva nyakába kötött begipszelt kezét, vidáman mondja:

– Érdekes volt ott Romániában. Eleinte mindenki elbújt. Bemegy az ember a faluba, senki. Csak a kakasok kukorékolnak. Aztán lassan előbújnak a gödrökből. Az egyik falunál két öreg jött elénk. Jönnek a kezüket feltartva, valamit mondanak, a tolmács fordítja: „Lőjetelek le azonnal, csak ne kínozzatok!” Aztán velük együtt térünk vissza a faluba.

Egy útirányító lány kiáltja az útról:

– Repülők!

A gépkocsik mint a hangyák kúsznak szerte. Füstbombák gyúlnak. A tömör füstfelhő gomolyogva úszik a folyó felett, és mindent zöldes köddel von be.

Zuhanóbombázók tűnnek elő a felhőből, s egyenesen az átkelőhely felé tartanak. Északról a mi „karvalyaink” rohannak eléjük. Egy darabig nehéz valamit is látni a légi harcból. Csak a gépágyúk és géppuskák rövid, száraz ropogása hallatszik. De most egy lelőtt zuhanóbombázó csattan a vízen. Füstcsíkot hagyva maga után egy kigyulladt „karvaly” húz el észak felé.

– Ez a tizenegyedik bombázó, amit ma lelőttünk – mondja egy katona.

– Igen, ez már nem Sztálingrád. Ott ők voltak az égurai – toldja meg egy másik.

– Miért? Tán Sztálingrádnál kevés gépük pusztult el? Magam láttam a gépeiket egy repülőtéren, ócskasnak való volt mind.

– Én nem a repülőtérről, a levegőről beszélek – válaszolja az előbbi. – Ott annyian voltak, mint ősszel a szúnyogok, ott lebegtek állandóan az átkelőhelyeknél a fejünk felett.

– Bizony, Hitler most már óvatosabb. Másfajta háború járja!

De valaki megint kongat a sineken és az egyre növekvő, vibráló zajból női hang hallatszik.

– Repülők! Hé, ott a tűznél, megsüketültetek?!

– Nesze neked, behúzta magát – nevet fel az egyik vitatkozó. De senki sem bújik árokba, ott ülnek a tűznél fejüket behúzva.

Ju-87-es bombázók új hulláma támad. A katonáink karmosoknak hívják őket, mert a futóműüket nem húzzák be, a vastag kerekek kiállnak, és alulról úgy látszik, mintha a repülő melléből kiálló karmok lennének. A szárnyukba szirénát építettek. Zuhanás közben velőtrázóan sivítanak. Mit tagadjam, valamikor Kalinyin alatt, a németek Moszkva elleni támadása idején ez a hátborzongató hang meghűtötte bennem a vért. Itt a Prut mellett a tűznél ez az üvöltés már senkit sem ijeszt meg. Persze a zuhanóbombázók szárnyáról leváló bombák nem szaloncukorkák, de a tapasztalt katonaszem pontosan tudja, hová esnek, s mivel szemmel láthatóan a túlsó part a célpont, itt a füle botját sem mozdítja senki.

Még egy említésre méltó jelenetnek vagyunk a tanúi. Az átkelőhelynél három katona tesz-vesz. Közvetlen a víz mentén vannak a molónál s valami villog a kezükben.

– Filmesek. Filmet forgatnak – magyarázza egy harcedzett katona, aki Sztálingrádnál harcolt.

Persze, filmoperatőrök. Éppen fényképezik az egyik zuhanóbombázó gépet, optikájukkal nyomon követik a repülő bombákat. Robbanás. A filmesek egy pillanatra eltűnnek, bizonyára fedezékbe ugrottak. De aztán ismét megjelennek, fényképezik a robbanások felfelé szálló fekete gomolyagját. Már többször találkoztam filmhíradóbeli kollégáimmal. Jó barátságban vagyunk ezekkel

a bátor gyerekekkel, akik mesterségüknél fogva nem a parancsnoki állás fedezékéből figyelik a csatát, hanem együtt mennek a támadó katonákkal.

Itt is, amikor mind a két part elnéptelenedik, egy újabb berepülés előtt, ők fényképezik magát a berepülést, nem kevés kockázattal, mert a lefelé hulló bomba nem áll pózban a felvevőgép előtt, s nem csinál vidám arcot.

Az első komppal átmegyek a másik oldalra. De hiszen ez Roman Karmen a fiaival! Egy kissé már ismerem ezt, még a spanyol háborúban híressé vált operatőrt, ezt a karcsú, elegáns tisztet, akinek gyerekesen piros az arca, és ősz a haja.

– Romániát filmezem – mondja köszönés után, s közben betölti a gépét. – A szüzsé – az átkelés. Amint látja, a németek csodálatosan játszanak... Hallja, úgy látszik, megint jönnek. De kár, hogy a nap irányából közelednek, jó lenne balról lekapni őket.

Még elmondja, hogy a kocsijukban itteni jó bort és nagyszerű sajtot találni. De ezt majd legközelebb. Ilyen felvételeket nem szabad elszalasztani... Robbannak a bombák, remeg a föld, zúgnak a felvevőgépek.

Utazás a régmúltba

Aztán délnyugatnak fordulunk Botosani felé. Még a repülőről is látszik, hogy az élet itt újjászületett, rendeződik. A már erősen zöldellő földeken a parasztok szántanak. A szőlőkben, amelyek pókhálóként fonják be a domboldalakat, női fejkendők tarkállanak. A mélyedésekben, ahol a falusi malmok örölnek, szekerek sorakoznak. Stefanesti napfényes utcáin sok a járókelő. Valamilyen gyárkémény füstölög, a kisfiúk integetnek a repülőgépnek.

De mindennél jobban meglep, hogy Paskani vasúti csomópont sínein, amelyet nemrég foglaltunk el, mozgó szerelvényeket látunk. A csomópont már a mi hadseregünknek dolgozik.

És itt van Botosani is – Észak-Románia tartományi székhelye. A városnak szerencséje volt. Gyorsan átvo-nult rajta a front. Az ellenséges hadosztályok maradvá-nyai olyan gyorsan vonultak vissza, hogy nem volt ide-jük se felgyújtani, se kirabolni a várost, se elhajtani a lakosságot.

És lám, Botosani, amely egyhamar hátországgá lett, tovább folytatja tarka, zajos, a legkülönbébb ellent-mondásokkal és kontrasztokkal teli életét. A vágóhíd romjai között még meredeznek a kilótt német ágyúk, a Regina Carola utcán egy elhagyott német Párduc he-ver, hosszú ágyúcsöve egy fabódéba fúródik. A hirdető-oszlopokról a szakadozott és már ismerős Goebbels-féle plakátok és az Antonescu-felhívás mellett, kicsiny pla-kátok is feltűnnek, s a félmeztelen hölgyeket ábrázoló rajzokból ítélve valamilyen látványosságot hirdetnek.

Milyen furcsa, a két és fél éven át tartó szüntelen tá-madás után, a rom és korom után ezt a csendes, kedé-lyes várost látni, amelyet mintha csak varázslat mentett volna meg a háború borzalmaitól. Úgy tűnik, mintha szerény „kukoricadarálónk” wellsi időgéppé változott volna, s valahová a régmúltba, a forradalom előtti Ogyesszába vitt volna.

A házmesterek söprik a járdát. A kertészek az útszéli bokrokat nyesik. A házakban villanyfény. A magas bá-ránysapkás öreg kocsisok hagyományos ujjatlan köpe-nyükben ülnek a bakon, amelynek szélén fáklya világít. Néhány leiért képesek egész nap kocsikázni az ember-rel. Amikor illik, a harangok is megszólalnak. Tarka ruhás, magas frizurájú lányok sétálnak a napos oldalon, szemeznek az arra járó tisztekkel. A kioszkok tele van-

nak hűsítő italokkal, és mindenütt a járdákon fekete le-
génykék cipőkefével és kis ládával, türelmetlenül dobol-
nak ládájukon kliensre várva. Annyian vannak, hogy
azt hihetnők, Botosani lakói reggeltől estig kizárólag ci-
pőt tisztítanak.

Már leírtam, hogy az első Pruton túli román paraszt,
akivel találkoztam, meglepett ruházatának furcsa kont-
rasztyával: kalapban volt, de mezítláb, pedig akkor még
hideg volt. A gödrökben hó fehérlett.

Itt a városban ezek a különbségek még élesebbek.

A városszéleken a kis házacsókák festőien simulnak
egymáshoz. Olyan kicsik és görbék, hogy azt hihetné az
ember, az első szél elfújja őket. A közelben pedig sima
kocka alakú modern házak sárgára vagy fehérre festve.
Elmerülnek a már zöldellő kertekben. Szép kerítés vá-
lasztja el őket az utca zajától és porától.

A város szélén még most, jó időben is nehéz közleked-
ni, akkora a sár. A moslékot egyenesen az utcára öntik.
A koromfekete gyerkőcök a bűzös vödrök körül játsza-
nak. A főutcán az úttestet háncsseprővel söprik.

A legjobb szállodában egy öreg diplomatára emlékez-
tető portás fogad bennünket, szmokingban. Viszont a
szobában, a bútorzat vörös plüs huzatában annyi a bol-
ha, hogy a pilótával még e zajos eseményekkel teli nap
után is alig tudunk elaludni.

Az ordító szegénység mindenütt valamilyen rikító
pompával párosul, amelyet nyilván az a kívánság diktál,
hogy minden úgy legyen, mint „Párizs legjobb házai-
nál”. Ezt a mondatot ma már nem is egyszer hallottuk.

Elhatároztuk, hogy még egy éjszakát töltünk Botosa-
niban, de bolhák nélkül. Felhívom a katonai parancs-
nokság ügyeletesét. Egy fáradt hang magyarázza, hogy

a katonai szállóban minden hely foglalt. A folyosókon, a lépcsőkön fekszenek.

– És nem éjszakázhatnánk maguknál a parancsnokságon? Nem vagyunk igényesek.

– De nincs erre semmi szükség, őrnagy elvtárs. Menjen be a csendőrségre a Regina Carola utca kilencbe, és szerezzék magának egy jó magánlakást. Erről szigorú megállapodásunk van. Ott oroszul is beszélnek.

– Hová? A csendőrségre? – Akaratlanul is elhúzom ezt a szót. – Jól értettem?

– Igen, igen. A csendőrségre. A primár – ez náluk a tanácselnök – megparancsolta a csendőrségnek, hogy foglalkozzék ezzel az ügyel. Ne nyugtalankodjék, mindjárt odatelefonálok.

Hát akkor gyерünk a csendőrségre. Kiderül, hogy a csendőrök érkezésünkkel elbújtak. Amikor a város feje, a primár, visszatért kötelessége teljesítéséhez, megparancsolta a csendőröknek, hogy foglalják el őrhelyüket. Először féltek, de aztán látva, hogy a Vörös Hadsereg nem avatkozik a polgári vezetés dolgaiba, végül is felöltötték egyenruhájukat és dolgukhoz láttak.

Nappal a főutcán már láttam, hogy néhány ilyen tányérsapkás csendőr kesztyűben, amelyről csak sejteni lehet, hogy valamikor fehér volt, fütyülve, mutogatva és kiabálva igyekszik a gépkocsiforgalmat irányítani, a piacon.

Hát megismerkedünk a csendőrtisztekkel. Az ügyeletes tisztviselő rendkívül figyelmes.

– Igen, már megkaptam a parancsnok úr rendelkezését, önt, őrnagy úr, domnulu Stafanescu gyönyörű házába irányítom. Nem született bojár, de igen tiszteletre méltó földbirtokos. Kellemes, értelmes ember.

– Egyszerűbb helyre nem lehetne?

– Nem, nem, mit gondol? Mi örömmel vagyunk szolgálatára a győztes hadsereg tisztjének.

A szép, modern villában a rendelkezésemre bocsátott szobában hatalmas, puha szőnyeg, széles ágy, olyan kényelmes, amelytől a háborúban teljesen elszoktunk.

Este óvatosan kopogtak az ajtón. Egy öreg, pakompartos szolga jött be és mutogatással hívott valahová, és folyton hajlongott hozzá.

A nagy ebédlőben a teázóasztal mellett egy kövér úr üldögélt, a hajában ősz csík. Bajuszt viselt. Felállt és hibátlan orosz kiejtéssel megszólal:

– Tudor Stafanescu. Földbirtokos. Nevezzen oroszul Fjodor Ivanovicsnak. Orosz nevelésű ezredes vagyok. A novorosszijszki egyetemen tanultam. Hej, Ogyessza, Ogyessza! Gyönyörű város, és micsoda nők! Ollala!... Meg kell halni!... Az utóbbi években készültem Ogyesszába. Azt mondják, ott minden nagyon jó volt, még a villamos is járt...

A házigazda észbe kap, elvörösödik, az irodalomra tereli a szót. Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov – csupa gyönyörűség! És Szasa Csornij versei? Lescsenko daltai... C'est magnifiqu... Ó pardon, mille pardon! Lescsenko persze nem ide való...

Elalvás előtt az öreg szolga ünnepélyesen behoz a szobámba egy tálat, kancsót meleg vízzel és törülközőt. Megmosakszom, várok, próbálom megérteni, miért toporog, miért nem megy el. Aztán amikor leülök az ágyra, letérdel és húzni kezdi a csizmámat. Kiderül, hogy a vetkőzésben akart segídeni. Annyira vad dolognak tűnt, hogy engem egy nálam kétszerte öregebb ember vetkőztessen, hogy elnevettem magam. Neki meg biztos az a furcsa, hogy haragszom érte és energikusan, bár finoman igyekszem kitessékelni. Végül sóhajtott, aztán visszatért az ágyhoz, kinyitja az éjjeliszekrényt, és jelentősegteljesen mutat a porcelán éjjeliedényre. Ezután alázatosan meghajlik és távozik.

Másnap találkozom a román értelmiség képviselőivel.

Mindenki, akivel beszéltem – a városi kórház idős orvosa, a vasútmérnök, Ion atya, a pap, aki tud valamit oroszul, mind hangsúlyozzák csapataink fegyelmét és feddhetetlen magatartását. Egységeink bevonulása után a városban rögtön helyreállt a rend. Nem volt egyetlen komoly utcai incidens sem. Persze nemrég, amikor a németek voltak itt, éjszakánként rendszeresen lövöldözés és női sikoltozás hallatszott.

– Az önök katonái nem is hasonlítanak katonákra. Egyenesen lovagok módjára viselkednek – mondja Ion atya, s huncut szemekkel néz rám.

Nem tudom, mennyire őszinték ezek a szavak. A parancsnok beszélt nekem néhány kellemetlen incidensről, de arról is, hogy katonáink a románokban nem ellenséget látnak, és hogy a lakossággal, legalábbis annak dolgozó rétegével, jó viszony alakult ki.

Gondolom, a németek „bedolgoztak” nekünk. Ottlétüket a lakosság annyira megszenvedte, hogy maga a „német” szó, vagy ahogy itt mondják „german”, az aljaság szimbólumává vált.

Újságírói búcsú

Botosaniból visszatértem ideiglenes szálláshelyünkre. Számptalan újság és találkozás várt. A virágzó barackfáktól körülvett, tiszta házikonk előtt, a nehéz napokat látott kocsink mellett, amelyet Petrovicznak máig sem sikerült lefestenie és belakkoznia, újabb két, védőlakkkal gondosan bevont koci áll. A kocsi előtt a zsákmányolt fekete harckocsizó overallba öltözött Petroviccsal együtt tesz-vesz régi barátunk, Pjotr Vasziljevics Galahcv sófőr, aki már régen hordozza Szergej Krusinszkijt, a Komszomolszkaja Pravda tudósítóját és még egy ismeretlen, szőke fiatalembert.

Pjotr Vasziljevics az egész fronton a nyugtalan

sofőrélet legpozitívabb figurájaként ismerik. Összeölelkeztünk, még azt sem kérdeztem, kit hozott. Név nélkül mondta, hogy a kapitány ideérkezésük után rögtön megparancsolta – alaposan vizsgálja át a hosszú út után a kocsit, ő maga meg útbaeső kocsikkal megindult a Prut felé. A másik kocsin Pavel Kuznyecov, Pravda-beli kollégám érkezett, harcos újságíró és költő, a háború előtt Dzsambul-fordításaival lett ismert, aki a háborút a híres Panfilov-hadosztály újságjának szerkesztőjeként kezdte, és ahogy nálunk mondják, azóta se bújt ki a frontról.

Már jön is, zubbony nélkül, trikóban.

– Itt van egy távirat Lazarev ezredestől – mondja az üdvözlés után. – Jó hír, szabadságra küldik. Úgy hiszem, elgurítják magát valahová, engem meg itthagynak váltásnak.

Szabadságra küldenek? Nagyszerű! Végre megláthatom az enyéimet. Rettenetesen hiányoznak. Áthelyeznek? Hm... Nehéz megmondani, jó vagy rossz hír ez. Hova helyeznek át? A jóságos Lazarev távirata erre nem ad magyarázatot. Ez áll benne: „Romániai anyagát időben megkaptuk. A szerkesztőségnek tetszett. Köszönjük. Kocsival jöjjön vissza Moszkvába. Új megbízatás lehetséges. Lazarev ezredes.”

– Hát ha új, akkor új.

– Petrovics, hogy áll a kocsink? Rendben van?

– Igenis, feltöltöttem a tankot. Az útra szereztem öt-száz literre jegyet.

Érzem, hogy fővárosunk legalább úgy vonzza hű vezetőmet, mint engem.

– Nagyszerű – jelentem ki, aztán parancsnoki hanghordozásomat rögtön gyengédre enyhítem. – Tudod, Petrovics, jó lenne, ha most elmennél a kantinba, szereznél bort, meg valami ennivalót. Hiszen el kell búcsúznunk a fiúktól.

Könnyebben érték szót a legmagasabb rangú tábor-

nokokkal is, mint a kantinosokkal. Előttük valahogy mindig zavarba jövök, esetlenül könyörgök, s ezért nincs sikerem. Petrovics viszont a front törzsénél híres, mint tekintélyes konzultáns a zsákmányolt gépkocsi-motorok ügyében. Ezenkívül olyan amatőr fényképész, hogy szerencsésen le tudja fényképezni a kantinok és hadtápok dolgozóit Szuvorov, Nahimov, sőt Napóleon pózában. Ezért amikor ezekkel a nehéz szervekkel van dolgunk, az egész tudósító testület rá támaszkodik.

Válaszul félénk kérésemre Petrovics hatásosan kérdezi: – Egy demizson bor és egy egész bárány elég lesz?

Óóó, érzem, hogy itt már minden ki van gondolva, s talán már meg is csinálta helyettem.

– Persze, persze – örvendezek –, írjak cédulát?

– Kihez – csodálkozik büszkén Petrovics –, már minden itt van... Hitelbe ideadták. Csak a parancsot adja ki, hogy csinálhatom.

Pavel Kuznyecovval a tornácra ülünk, sütkérezünk a napon, kicseréljük híreinket. Mindenütt, még a legszerényebb fronton is – győzelmes csaták. Van miről írni. Van mit közölni. Nem úgy, mint valamikor... Felemlítjük a kalinyini frontot, negyvenkettő legnehezebb telét, emlékezünk élő és elesett elvtársainkra, a mocsaras Lovaty folyóra, amelynél egyszer az ellenséges ágyúk mindkettőnket több mint egy órán át egy hóba vajt gödörben tartottak, negyvenfokos fagyban; emlékezünk Jerohin őrnagyra, a Krasznoj Zvezda tudósítójára, egykori Pravda-beli kollégánkra, akit azon a napon vesztettünk el. Sok mindenre emlékezünk. És erre gondolni a román határon a virágzó barackfák alatt, amelyet méhek zsonganak körül, egyszerre szomorú is, örömteli is.

Szergej Krusinszkij este érkezik meg egy másfél tonna kocsin, nyakig porosan. Javában folyik a vacsorára való készülődés. A kis udvarban felállított asztalokon már ott vannak a boroskancsók, a felszeletelt sajt és ke-

nyér, zöldhagyma és fokhagyma. A virágzó barackfák kellemes illata elnyomja a nyílt tűzön sülő bárány zsírszagát. Krusinszkij beleszagol a levegőbe, aztán ledobja válláról hátizsákját és kipakol. Főtt tojás, és egy nagy üveg bor kerül elő belőle. Krusinszkij gyorsan az asztalra teszi az üveget és így szól: – Nagyszerű bor, kolostorból való. Ilyet még nem ittatok. A tojások is akkorák, mint a libatojás. Egyetek, igyatok, azután majd beszélgetünk.

Befut a házba, s már kopog is az írógépe. Mindannyian ismerjük őt. Tudjuk, hogy képes azonnal kikapcsolódni mindenből, teljesen belemerülni a munkába, bármi történéjék is körülötte. Addig, amíg a kézirat végére oda nem teszi az utolsó kövér pontot, semmivel sem lehet őt elcsalni mellőle.

Esteledik. Már valamennyi tudósító és a sofőr a barackfák alatt ül. Áhítatosan szívjuk be a már régen sülő saslik illatát. Hogy elüssük a várakozási időt, Lilo Lilon színpadiasan forgatja a szemét, s egy réztál ütögetésének kíséretével tréfás örmény dalokat énekel. De a házban fáradhatatlanul és megállás nélkül kattog Krusinszkij írógépe. Sorban odamegyünk a tűzhöz, nézzük a bárányt, amely már ínycsiklandóan sül.

Mit csinál annyi ideig? Végül is nem győzzük kívánni, asztalhoz ülünk, megisszuk az első, a második, a harmadik pohárral. Zajongunk, énekelünk, de az írógép egyre kattog. Végül Lilo szólója váltja fel a tudósítók kórusát, akkor a gép elhallgat. A tornácon megjelenik Krusinszkij gondterhelt ábrázata. A kezében a frissen gépelt tudósítás.

– Pjotr Vasziljevics – mondja a sofőrjének –, megkérem, vigyen el gyorsan a híradókhöz.

– Kapitány elvtárs, üljön le, egyék. Én beszaladok az

írással, ügyelek, hogy továbbítsák – feleli a sofőr báránycsontot rágva és az ajkát törülgetve.

– Nem, nem – mondja szárazon Krusinszkij –, ennek még ma Moszkvában kell lennie. Nekem kell ügyelnem rá. – Az asztalhoz jön. – Egyetek, nagyon finom tojás, és bort is igyatok. Isteni kolostori óbor. Majd aztán egy egész novellát mondok róla, csak leadom a cikket. Menjünk, Pjotr Vasziljevics. Nem érünk rá.

Kijelentését csend fogadta. A bor ugyanis valóban kitudó volt, már elfogyott, s a nagyszerű tojásokból is csak egy aprócska maradt. De a mi önzetlen barátunk nem szomorodik el, s amikor visszatér, elmeséli a lelkiismeretlenül nélküle megivott bor történetét.

Valóban érdekes történet. Egyik harckocsi egységünk egy apácakolostor udvarában szállásolt be. A katonák tartózkodóan viselkedtek, csak esténként, ha nem is zajosan, de muzsikáltak és énekeltek. A nótaszó odavonzotta a helyi fiatalságot. Lassanként a fiatal apácák is előkerültek. És ott esett meg az a szabálytalanság, amely a parancsnoki szabályzat egyetlen paragrafusában sem szerepel. Egyik hadnagyunk nagyon megnézett egy fiatal, csinos apácát. A vonzalom kölcsönös volt. Hogyne, amikor ragyog a holdvilág, virágzik a barack, illatozik az éledő föld, vissza lehet-e tartani az ifjú szíveket? Ráadásul a kislány értett oroszul és kiderült, hogy a rokonai akarata ellenére zárták kolostorba, valamilyen szülői fogadalom folytán, valójában pedig azért, hogy megkapják a ráeső örökséget. Egyszerűen ez a fiatal Krisztus-menyasszonya szakított az égi vőlegénnyel, ledobta a fekete fityulát, és a hadnaggal együtt átjött a Pruton szovjet területre, a hadnagy pedig a parancsnokságtól nősülési engedélyt kért. A parancsnokság ugyancsak bajban volt: először is a menyasszony külföldi állampolgár, másodszor apáca, harmadszor a hadnagy katonai szolgálatát tölti a fronton,

negyedszer... ötödször... stb. Egyszóval Krusinszkij-nak nagyon megtetszett ez a ritka helyzet, elment a kolostorba, hogy a helyszínen derítse ki a részleteket. A rendfőnöknő szívesen fogadta, vallási témáról beszélgetett vele, mindent kiderített és nyilván megnyerte az idős hölgy rokonszenvét, az útra ajándékba kapott egy nagy üveg bort, amelyet mi aztán istentelenül elpusztítottunk. Krusinszkij a bort nem sajnálta, de nagyon elkeseredett, mikor a társaságunk kijelentette neki, hogy a fiatal apáca szökésének meséje közös véleményünk szerint először is már megtalálható egy bizonyos Diderot-nál, másodszor aligha lesz jó a Komszomolszkaja Pravdának. Romániai tudósítását már elküldte, az apáca pedig megvárhatja a háború végét, annál is inkább, mert mást nem tehet.

Mint egy német világító rakéta, olyan fényesen süt az égen a telihold. Valahol a közelben hangosan kuruttyolnak a békák és felhangzik a nem éppen összehangolt énekünk.

*Szálljatok hát le a lóról,
pihenjete, jó pajtások,
én kimegyek kertecskémbe,
s tiszta vízű kutat ások.*

Hosszú idő telt el, amióta együtt harcolunk. A Dnyeperen is, a Bugon is már régen túl vagyunk. A Bug már mélyen a hátsóországban van. Előttünk a Prut, a Moldova, a Szeret... Sok mindent megjártunk, és mennyit kell még mennünk. És ki hol fogja végezni a háborút?

– Nem, gyerekek, az ördögbe ezzel a szomorúsággal – kiáltja Lilo.

– Helyes. Énekeljünk a vidám riporterről – helyesel Leonyid Kudrevatih, s azonnal felcsendül a dal, mely-

ben — mint mindig — a jó hangú Lilo és Alekszandr Malibasev, a Szovjet Tájékoztató Iroda szerény, csendes, szorgalmas tudósítója viszi a prímet, a refrént pedig valamennyien nyomjuk:

*Késlekedés nélkül reggel
megjelent mint mindig
a Pravda is, az Izvesztija is,
a Krasznaja Zvezda is.*

Ez a vidám riporterről szóló dal valójában igen szomorú. Van benne egy strófa: „Kupjanszk alatt júliusban a végtelen sztyeppen golyó végzett a vidám riporterral.” És az, akiről ez a dal szól – Misa Bernstejn* fotoripoter volt –, legtöbbünk ismerte, jó barátunk volt. Szerettük ezt a dalt, hiszen bármi történet is, reggel, mint mindig, minden újság késedelem nélkül megjelenik, a Szovjet Tájékoztató Iroda közli, a rádió pedig bemondja a tudósításainkat.

Nem tudom, milyen csoda történt, de az asztal alatt felfedeztünk még egy korsó bort. Sajnos, nagyon kicsi a korsó, s azonnal kiürül.

– Na, ezt arra isszuk, hogy egyszer valamennyien ír-hassunk tudósítást Berlinből – jelenti ki Malibasev ör-nagy.**

Halkan üritjük rá poharainkat.

És mégsem akarózik elmenni. Annyira összenőttem

* Ezt a bátor fiút később Konsztantyin Szimonov szerepelteti az „Élők és holtak” című regényében, más néven.

** Négyen közülünk — Agibarjov alezredes, Kudrevatih őrnagy, Krusinszkij kapitány és én később valóban tudósítottunk Berlin ostromáról. Lilo Lilojan elesett és Belgrád egyik terén temették el, Alekszandr Malibasev pedig a háború utolsó napjaiban, már Berlin alatt, halálosan megsebesült.

veletek, barátaim, és mennyire drága nekem ez a se rangot, se beosztást, se kitüntetést el nem ismerő, csak az emberi szívet és az igazi haditudósítói munkát értékelő közösség.

Az utolsó kiutazás

Reggel elutazásom alkalmából jelentkeztem a frontparancsnokságon – a politikai osztály vezetőjénél, a Katonai Haditanács tagjainál, a törzsparancsnoknál, a frontparancsnoknál.

Konyev marsall foglalt mint mindig, s lakonikusan rövid, mint mindig. Szinte kelletlenül emeli fel szemét a térképről, amelyet egy jókora nagyítón keresztül tanulmányoz.

Leteszi a lupét, feláll.

– Nos, a viszontlátásra. Köszönet a szolgálatért!

Keményen, melegen kezét fogott.

– Lehet, hogy megint találkozunk – mondja valahogy határozatlanul és hozzáteszi: – Hisz én se maradok már sokáig ezen a fronton.

Ez újság! Kíváncsi vagyok, hová irányítják? Bizonyára olyan frontra, ahol nagy események érlelődnek. Kényelmetlen megkérdezni. Nem is szabad. Még egyszer kezét rázunk. Balraátot csinállok, ami nekem azóta is nagyszerűen megy, és megbotolva egy polcban, kimegyek a szobából.

Most, amikor túl vagyok a hivatalos látogatásokon, a fronttól is el akarok búcsúzni. Kikocsizunk a Pruton túlra. A gyakorlati érzékű Petrovics nemcsak a nagy, hanem a tartalék kannákat is megtöltötte. A kocsí nehezkesen és óvatosan halad, mint egy terhes asszony. De az utak jók, kitűnőek. A teher pedig nem veszélyes.

Áthaladunk a keskeny és örvénylő Szucsaván,

amelynek vörös vize a lassú Szeretbe ömlik, a Szeretbe, amely csendesen folyik a lankás ligetek között át a sebes Moldován, amelynek vizében már a Kárpátok hegyeinek tükörképe látszik.

Elmegyek egészen támadásunk legdélnyugatibb pontjáig. Itt ismerkedtem meg Makarov őrnagy ezredparancsnokkal. Alegységei ma reggel átkaroltak és elfoglaltak két hegyet, és éppen most tette át parancsnoki harcálláspontját a völgyben álló öreg kolostor falai közé.

Az út hol völgyben, hol a köves meder mentén halad. A növényzet olyan gazdag és sűrű, hogy a fák ága sokszor összeér az út felett. Nagy ritkán, hol fent, hol lent házikók fehérlenek. A réten bozontos juhok legelnek. A hosszú, fehér inges, bekecsbe öltözött, báránykucsmás pásztor állával hosszú botjára támaszkodva áll és szemével kíséri kocsinkat. Makarov őrnagy vezet. Könnyedén és igen nagy sebességgel haladunk, s előttünk egyre világosabban kirajzolódnak a hegyhát furcsa hajlatai.

– A Kárpátok – mondja az őrnagy.

– Igen, a Kárpátok.

Ez már valóban a Kárpátok, gondolom, és hirtelen szinte fizikailag érzékelem azt a hatalmas utat, amelyet a majdnem szüntelen támadás nyolc hónapja alatt megtettünk.

Este sokáig ülünk a nagy kolostor kapusházának küszöbén, ahová majdnem az egész ezredtörzs befér. Olyan szép az este, hogy beszélni sem akaródzik. A templom nyitott ajtaján monoton hang, hol a pap hangja, hol elnyújtott éneklés hallatszik. A bokrok közt, mintha csak hangolnának, csalogány próbálgatja a torkát. A kolostor könnyű ködbe burkolózott, és csak a harangtornyon meg a hegyek tetején villan fel az utolsó napsugarak visszfénye.

– A Kárpátok – ismétli elgondolkozva Makarov őrnagy.

Ezalatt valahonnan a kolostor kerítésén túlról, egy hegyről, ahol a törzs őrsége helyezkedett el, valaki balalajkáján rázendít: „A kertben-e, a kiskapunál...”. Aztán a balalajka elhallgat és egy kicsivel később három összeszokott hang rákezd a „Fedezék”-re. A dal szétárad az esti csendben, de hát ki nem ismeri? Az őrnagy is követi:

*Harmonikám, zengjed a dalt,
hívd bolyongó boldogságom,
nagy fagyban is melegen tart
hű szerelmével a párom.*

Az egyszerű dallamot különösen a magunkénak és egyszerűnek érezzük ezek között a vad, idegen hegyek között, az idegen fák alatt, a vén kolostor falainál. Honnan, miféle tájakról, mennyi megpróbáltatáson át hoztuk magunkkal ide, Romániába!

És most újra szinte minden tagomban érzem ez alatt a hosszú év alatt megtett út fáradalmát. Makarov őrnagy láthatóan ugyancsak erre gondolt.

– Messzire eljöttünk – szólalt meg. – És tudja, Belgorod óta három pár csizmát tapostam szét. Becsületszavamra. Mintha csak égett volna lábamon a csizma, amikor támadtunk. És még mennyit kell menni – ajajaj!

Első rész

Hogyan születtek ezek a riportok?	7
Váratlan parancs	10
A támadás országútján	12
Ukrajna küszöbén	23
Harkov falainál	27
Konyev tábornoknál	30
Az ütközet előestéje	36
Harkovban	41
Ostmenschen	50
Pitagorasz fedele alatt	64
Tüzérségi támadás	67
Ahogy a „diókat” feltörik	70
A hazatért katona	78
Krasznográd a mienk	83
A halál sáncainál	87
Az óriás életre kel	90
A poltavai csata	92
Hanna mama meg a többiek	101
A zászlóról	108
A Dnyepernél	115
A „Keleti Falnál”	119
Melyek azok a „segédeszközök?”	126
Roham a „Keleti Falnál”	129
Egy kis hadászat	137
„A hősök arcképcsarnoka”	143
Csak nem igazi költő?	147
Mélyen a Dnyeperen túli vidéken	150

Úgy látszik, még mindig akadnak költők	156
Aki halottaiból feltámadt...	161
A repülőszőnyeg bukása	167
A nagy dízsörtűz	170

Második rész

Újévi köszöntők	175
Az új év első napja	179
A Nagy Őrnagy érdekes kalandjai	187
Ha az ellenség nem adja meg magát...	189
Az első este	190
A tudósítók futára	192
Úgy látszik, megtörtént	196
Tarasz Sevcsenko sírjánál	198
A korszuny-sevcsenkovszkiji harctér	205
A díszebéd	212
Hihetetlen, de tény...	214
Amerre a front haladt	218
A marsallnál	222
Kellemetlen meglepetés	227
Az erdészházban	230
Téli délibáb	233
Német tábornokkal — egy asztalnál	239
Gyalogosokká vedlünk	244
A marsall hadművelete	248
Umanyban	250
Át a Bug folyón	254
Megszabadulunk a „szúrástól”	259
A tengerentúli vendég	261
Az umanyi fogadónap	267
A szögesdrót mögött	271

Irány a Dnyeszter	275
Moldaviában	278
Az áradás	283
Át a határon	286
Új áradás	296
Utazás a régmúltba	300
Újságírói búcsú	305
Az utolsó kiutazás	312

Felelős kiadó a Zrínyi Katonai Kiadó parancsnoka.
Felelős szerkesztő: Nagy Zoltán. Műszaki szerkesztő:
Zahner Sándor. Műszaki vezető: Olajos Tibor alezre-
des. Megjelent 8000 példányban, 16 (A/5) ív terjedelem-
ben, az MSZ 5602—67 szabvány szerint.

4, 005—ZI—260—g—7072

70.0011/1 — Zrinyi Nyomda, Budapest
Felelos vezeto: Bolgar Imre igazgato

